

A
CSALÁDI NEVELÉS
ÚTJAIN
A KÖZÉPISKOLAI TANULÓ ÉS A
SZÜLŐI HÁZ

SZERKESZTETTE

DR KISPARTI JÁNOS

KEGYESTANÍTÓRENDI GIMNÁZIUMI IGAZGATÓ

BUDAPEST, 1935.

KIADTA A BUDAPESTI KEGYESTANÍTÓRENDI GIMNÁZIUM

Nihil obstat. *Dr. Nicolaus Töttössy*, censor dioecesanus. Nr. 1380/935.
Imprimatur. Strigonii, die 8. Maii 1935. *Dr. Julius Machovich*, vicarius
generalis.

A magyar piarista rendfőnök 614/1935. sz. engedélyével.

Stephaneum nyomda r. t., Budapest. A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

Ezt a könyvet a budapesti kegyestanítórendi gimnázium adja tanítványai szüleinek a kezébe. Az iskolának és a szülői háznak egyaránt szeges gondja a nevelés. Mindketten abban fáradnak, hogy a 10—18 éves tanuló testileg erős, edzett, egészséges legyen, jelleme szilárd elvek szerint kifejlődjék, lelkileg minden igazi érték iránt fogékonnyá váljék, hogy így egész neveltsége, szellemisége biztos alapot adjon majd neki az életben a helytállásra, a helyes értékelő állásfoglalásra. Ennek a célnak az felkérésére több tekintetben más eljárás-módokat követ, más^eszközöket vesz igénybe a szülői ház, mint az iskola.¹ A család az egyéni nevelés színtere. Közvetlen megfigyelője a gyermek és ifjú testi fejlődésének, hajlamai kibontakozásának, lelki élete minden megmozdulásának. Megismeri egész egyéniségét és ehhez szabja esetről-esetre nevelői beavatkozását. A nevelésnek részletekbe menő, az élet gazdag változatosságához igazodó munkáját végzi olyan körben, amelynek tagjait a verség kötelei, a kölcsönös szeretet és föltétlen bizalom, a legbensőségesebb érzelmek kapcsolják egymáshoz, hagyomány, szellem foglal magasabbrendű egységbe. Az iskola nem végezhet ennyire egyéni munkát. Egy-egy osztályban átlag 40—50 tanulója van. Az elvégzendő anyagot osztályonként több tanár tanítja egy-két tárgy kivételével csekély heti óraszámban. Minthogy a gimnázium a főiskolára készít elő, tehát el kell végeznie minden évben azt a tanítási anyagot, amelyre a következőben épít. Elsősorban a tanítás anyagával, módszeres munkával, tanulmányi és fegyelmi rendjével, hagyományaival, szellemével nevel. Nevelői tevékenységünk azonban nem korlátozódik csak a tanítási órákra, s a lehetőség szerint tekintettel vagyunk minden tanuló egyéniségére.

A család és az iskola együttes nevelő munkájának akkor lesz meg a kívánatos eredménye, ha az eljárásmodok különbözősége mellett *közös* az az eszményiség, amelynek a nevelés egész munkáját irányítani kell. A mi iskolánk nevelői eszményisége az evangéliumban és százados rendi hagyományainkban

gyökerezik. Ezzel a könyvvel az a célunk, hogy megmutassuk a szülői háznak, miképen érvényesítheti a maga otthoni nevelésében ezt az eszményiséget. Erősíteni akarjuk nevelői tudatosságát, segítséget nyújtunk legszentebb feladatai teljesítésére azzal, hogy tapasztalatok alapján és a tudományos irodalom felhasználásával elmondjuk gondolatainkat a családi nevelés főbb kérdéseiről, követve a pápai szózatot, amely kéri a lelkek pásztorait, «hogyan emlékeztessék a keresztény szülőket súlyos kötelességeikre nemcsak elméletben vagy általánosan, mint inkább gyakorlatiasan és részletesen gyermekeik vallásos, erkölcsi és polgári nevelésére vonatkozólag és hívják fel figyelmüket a saját példaadásukon kívül a legalkalmasabb módszerekre, hogy azt eredményesen végrehajthassák.»¹ Ezért nem is adjuk a családi nevelés valamilyen rendszerét, hanem életszerűségéhez illőbben tárgyalunk főbb kérdéseket. Sorra kerülnek mások is további kötetekben.

Az egyes fejezeteket, kettő kivételével, a tanári testület tagjai írták. Az első *dr. Sebes Ferenc* rendfőnök úr, a tanulók testi fejlődéséről szóló pedig *dr. Perémy Gábor* belklinikai tanársegéd úr, volt jeles tanítványunk, munkája. Szíves közreműködésükért e helyen is hálás köszönetet mondok.

Budapesten, 1935 március hó 25-én.

Dr. Kisparti János.

¹ XI. Pius pápa: Az ifjúság keresztény neveléséről 1929.

Katolikus család és katolikus nevelés.

Írta: *dr. Sebes Ferenc.*

A katolikus család a Szent Családra utal, mint eszményére. Bekopogtatok oda, ahol ezt az eszményt megtalálom, a názáreti házba. Betekintek nyitott ablakán; benyitok az udvarra; megállok és szemlélődöm; hívő és jámbor elmével elgondolkodom.

Az atya, hívő és megtisztult férfi, isteni titkokat áhítattal forgat lelkében és dolgozik. Az édesanya, csendes munkában rejtett életet élő istenféltő asszony, fiát áldozatra és hősi lélekre neveli; hősi áldozatra embertársaiért és hivatásáért, elvekért és eszményekért. S a gyermek— Isten drága ajándéka; bár nem a hitvesi szeretet, emésztő vágyakodás és természeti kötelességtudás gyümölcse, mint a többi gyermek, mégis a szülők gondja és öröme, reménysége és aggódása.

I. Elmerengek a názáreti házon és a mai katolikus családra gondolok. Arra a sok millió katolikus családra, amely elé Isten a názáreti családot tűzte eszményképül s melynek valamennyinek emez eszménykép mintájára kellene alakulniuk. Miközben vizsgálom a názáreti házat, az eszményt és a valóságot, a mai katolikus családot, azt érzem, hogy a mai katolikus családnak a nevelés szempontjából főként hármas fogyatkozása van; három olyasmire volna szüksége, ami teljessé és hatékonyá tenné szellemét, őskeresztény patinát, val és a lelki mélység hangulatával vonná be. Három elhalványult, háttérbe szorult igazságot kellene a katolikus család tudatelőterébe hozni, a lélekben kitüzesíteni és gyakorlatba átvinni.

a) Az elsőt így nevezem: A Krisztus-hívő hivatástudata.

Az Úr Krisztus, az Atyaisten örök Igéjének belebocsátkozása az emberi természetbe; Krisztus műve, az Isten országa pedig a legfelsőbb világnak, az örök isteni igazságok és erők világának beleereshkedése a mulandóságnak ebbe a világába, fölséges isteni intézménynek beleállítása a véges

értékek fogyatkozásaitól sokféleképpen megnyomorított emberi társadalomba; és a Krisztus-hívő, ki az Isten országát fölépítette magában, lelki értelemben egy új embertípus, természetfölötti gondolatok és akarások öntudatos hordozója. Mit is jelent az, hogy Krisztus-hívő vagyok? Azt jelenti, hogy gondolataim az Úr Krisztus szent gondolatai, az örök igazságok, a fölséges isteni misztériumok; útjaim Krisztus útjai, az evangéliumi etika; törekvésem Isten fogadott fia gyanánt fölülről kapott erővel az Úr Krisztus életét élni; látóhatárom az örökkévalóságba ível bele s boldogságvágyam az örök életben elégül ki. Ez a lelki világ az én világom; a Krisztus-hívő váága; egészen más, mint az a másik világ, mely szemben áll Istennel és az Ő áldott Krisztusával, vagy legalább idegen Tőle s amelyet a krisztusi lelki élet tanítói a Szentírás nyomán «e világ» néven emlegetnek.

Az első keresztényeket a zsidó és római társadalom egy más világ népeinek nézte s ők is idegeneknek érezték magukat abban a társadalomban. Ez az érzés veleszületett, természet-szerű érzése a Krisztusban élő léleknek. Idegennek érzi magát e világban; nem ismer a földben hazájára s mint egy más, felsőbb világ szülötte előkelő tartózkodásra érzi magát készítetve. Nagyon érti és szinte ösztönszerűen valósítja Szent Pál szavát: «Ne hasonuljatok ehhez a világhoz» (Róm. 12, 1.) és Szent Jakab utasítását: «őrizkedjetez ettől a világtól». (Jak. 1, 27.) Dogmatikai és etikai világnézetét és ebből folyó érzésvilágát és magatartását nem hajlandó e világhoz, múlt szellemi áramlatokhoz és divatokhoz igazítani.

Ez az, amit a Krisztus-hívő hivatástudatának nevezek. Világnézete és kegyelmi élete következtében egy más, felsőbb világ küldöttjének, az Isten országa képviselőjének tudja magát. S ebben a tudatban, mint magasabb lelki világrendhez tartozó, előkelő idegen «e világgal» szemben nemes fegyelmezettséget és átgondolt tartózkodást tanúsít.

b) A második, ami megfogyatkozott a mai katolikus családban s aminek szükséges voltát felismerni, szeretetere édesedni és gyakorlatára szokni kötelessége volna — az áldozat hősi szelleme.

Amint az Úr Krisztus személyétől elválaszthatatlan a kereszt misztériuma s miként a názareti ház felett sötétlik és fénylik a szent kereszt, a fájdalom sötét töre az édesanya szívének és az üdvösség fényes jele a lelkek szabadulását áhító Isten-anyának, éppen úgy elválaszthatatlan a katolikus családtól az áldozatosság hősi szelleme. A feszület a katolikus

család falán nemcsak az Úr kinszenvedésének áldott emlékjele, de egyben áldozatra hívó szimbólum, a hősi szellem keltegetője és táplálója.

A Krisztus-követés keresztfelvétel: «Aki utánam akar jönni, vegye fel keresztjét» (Mt. 16, 24.); aki Krisztus szerinti életre szánja magát, harcba keveredik. (2 Tim. 3, 12.) Az áldott Krisztus a béke szavával köszöntött a világra s a béke szavával vett búcsút tőle. S mégis mennyi harc támadt ellene és tombol körülötte! Követőit eleve figyelmezteti, hogy ki-ki vegye magára keresztjét és készüljön a harcra!

Az Úr Krisztust és az Ő tanítását senki sem tudja nagy belső harcok nélkül érvényre juttatni önmagában. Az Isten országát meghódítani a maga számára s terjedését elősegíteni a világban senki sem tudja erő kifejtés, küzdelem és áldozatok nélkül. Aki az Úr Krisztus nyomába akar lépni, eleve vessen számot ezzel! Erőlködés, harc, önfeláldozás — hősi szellem! Mivel szükség van az áldozatos élet hősi szellemére, azért hívja az Anyaszentegyház a Krisztus-szerető híveket a hősi lélek iskolájába, az oltárhoz, mely már az őskeresztény időkben vértanúreklyét rejtett magában. Hívja az Úr keresztje alá, a szent kereszt megújuló áldozatára, misére!

c) A harmadik pedig, ami kell, — komoly erőfeszítés az evangéliumnak a gyakorlati életben való megvalósítására.

Ünnepelni szokták az evangéliumot azért, hogy a szeretetet teszi meg főparancsnak; ünneplik és dicsőítik a kereszténységet, mint a szeretet vallását. S a szeretetben, ebben az édes, meleg érzésben elpihennek és emlegetése közben elfeledkeznek az Úr szaváról: «Aki szeret engem, beszédemet megtartja». (Jn. 14, 23.) A kereszténység az evangéliumot megcselekvő szeretet. Ez a kemény parancs — a tett! A szeretet, mint édes, meleg, tapadó érzés és egyben diadalmas cselekvő erő.

Ennek a törekvésnek kell feszülnie a katolikus családban; erre teszi rá életét minden derék katolikus atya és anya; ez a célja, értelme és értéke minden vallási gyakorlatnak — az életet, a család egészének és egyes tagjainak életét hozzáigazítani az Úr Krisztus beszédéhez, az evangéliumhoz. Nem a korszerű nézetekhez, nem a napi politikához, nem is a divatos könyvek felfogásához, nem a ma erkölcsi ízléséhez, nem az emberi szóbeszédhez, hanem komolyan és őszintén, «teljes elméből és minden erődből» igazodni az Úr Krisztushoz!

Ez az a három igazság, mely a mai katolikus lélekben

meglehetősen elhalványult, a mai katolikus öntudatban elmosódott: a Krisztus-hívő hivatástudata, az áldozatra hevülő hősi szellem és az evangélium szerint való életre beidegzett erő kifejtés. A katolikus nevelés érdekében szükséges volna ezeket a köztudatban kiemelni, velük a katolikus családok életét átszőni, a mindennapot átítatni, mivel nemcsak teljessé tennék a család katolikus szellemét, nemcsak őskeresztény patinát és a lelki mélység áhítatát vinnék bele a katolikus családba, hanem egyúttal megadnák a kívánatos keménységet és tartósságot a lelki életnek, acélosságot és állhatatosságot a katolikus jellemnek. Ezek azok a lelki aláépítések, melyekre a világ ingoványában élő Krisztus-hívő jellemének és finomabb értelemben vett lelki életének cölöpépítményét bátorosan felépítheti!

II. Ami már most a nevelést illeti, katolikus családban a célkitűzés nem lehet más, mint ami a katolikus jellegből magától értődően következik. Különbözően fogalmazhatom! Ha a gyermeket, mint az Anyaszentegyház tagját tekintem, nevelői tevékenységem célját így tűzöm ki: A gyermekből az Egyház hűséges tagját kell nevelnem; ha a kereszténység belső mivoltát tekintem, azt mondom: természetfeletti életre kell nevelnem; ha az Úr Jézus szavaihoz, kifejezéseire alkalmazkodom, a nevelés célját így fogalmazom az Ő szavaival: «Amint én cselekedtem, ti is hasonlóképpen cselekedjetek». (Jn. 13, 15.) Arra kell nevelnem, hogy a reám bízott gyermek gondolkodásában, érzésvilágában és külső magatartásában, vagyis külső és belső élettevékenységében az Úr Krisztushoz idomuljon.

S mi az a nevelési módszer, az az eljárás, melyet e cél elérése érdekében követnem kell? Ha elméleti pedagógiai tanultság és iskolázott nevelési készség rendelkezésre áll, mindenesetre javára válik a katolikus családi nevelésnek. Azonban mégsem ezen fordul a siker! Az Anyaszentegyház hagyományos módszere, kétezer év tiszteletreméltó gyakorlata és nagy, szent nevelők példája arra a törvényre utal, melyet a természettudomány is igazol, t. i. omne vivum ex vivo — eleven élet csak eleven életen sarjad. Lélek csak lelken gyullad! Krisztusi életet csak az fakaszthat másban, kiben magában is elevenen lobog a krisztusi élet lángja! Szenteket csak szentek, nagy jellemeket csak Kiváló jellemek nevelhetnek!

Az ősegyházban azok, akikben fellobbant az életszentség vágya, a hegyek és puszták jámbor remetéihez mentek isko-

lába; az áhítatos anyák gyermekeikkel a vértanúk sírjait látogatták és ereklyéiket csókoltatták, hogy hősi szellemet tanuljanak; Szent Agoston Valériusz püspök mellett, Szent Lőrinc Szixtusz pápa oldalán nevelődött papi életszentségre; a szent leányok, Agatha, Ágnes és Szabina, szent dajkák keblén szítták magukba Krisztus szerelmét.

A katolikus nevelés útját-módját egy szent szimbólum misztériuma világítja meg: az öröklámpa liturgiái szerepe. A Krisztust jelképező húsvéti gyertyán gyullad fel szelíd lángja s azután tőle veszi világosságát a templom minden gyertyája és lámpája. Azok a lelkek gyűjtják fel másokban is a krisztusi hit és kegyelem világosságát, akik maguk is előbb felgyulladtak «az igaz világosság», az örök Krisztus tüzén és lángján.

Katolikus nevelést kívántok adni? Akkor katolikus nevelők, atyák és anyák, első kötelességetek, hogy az «igaz világosság» világítsa meg benneteket! Sértetlen legyen bennetek az evangélium szelleme, eleven a hit és hatékony a kegyelem; korom és füst nélkül lobogjon bennetek Krisztus tiszta lángja! Krisztus felgyulladt lángjának rávetődése majd a rátok bízottakban is felcsillantja a Krisztus-szeretet és kegyelmi élet, a tündöklő katolikus jellem gyémánttüzét.

Ami hiba és eredménytelenség mutatkozik a katolikus nevelésben, annak forrását ezen a vonalon kell keresnünk. Hiba van a lelkületben s ezért eredménytelenség mutatkozik a nevelésben. «Vae tibi, qui verbis instruis, factis destruis», mondja egy nagy nevelő. Jaj neked, ki szavaiddal oktatsz, tetteiddel rontasz. Jaj neked, mert nincs eredménye munkádnak! Amit egyik kezoddal építesz, a másikkal lerontod. Szóval, sok beszéddel, erkölcsi prédikációkkal, programmez erüen, hivatalosan jóra oktattok, de megtürtök bizonyos destruáló tényeket, melyek a nevelést eredménytelenné teszik!

Az első részhez kapcsolódva, három ilyen destruáló tényre kívánom felhívni a figyelmet.

a) Végzetes fogyatkozás, főképpen a mélyebb lelki nevelés szempontjából, ha hiányzik a komoly törekvés a katolikus nevelőből az evangéliumi életre. Közkeletű pedagógiai bölcseséggel azt szokták mondani, hogy a nevelőnek első és fő kötelessége jó példát adni, vagyis katolikus szempontból kifogástalanul élni. Igen, ez a külső példaadás nagyon szükséges! De ne tartsuk többre igazi értékénél, mert erre is vonatkozik az Úr szava: «Spiritus est, qui vivificat, caro

non prodest quidquam». (Jn. 6, 64.) A lélek az igazi pedagógiai tényező! A lélek! A külső példaadásnak érdemleges hatóereje csak akkor van, ha mögötte őszinte, elszánt elvi elkötelezettség rejlik az evangéliummal szemben és szívósan nekifeszült akarat. Az ember elsősorban nem azzal nevel, ami; se nem azzal, amit cselekszik; hanem azzal, amit teljes szívével és elméjével átölel s amit teljes lelkével és minden erejével akar. A tudatosan és szívósan célra irányított, nekifeszült akarat ad meggyőző erőt a szónak, magával ragadó erőt a példaadó cselekedetnek és sikert a nevelői tevékenységnek.

b) A katolikus nevelés eredményét kockáztató, a fiatalokban a katolikus lelkület teljes kifejlődését gátló és későbbi le hanyatlását előkészítő, tehát szintén destruáló tény, hogy még a jobb katolikus családokban is hiányzanak az evangéliumi elvhűségnek, a Krisztusért hozott áldozatoknak a példái. S e tekintetben főleg az atyákat kell hibáztatnom, kiknek férfias feladatuk volna példát adni az elvhűségre, az eszményekért és elvekért való áldozatosságra!

Az Úr szava: «Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja.» (Mk. 8, 36.) E világi előny és a lélek kára, vagy a lélek java és e világi veszteség! Kisebb vagy nagyobb tételekben e körül forog a játék; néha apró, mindennapi jelenetekben, máskor tragikus konfliktusokban; a vasárnapi misehallgatásért vállalt kényelmetlenségtől egészen a katolikus meggyőződésért szenvedett mellőzésig, vagy a pártában maradásig a katolikus álláspont iránt való hűségből.

A fiatalság a közéletben, sőt a családban is legtöbbször csak az evangélium elvi és eszményi álláspontjának vereségét látja. Nem mondják és nem mutatnak rá vonzó példát, hogy a királyért, Krisztus-királyért is, lovagias kötelesség vért és életet áldozni; nem tanítják arra, hogy az elvekért és eszményekért, a lelkekért és az evangéliumért akárhányszor kényelmet, egészséget, pénzt, előhaladást és egyéb földi javakat kockára kell tenni. Ilyesmire nem tanítják, serkentő példákkal nem hevítik, sőt lebeszélnek, lehúznak és bolondnak mondják, mikor így cselekszik. Igen, bolond az Úr Krisztus keresztyének bolondságával! Ez a «stultitia crucis Christi!» Az az út, mely üdvösségre, vagyis minden életprobléma szerencsés megoldására vezet. Az a másik az «e világi» okosság és bölcsesség útja! Azonban erről írva van: «Vesztét okozom a bölcsék bölcseségének és az okosak okosságát kár-

hozatra fordítom». (1. Kor. 1, 19.) Az elvek megtagadásának és az eszmények cserbenhagyásának az útja, mely előkészíti a megrendítő élettragédiákat!

c) A harmadik destruktív tény a mai katolikus családi nevelés részéről, hogy nem nyújt kellő védelmet a fiatalságnak a káros befolyások ellen. Megdöbbenő, hogy manapság a Krisztus-hívők mily gondtalanul merülnek bele a múltó élet hullámaiba s milyen könnyedén alkalmazkodnak a keresztény gondolattal alapvetően ellenkező áramlatokhoz, szokásokhoz és divatokhoz! Elmosódott nyomait is alig venni észre annak a Krisztus-hívő hivatástudatnak, melyről szóltam, hogy t. i. felsőbb lelkiesség képviselője küldettek s ennek megfelelően a világgal, ezzel az Istentől elvadult és bozótba nőtt, tövist és bojtortjánt termő édenkerttel szemben előkelő tartózkodást kell tanúsítaniuk.

Azt mondja az Úr: «In viam gentium ne abieritis» (Mt. 10, 5.) Ne térjete a pogányok útjára! A szentek ősi életírásaiban akadunk ilyen jellemzésekre: «Epulis et balneis nunquam usus est». A pogányok tivornyás lakomáin nem vett részt s a Krisztus-hívő jó érzését és szép szemérmetségét sértő nyilvános fürdőkben nem mutatkozott. Szórakozása, öltözéke, életberendezése, magatartása más volt, mint a pogányoké. Ráillett, amit az evangélium mond az Úrról: «Olyan az arca, mint aki a szent városba, Jeruzsálembe megy»; egész külseje elárulja, hogy felsőbb küldetésben jár; a hivatástudat áhítata ömlik el rajta.

A világgal szemben való őskeresztény tartózkodás, a kártékony befolyásoktól való megóvás szükségességének emez eleven tudatát és hűségese gyakorlatát háttérbe szorította az életre való nevelésnek hangos jelszava. Az életre kell nevelni, zengik mintegy szavalókórusban. Úgy van! Mi is valljuk: Az életre kell nevelni! Az életre kell nevelni azért, hogy a fiatalság fizikuma és lelkiülete elbíra az élet viharait, sokszor brutális támadásait; azért is, hogy a fiatalság — a katolikus fiatalság is — az életküzdelemben helytálló és versenyképes legyen. Az életre kell nevelni! De az életre nevelő tevékenységet irányítsa az a józan bölcsesség, mely a fiatal fa mellé karót ver és a kertet sövényvel keríti; vagyis nem bölcs dolog a fiatalságot erején felül álló megpróbáltatásoknak és a dúvadak pusztításainak kitenni. Az életre nevelés modern jelszavát az őskeresztény tartózkodás és megóvás kipróbált bölcsességével kell kiegészíteni és helyese mederbe terelni!

Befejezem s visszatérek az öröklámpa szimbólumához. Katolikus jellemeik nevelésének, evangéliumi lelkiségre való nevelésnek az ügye azon fordul, hogy támadjanak, akik meleg hittel és szeretettel merülnek el «az igaz világosságba», az Úr Krisztusba és engedik, hogy fellobbanjon bennük az a tűz, melyet ő hozott a világnak s fel akar gyújtani az emberekben. Támadjanak a családban és a közéletben tiszteletreméltó és vonzó katolikus egyéniségek, hódító nagy jellemeik!

Akik felgyújtották magukban a krisztusi szent tüzet és elvégezték önmagukon a lelki megújulás nagy munkáját, időnkint tehetetleneknek érzik magukat az etikai süllyedségben vergődő világgal szemben s megtorpantan állnak meg a feladat előtt, hogy a krisztusi világosság közvetítői, katolikus értelemben vett jellemnevelők és lélekalakítók legyenek. A tatárjárás utáni időkből villan bele az eligazító fény-sugara csüggedség éjszakájába! Boldog Özsébnek, a pálosok alapítójának látomásában adódik biztatás és vigasztalás a kis-, hitű lelkeknek. A pilisi hegyekben remetéskedve egyik éjjeli virrasztásában apró lángocskákat látott felbukkanni az erdőben, melyek utóbb megindultak, egymás felé moztogtak s végül nagy, fényes golyóban egyesültek. A látomás értelme a mi számunkra az, hogy egyesek lelki újjászületése és szent akaratban való egymásra találása újítja meg a családot, a társadalmat és a nemzetet.

Vallásos nevelés a családban.

Írta: *Ohmacht Nándor.*

Hagyományainak és hivatásának megfelelően a piarista iskola az istenfélelem és a tudomány szolgálatában áll — «pietati et scientiis».¹ Tanáraiban a papnak és a tanárnak kalazanciusi szintézise kifejlesztette azt a szellemet, amely sem a vallásos nevelést nem korlátozza a vallástani órákra, sem a tanítást nem kezeli mostohán a vallásos nevelés címén, hanem a tanítás komoly szakszerűségét s a jellemnevelés megbízhatóságát természetesen egységben szemléli. Az új középiskolai törvény ezt a szellemet teszi meg az egész ország oktatásának alapjává, mikor az oktatás céljául a valláson alapuló erkölcsi nevelést jelöli meg.

De amint a vallásos nevelés nem korlátozódik a vallástani órákra, épúgy nem korlátozódhatik az iskolára sem, hanem a dolog természeténél fogva nagy mértékben rászorul a szülői ház odaadó közreműködésére. Az a szülő, aki a gyermek napirendjének és tanulásának ellenőrzésével, terhes kikerdezéssel, ha kell házitanító beállításával siet az iskola oktató munkájának segítségére, nem járna el következetesen, ha ugyanattól az iskolától a vallási nevelés munkájában megtagadná támogatását.

Az ideális lelkiületnek s az ehhez tartozó fönséges érzelmeknek, főleg a vallásos és hazafias érzelmeknek felkeltését és helyes ápolását joggal soroljuk a legnehezebb nevelői feladatok közé. De akkor hogyan nélkülözhetné az iskola a család munkáját a vallási nevelés terén, amely az érzelmekkel be sem éri, hanem felöleli a gyermek egész lelki világát? Ismert nevelői axióma, hogy az iskola mindig csak másodrendű nevelő marad a szülőkkel szemben, akiknek ez természetes hivatásuk s a természet ad nekik hozzá hajlamot is, szeretetet, áldozatkészséget. Használják fel tehát ezeket az

¹ A budapesti piarista gimnázium homlokzatának felírása.

adományokat, ezt kell óhajtani, a vallásos nevelés javára. Figyeljük szeretettel gyermekeikben a természettől Isten felé igazított, keresztény lelkület ébredését és fejlődését. Legyen meg bennük egyúttal az igazi nevelők egészséges optimizmusa, mely nem hisz nevelhetetlen, vagy a vallási élet iránt nem fogékony gyermekekben, hanem egyforma kitartással és derűs bizalommal foglalkozik valamennyivel.

Katolikus tanulók esetében ez a nevelés természetesen maga sem lehet más, mint katolikus. *Sík Sándor* útmutatása szerint:¹

«Mindenekelőtt azt kell megértetni a fiúkkal, hogy mi az, amit *vallásos lelkületnek* nevezünk. Hogy nem él emberhez méltó életet, aki el nem jutott odáig, hogy *személyes viszonyba* lépjen az Istennel. Az imádás és a szeretet két fő megnyilvánulása annak a bensőséges, mélységes és boldogító lelkületnek, amelyet a keresztény istenfűség fogalma jelent és aminek legtökéletesebb kifejezése, mikor az Istent Atyánk-nak szólítjuk. Meg kell értetnünk a fiúkkal, hogy a keresztény ember számára az Istenség nekünk való megnyilatkozása, vallási életünk középpontja *Jézus Krisztus személye*, és azért a mi vallásos életünk tengelye, az élet problémáinak megoldása és minden világnézeti és erkölcsi kérdés legfőbb szabályozója az Úr Jézus Krisztus tanítása és az élő Krisztussal való személyes viszony. Mindennek a gyakorlati megvalósítása elsősorban az Isten akaratának teljesítésében, tehát a gyakorlati keresztény életben áll». «Nekünk ... a vallás a mi Urunk Jézus Krisztus élő személyét, a *kereszténység krédóját és morálisát* jelenti, úgy amint az evangélium és az Egyház élő tanítása elénk adja: hitet, egyházi közösséget, Isten kegyelméből élő mindennapi gyakorlati keresztény életet. Mindaz, ami ennél kevésbé határozott, vagy kevésbé konkrét, az lehet jóhiszemű elmélet, de termékeny, egész élet nem fakad belőle, magyar jövőt építeni akarni rá: szálnalmas erőlködés, végzetes tévedés.»

Csak akkor tekintheti az iskola és a szülői ház a maga nevelői feladatát megoldottnak, ha ezt a meggyőződést egész tartalmával, gyengítetlenül és engedmények nélkül, sikerült a fiúkban meggyökereztetnie. Csak ez a lelki magatartás éli túl a hiszékeny gyermekkort és tud megküzdeni a serdülőkor válságaival s később a férfikor megpróbáltatásaival.

¹ *Sík*: Magyar cserkészvezetők könyve, I. köt. 1934. 58. és 24. 1.

Csak amelyik szülő ezt igyekezett közreműködésével, ha kellett áldozataival, tőle telhetőleg megérlelni gyermekében, az nyugtathatja meg magát, hogy eleget tett Isten előtt való kötelezettségének és megalapozta fiának örök és — földi boldogságát is.

Örvendetes tapasztalat, hogy a szülők általában örömet részt is vesznek a vallási nevelésben. Csak fokozhatja készségüket, ha a következőkben eléjük tárul, hogy mekkora mértékben függ tőlük gyermekeik érzülete, nemcsak az iskolaköteles kor előtt és az elemi oktatás idejében, hanem az egész középiskolai tanítás folyamán is, s különösen ennek nyolc éve alatt milyen széleskörű befolyást gyakorolnak rájuk hol tudatosan és közvetlenül, hol közvetve, sokszor öntudatlanul példájukkal és egész magatartásukkal.

I.

Az otthon nyújtotta közvetlen vallásos nevelés a gyermek hitével és ennek gyakoribb külső megnyilatkozásaival foglalkozik.

1. A gyermek értelmébe minél korábban, mindenesetre jóval az iskoláztatás megkezdése előtt, bele kell oltani a legfőbb hitbeli ismereteket és meg kell vele kezdeni az ezeken épülő vallási életet, amely az *imádsággal* indul meg. «Az élő hit az anya tekintetéből, szavaiból, tetteiből lépten-nyomon kicsillan, ezt már a kis gyermek is felfoghatja, sőt ez a legjobb gyermekkáté».¹ Első imádságait is édesanyjától tanulja és vele együtt mondja a gyermek. Ahol a szülő nem imádkozik együtt gyermekeivel, ajánlatos, hogy néha megkérdezze tőlük, hogy elvégezték-e esti vagy reggeli imádságukat. Ez védekezés az elfeledés ellen s éberebbé teszi a gyermeki lelkiismeretet. Azonban ne igen dicsérik a gyermeket imádságáért és vallásos buzgóságáért, nehogy «strébert» vagy álszentet neveljünk belőle. Általában lelki életét lehetőleg ne befolyásolják emberi tekintetek.

A hitbeli ismeretek további kiépítésének s az imádságok bővebb tanításának feladatát az iskola fogja átvenni, de úgy, hogy az itt tanultak gyakorlati megvalósításában állandóan számít az otthon közreműködésére.

Fontos, hogy a szülő ilyen irányú buzdításai ne legyenek

¹ Dr. Bartha György: Vallásosság a családban. Szeged, 1903. 38. 1.

unalmas, semmitmondó szólamok, hanem megértő, bizó támogatás az imádkozni akaró gyermek és ifjú számára. Valójában otthon kell azt a fiúknak látniok, hogy hol milyen szerepe jut az imádságnak a felnőtt keresztény ember mindennapi életében. Adjanak tehát a szülők, mégpedig elsősorban a kisebbeknek, sokoldalú és lehetőleg konkrét ima-szándékokat. Felajánlhatják a fiúk imádságukat a beteg szülőért, testvérért, saját lelki haladásukért, valamely hibájuk leküzdéséért, hol egyik, hol másik tanárjukért, jóbarátjukért, egy-egy missióért, valakiért, akit aznap megbántottak, vagy — aki őket bántotta. A családi ünnepeket, születésnapokat, névnapokat imádsággal is meg lehet ünnepelni, nemcsak köszöntővel és ajándékokkal. Helyénvaló olykor a figyelmeztetés, hogy ne csak akkor imádkozzanak, ha bajban, veszedelemben vannak, betegség idején vagy az iskolai konferencia előtt. A kissé nagyobbak előtt mutasson rá a szülő a hálaadó imádság kínálkozó alkalmaira, a dicsőítő s a bűnbánó imádság szükségességére, az Isten iránt való gyermeki szeretet szépségére.¹ Az a szülő, aki szorgalmasan forgatja a *Sík—Schütz-féle* Imádságoskönyvet, iskolánk hivatalos imakönyvét, bőven talál ilyenféle szempontokat.

Ügyelni kell azonban, hogy ezek a buzdítások és figyelmeztetések ne váljanak unottakká és terhesekké. A túlságosan gyakori üdvös intelmek, melyekkel némely buzgó szülő valósággal elárasztja gyermekeit, valamint a gyermekek korához és fejlettségéhez mérten hosszúra nyújtott imádságok áhítat helyett undort keltenek bennük, akárcsak a pohárszámra beléjük diktált meleg víz. Vannak fiúk, akik játék közben, testvéreik vagy pajtásaik előtt, ki is gúnyolják ezeket az örökösen ismétlődő szülői intelmeket.² A gyermeket fokozatosan kell hozzászoktatni az imádkozás munkájához és fegyelméhez s ahhoz, hogy imádságát függetleníse hanguzataitól és testi állapotaitól.

A buzdítással karöltve kell járnia otthon az imádságra való szoktatásnak. Régi keresztény szokás, reggel és este, étkezés előtt és után, valamint harangszóra imádkozni. A legjobb, ha közösen végzi a család ezeket az imádságokat. Ahol a gyermekek magukban imádkoznak, ott a legelső és minden buzdításnál szükségesebb teendő a nyugodt, zavar-

¹ V. ö. a magyar püspöki kar körlevelét: *A gyermekek erkölcsi neveléséről*. Esztergom, 1912. 15. 1.

² *Stolz*: Erziehungskunst. Volksausg. 13. köt. 94. 1.

talán imádkozás akadályainak elhárítása. Ifjúságunk vallási életének, kivált a fővárosban, talán legnagyobb hiánya és veszedelme, hogy keveset imádkozik. Az imádság az istenesség lelke s aki nem tudja hitét és Isten-szeretetét, legszentebb vágyait és szándékait az imádságban kiélni, annak lelki élete sekély marad. S a szülők nagy része nem is sejtí, hogy ennek okát nem annyira a fiúkban, vagy a korszellemben, hanem elsősorban a házi viszonyokban kell keresni. A fiúk nem szeretik, ha vallásos érzéseiket és gyakorlataikat figyelik a hozzátartozók, a serdülés korától kezdve pedig a korukra annyira jellemző zárkózottsággal, némelyek egyenesen ideges félelemmel rejtegetik lelki világukat. Könnyű mármost elképzelni, mit érez az az önérzetére annyira kényes serdülő, mikor otthoni olvasó-imádságának talán első félénk próbálkozásait kíváncsi szemek rögtön az első napon felfedezik, tapintatlan kérdezősködések előcsalják feltve őrzött rejtekéből s kegyetlen nyelvek sietnek elújságotni az összes családtagoknak és ismerősöknek, lehetőleg a fiú jelenlétében. Másutt a család hatodikos gimnazista fia az iskolában az elmélkedő imádságról tanul s alig várja, hogy este, mikor már mindenki lefeküdt, hozzáfogjon. De alig térdel le asztala mellett, váratlanul benyit valaki s ahelyett, hogy a térdelő fiatalember láttára tisztelettel visszavonulna, «Ja, te vagy itt? Mit csinálsz?»-féle kérdésekkel ejti kétségbe. A fiú tagadni próbál, vagy valami lehetetlen mentséget talál ki hirtelen s biztosan tudja, hogy többé nem lesz kapható elmélkedésre. Hasonló akadályokba ütközik a legtöbb családban a fiúknak ágyon kívül való esti és reggeli imádsága. Itt még külön nehézség az az általános szokás, hogy a kis gyermeket a szülők az ágyban való imádkozásra szoktatják s nem segítene neki abban, hogy később ezt az imádságot az ágyon kívüli imádság váltsa fel. Mikor aztán az iskolában azt hallja a diák, hogy egészséges fiúnak nem illik a kicsinyek módjára az ágyban végezni az esti imádságot, csak kevésnek van bátorsága az otthon feltűnést keltő újításhoz. S ha rászánja magát, kérdés, hogy vájjon az idősebb családtagok kíváncsi megjegyzései, vagy a fiatalabb testvérek nevetgélése hamarosan nem veszi-e el a kedvét tőle. Nagyon jól tennék az édesanyák, ha gyermekeiket hatéves koruktól hozzászoktatnák, hogy esti imádságukat (a hozzátartozó lelkiismeretvizsgálattal együtt) lefekvés *előtt*, teljesen felöltözve és még szellemi éberségük birtokában, tiszteletteljes testtartással, térdenállva végezzék, a nagyobbak időnkint imádságoskönyvük-

bői. Ez egyúttal gyökeres védelem az imádság közben való elalvás, valamint az esti imádság elfelejtése ellen, ami némelyeknél idővel az esti imádság teljes elhagyására vezet. Ahol pedig a fiúk gimnazista korukban, saját kezdeményezésükre szeretnének az esti imádságnak erre a módjára áttérni, ott mindent el kellene követni avégből, hogy az imádság idején biztosan számíthassanak a családtagok diszkrét magatartására. Sokfelé a nagyon hangos beszélgetés vagy a hangszórós rádiókészülék zavarja a gyermekek esti imádságát.

A reggeli imádságot a szellőztetés és takarítás szokta sokhelyütt megkeseríteni és el is gáncsolni. Egy kis jóakarattal itt is lehet megfelelő megoldást találni. Ez már azért is kívánatos, mert némely gyermeknek hiányérzései vannak, ha nem végezte el a reggeli imádságot; esetleg úgy érzi, hogy aznap nem sikerül a munkája, vagy kevésbé tud a lelkiismeretére vigyázni.

Az étkezés előtt és után sok család együtt, hangosan imádkozik, másutt legalább csendes imádságot mond mindenki. Ahol a család felnőtt tagjai nem végzik az asztali imádságot s azért a gyermekek is csak titokban vagy egyáltalában nem mondják, ott megkönnyíthetik a szülők a gyermekek helyzetét, ha minden közelebbi indokolás nélkül kijelentik: «Gyerekek, mától fogva minden ebéd és vacsora alkalmával elvégzitek az imádságot, úgy amint az iskolában tanultátok». Az asztali áldást sok fiú nem-egyenes állásban, hanyag kéztartással, elsietve, figyelmetlenül mondja. Aki erre a hibájukra figyelmezteti őket, egyúttal emlékezetükbe idézheti azt, hogy egyik fontos önnevelési elv szerint éppen az ösztönélettel kapcsolatos tevékenységei alkalmával kell' az embernek leginkább küzdenie az önelhagyás ellen és biztosítani a szellem uralmát a test fölött.

Megtörténik, hogy egyik-másik fiú számonkéri szüleitől és más felnőttektől az asztali imádságot, vagy egyéb vallási kötelességeket és eközben bizonyos farizeusi önelégültséggel bírálgatja őket. Iskolánk nemcsak jelmondatában hirdeti a *pietas-t* (kegyeletes lelkület), hanem a piarista diák Kis Kalauzában négy pontban, hét lapon ki is fejti annak tartalmát s osztályban és templomban megadja a tanulóknak a helyes szempontokat a másképp élő felnőttek megítélésére. Ismételten megmagyarázza nekik, hogy a vallástant saját lelkük üdvösségére tanulják és nem azért, hogy másokat examináljanak és kegyeletlenül bírálgassanak. Amelyik fiú otthon megfedkezék erről, azt saját érdekében le kell inteni.

Hacsak arra nem hajlandó a szülő, hogy a gondviselés intését hallja ki gyermeke szavából és ennek kedvéért lendít saját vallási életén. Mert tagadhatatlan, hogy a nem imádkozó szülő a legjobb nevelésű gyermek számára is kínos probléma és megzavarhatja annak egész lelki életét.

2. Az imádságot mint magán-istentiszteletet ki kell/egészítenie a *nyilvános* istentiszteletben való részvételnek., A kis gyermeket már korán meg kell barátkoztatni a templommal és a szentmisével. Ez a legkonkrétebb vallási nevelés s telve van a legnemesebb esztétikummal, amellyel szemben már a fiatal gyermek nagy mértékben fogékony. A nem kötelező ájtatosságok, litániák, májusi és októberi ájtatosságok külön színeket és hangulatokat képviselnek a katolikus áhitatban, ezekre is jó elvinni a fiúkat, csak persze mindig koruk és természetük figyelembevételével és a már ajánlott bölcs mértéktartással. Annak semmi értelme, hogy a szülő lehetőleg > az összes nagybőjti prédikációkra, nagypénteken minél több szentsírhoz, nagyszombat délutánján egymásután két-három feltámadási körmenetre magával vigye a gyermekeket. Mark * *Twain* kis novellája, *A dog in church*, a komikum túlzásain keresztül is tanulságosan rajzolja az olyan fiú lelki állapotát, aki sem tárgy, sem időtartam tekintetében nem rászabott prédikációt kénytelen hallgatni.

A tanulók vasárnapi és ünnepi misehallgatása a tanév folyamán az iskola ellenőrzése alatt áll, amely megismerteti velük a misehallgatás módjait s indítékait és arra neveli őket, hogy ezt a külső ellenőrzést a vakációban a lelkiismeret ellenőrzése váltsa fel. Ezzel persze még korántsem lesz feleslegessé a szülői ellenőrzés, amely minden időben értékes segítséget jelent az iskolai nevelésre nézve. Nem csekélyebb segítség az sem, ha a szülői ház kisebb indiszpozíció esetén és kirándulás, vadászat stb. címén nem ad felmentést vagy igazolványt a tanulónak. Ha netalán a szülő maga nem adhatja példát a vasárnapnak katolikus módon való megszentelésére, legalább napirendjének beosztásával ne nehezítse gyermeke számára ennek a komoly vallási kötelességnek teljesítését s ne okozzon neki lelkiismereti harcokat. Arra is figyelmeztetnie kell a szülőnek némely fiút, hogy a vakációban is vigyen imádságos könyvet a szentmisére és ne induljon sok felnőtt példája után, akik imakönyv híján végigunatkozzák a misét. Különösen szükséges az imakönyv olyankor, mikor a tanuló gyönni vagy áldozni készül.

Iskolánknak ambíciója diákjainak önkéntes *hétköznapi*

misehallgatása. A piarista nevelés az iskolailag kötelező vallási gyakorlatok mennyiségének bölcs korlátozásával módot nyújt az ifjúságnak az öntevékenységre és arra, hogy egyéni kezdeményezéssel maga válassza meg lelki fejlődésének formáit és eszközeit, hogy így parancsot vagy dicséretet nem várva, a képmutatás és feltűnni vágyás kísértéseire felkészülve, a divat és megszokás indításait tudatosan feldolgozva, megtanulja *lélekben és igazságban* imádni az Istent (Ján. 4, 24.). Ebbe a nevelési eszménybe kitűnően beleillik, ha a szülők egyszer-másszor szeretettel figyelmeztetik és buzdítják fiaikat a hétköznapi szentmisék látogatására és arra, hogy ettől se az iskolai év folyamán, se a vakációban ne sajnálják a kissé korábbi felkelés áldozatát. Céltudatosan állítsák elébük a szülők a fönnebbi nevelési szempontokat, főleg a szabad vállalkozás értékét és édességét, akkor hosszas nógatas és rábeszélés nélkül is többnyire célt fognak érni.

3. Hasonló elvek szerint kell megítélni az ifjúság *önkéntes gyónásait és áldozásait*. Ezek értékelésében döntő jelentőségűnek tartja az iskola azt, mit X. Pius pápa is megkívánt a gyakori áldozás feltételei közt, hogy t. i. a tanulók ne emberi tekintetből vagy merő megszokásból járuljanak a szentségekhez; ezért gondja van rá, hogy vallási buzgósága fejében senki se remélhessen tőle kedvezményeket. Ilyen feltétellel örömet látja, ha a szülői ház részint buzdítással, részint könnyítésekkel itt is segítségére van a fiúknak. így pl. a sűrűbben gyónó gyermeket mentsék a szülők attól az egyidőben elterjedt szokástól, hogy gyónás előtt bocsánatkat kérje. Arra sem kell már kötelezni, hogy a gyónás vagy áldozás napját kirándulás és hangos játék nélkül, csendes elvonultságban töltsse, amint ezt a gyakori áldozás elterjedése előtt általában megkívánták.

Természetszerűleg ritkábban gyónnak azok a tanulók, akik otthon nehezen találnak alkalmat, hogy megfigyeléstől és terhes kérdezősködésektől megkímélve, nyugodtan végezhessék gyónási lelkiismeretvizsgálásukat és térdelve mondassák imádságaikat. Legkevésbé az a szülő várhat fiától tartós vallási buzgóságot, aki megfélelkezik arról, hogy a gyermeki lelkiismeretnek is megvannak a maga titkai, amelyeket mindenkinek tiszteletben kell tartania. Ilyenek után kutatni a gyermek imakönyvében vagy jegyzetei között és azokat másokkal, talán éppen testvérekkel közölni, mindenképen komoly hiba a nevelői tapintat ellen. A gimnazista fölött már elmúlt az az idő, mikor még talán — akár helye-

sen, akár helytelenül — a mama segítségével végezte gyónási készülését.

Ugyancsak tapintatlanság az is, mikor a gyakoribb szentáldozással megpróbálkozó kis diákot, vagy nagyobb diákot, otthon a testvére ilyenféle kedveskedésekkel hűti le: «Jé, gyerekek, úglátszik, gyakori áldozó lett a Bandi; meglátjuk, mennyit javít majd rajta a szent élet!» S a Bandi első helytelen viselkedése alkalmával mindjárt lelkének kedves titkával pirítanak rá: «No rajtad ugyan nem fogott a sok áldozás, ugyanolyan kiállhatatlan és szófogadatlan vagy, mint azelőtt.» Hány fiúnak lesz kedve és bátorsága, hogy ilyen biztatásra kitarson jó elhatározása mellett?

Arra persze nem gondol a gyors kritikájú testvére, vagy más családtag, hogy az ő megszokott hibái sem tűnnek el mind néhány heti iparkodás után s hogy Isten malmai lassan örölnék. Azt meg talán nem is tudja, hogy a szentségek a hozzájuk kötött isteni kegyelemmel együtt nem adják meg egyúttal a jó cselekvéshez szükséges könnyűséget és ügyességet, ez természet és gyakorlás dolga. Az sem hivatásuk a szentségeknek, hogy közömbösítsék a rossz hajlamokat és szokásokat, hanem hogy kedvet és erőt öntsenek az emberbe, azoknak sokszor hosszas, keserves önnevelő munkával való legyőzéséhez. S ha ez nem következik be, abban nem egyszer éppen a kritizáló testvéreket és más családtagokat terheli felelősség, akik nem eléggé ellenőrzött magatartásukkal, türelmetlenséggel, idegeskedéssel, kicsinyeskedő megjegyzésekkel, kíméletlen, vagy következtelen intézkedésekkel minduntalan visszazökkentik azt a diákembert szokott hibáiba. A szentségek nem arra valók, hogy az emberi erőfeszítés kikapcsolásával automatikusan oldjanak meg nevelési és önnevelési problémákat.

Amelyik szülő a szentségeknek erről a teológiájáról elfeledkezik, könnyen abba a kísértésbe eshetik, hogy minden szekunda, vagy neveletlen viselkedés esetén mindjárt gyónni küldi a fiát, vagy erőlteti indokolatlanul gyakori gyónását s megpróbálja a gyermeknevelésnek a szülői hivatást terhelő feladatait az Uristenre hárítani.

Nem szerencsésebb gondolat az sem, ha a szülő gépiesen büntetésből küldi gyónni a fiát. A jól végzett gyónás megtisztítja a lelkiismeretet s kegyelmekkel, azaz nagy értékű kincsekkel ajándékozza meg a lelket, tehát jótétemény, nem büntetés. Emellett ez az eljárás is félreismeri a szentségi hatások természetét és a gyónás meggyűlölésére vezethet. Ha

már ilyenféle büntetést választ a szülő, akkor inkább kötelezze a fiút arra, hogy helytelen viselkedését jelentse valamelyik tanárjának, aki talán erről a részről nem is ismeri. A megszegényítésnek ez a módja magában is, de azért is, mert a gyermek jobb megismerését szolgálja, bizonyos esetekben eredménnyel járhat.

Más szülő meg éppen azzal bünteti gyermekét, hogy eltiltja egy időre a gyónástól vagy áldozástól, esetleg azon a címen, hogy nem mutatkoznak viselkedésében a szentségek gyakoribb vételétől várható eredmények, vagy hogy nem méltó a gyakori szentáldozásra. Ez némelyik gyermekre nézve csakugyan érzékeny büntetés s ha csak kivételesen és nem hosszú időre szabják ki, azonfelül a szülő a büntetés tartama alatt pozitív neveléssel és buzdítással is segít azt hatékonytá tenni, talán nem kell helyteleníteni. Rendszerré azonban ne váljon, mert a gyakori szentáldozás kérdésében a döntést az Egyház a lelkiatyának tartja fenn s tartósan még ez sem tilthatja el azt, akinél a gyakori áldozás feltételei megvannak. Azt is meg kell gondolni, hogy a gyakori áldozás nem kitüntetés a jók számára, hanem, amint X. Pius pápának erre vonatkozó rendelete mondja: «megtisztulás a napi hibáktól, védekezés a súlyosabb bűnök ellen s a rossz hajlamok fékentartása.»¹ Szalézi Szent Ferenc ismert tanítása szerint az embereknek két csoportja szorul a gyakori áldozásra: az erősek, hogy el ne gyengüljenek, a gyengék, hogy megerősödjenek.² Legjobb, ha a szülői ház lojálisán magáévá teszi azokat az útmutatásokat, amelyeket a tanuló lelki vezetőjétől kap, aki a gyermek mindenkori lelki állapotának és igényeinek ismeretével, a modern valláspedagógiai elvek szellemében és saját tapasztalatainak felhasználásával némelykor a gyakoribb, más esetben a ritkább gyónás és áldozás mellett foglal állást. Egyébként is megnyugtató lehet a szülőre, ha van a fiának állandó lelkiatyja, akinek vezetésére szívesen rábízza magát. A piarista nevelés a helyesen értelmezett önállóságra való nevelés; ez a szellem a lelki vezetésben is érvényesül és feleslegessé tesz minden olyan aggodalmat, amely félthetné a tanuló egyéniségének szabad fejlődését az intenzív lelki vezetéstől.³

¹ *Sacra Tridentina Synodus*. 1905. dec. 20.

² *Philothea*. II. 21.

³ *Stornier*: Führung Jugendlicher durch d. Priester. 134. 1928 sk. — Az önálló lelki fejlődés érdekében kívánatos, hogy imakönyvén kívül még néhány lelkiolvasmányul szolgáló könyve is legyen a tanulóknak. Ne zárkózzék el a szülő attól, hogy karácsonyra, névnapra vagy

Végül a tanulók gyakori szentáldozásának nemcsak lelki, hanem technikai akadályai is szoktak lenni: nem mindig indokolt egészségfétlítés a szentségi böjttel kapcsolatban, panaszok a házirend megzavarása s a külön reggelikészítés miatt. Pedig sok szülöi buzdításnál *többit* ér, ha tudják a fiúk, hogy elég, ha másnapi áldozásukat otthon minden magyarázkodás nélkül előre bejelentik s nem kell állandóan számolniok hozzátartozóik meglepődésével és akadékoskodásával. Amelyik család erre nem gondol, ott a fiúk buzgósa hamarosan lelohad, vagy ha olykor mégis áldozni akarnak, megteszi némelyik, hogy titokban kiönti a reggelijét, vagy egyéb furcsa módokon iparkodik elkerülni az áldozás bejelentésével járó kellemetlenségeket.

II.

Ezt a közvetlen vallási nevelést természetsszerűleg ki kell egészítenie egy inkább közvetett vallási nevelésnek, mellyel az otthon a tanuló értelmi, érzelmi és akarati világát minél fogékonyabbá törekszik tenni a *közvetlen* vallási nevelés hatásainak befogadására.

1. A tanuló *értelmének* ilyen természetű megművelését bizonyára az szolgálja a legjobban, aki már a kis gyermek lelkét tiszta *igazsággal* neveli. Isten maga az igazság s akit hozzá akarunk vezetni, akár felnőtt, akár gyermek, az igazság útjain kell vezetnünk.

a) Nem felelnek meg ennek az elvnek azok a vallásos mesélések, amelyekkel a kis gyerekeknek szeretik magyarázgatni, hogy a hosszú szakállú jó öreg Szent Péter hogyan és mint fogadja a meghalt emberek lelkét a mennyország kapujában, hogyan olvassa rá arra a szegény lélekre földi életében elkövetett bűneit abból a nagy könyvből, hogy a jó gyermekek milyen szép játékszerek közt válogathatnak majd a mennyországban; el nem feledkeznek az ördögök vasvilláiról sem s egyéb pokolbeli kinzó szerszámairól, a húsvéti tojásokat őrző húsvéti nyúl idétlen ötletéről s gyakran még idétlenebb ábrázolásairól, stb. Sőt a karácsonyfát hozó kis Jézus vagy angyalok meséje, bármily kedves poézis csillog is benne,

más alkalmakra megvásárolja fiának Tóth Tihámér valamelyik híres ifjúsági könyvét (a «Krisztus és az ifjú» egyenesen ifjúsági elmélkedő könyv), vagy egy-két klasszikus lelki könyvet vagy egyéb komoly, a jellemmel és az élet nagy kérdéseivel foglalkozó könyvet, amely legalább közvetett úton a lelki önnevelés szolgálatába állítható.

maga sem kifogástalan, részint a most sürgetett pedagógiai igazlelkűség szempontjából, részint azonban valláspedagógiai okokból is: a karácsonyfa meséjét kinőtt fiú majd könnyen mesének érzi a betlehemi éjtszaka misztériumát is, a mennyország játékaival együtt magát a mennyországot is. Ugyanígy helytelennek és veszedelmesnek kell tartani az élet eredetének titkáról szóló ügyetlenebbnél ügyetlenebb meséket. Szinte megfoghatatlan, hogy ezeknek (és a karácsonyfa meséjének) helyébe a kis gyermek korával foglalkozó pedagógia mindmáig nem tudott olyan általános elfogadásra alkalmas megoldást találni, amely a sérthetetlen igazságot és a gyermeki lélek igényeit egyaránt tiszteletben tartja.

b) A vallásos hitnek ellenképe és az igazságot tisztelő felvilágosodott gondolkodásnak szégyene a művelt társadalomban is mélyen meggyökerezett *babona*. Aki igazsággal akar nevelni, annak elsősorban a saját lelkéből kell minden babonás előítéletet és aggodalmat kiirtania. S ha talán valami régi beidegzettségéről volna szó, amelyet a szülő nem tud magában máról-holnapra legyőzni, legalább küzdjön komolyan ellene és gonddal rejtegesse a gyermekek előtt s legyen meggyőződve, hogy ezzel azok egészséges gondolkodásának és a maga szülői tekintélyének egyaránt kitűnő szolgálatot tesz. Ne tanítsa tehát gyermekeit se szóval, se példájával a tizenháromas számnak vagy a pénteknek (a megváltásnak áldott napja!) baljóslatú voltára, vagy arra, hogy egyetlen tükör eltörése hétévi szerencsétlenséget jelent, az otthonfelejtett füzetért vagy tízóraiért visszaszaladó fiút ne fogadja azzal, hogy «Jaj, fiam, miért nem vigyáztál jobban, ma már biztosan nem lesz szerencséd a dolgozatíráskor.» Ne használja az «elkiabálás» ellen elterjedt dőre tiltakozást és lekopogást az asztal lapján, kerülje a roppant változatosságú divatos talizmánok minden fajtáját (óraláncon, retikülben, ajtófélfán; autóban függő babák, pojacák, sőt ördögök; a pók tisztelete és kímélése), legfőképp azonban ne mutasson hitet és nagyrabecsülést a spiritizmussal szemben. Még az ilyen óvatosság mellett is megtörténik, hogy az anya nem tudja teljesen eltakarni ideges félelmét, mikor az utazás megkezdését nem sikerül tizenharmadika utánra halasztani, és észre fogja venni a gyermek, hogy hogyan sápad el az apa, mikor azt a csekély értékű zsebtükröt összetörve látja a földön. Pedig a babonára hajlamos gyermeki értelem nehezebben nyílik meg a hit tiszta igazságai előtt (küzdelem a babonás lavina-imádságok, «imaláncok» ellen).

c) Az igazságnak ez a hangsúlyozása persze korántsem jelenti azt, hogy az ifjúságot egyoldalú észemberekké kell nevelni, sőt egyenesen hiba volna még táplálni 'benne' azt a főleg kamaszkori *racionalista* hajlamot, amely mindent a tapasztalati igazságok mintájára akar felfogni és szerfölött megbízik dialektikájában. Az olyan szellem, amely alázatos-ság és tapasztalatok híján mindent jobban tud és mindent bírál: fiatalokat és öregeket, multat és jelent, szülőt és iskolát, politikát és vallást, nem lehet eszménye a vallásos nevelésnek. Óvják a szülők az ilyen fiúkat kisebb korukban a *Van Loon*-típusú népszerű történelmi és természettudományi könyvektől, később a szkepszissel és szellemes gúnnyal mérgező hitetlen újságcikkektől és szépirodalmi termékektől (France, Shaw). A káros olvasmányok nem egy fiatal lelket kergettek öngyilkosságba; egy részüket az egyházi Index is tiltja.

d) A gyermek életfelfogásának s ezzel együtt vallási gondolkozásának kellőképpen alig értékelt, gyakran öntudatlan befolyásolása azok az otthoni *beszélgetések*, melyekkel szülők és nagyobb testvérek állást foglalnak a napi eseményekkel, a családban vagy ismerősöknél történt esettel, vagy egy-egy újsághírrrel kapcsolatosan. Ezek gyakran mindennemű tanításnál mélyebb nyomot hagynak a fiatal lélekben és bizonyos kérdésekben évekre megszabhatják gondolkozásának irányát. Sok gyermek egész erkölcsi eligazodása függ attól, hogy vajjon azt az öngyilkossági esetet az újságoknak elvszerűtlen, nem keresztény, szentimentálisan rokonszenvező, akaratlanul is nem ritkán propagáló erejű beállításában beszélik-e meg odahaza, vagy pedig igaz emberi részvét mellett is világosan elítélő módon, és hogy minden beszámítható öngyilkosságban az idegek összeomlásán túl az erkölcsi összeroppanást is meg tudják-e látni. Ugyanígy döntő hatású lehet az otthonnak alkalomszerű beszélgetésekben megnyilvánuló nézete párbajról, becsületről, házasságról és a házasságok felbontásáról. Nagyrészen a szülők világnézete és életszemlélete határozzák meg a gyermekekét.

Sok kárt okozhatnak az élettől megpróbált családtagok elkeseredett, túlzó kijelentései arról, hogy manapság becsületes úton nem is lehet boldogulni, vagy hogy nem érdemes dolgozni, mikor a munka helyett mindent elvégez a protekció. Annál áldásosabb, ha a szülő a felmerülő eseteket bölcs megjegyzésekkel kíséri, így a szülő vagy nagyszülő betegségéhez tanítást fűz a gyermeki szeretetről és háláról, hirtelen halál-esethez az állandó jó lelkiismeret értékéről, feltűnő részegség-

hez vagy más botrányos utcai jelenetehz a megfelelő helyes magatartásról, és iparkodik az élet legsötétebb problémáit is pesszimizmus nélkül, keresztény szemmel látni és láttatni. Az így megbeszélt konkrét esetek megragadják a gyermek figyelmét, a magyarázatok az átélt eseménnyel, valamint az átélés nyomán támadó érzelmekkel szoros asszociációkat létesítenek és mélyebben bevésszódnek az emlékezetbe.

A szülők vigyázatlan kijelentéseinél is veszedelmesebb, ha *tudatosan* mondanak vagy tesznek valamit a gyermek hitének gyengítésére vagy önkényes átalakítására. Akad, aki gúnyolja kisebb gyermekeinek még naiv hitét vagy hűségese misehallgatását és valósággal leforrázza buzgóóságukat, a nagyobbakat pedig beavatja deista, monista világszemléletébe, dogmáttan kereszténységébe, vagy racionalista és szkeptikus nézeteit hangoztatja előttük, ha mindjárt csak önigazolás és nem megnyerés céljából. Álljon meg tisztelettel a szülő annak az iskolának hitelvei előtt is, amelynek pedagógiájában megbízott, mikor katolikus iskolába adta a fiát avégett, hogy ott ne csak bizonyítványt adjanak neki, hanem neveljék is értelmét és akaratát és alakítsák világnézetét. Ha magáévá tette a szülő *Foerster* meggyőződését, aki elragadtatással utal «auf die unvergleichliche pädagogische Kraft der Erziehungsmittel des Christentums»,¹ akkor higgye el azt is, hogy ez a nevelő erő, éppen azért, mert az Egyházé, csak ennek kezében és csak addig hatékony, míg gyökereéből, a katolikus dogmából táplálkozik. Nem lehet a kereszténységet mithosz-nak tekinteni és ugyanakkor igénybe venni nevelő művészetét.

2. Az értelem nevelésével karöltve kell járnia az *érzelmi világ* nevelésének. A vallási nevelés nem kis mértékben érzelmi nevelés. A katolikus pedagógiának ugyan óvakodnia kell attól, hogy a vallás lényegét az érzelmekben keresse, azonban a régi és modern pszichológia egybehangzó tanítása szerint a vallási és általában szellemi tartalmak megszerettetése s az ezekhez következetesen igazodó cselekvés biztosítása élénk érzelmek nélkül nem lehetséges. A legfölségesebb gondolatok sem mozdítják ki az akaratot közömbösségéből, ha hiányoznak belőlük az emocionális elemek. Trahit sua quemque non obligatio, sed delectatio, tanítja *Szent Ágoston* Vergilius versének visszhangjaképen, s magáról a hitről állítja *Szent Pál* apostol, hogy: Corde creditur ad iustitiam (Róm. 10, 10.). Milyen

¹ *Foerster: Erziehung und Selbsterziehung. 1921. 381. 1.*

imádság, általában milyen vallási élet volna az, amely nem ismeri a hit, remény, szeretet, bánat, öröm, vágyódás, odaadás, hála érzelmeit! A gyermek lelkiismeretét legkönnyebben a jó lelkiismerettel járó megnyugtató érzelmek s a rossz lelkiismeretre jellemző gyötrő érzelmek nevelik. A jól végzett gyónást követő lelki béke és öröm újabb erőfeszítésekhez ad lendületet, a jó szentáldozás gazdag érzelmei a mély Isten-szeretésnek és bensőségnek iskolája és sokszor kis gyermekeket is rejtett hősiessé áldozatokra lelkesítenek. Azért jól teszi a szülői ház, ha a fiúk érzelmi életét fejleszteni és nemesíteni törekszik.

a) Különösen az *öröm* érzelmei azok, amelyek az egészséges vallási életnek jellemző velejárói s éppen a gyermeki természetéhez annyira hozzátartoznak. A katolikus szellemű nevelés ugyan már a gyermektől is megkíván egy bizonyos fokú erkölcsi komolyságot és önfegyelmet, de semmiképpen sem eszménye az örömtelen, komor lelkület. Az egészséges vallásosság éltető és örömet keltő; már a gyermekkori jókedvnek sincs tartósabb biztosítója az Isten békéjét élvező nyugodt lelkiismeretnél. «Legyen jó lelkiismereted, és mindenkor víg leszel», ajánlja *Kempis Tamás* a Krisztus követésében (2, 6.). De megfordítva, a vallásos élet is nagy mértékben rászorul a lélek derűjére, a jó kedély világra.

Jobb tehát, ha a szülő, cseléd, nevelőnő nem sokat ijeszti a szófogadatlan gyermeket ördöggel, krampusszal vagy babonás szokásokkal és nevelésében nem feledkezik meg *Szent Terézia* ismert tanácsáról, hogy félni is kell az Istent, de szeretni még inkább. A katolikus liturgia legfönségesebb alkotásai is tele vannak hol szelídebb, hol ujjongó örömmel, sőt játékos kedvvel («Liturgie als Spiel»¹). Általános nevelési elv, inkább pozitív, mint negatív irányban befolyásolni a gyermek érzelmeit, inkább kedvet kelteni, mint kedvetlenséget.²

Az örömeire való nevelés eszközeit mind felsorolni természetesen lehetetlen. A megfelelő játék, szabad mozgás, a gyermek képességeinek működtetése s a hajlamainak megfelelő foglalkozás épügy ide tartozik, mint a jó olvasmányok s a művészi szépek különböző megnyilatkozásai, nem utolsósorban a zenének kissé magasabb igényekkel való művelése. Az esztétikának ezenkívül még mélyebb és közvetlenebb összefüggése is van a vallással, anélkül azonban, hogy az egy-

¹ *Guardini*: Vom Geist der Liturgie. 1918.

² *Tumlriz*: Die geistige Bildsamkeit der Jugendlichen². 1927. 175. 1.

oldalú esztétikai nevelés a vallási, vagy akár csak az erkölcsi nevelést is pótolhatná.¹

Sok szülő és nevelő hasztalan igyekezik neveltjének rossz hajlamait erővel kiirtani vagy megtörni, de az öröm pedagógiájával legott célt ér, mihelyt sikerül ezeket a hajlamokat megfelelő foglalkoztatással más területre átvezetnie. Az önmegtágadást legfőlebb hírből ismerő, örökösen rendetlenkedő fiúk számára valami kedvük szerint való foglalkozást kell keresni. Ha ezt ambícióval üzik s ezen az úton talán kissé érvényesülni is tudnak (pl. a házbeliek, vagy társaik előtt), akkor kielégített örömük megjavíthatja őket.

A játékok és sportok egyrészt közvetlenül okoznak örömet, másrészt azzal, hogy a testi egészség jótékony befolyásolásával jó testi közérzést teremtenek. Az egészséges kedélyélet szempontjából nagyon kívánatos, hogy egy általános jó érzés, az egészségnek valami meghatározhatatlan jó közérzése lakjék a fiúkban. A vallásos nevelésnek nem öröme a gyatra egészségű, kedélytelen, hozzá még esetleg koravén gyermek vagy ifjú. Szülők és nevelők néha többre értékeli a nem egészen egészséges és azért csendesebb, könnyen fegyelmezhető «jó» gyermekeket az elevenebbeknél, akik többé-kevésbé «rosszak» szoktak lenni. De a tapasztalat ezeket a felszínes ítéleteket nem igazolja. Így pl. téves az a gyakori nézet, hogy papságra elsősorban az ilyen csendes, kevésbé élénk fiúk valók. Még az sem bizonyos, hogy «a legjobb papok azokból lesznek, kik gyermekkorukban gyerekes jámborságot mutatnak, kik szeretnek játékmiséket rendezni, megfelelő játékszereket szerezni és magukat főpapi ornátusban álmodni. Természetesen ez is lehet nagyon értékes hivatásnak jele.»² De bizonyos, hogy akárhányszor a gyermeki csintalanság, sőt rakoncátlanság nem lehet negatív instancia. Az eleven lurkókban sokszor gazdagabb lélek, értékesebb tehetségek fészengenék, mint a nagyon csöndes jámborfajtában. Ha ezeket sikerül egyszer befogni a kegyelem számára, akárhányszor csodát művel velük, amint rendkívül finom és mély valóságérzéssel kifejezésre jut a Fioretti rablójelenetében.»³ (XXVI. feje.)

b) Az érzelemvilág neveléséhez, kivált ha vallásos nevelésről van szó, a *fantázia* nevelése is hozzátartozik. Hitünk és

¹ *Grunwald: Pädagogische Psychologie*³. 1925. 380 kk., 174 kk.

² Pl. az 1934. március 19-én szentté avatott Pirotti Pompilius piarista életében.

³ *Schütz: A papi hivatásra való nevelés a középiskolában.* (Az Ige szolgálatában. 1928. 461. l.)

reményünk legfőbb tárgyait: Istent és az ő országát a hittől vezetett fantázia segítségével kell fogalmi elvontságukból szemléletes, életszerű, vonzó valóságokká alakítanunk.

Erre a célra jól használhatók az olyan alkalmas olvasmányok, amelyek az Üdvözítőnek és az ő szentjeinek életét s az egyháztörténelem hősi korszakainak eseményeit szemléletes, lelkesítő előadásban tárgyalják. Ilyenek az evangéliumokon kívül főleg az ősegyház és a missziók életével foglalkozó leírások, történeti regények és elbeszélések, valamint a szentek és vértanúk jól megírt életrajzai, aminőket pl. a Szent István-Társulat kiadásában megjelent négykötetes «Szentek élete» tartalmaz.

Ugyancsak a fantázián keresztül szól a tanuló lelkéhez az íróasztalán vagy annak közelében elhelyezett feszület. Ezenkívül legyen még otthon legalább egy tartalmas és vonzó, de nem érzélgős szentkép, akár az ágy fölött, akár olyan helyen, ahol a fiúk tanulás közben könnyen láthatják. Mindezek használatára a hittanár megadja a szükséges útmutatást. Még külön a kisebb gyermekek fantáziájáról meg kell jegyezni, hogy azt otthon nem elég fejleszteni, hanem egyúttal óvni is kell attól, hogy akár vallási, akár más téren, szertelenségekbe és irrealitásokba tévedjen.

c) Végül a keresztény irgalmasságra, mai szóval *karitászra* való nevelés is az érzelmek útján történik. Az iskolában megismerkednek a fiúk a katolikus karitász beszámoló és propaganda-nyomatványaival. A szülő maga is olvastathat ilyeneket fiaival s irgalmas lelkének melegével már a kis gyermekekkel is elbeszélgethet a betegség és egyéb testi-lelki nyomor sújtottjairól; a gyermekekben sok a természetes részvétel. Buzdításait a szegénység konkrét bemutatásával teheti hatásosabbá, legfőképpen pedig anyagi viszonyaival arányos jótékonykodása fog mély benyomást tenni fiára, nevezetesen ha gondja van házi szegényeire, vagy a nyomortanyák lakóira, a katolikus karitász gyűjtőhelyeire, vagy ha módot ad fiának az iskolai Segítő Egyesület ruhával vagy pénzzel való támogatására. Eközben élettapasztalatai segítségével megtaníthatja őt az álkoldusokkal és érdemetlenekkel szemben való óvatosságra, az alamizsnálkodás politikájára és pszichológiájára és óvhatja a csalódásokat kísérő kiábrándulásoktól.

d) Az érzelmi jókat a vallási életnek lényeges, de a katolikus teológia szerint korántsem egyetlen meghatározója, azért magában nem nyújt elegendő alapot a gyermek *vallási megítéléséhez*. Némely gyermekben, főleg kisebbekben, a túltengő

érzelmi élet a legmélyebb jámborság alakjában jelenik meg, anélkül, hogy ennek a külső jámborságnak megvolnának a maga hitbeli és erkölcsi alapjai. Óvakodjék a szülő attól, hogy gyermekét azért, mert áradozva beszél a jó Istenről, könnyek közt imádkozik, folyton gyónik és áldozik, de a legcsekélyebb erkölcsi erőfeszítésre sem kapható, «roppant vallásosnak» tartsa. Az ilyen buzgóság a serdülés korában többnyire elapad. És ne lásson a szülői szeretet mindjárt életszentséget vagy papi hivatást abban a fiúban, aki mindig ott van a templomban vagy a sekrestyében, örökösen ministrál és összevásárol mindenféle imádságos vagy szertartási könyveket. Hanem vizsgálja meg elfogulatlan szemmel, hogy vájjon mindez nem csupán vallási romantika-e és az utánzó vagy érvényesülési ösztön megnyilatkozása. Akárhány fiúban ezekkel a vonásokkal békésen megfér a legcsúnyább erkölcsi romlottság.

Még a csakugyan jólelkű, komoly vallási értékeket mutató fiúnak sincs mindig papi hivatása; ennek híján valakit papságra erőltetni, a legvégzetesebb hibák közé tartozik. Akiben azonban a hivatásnak jelei valóban mutatkoznak, annak útjába sem családi politika, sem félszeg szülői szeretet, vagy féltés nem gördíthet jogosan akadályokat.¹ A papságra készülő fiútól különös gonddal tartsa távol a szülői ház az erkölcsi épség veszedelmeit, teremtse meg számára azt az otthont, melyben vallásos és jellemes fiatalemberré fejlődhetik és imádkozzék érte. Lelki vezetését és hivatásának gondozását lelkiatyjára, a Szentlélek Úristen bölcsességére és saját lelki plaszticitására kell bízni. Sem szigorú önmehtagadási gyakorlatokra, sem a megengedett fiús szórakozások kerülésére, sem kedvén felül sok imádságra nem kell őt otthon kényszeríteni. Amint némely tanuló élénk vallási érzelmei mögött nem áll mélyebb vallásosság, épúgy nem lehet más fiúknak a szokottnál színtelenebb érzelmi világát mindjárt vallási közömbösségre magyarázni. Az érzelmek legsajátabb tulajdonunk *l* s nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek sem mind engedőnek másoknak szívesen betekintést azokba. Hiba volna, ha az ilyen rejtőzködőbb lelkű fiúról azt tartaná a szülő, hogy nem való neki a vallásos élet, és vele szemben minden ilyen irányú igényről lemondana. Ha papi és szerzetesi életre nem is, de az Isten országára kivétel nélkül mindenki kap hivatást és ezt keltegetni és erősíteni a legérdemesebb törekvés.

¹ A papi pályáról rendkívül időszerű fejtegetések olvashatók a következő két könyvben: *Schütz*: *Eszmék és eszmények*. 1933. és u. attól: *Az Ige szolgálatában*. 1928. 20. sz.

e) Kivált a serdülés korában gyakori a fiúk érzelmi elzárkózása, amely vallási téren közömbösségben, sőt nem egyszer cinikus és hitetlenkedő beszédekben is nyilatkozik. Aki tudja, hogy éppen ebben az életkorban milyen mély vágyódás él a temperamentumosabb fiúkban a vallásos élet megerősödése és Istentől nyert élethivatás után,¹ az nem fog abba a tévedésbe esni, mintha az őszinte, tevékeny vallási élet csak a középiskola alsó osztályainak volna adománya s a serdüléstől kezdve a tanulók átlaga menthetetlenül elbúcsúznék a vallási buzgóságtól? imádságtól, szentségek önkéntes használatától. Igenis, búcsúzik minden serdülő, de gyermekkori kritikátlan hitétől és csak azért, hogy öntudatosabb és igazabb hittel cseréje fel. Ez persze nem mindegyiknél megy megrázkódtatások és krízisek nélkül.² A gyermek hite tele van anthro-, sőt paedomorfizmusokkal, misztikus lelke megrendülés nélkül fogadja a misztériumot az Oltáriszentségben és valami természetes bizalommal simul hozzá; akarata természetyszerűleg tekintély- és törvénytisztelő. Ezzel szemben a serdülő racionalista, erkölcsi magatartása autonom (*Grundwald*). Sokan már a praepubertás alatt (12—15. év) élénken kutatnak a hit észszerű okai után, éles szemmel figyelik, hogy vallási életüket mennyiben igazolja környezetük gyakorlata, gyermekes fogalmaik harcolnak és ütköznek a valósággal (pl. némelyeknél a kérő imádság hatékonyságának és az isteni gondviselésnek primitív elképzelése a mindennapi tapasztalattal), erkölcsi nehézségeik a szabadság legkeményebb korlátját látják a hitben. Időnkint viszont rendkívüli buzgóságot tanúsít a serdülő és aszkézisre is kapható. Vallási érzelmei sokat mélyülnek, intenzív bűnbánata valósággal lelki aggályokba sodorhatja. De érzelmi világának nagyfokú állhatatlansága miatt esetleg már néhány órával később unott, konok, vagy elbizakodott és kíméletlen, s hitetlenkedő kijelentéseket tesz.³ A vallási kétségeknek ez a szakasza a 15. és 19. életév közé esik.⁴

Érthető, ha ezekkel a kamasz fiúkkal szemben sokhelyütt

¹ Foerster, i. m. 317. 1.

² Ezeknek a kríziseknek arányszáma, ha a kisebb, átmeneti kétségeket is figyelembe vesszük, eléggé magas. Protestáns ifjúság körében végzett külföldi megfigyelések szerint (*Starbuck*) a férfi ifjúságnak 79 %-a, a női ifjúságnak 53 %-a megy át ilyen vallásilag szkeptikus szakaszon. A katolikus ifjúságra nézve ezek a számarányok kedvezőbbek.

³ A serdülés korát egész fejezetben tárgyalja Tóth Tihámér: *Az ifjúság lelki gondozása*². 1925. 152—172. 11.

⁴ Bopp: *Das Jugendalter und sein Sinn*³. 1927. 198. 1.

csökken a szülők szeretete, kivált ha a fiúk zárkózott viselkedését szeretetlenségre és rosszakaratra magyarázzák. A pedagógiai írók egyöntetűen annak a szükségét hangoztatják, hogy éppen ebben a korban a szülők nagy türelemmel, megértéssel, egy-egy bátorító szóval, el nem fogyó szeretettel álljanak a fiúk mellett, akik maguk is szenvednek kiállhatatlanságuk tudatától, szükségtelenül ne bántsák őket, kíméljék önérzetüket és nagyfokú érzékenységüket, kivált mások előtt ne tegyék ki őket súlyos megszégyenítésnek. Ha vallási buzgóságuk hanyatlik, ne sürgessék kíméletlenül megszokott ajtatósságaikat, gyónásaikat és áldozásaikat, hiszen már a kis gyermeknek vannak kelletlen, rossz hangulatú napjai és hetei. Ilyenkor nyugodtan meg kell várni, míg feldolgozzák valamilyen kedvezőtlen élményüket, vagy elkészülnek lelki problémájukkal. Megfelelő bánásmód mellett a serdülőkor vallási nehézségei a legtöbb esetben szerencsésen megoldódnak és a lelki életnek újabb, nagyobb virágzása következik el.¹

Ahol hiányzik a családból ez a megértés a serdülővel szemben, ott kifejlődés helyett súlyos válságok jelentkezhetnek, főleg ha nagy a különbség a család és a gyermek szellemi színvonala között. Legjobb, ha a szülők műveltsége és világnézete egyezik a gyermekével. Ahol ez nincs így, ott legalább arra kellene törekedni, hogy ne helyezkedjék szembe a család a gimnazista fiú életeszmenyével és ne kényszerítse rá a saját kispolgári, talán éppen nyárspolgári érdeklődési irányát és életfelfogását, a tudományos vagy művészi típusú fiúra pl. a maga merkantilista értékelését.² Rendkívüli módon nehéz, majdnem megoldhatatlan az ilyen családban a pályaválasztás kérdése.

f) Hiba, ha a szülő kíméletlen szigorúsággal akar fegyelmet tartani. Az örökös tilalmazás, korholás, büntetések, a többi gyermek feltűnően nagyobb szeretete kihívja az energikusabb akaratú fiúk ellenállását, a gyengébbeket kétségbe ejti, szökésbe és öngyilkosságba viszi, vagy az alsóbbrendűség érzését kelti fel bennük és egész életükre elbátortalanítja őket. Az ilyen kíméletlen szigorúsággal nevelt fiúk a szomorú jelen-

¹ *Marzell* szerint (A bontakozó élet, III. k. 1932. 250. 1.) a valóságos vonzódás, a «vallásos tropizmus», úgyszólván kivétel nélkül minden serdülőben megtalálható, csak sokszor igen átalakul és csupán alapos megfigyelés és feltárás után ismerni fel, mert «új ideálok takarják el a Krisztus arcát». Ugyanő részletesen bemutatja ennek az átalakult vallási érzésnek különféle maszkjait.

² Egy ilyen fiúnak lelki állapotát rajzolja *Dunin Borkowski* *Reifendes Leben* c. kitűnő ifjúsági könyvében⁴. 1929. II. r. 1.

bői egy ragyogó jövő elképzeléseibe menekülnek, álmodozókká, esetleg fantasztákká és kalandorokká lesznek, nemi eltévelyedésekbe is eshetnek. Ugyancsak elkeseredést okoz az a szülő, aki sokat panaszkodik gyermekeinek idegességére, de a maga idegességéről nem vesz tudomást, a gyermek ideges arcjátékát rosszaságnak, gyengébb tehetségű fiának ki nem elégítő tanulását hanyagságnak minősíti. (Az olyan szülő, akik a serdülőnek ezzel a lelki átváltozásával teljesen tanács-talanul állanak szemben^ akiket mélyen bánt gyermekeik hirtelen szeretetlensége vagy megcsökentet bizalmassága, akik hálátlansággal vádolják őket s egyéb oktan következtetéseket vonnak le gyermekeik változásából, lehet hogy ezekkel gyermekeiket teljesen elveszítik.)¹

Mennyi kényszerű hazudozás, mennyi csalás a szülői aláírások körül és egyéb kétségbeesett diákpraktika, mennyi iskolakerülés és diáktragédia maradt volna el, ha a szülői házban a felelősségre-nevelés tárgyilagossága mellett több megértés és megbocsátani tudás lakik, ha gyakoribb volna az olyan édesapa, aki egy komoly megtévelyedés láttára a pálca helyett az okos felvilágosításhoz, a megtorlás pedagógiája helyett a vizsgáztatás és felemelés pedagógiájához mer nyúl. És az imádsághoz. «Fiad minden fontosabb ügyet beszéld meg előbb Istennel! Hiába nem leszen.»²

3. A vallásos nevelést még az érzelmi nevelésnél is nagyobb mértékben érdekli a gyermek *akaratanak* nevelése. Hiszen a vallásos nevelés nem ért célt, ha többé-kevésbé vallásos érzésű és jószándékú embereket nevel, de nem tud *keresztény jellemeket* állítani a világba. S «a jellemet két elem alkotja: az *erő*, amely arra képesít, hogy az ember hajlíthatatlanul elvei, meggyőződése szerint cselekedjék, és a *szereetet*, mely gyöngédséget, érzést, kedvességet ad . . . Aki tehát jellemet akar, annak először is következetes (akarati-) edző munkához kell fognia» és csak akkor lehet szó a második feladatról: «ezt az erőt a szeretet szolgálatába állítani.»³

a) Annál komolyabban kell venni *Paulsen* panaszát,

¹ *Bühler—Várkonyi*: Az ifjúkor lelki élete. 1925. 169. 1.

² *Tower*: Levelek egy szülőhöz. Szombathely, 1925. A szülők tízparancsolata. A serdülő fiúk nevelésére vonatkozólag még becses útmutatásokat talál a szülő *Koszterszitz* József népszerű tollából a Katolikus Nevelés XXV. évfolyamában (300. kk.).

³ *Sik—Schütz*: Imádságoskönyv. VI. A keresztény jellem. — L. *Allers*: Das Werden d. sittlichen Persona 1930.

hogy a szülői nevelés manapság az elpuhultság jegyében folyik. Se szeri, se száma azoknak a családoknak, ahol a gyermeknevelés helyét a gyermekkultusz foglalja el, ahol minden a gyermek körül forog, szülők és cselédek az ő kiszolgálására valók, minden hajlamát és ösztönét oktanul szabadjára hagyják. A kisgyermek gátlás nélkül szeret cselekedni, ami megtetszik neki, azt bírni akarja, homályos törekvéseinek és változó hangulatainak bizonyos természetességgel enged. De az már szomorú dolog, ha még az 5—6 éves gyermeknél is ilyen gátlás nélküli cselekvést lehet tapasztalni. Az ilyesmi onnan van, hogy némelyik szülő játékszernek tekinti a kis gyermeket, azt gondolja róla, hogy az még úgysem érti, hogy mi a jó, mi a rossz. Holott a kisgyermek nevelésében a belátást a szoktatás, az értés alapján való cselekvést egyelőre a szokás alapján való cselekvés helyettesíti. Amelyik gyermek lelkében már egészen fiatal korában nem gyökerezteték meg az erkölcsi magatartására vonatkozó legfontosabb szokásokat, az gyakorlat híján később a tapasztalat, tanulás vagy belátás útján megismert elvekhez sem fog alkalmazkodni és alapvető jellemhibák fejlődnek ki benne. Ezek azok a gyermekek, akik nem ismerik az önuralmat, szerénységet, rendszeret, pontosságot, udvariasságot, komoly munkát, erőfeszítést, a mások akaratahoz való alkalmazkodást. Pedig mindezekre a természetes készségekre, más néven erényekre nemcsak a társadalmi neveltségnek, hanem a vallási életnek is múlthatatlanul szüksége van. Minél egészségesebbek a gyermekben a jellemnek ezek a természetes alapjai, annál többet várhat tőle a vallási nevelés.

Teljesen érthető tehát, hogy a vallási nevelés már az elemi, még inkább a középiskola növendékeit a koruknak megfelelő lemondásokra, önlgyőzésekre, szóval *aszkézisre* buzdítja, és aggodalommal látja, ha ezek a családi nevelésből teljesen hiányoznak. «A gerinctelenség, akarathiány, fegyelmezetlenség a hitnevelésnek legnagyobb ellensége. Tanulóink legtöbbször telve van jószándékkal ... De aki otthon meg nem tanult engedelmességre, akinek sohasem kellett még semmiről sem lemondania, aki az ébredő ösztönöknek fegyvertele nélkül ki van szolgáltatva és már félig-meddig rabságukba jutott, hogyan fog Jézus Krisztus igája alá hajolni, mely könnyű és gyönyörűség, de mégis iga?»¹

¹ Schütz: A középiskolai hitnevelés főbb nehézségei korunkban. (Az Ige szolgálatában. 154. 1.)

Ne sajnálja azért a szülő, ha az iskolában vagy a szentbeszédben hallott buzdítások nyomán már a kisebb fiúk is alkalmat keresnek az önmegtagadásra és helyel-közzel lemondanak valami nyalánkságról vagy mozielőadásról, szülői engedéllyel el akarják ajándékozni egyik kedves játékszerüket vagy könyvüket, valamelyik kedves ételükből nem esznek vagy kevesebbet esznek. Persze túlzott mértékű böjtölést, virrasztásokat és egyéb szertelen vagy az egészségre ártalmas gyakorlatokat nem kell megengedni, az effélék egyébként nem is mindig egészséges vallási életnek termékei. Csak ne lásson a szülő *minden* önmegtagadásban szertelenségét; ellenőrizze, de elvben ne ellenezze. Sokaknál már a kisgyermek-kor vége a hősiességnek, gyakran kalandos vállalkozásoknak kora; miért ne érvényesüljön ez az aktivizmus a gyermek vallásos fejlődésének, akaraterejének és az emberszeretnek szolgálatában? Némely fiút erősebben megcsap a komoly életszentség magaslatainak levegője, hadd törjön feljűk! Ki merészelteti megkötni az isteni kezét, amely kisebbekben és serdülőkbén egyaránt éleszti a tökéletes odaadás tüzét és egyeseket épen ilyen gyakorlatokkal kíván a szentség útjára vezetni?

Ezzel a nevelési szellemmel éles ellentétben van számos intelligens családnak az a gyengesége, mellyel fiukat minden legkisebb önmegtagadástól és erőfeszítéstől gondosan kímélik, még rendes munkáját is szívesebben mással végeztetik. Az ilyen szülőknek persze nagyon szigorú az iskola, túlságos korán kezdődik a tanítás, sokkal több a követelmény a tanulmányok terén, mint amennyire szüksége van az életnek, nem marad elég idő a fiúk társadalmi élete számára, nem eléggé liberális a fegyelmi szabályzat s azért jelentéktelen okokból is könnyű szerrel otthon tartják a tanulókat és igazolják elmaradásukat. Nem tudják ezek a szülők, hogy «nevelni annyit jelent, mint a magunk ellen való harcot gyermekeinkben tovább harcolni».¹

Ez az erőtlen szeretet állandóan érzéki örömmel veszi körül a fiúkat, megengedi nekik az időn kívűl való eszegetést, mértéktelen vizívást s a torkoskodás minden fajtáját, míg lassan az ilyen kívánságaik feltétlen kielégítése életszükségletükké válik és kifejlődik bennük «eine Gefrässigkeit nach allem Sinnlichen»,² arai kedélyéletüket csömörlésig megter-

¹ *Tower*, i. m. 35. 1.

² *Stolz*, i. m. 240. 1.

heli. Hogyan fognak ezek a fiúk később ellenállni alkoholnak, nikotinnak és még veszedelmesebb bódítószereknek? A szellemi örömökre is ki kell terjeszteni az önmegettadást. Van szülő, aki az átlagosnál sokkal, vagy nem is sokkal jobb tehetségű gyermekét áhítattal csodálja, fennén dicséri, az ismerősöknek sorra bemutatja zsenialitását és ennek kedvéért elnézi rossz szokásait, hanyagságát, gonosz csínyjeit. Holott éppen az ügyesebb és tehetségesebb gyermekekre már maga a kiválóság is veszedelmes bizonyos mértékig és indokolttá teszi, hogy a szülő feltárja előttük ezeket a veszedelmeket, óvja őket az elbizakodástól, fékezze szereplési és feltűnési vágyukat s csak annál határozottabban megkövetelje tőlük, hogy más téren se hanyagolják el magukat. Ez nincs ellenmondásban azzal a szabállyal, hogy a szülőknek időnkint szabad és kell is elismerésüket kifejezniök gyermekeikkel szemben, ambíciójukat ébrentartani, a szerényebbeket és félénk természetűeket egyenesen buzdítani a szereplésre.

b) Hogy folyik-e kényeztetés valamelyik családban, azt többek közt megmutatja a *büntetés* kezelése. Némely szülőnek «nincs szíve» büntetni. Azonban az igazságos büntetés egy rajtunk kívül és fölöttünk álló világnak, az erkölcsi rendnek valóságát érzékelteti s megtanít annak tiszteletére. Ezért még a kissé beteges vagy gyenge idegzetű gyermekeket sem szabad a büntetéstől teljesen megkímélni. Ez a kímélet épen azokat az erőfeszítéseket tenné számukra lehetetlenné, melyek a testileg vagy lelkileg nem egészen ép gyermekeket az egészségesek közé emelik. «Minden hibát a gyermek betegségével menteni annyi, mint lefelé és nem fölfelé nevelni őket».¹

A terheltégnek egyébként még gyanúját sem helyes sokat emlegetni a családban, főleg nem mint a megőrülésnek vagy öngyilkosságnak kikerülhetetlen végzetét. A legtöbb ember élni akarása megdermed az átöröklés Gorgó-fője előtt, ha olyasfélét hall, hogy ebben a családban ez már a harmadik öngyilkosság, ez már végzete az egész családnak.

c) Épen az *öngyilkosságnak* s az ellene való védekezésnek vizsgálata szolgáltatja a legszemléletesebb bizonyítékot a kényeztetéssel szemben az aszketikus szellemű nevelés, az *educatio strenua* mellett. *Foerster* szerint «a tanuló-öngyilkosságok fölöttébb figyelemre méltó szimptomája annak, hogy épen a művelt ifjúság körében mennyire elterjedt a

¹ *Lindworsky*: Erfolgreiche Erziehung. 1933. 28. 1. (Gyógypedagógiai szempontok.)

belső akarathiány és tehetetlenség».¹ Ahol a család a gyermeknek minden kívánságát teljesíti, ott az öngyilkosságnak talaíját készítik. Az ilyen fiú akarata erőtlen, enervált akarat; nem szokta meg, hogy az életben akadályok is vannak, azért már az iskolai élet esélyei is súlyos izgalmakat és megrázkódtatásokat idéznek elő benne. Később pedig az élet megpróbáltatásai, betegség, elszegényedés, szerelmi csalódás, az érvényesülés akadályai könnyen összeroppantják.

Tanulják meg a szülők Foerster nagyszerű fejtegetéseiből² és illesszék bele nevelésükbe, hogy a keresztény lélek magatartása a sors változandóságaival szemben nem merőben passzív heroizmus, mint a klasszikus pogányságé, hanem cselekvő magatartás s azért a megpróbáltatásokból nem halálnak, hanem bővebb életnek kell számára kinőnie; a gondviselő «Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké» (Márk 12, 27.). Úgyannyira, hogy egyenesen szerethetjük akadályainkat, ha megtanuljuk, hogy micsoda fölhajtó erők rejlenek az akadályokban és kudarcokban, csak értsen hozzá az ember, hogy hogyan meríthet ezekből türelmet, szerénységet, önismeretet, mások jobb megértését, az akaratéonék koncentrációját: *les bienfaits de l'adversité*. Megfordítva, az előbbrejutás és érvényesülés *veszélyeiről* sem kell megfeledezni. Csak a fegyelemben nevelt embert fogja a hit megtanítani, hogy ne csak a szerencsétlenséget, hanem a szerencsét is el tudja viselni. Az öngyilkosság problémáját az a család fogta meg a legmélyén, amelyik a fiúkat erkölcsi feladatainak szeretetére neveli. Mert az öngyilkosság szelleme a felelőtlenségnek, a rövid lejáratú felmondásnak szelleme és ott üti fel a fejét, ahol nagy erkölcsi életfeladatok többé nem tartják össze a lelki élet egységét. Ehhez a kérdéshez olvassa el az ifjúság (de szülők és nevelők is) az *Élet és jellem* első tíz fejezetét.³

d) Az ifjú jellemnek egyik alapvető problémája és sokat mondó próbája a *nemi erkölcs* terén való helytállás. A tisztalelkű fiú nemcsak a családnak s a hazának öröme, hanem a vallásos nevelésnek is szemefénye. A neveléstudomány a nemi téren való erkölcsi «akadálytalanságot», erkölcsi érzéketlenséget és lelkiismeretlenséget úgy tekinti, mint a nevelésnek és önnevelésnek egyik legsúlyosabb akadályát;⁴ ha

¹ Foerster: Schule und Charakter. 1912. 192. 1.

² I. m. 192—197. 11.

³ Foerster—Schütz: Élet és jellem.

⁴ Tumlriz: Pädagogische Psychologie. 1930. 72. kk.

valakit fiatalon elrontottak, ezzel az illetőben rengeteg sok minden dől össze. Már a serdülés kora előtt nagy veszély az, ha korai ismeretek megmérgezték a gyermek fantáziáját. Megdöbbenő, mikor egy édesanya dicsekedve említi, hogy az ő alig tizenkétéves fia már «mindent tud», még olyat is, amit a felnőttek sem mind tudnak.

Még nagyobb a veszedelem a serdülés korától, hiszen ez a kor egyébként is nehezen hozzáférhető a nevelésnek. Ebben az időben kezdenek önállósulni az ifjú értékítéletei, ami nem egyszer a házi vagy iskolai nevelés útján átvett értékeszmények megtagadására vezet. Ha ezenfelül a serdülőt még az ösztön is hatalmába keríti, ez rendszeren csökkenti a kultúrjavak s az iskola munkája iránt való érdeklődését, az ifjú a vallási eszményekkel szemben is közömbössé válik, korábbi vallási buzgósága ijesztően kihűl, sőt hite is veszedelembe jut. A tiszta lelkiület könnyebben megőrzi eszményi gondolkozását s teljesedik benne a hegyi beszéd ígérete: a tisztaszívűek meglátják az Istent. Megbecsülhetetlen szolgálatot tesz gyermeke hívő lelkének az a szülő, aki körültekintő gondossággal óvja az erkölcsi romlás veszedelmeitől.

Mert ezen a téren a jó példaadás mellett a megóvás a szülő legfontosabb s rendszeren egyetlen teendője, de ezt érdemes a feladat fontosságának teljes tudatával végeznie. Ne nézze el otthon a szabados, illetlen, kétértelmű vagy káromkodó beszédet (pl. testvérek közt), ne tűrje meg az ilyen pajtásokat és gondoskodjék róla, hogy a gyermekek odahaza ne legyenek tanúi a felnőttek kétértelmű tréfáinak, a kártyasztalnál elhangzó káromkodásoknak, sőt olyan egyébként kifogástalan beszélgetéseknek se, aminők még nem valók gyermekek fülébe. Ugyanilyen gonddal kell ellenőrizni mindennemű külső viselkedést és ezt már az egészen fiatal, négyéves és ennél még kisebb gyermekekre is ki kell terjeszteni. Sok lelki kárnak, sőt pathológiás fejlődésnek volt már oka a szülők vigyázatlan beszéde vagy viselkedése, akik abban a meggyőződésben éltek, hogy «az én fiam még olyan kis ártatlan, még nem ért semmit». Higgycs el a szülő, hogy itt alig lehet túlzott óvatosságról beszélni, kivált már középiskolás sorba jutott tanulók esetében.

De aztán necsak a fiúk barátaira, utcai ismeretségeire és a házi alkalmazottakra legyen szeme a szülőnek, hanem az asztalon heverő újságokra (apróhirdetések!), magazinokra, sőt a jól elzárt vagy elzártnak hitt könyvekre és fényképekre is. Ezekre a gondosan félretett tárgyakra annál

inkább gyanakodjék, minél kevésbé tartja valószínűnek, hogy a serdüléstől talán még messze álló fia minden leleményességének és lakatos-tudományának felhasználásával rendszeresen látogatja ezeket a rekeszeket és szekrényeket, saját lelkének és bizonyos esetekben a szülői tekintélynek is mérhetetlen kárára. Sok gyermek meglepő korán érdeklődik és *igen gyakran* hozzá is jut olyan olvasni- vagy látnivalókhöz, amelyek végzetes módon egész fantázia-életét és életfelfogását természetellenes irányba terelik.

A bizalom pedagógiája nem zárja ki azt, hogy a szülő a fiúk asztali fiókját, táskáját és kabátját időnkint átkutassa tiltott olvasmányok s még meglepőbb dolgok iránjában. «Azok a tankönyv alatt rejtegetett vagy a mama beléptekor zajtalanul csukódó fiókban pihenő könyvek nagyon sok diákbukást tudnának megmagyarázni. . . azok a sehol számon nem tartott, a fiúk közt névtelenül, gazdátlanul, megállás nélkül cirkáló rongyos, agyonolvasott tiltott könyvek».¹ Az ellenőrzés az erkölcstelenséget nem tartalmazó kalandor- és detektívregényekre is kiterjedhet, az ilyenfélék mértéktelen olvasása sem kívánatos.

Hogy a fiúk mozi- és színházlátogatása valamint tánc tanulása szorgos ellenőrzést kíván, azt minden szülő jól tudja az iskolának erre vonatkozó gondos szabályaival együtt. De arra már nem minden szülő gondol, hogy fiának hazulról való eltávozását is minden esetben engedélyhez kösse és ellenőrizze. Nagy hiba, ha már az elsős vagy másodikos minduntalan leszökhetik az utcára vagy játszótérre. Ebben a pontban csak úgy tesznek eleget a szülők kötelességüknek, ha «fiaik útjait, olvasmányait, társaságát komolyan ellenőrzik, serdülő fiúknak éjjeli kijárást, tánciskolát, az éjjelbe nyúló gyermekzsúrt, házi mulatságot nem engednek, őket sem otthon, sem az otthonon kívül nemi érintkezésre föl nem szabadítják, ethika-ellenes álláspontot előttük nem képviselnek.»²

Közvetve a gyermekek pozitív nemi nevelését is szolgálhatja a szülői ház azzal, hogy a 15 éves (néhol már a 14 éves) fiúnak kezébe adja *Tóth Tihamér* «Tiszta férfúság»-át, az ennél nagyobbaknak *Foerster* «Élet és jellem»-ét,⁸ akik jól olvasnak németül, azoknak *Dunin Borkowski* művészi

¹ *Koszterszitz*, i. m. 306. 1.

² *Schütz*: A középiskolai fiúk nemi védelme. (Az Ige szolgálatában, 162. 1.)

³ 4. kiadása nemrég jelent meg.

előadású ifjúsági könyvét: a «Reifendes Leben»-t, még később *Marceil Mihály-tól* «A kemény parancs»-ot és *Foersternek* «A nemi élet etikája és pedagógiája» c. mélyreható kis munkáját (fordította *Schütz Antal*). Még fontosabb, hogy a fiukat szóval és példával a házasság eszményi felfogására és tiszteletére segítse.

4. A legjobb nevelést is hiányosnak kell tartani a nevelő *példaadás* hatékony támogatása nélkül. Kivált a valláspedagógia mindennél jobban sürgeti az elmélet és élet, követelmény és valóság összhangját. Általános igazság, hogy a nevelésben «a céltudatos ráhatások csak zűrzavaros tömeg maradnak, ha nem lépnek kapcsolatba és nem erősödnek meg azokkal a hatásokkal, amelyeket az életközösség (pl. család) gyakorol és sohasem tudnak gyökeret verni, ha a környezetnek ezen behatásai ellentétes irányúak.»¹ A példának, szuggesztiónak, utánzásnak majdnem nagyobb szerep jut a világnézet kialakításában és az életrend megállapításában, mint a szülő és iskola közvetlen ráhatásainak, tanításainak. Már az elemi iskolában bíráló szemmel figyeli a gyermek szüleit és tanítóit s a beszédjük és életük közt mutatkozó ellentmondást igen gyorsan felismeri.² Ha ehhez hozzávesszük, hogy «a gyermek az évnek 8760 órájából legföljebb ezret tölt az iskolában s majdnem nyolcszor annyit otthon»,³ nyilván áll előttünk az otthon valláserkölcsi példaadásának roppant jelentősége és kötelessége.

a) Ennek a kötelességnek legelső foka, melytől a nem pozitív hitű szülőt sem lehet felmenteni, azt kívánja, hogy tudatosan semmi olyat ne engedjen meg a szülő magának, ami a gyermek vallási fejlődését hátráltatja, vagy eltéríti az iskolában kapott vallási nevelés irányától. Mutasson, ha már hitet nem, legalább tiszteletet az Egyház «formái» iránt s ezen a címen gondoskodhatik pl. a böjti napok megtartásáról asztalánál. Ezért a tiszteletért nagyobb tisztelet lesz jutalma a gyermek részéről. Ebben a szellemben kívánja meg fiától sétán és a villamosban, hogy az Egyháznak minden papját üdvözölje, az előtte teljesen ismeretleneket is. Maga is szóljon róluk otthon következetes tisztelettel. Ne hangoztasson olyasfélétet a gyermekek előtt, hogy lehetnek a papok

¹ Willmann—Schütz J.: Didaktika, I. 1917. 44. 1.

² Tumlirz; Die geistige Bildungsamkeit der Jugendlichen. 203. 1.

³ Schütz, i. h.

és paptanárok derék és tudós emberek, de az életet nem ismerik, nevelésük nem eléggé életszerű.

A gyermeke vallási érdekeit tisztelő szülői nagylelkűség előkészítheti a vallási példaadásnak egy magasabb fokozatú, pozitív módját. Lehetséges, hogy gyermekében lép először kapcsolatba a szülő a természetfölötti renddel, melynek méltó képviselőivel eddig hivatásos munkája közben esetleg nem találkozott. Az is megtörténik, hogy a gyermek vonzó lelki buzgósága érleli és szerencsés kifejlődéshez segíti a szülő hitbeli vagy lelkiismereti válságait. Sok csodája van a szülői szeretetnek; a legszebbek egyike, ha a szülő vállalkozik rá, hogy végre megvívja lelkiismeretének véres harcait gyermeke kedvéért, akitől nem tudja megtagadni azt az örömet, hogy hívő és hitük szerint élő szülei legyenek. Ma, hogy *Prohdszka Ottokár* korszakalkotó apostoli munkája újból megbecsüléshez juttatta a vallásos felnőttet és óriásivá növelte a hitét gyakorló intelligencia táborát, az ilyen esetek sem tartoznak többé a ritkaságok közé.

Természetesen a vallási példaadásnak legmagasabb foka a töretlen tisztaságú *hit*, amely nem szorul bizonykodásokra és hangos szólamokra, sem romantikus pótlékokra, mert természetes könnyűséggel megtalálja kifejeződését beszédben és tettekben egyaránt. Arra sincs szüksége az ilyen hitnek, hogy ünnepi alkalmakat keressen a gyermekek előtt való példaadásra, mert hiszen a maga egészében egyetlen eleven példaadás. «A helyes cselekvés példája, amelyet egy vezető kéz kínál utánzásra, csakis egy nevelő értékű élet *egészének* keretén belül hat nevelőleg. Ez áll minden példaadásra.» (Dunin Borkowski.)

Az ilyen hívő meggyőződés különös tisztelettel tud a megkeresztelt gyermekre tekinteni, mert Isten élő templomát látja benne; azért tud annak lelki épségéért is reszketni, még jobban, mint testi egészségéért, s ha rossz irányban fejlődik a gyermek, tud remélni és várni és csüggedés nélkül imádkozni érte, mint *Szent Monika Ágostonért*. Az ilyen szülő egész megjelenésén és állandó magatartásán átsugárzik a keresztény nevelés formái elve: a *kegyelem*, és erőltetés nélkül épül rajta a család hite.¹ És csak az ilyen családtag nevelő tevékenysége nevelés a szó legtökéletesebb értelmében. Mert legmélyebb mivolta szerint a nevelés *életadás* a nevelő *lelki*

¹ «A jó szülők istenes életüket, magát a Szentlelket élik bele gyermekeikbe.» U. a. püspökkari körlevél. 7. 1.

képére a természet és a kegyelem rendjében, miként a nemzés is életadás a szülők képére és hasonlatosságára a természet rendjében.¹

b) Ennek a nevelő hitnek híján ne bízzék a szülő abban, hogy vallási életének hiányosságát jámbor szóval és viselkedéssel leplezheti gyermekei előtt. Már a kisebbek is megérik az igazságot és már abból például, hogy a szülő a szent neveket fölöslegesen, gondolat nélkül, talán tiszteletlenül is használja, le tudják vonni következtetéseiket. És ha a serdülés előtt hatással van is a fiúkra az üres retorika és póz, később mitsem adnak a tartalmatlan vallásos vagy hazafias szólamokra és kíméletlenül felfedik a szó és érzés, érzés és tett diszharmóniáját.

S ezek a diszharmóniák sok család életében mindennaposak. Ha a fiú hazudik szüleinek, büntetést kap, vagy legalább komoly, szívhez szóló tanítást az igazmondásról. Mindazáltal a nagynéninek, akit tegnap nem akartak fogadni, szüleinek kívánsága szerint azt fogja mondani, hogy a Margitszigeten voltak; a papa utasítására az új rádiókészülék árának csak felét vallhatja be a mamának, s ha a késői vendéglátás miatt nem tudott a leckéből elkészülni, beírják az igazolványába, hogy a feje fájt. Több mint anekdota annak a kis fiúnak esete, aki ilyenek láttára tudni akarta, hogy vajjon hány éves korától fogva szabad az embernek hazudnia.

Egyáltalában az az úr, mely az otthon hite és élete közt tátong, komoly akadálya a vallási nevelésnek. A fiú tudja, hogy szülei kongreganisták, atyja ezenfelül az Actio Catholicának számottevő tényezője; de otthon durvák a cseléddel, kíméletlenül megítélik a távollevőket, jövedelmükön felül költenek — talán a nagyobb előkelőség látszatáért, életükből és üzleti tevékenységükből hiányzik a keresztyén megbízhatóság; persze hogy akkor kifelé való dicséretes buzgóságuk csak oly keveset lendíthet nevelői tekintélyükön, mint közös családi szentáldozásaik, nagypénteki egésznapos böjtjük, vagy esti ájtatosságuk a lakás kivilágított Jézus Szíve-oltáránál. Rájuk is alkalmazható az apostol szava: «az istenes életet színlelők, de annak erejét megtagadók». (2 Tim. 3, 5.) Nem kell-e attól félni, hogy ilyen helyen a

¹ Több nyelvben a «nemzés» és «nevelés» fogalmát ugyanaz a szó fejezi ki, vagy legalább közös töből származó szavak; lásd *Willmann*, i. m. 36. 1. Ebből a gondolatból szerkeszti meg a természetfölötti nevelés fogalmát *J. Bemberg*. (Umriß d. kath. Pädagogik. 1923. 74—81. 1.)

gyermekek ebből az életmódból ítélik meg magának az isten-félelemnek értékét, kivált ha csupán kevéssé jámbor, de a természetes erkölcs tekintetében tiszteletreméltó emberekkel lesz találkozásuk?

Soha nem szabad a kereszténységet úgy képviselni, mint szétfolyó erőtlen érzést, vallásos hajlamú emberek romantikáját, amely nem tud az *egyén* lelki életének átfogó, rendező elve lenni és csődöt mond, ha megpróbálják a mai *társadalmi* életre alkalmazni. Az evangélium csodálatos hajlékonysággal alkalmazkodik a különböző korok természetéhez és igényeihez, de ha valaki a maga számára csak a hajlékonyságot látja meg benne és nem egyúttal az isteni igazságot és szentséget, az nem apostola, hanem diszkreditálja. A kereszténység a hősök és vértanúk vallása. Aki ezekből semmit sem akar vállalni s minden komolyabb erkölcsi erőfeszítés elől silány kompromisszumokhoz menekül, az nagyon messze jár a kereszténységtől, «nem tudván az írásokat, sem az Isten erejét». (Máté 22, 29.)

c) Még rosszabb a helyzet, mikor a gyermek nem érez tiszteletet szüleivel szemben gyenge akaratuk, komolytalanságuk, könnyelműségük, iszákosságuk, játékszenvedélyük, zajos civódásaik, vagy olyan természetű szenvedélyeik miatt, amelyek a családi élet felbomlására vezetnek. Van ugyan sok derék fiú, kivált a nagyobbak közt, akik mint Noé jó fiai, kegyelettel betakarják atyjuk szégyenét; példaképül ezek sem választhatják.

Ma sokfelé a gyermek híjával van a harmonikus, meleg otthonnak, holott ennek légköre a vallásos házi nevelésnek elsőrendű feltétele. Rendszeresen gyengíti ezt a harmóniát a szülők és testvérek vallási különbsége, vagy nagyon különböző vallási buzgósága, széttépi korunk csapása, a válás. Az utóbbi esetben indokolt lehet a gyermeknek idegen családnál, vagy olyan internátusban való elhelyezése, ahol a megszakadt családi nevelést az intézet vallásos szellemű nevelése váltja fel.

d) Annak, hogy az evangélium hódító ereje oly sokszor nem tud érvényesülni a családi nevelésben, még egy utolsó, az eddig felsoroltaknál kevésbé szembetűnő, mélyre nyúló okára is rá kell mutatni. Számos istenfélő, komoly erkölcsi életű szülőben is meggyengült az érzék s ennek nyomán a bizalom a földöntúli életnek s az örök értékeknek valósága iránt. Lehetetlen a fiúknak előbb-utóbb rá nem jönniök arra, hogy szüleik emelkedettebb felfogása mellett is előbbrevaló

szemükben a karrier a karakternél, a pénz az irgalmas szeretetnél, a «kedvező» házassági ajánlat a tiszta lelkiismeretnél. Ezernyi apró jel, a mindennapi élet ügyes-bajos dolgainak elintézési módja félreérthetetlenül elárulja, ha az édesanya mégis csak inkább ennek a látható világnak él és elsősorban ez dönti el gyakorlati állásfoglalásait, nem pedig a természetfölötti elvek és értékelések. Ez a *lappangó hitetlenség* a fiúk lelkében is szétárad, úgyhogy nem tud bennük meggyőződéssé válni Krisztusnak valóban egyetemes uralma az élet fölött, *die Macht Christi über das wirkliche Leben*.¹

Ennek a meggyőződésnek megteremtése a vallási nevelésnek egyik legnehezebb feladata. De ha a szülő az élet reális erőinek harcaiban teljesen Krisztus mellé áll és nyugodtan viseli az ettől elválaszthatatlan egyes kellemetlenségeket és hátrányokat, ez szinte kézzelfoghatóvá teszi a gyermekek előtt annak a láthatatlan, és azért a lelkiismeretet irányító tényezők közül oly könnyen kikapcsolódó másvilágnak élő valóságát.

A nevelésnek ennyire theocentrikus értelmezése mellett kérdezni lehetne, hogy vajjon az így nevelt ifjak nem fognak-e lemaradni az élet nagy versenyén.

Ha így volna, aligha hívná *Payot* leghíresebb könyvének² előszavában a katolikus Egyházat «példátlanul álló jellemnevelő» néven, amelynek irányítását ott, ahol elveszett, «nem pótolta semmi». A vallásos nevelés egyáltalában nem lelkesedik a világban helyét nem találó és azért attól visszavonuló élnemességért.

A helyes irányt megjelöli *XI. Pius* pápa nevelési körlevele, mikor így szól: «Az igazi keresztény nemcsak hogy nem mond le a földi élet dolgairól, sem nem veti meg természetes tehetségeit, hanem még kifejleszti és tökéletesíti azokat, beállítva a természetfölötti életbe, hogy így meg-nemesítse magát a természetes életet és a maga számára hathatósabb támogatásról gondoskodjék nemcsak a lelki és az örök, hanem az anyagi és ideiglenes dolgokban is».³

A német katolikusok büszkeségének, *Karl von Löwenstein* hercegnek nevelőjét édesatyja annak idején ezzel bocsátotta nevelő munkájára: «Mach, dass der Fürst sich nie vor einer guten Flasche Wein, aber auch nie vor einem Rosenkranz

¹ *Foerster*: Erziehung und Selbsterziehung. 1921. 384. 1.

² *Payot—Weszely*: Az akarat nevelése.

³ *XI. Pius* apost. körlev. az ifjúság ker. neveléséről. 1929. A ker. nevelés célja.

fürchte».¹ Az eszmények .tisztéletének és az életrevalóságnak ez az összhangja hozzátartozik a katolikus nevelés szelleméhez és erre különösképpen törekszik a piarista nevelés.

Aki ezzel a keresztény gyakorlatiassággal be nem éri, hanem az életre való nevelést a hitben való következetesség rovására is sürgeti, az gyermekének örök boldogságával együtt földi boldogságát is kockáztatja. Hiszen ennek a világnak gondjaival éppen az evilági bölcsesség nem tud a maga erejéből teljesen elkészülni. Csak akit arra neveltek, hogy az élet súlypontját az örökkévalóságban keresse, az tud biztosan megállni a pénz, érvényesülés és élvezetvágy kísértései előtt. És csak az készült fel a vagyoni és társadalmi helyzet változó eshetőségeinek letörés és kétségbeesés nélkül való elviselésére. Ez az egyetlen reális nevelés, «ígérete lévén erről és a jövőendő életéről». (1. Tim. 4, 8.)²

¹ *Prohászka*: Soliloquia, I. 303. 1. (Ö. M. 23. k.)

² A keresztény családi nevelésnek részletes, szép kézikönyve *Fr. Schneider*: Kath. Familienerziehung. 1935.

A nemzeti közéletre való nevelés a családban.

Írta: dr. Balanyi György.

Az elméleti pedagógiában és az iskolai nevelésben ös-idők óta két ellentétes irány küzd egymással, melyek egyike az egyéni, másika pedig a társadalmi érdekeket állítja törekvéseinek középpontjába. A két irány különbözősége annyira szembetűnő, hogy a neveléstörténet egyes korszakainak jellegzetességét éppen az individuális, illetve szociális vonások túlnyomósága adja meg. Pl. az antik görög nevelési eszmény, melynek legtökéletesebb kifejezését Xenophon, Platon és Aristoteles műveiben találjuk, határozottan szociális jellegűnek mondható, mivel az egyén testi és szellemi képességeinek kifejlesztésében jóformán kizárólag a közösség, illetve az állam érdekeit tartotta szem előtt. Még fokozottabb mértékben áll ez a római nevelésre; hiszen a józan és gyakorlatias gondolkodású római sohasem látott az iskolában mást, mint a közéletre való előkészítés egyik eszközét.

A társadalmi szempontok e túltengésének a kereszténység vetett véget azzal, hogy elérendő cél gyanánt az egyéni tökéletesedés és megszentülés munkájára való rákésítést tűzte a nevelés elé. Ezzel egy csapásra természetfölötti magaslatra emelte az eddig csak e világi célokat ismerő pedagógiai tevékenységet s az egyéni szempont nyomatékos hangsúlyozásával régóta nélkülözött jogához segítette az individuális elemet. De nem vitte túlzásba a dolgot; mikor hívei elé természetfölötti célként a túlvilág örök boldogságának egyéni kiérdemlését állította, ugyanakkor földi életüket a nagy keresztény közösség, a szó legnemesebb értelmében vett szolidaritás jegyében rendezte be. Így sikerült az individuális és szociális szempontokat s a szubjektív és objektív elemeket olyan tökéletes harmóniába olvasztania, melynek mását hiába keressük a neveléstan történetében.

Az ébredő individualizmus azonban már a középkor

utolsó szakaszában erősen kikezdte ezt a harmóniát. A XVIII. század felvilágosodása s a XIX. század liberalizmusa tovább folytatta és mihamar betetőzte a rombolás művét. Az egyéni és társadalmi érdekek egyensúlya végképpen megbomlott s a nevelés hosszú időre az individuális szempontok kizárólagos uralma alá került. A felvilágosodás pedagógiai prófétája, Rousseau pl. minden embert egyszerűen mint embert akar nevelni. «A természet rendjében — olvassuk Emiljében — az emberek mind egyenlők lévén, közös hivatásuk, hogy emberek legyenek és aki jól van nevelve erre a hivatásra, az nem töltheti be rosszul azokat a hivatásokat, melyek ezzel kapcsolatban állanak. Hogy katonának nevelik-e növendékeket, vagy papnak, vagy jogásznak, az egyre megy. A szülők rendelése előtt rendelte őt a természet az emberi életre. Élni — ez az a mesterség, melyre tanítani akarom.» Ezt azonban szerinte csak az eddig követett nevelési eljárások megtagadásával lehet megeselekedni. «Tegyétek — úgymond — a szokottnak visszáját és csaknem mindig jól fogtok cselekedni.» A nyilvános nevelésnek, mely szerinte csak képmutatókat formál, annyira ellensége, hogy a haza és polgár szavakat egészen ki akarja törölni a modern nyelvekből.

Még Rousseau-nál is tovább megy követeléseiben Ellen Key svéd tanítónő, a pedagógiai individualizmus világszerte ismert szélsőséges hirdetője. Szerinte a gyermeknevelésnél nem az a kérdés, hogy a szülők, a nevelők mit akarnak, hanem egyedül az, hogy a gyermek mit akar. Ne neveljük tehát a gyermeket, hanem «lássuk be végre, hogy a nevelésnek legnagyobb titka, hogy nem nevelünk». «Megengedni azt, hogy a természet nyugodtan és lassan segítsen önmagán és csak arra ügyelni, hogy a környező körülmények támogassák a természet e munkáját: ez a nevelés.» «A gyermek sajátos lényét elnyomni és azt máséval megtölteni: még mindig ez a nevelés bűne.» Ebből a radikális felfogásból önként következik, hogy Ellen Key a gyermek tiszteletét fontosabbnak tarlja a szülők tiszteleténél s a gyermek jogait elébe helyezi a szülők jogainak.

De még itt sincs megállás. Wyneken Gusztáv, a wickersdorfi *Freie Schulgemeinde* alapítója már egyenesen az ifjúság lelkének rendszeres rontását s a szülői ház és az iskola ellen való lazítását tűzte maga elé célul.

Érthető, hogy a józanabb pedagógiai körök eleitől fogva rossz szemmel nézték az individualizmus e szertelen túltengését és megpróbálták újból visszaszerezni a trón ja vesztett

szociális nevelés jogait. E téren különösen Natorp Pál marburgi egyetemi tanár fejtett ki elismerésreméltó tevékenységet. *Sozialpädagogik* címen megjelent alapvető munkájában éles támadást intézett az akkor uralkodó herbarti pedagógia ellen s a Rousseau-féle egyoldalú individuális tétellel: «Az embert magában egyszerűen mint embert kell nevelni» szembeállította a maga nem kevésbé egyoldalú szociális tételét: (Az ember emberré csak az emberi társadalom által lesz». Natorp fellépése (1898) nagy és szenvedélyes irodalmi harcot idézett elő, mely jelentékeny mértékben hozzájárult az eszmék tisztázásához, főleg a szociális nevelés benső tartalmának részletesebb kifejtéséhez és tudatosításához. A harcban természetesen Németország járt elül. Itt a társadalmi nevelés gazdag gondolatkomplexumából első sorban az állampolgári nevelés eszméjét hangsúlyozták ki. A pedagógiai irodalom roppant hévvel vetette magát az új fogalomra s rövidesen a német kultúrpolitika központi problémájává fontosította az állampolgári nevelést. Jellemző, hogy az eszme propagálására már a tizes évek elején külön egyesület (*Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung*) alakult 'és külön folyóirat (*Vergangenheit und Gegenwart*) indult. A német példa nálunk annyiban éreztette hatását, hogy a mi pedagógiai irodalmunk is hamarosan napirendre tűzte és minden oldalról tüzetesen megvitatta az állampolgári nevelés kérdését anélkül azonban, hogy gyakorlati téren eredményt tudott volna elérni.

A Natorptól megindított irodalmi harcnak mindenesetre meglett az az eredménye, hogy az individuális pedagógia kizárólagos uralma elméleti téren is megdőlt. Ma már nincsen számottevő pedagógus, aki meggyőződéssel nem vallaná, hogy a helyes nevelésnek az egyéni és társadalmi szempontok harmonikus összehangolásából kell kiindulnia. A háború utáni fejlődés, mely világszerte erőteljesebben eszméltette rá az embereket az állami élet alapvető jelentőségére, sőt a különböző diktatúrákban a totális állam eddig ismeretlen mindenhatóságát vetítette eléjük, természetesen nagy mértékben kedvezett e felfogás felülkerekedésének. A szociális pedagógiának ma igazán nincsen oka mellőztetésről panaszkodni. Sőt úgy tetszik, mintha egyes helyeken kelleténél jobban sikerült volna veszendőbe ment jogait visszaszerezni: a diktatúrákban ismét komolyan fenyeget a veszedelem, hogy az egyéni nevelés szempontjai egészen háttérbe szorulnak, sőt elvesznek a köznevelés kizárólagosoknak hirdetett érdekei mellett.

Az egyéni és társadalmi nézőpontok állandó hullámzása

és ütközése a dolog természetének megfelelően elsősorban az elméleti pedagógiában és az iskolai nevelésben érezhető. De a családi nevelés sem vonhatja ki magát egészen hatása alól. Hiszen a család nevelő munkája természetszerű velejárója és kiegészítője az iskola ezirányú tevékenységének; következésképpen az elérendő célok és a használandó eszközök egymáshoz való arányításában épp oly körültekintéssel kell eljárnia s az individualizmus Skylláját és a szocializmus Charybdisét épp oly gondosan kell kerülnie, mint az iskolának. Különbség legfeljebb a tekintetben van köztük, hogy a családban inkább az individuális, az iskolában pedig inkább a szociális szempontok túlértékelése fenyeget. Ez természetes következménye a két intézmény sajátos rendeltetésének és alapberendezésének. Nevezetesen a család természeténél fogva zárt testület s főfeladatának tagjainak egyéni boldogítását tekinti. Ebbeli feladatának teljesítésében azonban könnyen önzővé és szűklátókörűvé válhatik s az egyéni, illetve családi érdekeket föléje helyezheti a közösség érdekeinek. Nem kevésbé súlyos hibát követhet el azzal, hogy tagjait egyáltalában nem készíti elő a rájuk váró sokféle feladatra, hanem az élet, hanem csupán egy parányi kör számára neveli őket.

A családnak tehát épp úgy meg kell találnia azt arany középszert a túlzott individuális és a túlzott szociális nevelés közt, mint az iskolának és egy pillanatra sem szabad felejténie, hogy a védőszárnyai alatt felnövekvő ifjú sarjadék csak akkor állja meg helyét a rája váró nagy életharcban, ha lelki, szellemi és erkölcsi tekintetben teljesen felvértezve áll ki a porondra. Mert nemcsak az iskolának, hanem a családnak is az élet számára kell nevelnie. Az életről pedig köztudomású, hogy korántsem olyan egysíkú és egyveretű, mint a családi közösség; ritmusait nem harmónia és érdekegyezések, hanem ellenkezőleg állandó feszülések és ütközések jellemzik. Aki ezekkel az ütközésekkel szemben nem tud eligazodni, az, ha még olyan jeles bizonyítvánnyal került is ki az iskolából, az élet harcában alul fog maradni. A következő lapoknak éppen az a céljuk, hogy röviden utaljanak azokra a nagy közösségekre, melyekkel szemben a családnak kötelessége a szükséges tájékozódást megadni. A tárgy természetének megfelelően külön fogunk szólni a hazafias, nemzeti, szociális, állampolgári és politikai nevelésről.

1. A hazafias nevelés.

A hazaszeretet a legősibb emberi erények közé tartozik. Kezdetleges formában már a nomád népek életében is találkozunk vele, határozottabb alakot és mélyebb erkölcsi tartalmat azonban csak az állandó megtelepedéssel nyer. Alapja és kiinduló pontja legtöbb esetben a mindennapi megélhetést biztosító rőghöz s az egyéni erőket sokszorosan megpótoló és kiegészítő vérközösséghez való benső hozzátapadás. Ezt a túlnyomóan materiális érzésmagot azonban idővel az eszményi, lelki, szellemi és erkölcsi motívumoknak egész gazdag hálózata szövi körül és emeli magasabb létrendbe. Innét van, hogy a hazaszeretet milyensége és foka nemcsak az idővel, hanem a kultúrával is változhatik. Egy művelt ember, kinek lelkében a haza nevének említése az érzelmi és gondolati rezonanciák hosszú sorát veri fel, általában tudatosabban és mélyebb átérzéssel szereti hazáját, mint egy tanulatlan ember, akire nézve a haza legtöbbször egyszerűen a legfőbb parancsoló, tiltó és kényszerítő hatalmat jelenti; de csak abban az esetben, ha a műveltségi többlet az illetőnek nemcsak szellemi, hanem erkölcsi tudattalmában is kifejezésre jut. Hiszen a hazaszeretet s következésképpen a hazafias kötelességek odaadó, teljesítése nem kizárólag, sőt nem is elsősorban az értelmi belátásnak, hanem inkább az akarati elhatározásnak és cselekvésbeli készségnek a kérdése.

Ezzel az egyszerű megállapítással egyszerre rányitottunk a hazafias nevelés legközpontibb problémájára. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a hazaszeretet szent lángját csak olyan nevelés szíthatja fel a lelkekben, mely az értelem és a kedély élet alakításán túl az akarat s vele az egész jellem formálására is döntőleg tud hatni. Aki csak az értelmi belátásra és a kedély világ hullámzásaira akarja alapozni a hazafias, nevelést, könnyen úgy járhat, mint az evangéliumi balga embere aki kőszikla helyett homokra építette házát: színre-szemre tetszetős épületet emelhet, de a rideg valóság első érintése halomra dönti művét. Mert nem szabad felejtenuk, hogy a hazának nem szónokló és mellverdeső, hanem kötelességtudó és áldozatkész fiakra van szüksége; olyanokra, akik mindenüket, egyéni kényelmüket, vagyonukat, sőt ha kell, életüket is fel tudják érte áldozni. Aldozatra pedig csak az képes, aki nemcsak érti és bámulja, hanem éli és minden idegszálával valósítja is az áldozatoság szellemet; aki nemcsak

értelmével, hanem akaratával és egész mivoltával is csügg szeretete tárgyán.

A hazaszeretetre való nevelés közös feladata az iskolának és a családnak. Az iskolában főleg az ú. n. nemzeti tárgyak (magyar nyelv és irodalom, magyar történelem és földrajz, állampolgári ismeretek stb.) vannak hivatva ezt a célt szolgolni; elsősorban ezeknek kötelessége, hogy a hazára és a nemzetre vonatkozó ismeretek közlése és feldolgozása kapcsán fokozatosan ráeszméltessék a gyermekeket arra, hogy nekik bizonyos kötelességek feltétlen vállalásával kell viszonozniuk a nagy nemzeti közösség részéről már élvezett és még élvezendő páratlan anyagi, szellemi és erkölcsi előnyöket. Természetes azonban, hogy ezt inkább megéreztetéssel, mint erőszakolt alkalmazással, inkább az előtételek világos felállításával, mint a végső következtetések levonásával kell elérniök. Egy ösztönszerűen kiérzett és egyéni tulajdonná tett tanulság többet ér, mint száz készen adott következtetés. Rendszeres tudatosító törekvés csak a legmagasabb fokon léphet előtérbe «a közös nemzeti céloktól megszabott kötelességekre való hivatkozással, a kiváló elődök és élő kortársak példájára való utalással».

Az iskolában nyert hazafias nevelést a családi nevelés van hivatva kiegészíteni és elmélyíteni. Ebbeli feladatának azonban a szülői ház csak abban az esetben tud megfelelni, ha az iskolával teljes harmóniában végzi munkáját. Mindenekelőtt azon kell tehát igyekeznie, hogy fokozott ellenőrzéssel és számonkéréssel előmozdítsa az iskolában előadott nemzeti tárgyakban rejlő nevelő értékek kibontakozását és meggyökerezését; másrészt mindent meg kell tennie, hogy az ily módon nyert alapot minél mélyebbre ágyazza. Ezen utóbbi vonatkozásban legjelentősebb mozzanat az otthoni olvasmányi anyag ellenőrzése és irányítása. Köztudomású, hogy egy-egy jól és lelkesen megírt történeti elbeszélés mindennél alkalmasabb, hogy emelkedett hazafias érzést lopjon be az amúgy is idealizmusra hajló ifjú lélekbe. Különösen áll ez a serdülés küszöbén álló 11—13 éves korosztályra.

Az iskola után elsősorban természetesen a szülői háznak kötelessége gondoskodni róla, hogy diákfiái ilyen irányban is megfelelő szellemi táplálékhoz jussanak. Pl. a karácsonyi ajándékok bevásárlásánál sohasem volna szabad elmulasztania, hogy a kisebb diákfiúknak szánt szeretetsomagba egy-egy jobbfajta történeti elbeszélés vagy életrajz is kerüljön. (Benedek Elek, Bokor Malvin, Donászy Ferenc, Gaál

Mózes, Móra Ferenc stb. művei.) A nagyobbaknál, akiknek már magasabb művészi igényeik vannak, az ifjúsági olvasmányok helyébe természetesen a történeti regények lépnek, melyek egész korszakok szellemét igyekeznek megérinteni és visszavarázsolni. (Gárdonyi Géza, Harsányi Lajos, Herczeg Ferenc, Koós Károly, Makkai Sándor, P. Gulácsy Irén, Tarczal György, Tormay Cecil stb. művei.) Sőt a gondolkodóbbak megfelelő irányítás mellett nár komoly nemzetnevelő és jövőt mutató írásokat is megbírnak és igényelnek. (Zrínyi Miklós, Széchenyi István, Prohászka Ottokár, Szekfű Gyula munkái.) Bizonyos, hogy az olvasmányi anyag rendelkezésre bocsátásában és ellenőrzésében fontos nevelő mozzanat rejlik, melyet a szülői ház egy kevés törődéssel és hozzáértéssel nagyszerűen kamatoztathat a hazafias érzés növelésére és erősítésére.

A hazát azonban nemcsak múltjában, hanem jelenében is megszerethetjük. Erre legjobb eszköz természeti szépségeinek, néprajzi viszonyainak s általában mindama sajátosságainak megismertetése, melyek minden más országtól megkülönböztető egyéni arculatot kölcsönöznek neki. A családnak tehát ezen a téren is fontos kötelességei vannak. És itt nem annyira a megfelelő földrajzi és néprajzi leírások rendelkezésre bocsátására, mint inkább a közvetlen szemlélés lehetőségének megadására gondolunk. Egy-egy jól sikerült tanulmányi kirándulás, egy-egy cserkész-táborozás e tekintetben felejthetetlen nyomokat hagyhat a lélekben. Ezért a szülői háznak, ha módjában van, habozás nélkül meg kell ragadnia az ilyen kínálkozó alkalmakat s rajta kell lennie, hogy a kirándulás, illetve táborozás várható benyomásai minél gondosabban előkészített talajra találjanak a gyermek lelkében.

Még többet tehet e tekintetben a nyaralás kérdésének megfelelő megoldása. Ma már, hála Istennek, túl vagyunk azon a fonák felfogáson, mintha jól és olcsón csak külföldön lehetne nyaralni. A viszonyok mostohasága s nem utolsósorban a nincstelenség rátanított bennünket, hogy idehaza is egész kellemesen eltölthetjük nyári szabad időnket. Igaz, hogy ebben a vonatkozásban egyelőre még csak a Balaton él köztudatunkban; de már a Bakony, Mátra, Bükk és egyes hegyes-dombos tájaink is útban vannak a felfedeztetés és megkedvelés felé. A vidéki városaink és községeink egy részétől újabb időben lelkesen felkarolt idegenforgalmi tevékenység egyre biztatóbban kezdi éreztetni hatását; még többet várhatunk e téren a közlekedési viszonyok javításától

és a céltudatos sajtópropagandától. Az elindulás kétségkívül megtörtént s most már csupán a közönségtől függ, sikerül-e elérni a kitűzött eszményi célt.

A szülői ház szempontjából itt mindenestre újabb kitűnő alkalom kínálkozik hazafias nevelői hivatásának betöltésére: ahelyett, hogy külföldre vinné vagy küldené diákfiát, itthon keres számára nyaralási lehetőséget; minél többet és változatosabbat, annál jobb, mert annál nagyobb darab hazai föld megismerésére ad neki alkalmat. Így nem fog megismétlődni az a fonákság, mely a háború előtt szélében-hosszában járta jobbmódú polgárcsaládaink körében: 14—16 éves diákfiúk, akik saját hazájukból csak annyit ismertek, amennyit az idegen határ eléréséig a vasúti kocsi ablakából láthattak, már két-három idegen országot végigszáguldottak. Ennek az időnap előtt való megismerésnek legtöbb esetben aztán az lett a következménye, hogy a sokféle természeti szépség látásába belerészegült ifjú óriások később, mikor mégis szemük elé került, szükségképpen egyhangúnak, szegényesnek s ütöt-kopottnak találták hazájuk földjét; a Magas Tátra az Alpok égbemeredő csúcsai mellett vakondtúrásnak, a nagy magyar síkság a lombárd alföld háromezeréves kultúrát hordozó humuszához képest kietlen pusztának s dombos vidékünk az Apenninek vadregényes szépségeihez viszonyítva unalmas egyhangúságnak tűnt fel előttük.

Míg így, ha előbb tulajdon hazáját ismeri meg az ifjú és csak azután, már érettebb elmével a külföldet, megvan számára a kellő távlat az igazságos összehasonlítás megtételére, így nem fog beleesni a külföldimádók esztelen rajongásába, mert akkor már tudja, hogy a haza fogalmát nem a természeti szépségek kisebb vagy nagyobb száma, hanem az ősök vérével átítatott röghöz való bensőséges hozzátapadás tölti ki. Széchenyi egy helyütt azt írja magáról naplójában, hogy a svájci Alpések legszebb vidékein vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben sohasem tudott úgy fölbuzdulni, átmelegülni és lelkesülni, mint hazája kopár pusztáin. A családi nevelésnek is valami hasonló érzést kell belelopnia a fiúk lelkébe; meg kell velük éreztetnie, hogy szép tájat, szemetelket elbűvölő vidéket ezret és ezret is találhatnak széles e világban, de hazát csak egyet adott nekik a Gondviselés. A költő Zrinyivel szólva, sehol másutt Magyarországot fel nem találjuk: a mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol másutt nincs, hanem Pannoniában.

De a család nemcsak kerülő úton és közvetett eszközök-

kel, hanem közvetlen módon is befolyhat a hazafias nevelésre. Minden nemzeti ünnep, minden nevezetesebb történeti évforduló vagy kiemelkedőbb politikai mozzanat megannyi kitűnő alkalom az illető eseményhez fűződő hazafias motívum tudatosítására és mélyítésére. Sőt felsőbb fokon ilyen ünnepélyes apropók nélkül is bőven kínálkozik mód a hazafias érzés gyarapítására. Egy-egy futó napihír, egy-egy rendelet vagy törvény megjelenése jó alkalom lehet bizonyos alapvető kérdések részletes megbeszélésére és tisztázására. Természetesen nem annyira rendszeres tanításra, mint inkább apa és fiú bizalmas elbeszélgetésére gondolunk itt. A beszélgetések minduntalan visszatérő vezérmotívumának abban a gondolatban kell kicsengenie, hogy a haza nemcsak külső kerete és tartója, hanem egyben elengedhetetlen feltétele is az egyéni életnek és hogy ebből következőleg az iránta tartozó kötelességek lelkiismeretes teljesítése nemcsak köz-, hanem egyéni érdek is. A megbeszéléseknél használt hangnemnek általában kegyeletesnek illik lennie; lépten-nyomon csendüljön ki belőle a hazához való gyöngéd és bensőséges ragaszkodás. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt mondani, hogy a hazából mindenáron bálványt kell csinálni. Hiszen a túlzó sovinizmus, mely a maga házatáján csak magasztalni valót, idegen portán ellenben csak kivetni valót talál, épp oly visszataszító jelenség, mint a hazát nem ismerő kozmopolitizmus. Itt csak arról van szó, hogy közös anyánk, édes hazánk arcának szemlélésében szemünknek inkább a szépségek, mint a szeplők meglátására kell beállítva lennie. Szabad a hibákat és fogyatkozásokat is meglátnunk és megláttatnunk, de csak úgy, mint Szem és Jáfet látták atyjuk gyöngeségét: mindjárt legyen kéznél nálunk a mentő és enyhítő magyarázat is. És miközben a hibákat ostorozzuk, szavunkon érezzék át a fájdalmat, mely láttukra szívünket marcangolja. Lám Pázmány, Zrínyi, Széchenyi, Wesselényi, Prohászka, Ady nem szüntek meg ostorozni nemzetüket, de minden ostorcsapással véres sebet téptek önszívükön is. Ez különbözteti meg az igazi prófétákat az álprófétáktól, akiket nem a haza szent szerelme, hanem az idegen eszmékért való szertelen rajongás vagy forradalmi radikalizmus hevít s akik éppen azzal követik el saját hazájukkal szemben a legnagyobb igazságtalanságot, hogy más hazákkal szemben túlságosan igazságosak akarnak lenni.

Ehhez a gondolatkörhöz szervesen kapcsolódik a magyar irredenta gondolat, melyet a családnak épp úgy kötelessége

felkarolni és ápolni, mint az iskolának. Ezért nevelő és célkítúzó ráhatásában egy tapodtat sem szabad engednie abból, hogy a szebb magyar jövő csak Nagymagyarország jegyében képzelhető el. Még nagyobb nyomatékkel kell képviselnie azt az álláspontot, hogy Trianonban durva jogsértés történt, melynek jóvátételét nemcsak politikai és gazdasági érdekek, hanem a lábbal tiport erkölcsi rend szempontjai is sürgősen követelik. Általában rajta kell lennie, hogy minden magyar ifjú elszánt katonája legyen a revízió szent ügyének; katonája abban az értelemben is, hogy ha kell, életét sem sajnálja odaáldozni érte. E tekintetben a cél nem lehet más, mint-hogy a nagy igazságtéves bekövetkeztéig minden magyar ifjú érezze magában azt a szent nyugtalanságot és tette-készítő benső tüzet, mely a költő Zrínyi Miklóst egy percig sem hagyta nyugodni: «Magyar vitézeknek földben temetett csontjai s azok nagy lelkének umbrái nem hadnak nékem aludnom, mikor kívánnám, sem henyélnem, mikor kívánnám is». A hazafias nevelés tehát, ha komolyan veszik, a családnak is bőven juttat a gondból és a munkából. Lelkiismeretes teljesítéséhez nemcsak sok tudás, hanem sok tapintat és pedagógiai rátermettség is kívántatik. De mind ennél fontosabb kellék a példaadás magával sodró ereje. Ha a szülői ház semmi egyebet nem tesz, mint hogy hűségesen megad mindent, amivel a hazának tartozik, ezzel egymagával maradandóbb eredményt érhet el, mint hetekig, hónapokig tartó oktatással. Mert hiába, a szép szavak talán megindítanak, de tette, cselekvésre csak tettek ihletnek bennünket. Pl. mennyivel meggyőzőbben csengenek a hazafias kötelességek teljesítésére buzdító szavak annak az apának ajkáról, aki elmondhatja magáról, hogy a nagy világégés idején ő is kockára dobta életét, esetleg vérért is ontotta hazájáért, mint azéről, aki bármilyen tiszteletreméltó okból a front mögött húzta át a háború keserves éveit.

2. A nemzeti nevelés.

A nemzeti nevelés lényegében ugyanazt jelenti, mint a hazafias nevelés. A kettő közt mindössze az a különbség, hogy míg az utóbbi inkább a hazai rögöz való benső oda-tapadást, az előbbi inkább a nagy nemzeti közösséggel való szoros egybeforrást igyekszik meggyökereztetni. Alapjában tehát mind a kettő egyet akar, csak más és más oldalról közelíti meg célját.

A nemzeti nevelés végeredményben a nagy emberi eszményeknek, a szépség, jóság és igazság eszményének lélekbeplántálását és tudatosítását van hivatva munkálni. Mert igaz ugyan, hogy ezek az eszmények lényegük szerint fölötte állanak minden nemzeti elkülönülésnek, de konkrét megvalósulásukban mindig csak egyes nemzetek életéhez és kultúrájához rögzítve jelentkeznek. Az emberiség magában elvont fogalom s kézzelfogható tartalmat csupán a nemzetek összességében nyer; sorsa végelemzésben a nemzetek sorsában teljesedik ki. Ebből következik, hogy valamely nemzet annál jobban megfelel gondviselészabta hivatásának, minél nagyobb mértékben járul hozzá a közös nagy emberi eszmények megvalósításához anélkül, hogy a maga sajátos és különálló nemzeti egyediségéből csak egy szemernyit is engedne. Mert a történelem csak erős egyéniségű, önálló életformákkal és élettartalommal bíró nemzetekkel tud mit kezdeni és csak ilyenek látszatra diszharmonikus törekvéseiből tudja kicsihozni azt a főszegecs harmóniát, melyet majdan a végső kifejtet tár elénk. Az egyéni arcot, külön életformát és élettartalmat nélkülözö népek csak statiszták a történelem páratlan *isteni színjátékában*: mihelyt eljátszották pillanatnyi szerepüket, mindjárt el is tűnnek a süllyesztőben, hogy nevükkel együtt emlékü is feledésbe merüljön.

A nemzeti nevelés tehát csak akkor felel meg céljának, ha az emberiség közkincsét alkotó eszményi javakat szerzesen bele tudja ágyazni a nemzet sajátos egyéniségébe, vagyis ha az örök nagy emberi értékeket nemzeti értékeké tudja átfómálni. Végső fokon különben minden ideális nevelői törekvésnek ez: az örök emberinek és a változó nemzetinek harmonikus összehangolása és szerves egymásba illesztése a titka. Minél jobban megfelel ebbeli feladatának, annál inkább elmondhatjuk róla, hogy hivatásának magaslatán áll.

A nemzeti nevelés súlypontja épp úgy, mint a hazafias nevelésé, az iskolára esik. Megfelelő kezelés mellett ugyanis a vallásban, főleg erkölcsben, egyháztörténeti és hagiografikus vonatkozásaiban, azután az irodalomtörténet, a nemzeti történelem és földrajz tömérdek alkalmat nyújt olyan távolabbi kipillantásokra és összehasonlításokra, melyek összehangolásukban jóleső nemzeti önértetre és öntudatra hangolnak bennünket. És ez a fontos. A gyermeknek és ifjúnak lépten-nyomon rá kell döbennie, hogy olyan nemzetnek tagja, mely nélkül az európai kultúrközösség története szegényebb volna egy árnyalattal s meg kell éreznie a Zrínyi-féle mondás nagy

igazságát: «Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.» Természetes azonban, hogy ezt az érzést nem a nemzeti hiúságnak való hízelgéssel, nem semmitmondó frázisok puffogatásával, hanem szolid és tárgyilagos okfejtéssel kell meggyökereztetni. Hiszen a magyarság múltja és jelene, egyénisége és jelleme, külső és belső életberendezése, békés és háborús magatartása elég önérték ahhoz, hogy a legszigorúbb mértéket is kiállja. Alacsony kultúrájú s máról-holnapra felcseperedett nemzetek talán megengedhetik maguknak azt a kétes dicsőséget, hogy hazug és nagyzó eszközökkel tartják ébren magukban a nemzeti érzést, de erkölcsi alapon álló és múlttal bíró nemzet sohasem vállalkozhatik erre. A magyarságnak sem múltjában, sem jelenében semmi titkolni, rejtegetni valója nincsen; bűn volna tehát, ha akár az iskola, akár a család nem a teljes igazság feltárásával igyekeznék valóra váltani a legnagyobb magyar főséges programját: «Nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit: én minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök; előttem a nemzetiség-hezi hűség, magyarországhoz tántoríthatatlan hűség, alapja mindennek.»

E gyönyörű program azonban csak az iskola és a szülői ház vállvetett munkájával valósítható meg. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az iskola csak abban az esetben tud eredményes munkát végezni, ha van mire építenie. Az alapvetésnek tehát már előbb, mindenestre még a kezdő nevelés fokán meg kell történnie. De a későbbiek során is fontos kötelesség vár a családra; nevezetesen állandóan figyelemmel kell kísérnie s maga ható körében és eszközeivel lehetőség szerint tudatosítania az iskolából kiinduló ilyenmű hatásokat. Ezt pedig csak úgy tudja megtenni, ha maga erős nemzeti érzéssel van átitatva. Mert hiába, a «nemzethezi hűség» kényes virág és csak a neki megfelelő légkörben hajt ki és nő nagyra.

De vajjon közremunkálhat-e a család ilyen légkör létrehozásában? Van-e rá lehetősége, hogy az iskolát a nemzeti nevelés céljaul szolgáló érzés-komplexum kialakításában és meggyökereztetésében tudatosan segítse? E kérdésre, úgy hisszük, habozás nélkül igennel felelhetünk. A családnak a mondott cél elérésére az eszközöknek gazdag skálája áll rendelkezésére. Ilyen mindenekelőtt a nemzet igazi egyéniségének s hamisítatlan testi és lelki mivoltának bemutatása. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy a családnak meg kell ragadnia minden alkalmat, hogy a múlt eseményeivel és a jelen fejleményeivel kapcsolatban rámutasson azokra a jellemző voná-

sokra, melyekből nemzetünk sajátos egyénisége összetevődik. (Államalkotó képesség, hazaszeretet, bátorság, vitézség, nagylelkűség, szótartás, becsületesség, az idegen megbecsülése, találékonyság, alkalmazkodás, igénytelenség stb.). Természetesen nem csupán történelmi példákra gondolunk itt, hanem még inkább a közvetlen szemléletből adódó benyomásokra. Hiszen egy-egy utazással vagy nyaralással kapcsolatban ezer és egy alkalom kínálkozik a legkülönbözőbb magyar típusok megismerésére. Csak nyitott szemmel és nyitott lélekkel kell járnunk s a benyomások tömegével zuhognak lelkünkre. Ha így járunk, hamar rájövünk, hogy még egyszerű falusi magyarokban is mennyi értelmesség, tisztességtudás és egyenesség lakozik. Ilyen és hasonló tapasztalatok halmozódása aztán önkéntelenül tiszteletre hangolja a fogékony ifjú lelkeket nemzete iránt és szívét jóleső önértéssel és büszkeséggel tölti el. Minél többször ismétlődnek ezek a megfigyelések, a «nemzethezi hűség» és a jogos nemzeti öntudat annál mélyebb gyökeret ver lelkében.

Nem kevésbé hatékony eszköze a nemzeti nevelésnek a nemzeti nyelv kultusza. Nyelv és nemzet a legbensőbbben összetartoznak egymással s az egyiket bajos volna a másik nélkül elképzelnünk. Ha a nemzet a test, a nyelv, mint a gondolatok közlésének, az érzelmek kicserélésének és a magasabb értelemben vett művészi alakításnak eszköze, minden bizonnyal a lélek benne. Egy nemzet jellemét, lelkét leghívebben nyelve tükrözteti vissza. Ilyen értelemben mondja Széchenyi a magyar nyelvről: «Honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejlik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra bírhatja nemzetünket, t. i. a férfíúi erő, megvan; s mondhatni, tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek . . . tartá fenn eddig létünket; s azon nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes.»

A nyelv tehát fontos szerepet játszik minden nemzet életében; mint történelmi alakulat szerves egységbe fűzi az egymást felváltó nemzedékek végeláthatatlan hosszú sorát, mint gondolatközlő eszköz pedig emberileg tökéletes lehetőséget nyújt az örök emberi eszmények nemzeti és egyéni kifejezésére. A nyelvben benne él minden, amit egy nemzet valaha gondolt, akart és cselekedett. Ennyiben a nyelv a

legfontosabb és legkiadósabb művelődéstörténeti forrás és egyben legbiztosabb alapja a nemzeti létnek. Hozzá képest a külső életforma, az alkotmány és a társadalmi rétegződés kérdései másodrendű dolgok. Felsőbüki Nagy Pál szép mondásaként: «a nemzetiség magánál az alkotmánynál is nagyobb kincs, mert az elveszett alkotmányt vissza lehet szerezni, de a nyelvvel együtt maga a nemzet is örökre sírba dől, melyből nincs többé feltámadás.»

Természetes, hogy a nemzeti nyelv kultuszából a családnak is ki kell vennie a maga részét. Különösen ki kell vennie ma, mikor a nemzetközi áramlatok élénk hullámmása, a nap-nap után felszínre vetődő új fogalmak és idegen szavak tömeges beszüremkedése s nem utolsó sorban a lázas nyelvtanulás az eddiginél sokkal nagyobb mértékben veszélyezteti a nyelvhelyességet és a nyelvtisztaságot. Ma minden családnak nyelvművelő társaságnak kell lennie és szervesen bele kell kapcsolódnia abba a nagyarányú munkába, melyet tudományos és társadalmi intézményeink, élükön a Magyar Tudományos Akadémiával, irodalmi és közéleti nyelvünk ferdeségeinek és kinövéseinek lenyesegetésére újabban megindítottak. Egy családnak sem szabad tehát túrnie, hogy diákfia akár köznapi beszédében, akár a tanultakról való beszámolásában vétsen a helyes magyarság szabályai ellen; különösen nem szabad túrnie, hogy azok a csúf szavak és fordulatok, melyek részben a csibésznyelv hatásaként, részben pedig egy fitogtatott nemzetközi műveltség kicsengéseként állandóan ott kísértene a milliós nagy város lakóinak ajkán, polgárjogot nyerjenek beszédében. Inkább vállalja a nyelvcsósz hálátlan szerepét, sem hogy megengedje, hogy levegőjét szabálytalan, idegen szavakkal és magyartalan szerkezetekkel teletűzdelt beszéd fertőzze meg. Aki büszke fájára, nemzetére, legyen büszke nyelvére is és hadakozzék tüzzel-vassal minden olyan kísérlet ellen, mely édes «honi» nyelvünk tiszta zengését idegen mellézköngék hozzáelegyítésével akarja megrontani.

A nemzet egyénisége azonban nemcsak nyelvében, hanem művészetében is benne él. A népviselet, butorkészítés, edénygyártás stb. épp oly jellemző egy-egy vidék lakosságára, mint mondjuk mesekincse vagy dalkészlete. Ezt tehát épp úgy illik megbecsülnünk, mint a lélek legközvetlenebb kifejezési eszközét, a nyelvet. Széchenyi mondja: «Én oly lágy hangulatban vagyok, ha bármi honit látok, hogy egy hegedű, egy cimbalom, de még egy duda is elbájol és szinte

könnyekig megindít. Egy népnek eredeti jellegét sohasem kellene átváltoztatni vagy éppen kipusztítani akarni; olyan az, mint a fognak a zománca.» Mi azonban, sajnos, nem fogadtuk meg a legnagyobb magyar figyelmeztetését s az utolsó két emberöltő alatt úgyszólván mindent veszni engedtünk, amit az előző századok alkottak. Hajdan gazdag és színpompás népművészetünk ma már csak roncsaiban él. Így egy szállal ismét kevesebb fűz bennünket a múlthoz. Képzőművészeti emlékeinket már előbb szétrombolta a tatár és a török; ami kevés még megmaradt belőlük, azt elveszítette vétkes tunyaságunk. Nem csoda, hogy olyan kevés bennünk a történeti érzék és a hagyományokhoz való ragaszkodás. Mintha nem is ezeréves nép volnánk, hanem csak az imént léptünk volna rá történeti hivatásunk rögzös ösvényére!

Itt tehát ismét szép hivatás vár a szülői házra: épp a nemzeti nevelés érdekében unos-untalan fel kell hívnia fiaink figyelmét a népművészetben rejlő nagy nemzeti kincsre s tudatosan rá kell őket nevelnie e páratlan kincs megbecsülésére és felkarolására. Legalább ily módon iparkodjék jövéteni a múlt vétkes mulasztásait és megmenteni, ami még menthető. Különösen utazás és nyaralás idején s általában a néppel való érintkezés révén nyílik erre bő alkalom. Talán nem kell külön mondanunk, hogy itt nem első sorban anyagi felkarolásra, hanem az érdeklődés felkeltésére és a megfelelő érzék kicsiholására gondolunk.

Ugyancsak a nemzeti nevelés körébe tartozik elszakított magyar véreink sorsának állandó napirenden tartása is. Hiszen a családi nevelésnek épp úgy, mint az iskolainak mindig Nagymagyarország képét kell szeme előtt tartania s nem szabad belefáradnia annak hangoztatásába, hogy a határokon túl is milliósámszámra élnek magyar testvérek, akiket egy gonosz és rosszhiszemű békeparancs szakított le a nemzet törzséről. Az irredenta gondolatnak ebben a vonatkozásban sem szabad elhalványulnia. A család tartson számon és érdeme szerint bélyegezzen meg minden erőszakos lépést, melyet a megszálló hatalmak elszakított véreink ellen elkövetnek; nem azért, hogy a jövő bosszúja számára fenntartsa azokat, hanem inkább azért, hogy a felnövekvő új nemzedék lelkében ne hagyja kihamvadni a gyepükön túl szenvedő és hozzánk visszavárgó magyar testvérek iránt tartozó kötelességek tudatát.

Hasonlóan fontos szolgálatot tesz a család a nemzeti nevelés ügyének azzal is, ha a nemzet érdekein túl az itt maradt és a tőlünk elszakított, de hozzánk visszavárgó

nemzetiségek sorsára is ügyet vet és iparkodik meleg érdeklődést plántálni irántuk az ifjú lelkekbe. Itt főleg azt kell megértetnie, hogy a mindnyájunk által óhajtott új Nagymagyarország csak a nagylelkű előzékenység és a kölcsönös megértés alapján valósulhat meg. A jövő magyar politikájának tehát nem az egyoldalú sovinizmus, hanem a megértő és megbocsátó testvériség irányában kell mozognia. A felnövekvő új nemzedéknek mindenesetre a nemzetiségi kérdés mélyebb, emberibb és egyben nemzetibb felfogásával kell kiállania a küzdőtérrre. Ennek elérése pedig nem csupán az iskola, hanem jelentékeny részben a család feladata is.

3. Szociális nevelés.

A szociális nevelés a legtágabb körű fogalmak közé tartozik. Úgyszólván mindenki más és más értelmet fűz hozzá. Pl. a szocialisták a maguk nevelési rendszerét mondják szociális pedagógiának; a szociálpedagógusok viszont az szociológiai ismeretek tanításával, illetve a társadalom által létesített és fenntartott nevelési intézmények összességével azonosítják a fogalmat. Mások az általános neveléstudományt csupán arra a részére korlátozzák a szociális pedagógia körét, mely a társadalomnak a nevelésre gyakorolt hatását vizsgálja.

Mindezek a meghatározások azonban nyilvánvalóan egyoldalúak és csak részben fejezik ki a dolog lényegét. Sokkal közelebb járnak az igazsághoz azok, akik a szociális nevelés magvát a szociális érzés felkeltésében és a szociális erények meggyökereztetésében keresik. Így fogva fel a dolgot a szociális nevelés nem más, mint hiánytalan megvalósítása az evangélium szociális alaptételének: «Mindazt, amit akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti is cselekedjétek nekik.» (Mt. 7, 12.) Más szóval szociális szellemben nevelni annyit tesz, mint az evangélium szellemében nevelni.

Ebből a fogalmi meghatározásból önként következik, hogy a szociális nevelés első és legsürgősebb feladata a szolidaritás érzésének felkeltése. Vagyis a gyermeket mindjárt öntudata derengésekor rá kell eszméltetni, hogy célját csak a hozzá hasonlókkal való harmonikus együttműködásban érheti el s lelkébe észrevétlenül bele kell lopni a kollektív felelősség elvét, hogy minél előbb megszokja a köz hűségesség szolgálatát s a közös javakért és a közös becsületért való bátor kiállást. Szorosan összefügg ezzel a nyers hatalmi

vágynak, mely kisebb vagy nagyobb mértékben ott lappang minden ifjú lélek mélyén, megrendszabályozása és magasabb eszményekhez való igazítása, úgyszintén a gátlást nem ismerő vad fölfelé törtetésnek nemes és lovagias versennyé való szelidítése. Mindezt nyomon kell követnie a törvény előtt való tiszteletteljes meghajlásra s végül az önálló és felelős cselekvésre való képesítésnek.

Természetes, hogy e gazdag és sokoldalú program megvalósítása időt és munkát kíván. A munka oroszlánrésze itt a hazafias és nemzeti neveléssel ellentétben a családra vár. Hiszen a család az első és legfontosabb szociális környezet, mely indításaival az egész gyermek- és ifjúkort végigkíséri. A családban ismeri meg a gyermek a szociális hierarchia kezdetleges alakját és tanulja meg a szüleihez, testvéreihez s a cselédséghez való viszonyából az alá-, mellé- és fölérendeltség fogalmát; ott döbben rá először, hogy a közösségtől áldozatot csak úgy várhat, ha maga is megtanul érte áldozatot hozni; ott dereng föl először lelkében a felismerés, hogy célját sokkal könnyebben elérheti a másokkal való harmonikus együttműködéssel, mint a maga akaratának makacs erőszakolásával. Általában a családi életnek nincsen egyetlen lényeges mozzanata, mely tele ne volna termékeny, esetleg egész életre kiható szociális indításokkal. De csak abban az esetben, ha egészséges alapokon nyugszik. Pl. ahol az apa csak játszótársa, szórakoztató pajtása a gyermeknek, ott menthetetlenül elsikkad a szociális nevelés egyik fontos eleme, a tekintélyi elv. Az így nevelt gyermekből idővel családi zsarnok lesz, aki sem engedelmeskedni, sem parancsolni nem tanul meg.

Nagyon messze vezetne, ha a szociális nevelésnek minden családi alkalmát és lehetőségét szemügyre akarnók venni. Ezért a roppant témakörből csupán három alapvető szempontot emelünk ki, melyek azonban kihatásaikban a szociális élet egész területét súrolják, nevezetesen a korviszonyokhoz való fokozottabb alkalmazkodást, a demokráciát és a protekciót.

Azon kell kezdenünk, hogy a világháború nagy eltolódásokat idézett elő az államok társadalmi és gazdasági szerkezetében. Mennyiben szükségképpeniek ezek a változások és mennyiben a világ sorsát intéző hatalmasok balfogásainak következményei, ez most mellékes kérdés. Bennünket egyelőre csak az érdekel, hogy a változások megvannak és emberi számítás szerint hosszú ideig meg is lesznek. Lényegüket

magyar viszonylatban két szóval: az *életstandard lejjebb-szállásával* fejezhetjük ki. Az ország megcsonkítása, a régi közigazgatási gépezet szükségképeni szűkebbre vonása, a megszállott területek lakóinak tízezerszámra való elzaklatása, a bevételi források megcsappanása, az egész világon végigviharzó gazdasági válság, a hiányos kormányzati előrelátás és más hasonló okok ugyanis olyan katasztrofális egyéni és kollektív jövedelemcsökkenést idéztek elő nálunk, hogy a napóleoni háborúk nagy devalvációja óta hiába keressük mását történelmünkben. Megrendíthetetlennek hitt vagyonok máról-holnapra elolvadtak, mint a tavaszi hó; biztos megélhetést nyújtó foglalkozási ágak ma jó, ha az éhenhalástól megmentik üzőjüket. Sőt a polgári jólét és kényelem jelképe, a fix fizetés is megrendült s erősen összezsugorodott.

Ezekből a tényekből logikusan csak egy következhetik: az életigények lejjebb szállítása. Hiszen a közmondás szerint is csak addig szabad nyújtóznunk, ameddig takarónk ér. Az álláshalmozás és mammutjövedelemhajszólas, mellyel bizonyos körök a fenyegető jövedelemcsökkenés ellen védekezni próbálkoznak, a legnagyobb mértékben erkölcstelen és antiszociális eljárás. Mikor százezrek és százezrek a legteljesebb bizonytalanságban néznek a holnap elé, megbocsáthatatlan bűn mások rovására dúskálni akarni az élet javaiban.

Természetesen nem a szocialisták által sürgetett vagyoni egyenlőségre gondolunk ezzel. Hiszen az utópia s az is marad örökre. Vagyoni és jövedelemben egyenlőtlenségek mindig lesznek, amíg ember lesz a föld hátán; ez természetes velejárója az emberi tehetségek és jellemek különbözőségének s egyben leghatalmasabb lendítőkereke a polgári társadalom fejlődésének. A tehetséges, életrevaló és munkás ember mindig könnyebben és biztosabban fog érvényesülni, mint a tehetségtelen, élheterlen és munkakerülő ember. így is van ez rendjén. A baj csak ott kezdődik, hogy sokan nem érik be a tehetségüket és munkájukat megillető tisztességes pozícióval, hanem összeköttetések révén s kifejezetten mások rovására olyan vagyoni helyzetet és jövedelmet igyekeznek maguknak biztosítani, mely semmiképen sincs arányban a mai általános szociális helyzettel. Ez pedig a szó legteljesebb értelmében antiszociális dolog. Mert ma, az általános elszegényedés korában nem a létért, a jobb és kényelmesebb megélhetésért folyó harc kiélezése s nem a más egzisztenciákon való kíméletlen keresztülgázolás, hanem csupán az igények

bölcs mérséklése hozhatja meg a szinte már tűrhetetlen szociális feszültség enyhítését.

Ebben a mérséklő és tudatosan lejjebbcsúszó munkában a családra vár a főszerep. A családnak kell megértetnie a felnövekedő új nemzedékkel, hogy a régi igények fenntartása életberendezésben, ruházatban, szórakozásban, nyaralásban, utazásban stb.-ben ma oktalanság és egyben súlyos szociális bűn. Meg kell értetnie, hogy az igénytelenség ma nemcsak erény, hanem egyúttal nemzeti és szociális kötelesség is, mely elől kitérni gyávaság és poltronság. Már csak a saját érdekében is meg kell ezt tennie a családnak, hogy így elejét vegye a mai társadalmat olyannyira jellemző «fenn az ernyő, nincsen kas» helyzetek és a belőlük kisarjadó családi tragédiák lépten-nyomon való megisméltődésének; de meg kell tennie a jövő érdekében is, hogy hathatós segítséget nyújtson olyan új nemzedék munkábaállításához, mely több megértéssel és áldozni tudással nyúl az égetővé üszkösödött társadalmi problémák megoldásához.

Az igénytelenebb és ennyiben realisabb életfelfogásra való nevelés szükségképen magában foglalja a korunkra olyannyira jellemző protekciójai hárszás kárhozátását is. Mert kétségtelen, hogy a mai magyar társadalomnak a szertelen protekcionizmus a legbántóbb szociális kinövése. Mióta a betöltendő állások száma az országhatárok szűkebbrevonása következtében megcsappant s viszont az igénylők serege a korlátozás nélkül folyó főiskolai képzés eredményeként megsokszorozódott, úgyszólván egyetlen lépést sem tehetünk megfelelő protekció nélkül. Már ott tartunk, hogy az utolsó hivatalozolai vagy utcaseprői foglalkozás elnyeréséhez is a protektorok seregét kell mozgósítanunk. Ennek a fonák helyzetnek azután az a következménye, hogy az állások és hivatalok betöltésénél nem a pályázók arravalóságát, hanem jóformán kizárólag a protektorok személyét tekintik irányadónak. Egy gyenge képesítésű, esetleg jellemileg is alacsonyabbrendű ifjú, ha megfelelő protektorokat tud maga mellett felsorakoztatni, a legnagyobb könnyedséggel föléje kerülhet tehetségesebb és értékesebb, de kisebb protekcióval rendelkező versenytársának.

Nem csoda, hogy ez a könnyű életfelfogás lassankint ifjúságunk gondolkodását is megfertőzi. Diákjaink közt egyre nagyobb számmal akadnak olyanok, akik jövőjüket becsületesebb munka helyett protekcióra akarják alapozni s akik egy-egy jó összeköttetés megszerzését előbbre valónak tartják,

mint kötelességeik lelkiismeretes teljesítését. Sőt akárhányan már a középiskolában is szülői és egyéb protekcióval próbálnak a megérdemelnél jobb bizonyítványt szerezni maguknak. Tehát már a középiskolában beleélik magukat abba a legnagyobb mértékben jellemrontó, mert léhaságra nevelő gondolatba, hogy a boldogulásnak nem az odaadással végzett komoly munka az egyetlen útja. Joggal feltehető a kérdés, lehet-e becsületes folytatása az ilyen léha elindulásnak? Mit várhat a nemzet, mit a társadalom attól az ifjútól, aki már kora fiatalságában megszokta, hogy személyes érdeme nélkül, mindig csak mások kegyelméből mozduljon előbbre pályáján? Nem jogos-e a félelem, hogy gerince a helyett, hogy az élet küzdelmeiben megacélosodnék, a mások kegyének folytonos keresésében kocsonyává lágyl? Az ilyen áron révbe jutott ifjú bizony hírből sem fogja ismerni azt az önzetlen, tenni és áldozni mindig kész szellemet, mely nélkül hiába várjuk vajúdó társadalmunk jobb sorsra fordulását.

Hát íme, itt ismét hálás munkatér kínálkozik a szülői ház számára: úton-útfélen nyomatékoznia kell diákfiai előtt, hogy a boldogulásnak ma is a komoly és kitartó munka a legrövidebb és legbiztosabb útja. Könnyítések keresése és nyújtása helyett hozzá kell őket szoktatnia a kötelességek megalkuvást nem ismerő teljesítéséhez s lelkükben fel kell szítania azt a meggyőződést, hogy az élet nagy harcában csak úgy állhatják meg helyüket, ha idejekorán hozzáedzik magukat a maguk lábán való járáshoz és az önzetlen munka pátoszához. Ehhez azonban szükséges, hogy feltétlen lojalitással viseltessék az iskola iránt s legalább a gyermekek előtt gondosan kerülje annak kritizálását. Még inkább kerülje az iskola verdiktjének okatlan és szükségtelen megfellebbezését vagy kijátszani akarását. Mert egyfelől elméletileg és szóban küzdeni a protekcionizmus ellen, másfelől saját gyermekének tehetségtelenségét vagy restségét a megérdemelnél jobb bizonyítvány kikilincselésével leplezni akarni, az annyi, mint vizet prédikálni és bort inni. Ilyen küzdelemből igazán nem kérünk. A szülői háznak ennél sokkal komolyabban kell fel fogni hivatását és ha másként nem megy, saját kárán kell megéreztetnie tehetségtelen vagy lusta fiával, hogy a boldogabbnak és harmonikusabbnak kívánt jövő magyar társadalom csak egész emberek vállvetett és áldozatos munkájával valósítható meg.

Itt kell említünk, mert lényege szerint ebbe a témakörbe tartozik, a demokrácia kérdését is, azért a demokráciáét,

mely tulajdonképpen nincs. Hiszen aki csak némi áttekintéssel bír társadalmi viszonyaink fölött, az tudja, hogy mi csak hírből ismerjük azt a hatalmas demokratikus áramlatot, mely Nyugat haladottabb társadalmait minden porcikájukban által- meg általjárja. Nálunk még mindig születésük, társadalmi állásuk, foglalkozásuk, hogy ne mondjuk, ruhájuk szerint ítélik meg az embereket. Az igazi értékmérő, a tehetség és hivatás jóformán egészen háttérbe szorul a sok külsőség és esetlegesség mellett. Innét társadalmi életünk bántó kasztszerűsége. A rendiség eltörlése óta eltelt három emberöltő nem volt elegendő hozzá, hogy a régi osztályokat egyveretű, azonos gondolkodású és azonos törekvésű társadalommá kövacsolja össze. Ez pedig nagy baj, mert a nemzeti energiákat a belpolitika számára foglalja le akkor is, mikor minden ideg- szálunkkal a külpolitika húsunkba és csontunkba vágó kérdéseinek kellene csüggnünk.

Itt tehát ismét sürgős orvoslást igénylő bajjal állunk szemben, melyen az iskola egymagában nem tud segíteni. Mert hiába hirdeti s szellemében és berendezésében hiába próbálja megvalósítani a legtisztább demokráciát, ha a szülői ház ellensúlyozza működését, semmi eredményt nem tud elérni. Pedig igen sok esetben ez történik. Beszédes bizony- sága ennek, hogy míg a kis diákokban általában megvan az együvértartozás, az osztályszolidaritás érzése, addig a nagyok- nál mindinkább a klikkekbe való tömörülés lép előtérbe. A nagyjából azonos vagyoni és társadalmi réteghez tartozó fiúk, tekintet nélkül a köztük fennálló, esetleg igen jelenté- keny szellemi és jellembeli különbségekre, mindjobban el- különzik magukat a többiektől és szinte zárt csoportokká alakulnak. Így a későbbi kasztszerű társadalmi elkülönülés a klikkek révén akárhányszor már az iskola életébe belopja magát.

És ezen az iskolának nincs módjában segíteni. Hiszen, a klikkrendszer nem az ő szelleméből, hanem a szülői ház, illetve a társadalom légköréből fakad; következésképpen orvoslása is csak a szülői háztól és a társadalomtól remélhető. Tudjuk, hogy az új szellemre való áttérés sok régi beidegzett- ség gyökeres átértékelését kívánja, de aki az elérendő célt, a magasabb értelemben vett nemzeti egység megteremtését s a mostani merőben külsőséges értékmérő szempontoknak erkölcsi szempontokkal való helyettesítését tekinti, az bizo- nyára nem fogja sajnálni az áldozatot meghozni. Ha ezer és ezer középosztályú család tudatosan arra neveli gyerme-

keit, hogy az emberek értékét ne születésükben, társadalmi állásukban vagy ruhájukban, hanem szellemi és erkölcsi képességeikben keressék, társadalmi életünk sok fájó sebe magától beheged s a keresztény demokrácia gondolata, mely most csak mint elérhetetlen eszménykép lebeg a jobbak szeme előtt, egy csapásra valóra válik.

4. Állampolgári nevelés.

A tudatos állampolgári nevelés szükségességét legkorábban Platon és Aristoteles hangoztatták. Aristoteles Politikájában többek közt ezt írja: «Valamely államforma tartóssága szempontjából legfontosabb követelmény az illető állam alkotmányához alkalmazott nevelés. A legüdvösebb törvények, ha mindjárt az egész polgárság egyező akaratából keltek is, magukban mind nem érnek semmit, hacsak nem történik róla gondoskodás, hogy az egyének valóban bele is éljék magukat szellemükbe.»

Bármily egyszerűen és világosan hangzik a politikai irodalom nagymesterének e tétele, az újkor individualisztikus pedagógiája századokon át vonakodott tudomást szerezni róla. Az állampolgári nevelés gondolata, a felvilágosodott abszolútizmus néhány félénk próbálkozásától eltekintve, csak a jelen század kezdő éveiben került a pedagógiai érdeklődés középpontjába. Különösen a németek vetették rá magukat nagy mohósággal s az őket jellemző rendszerességgel néhány év alatt kibogozták a kérdés valamennyi elméleti és gyakorlati vonatkozását.

Ebben a hirtelen kelt és váratlanul megizmosodott érdeklődésben mindenesetre előkelő része van annak a folyvást növekvő jelentőségnek, mellyel az állam a mai ember életében bír. Mert a régi liberális államfogalom, melybe a rendőrállamon túl legfeljebb a kultúrállam fért bele, már a század elején szűknek bizonyult és fokozatosan újnak engedte át helyét. A világháború minden erő összefogását sürgető vas-kényszere nagyban kedvezett ennek a folyamatnak s mindinkább az *etatizmus* irányába terelte a történeti fejlődést. Innét van, hogy az állam ma olyan ügyekbe is beleszólással bír, melyeket a régi felfogás az egyéni szabadság legföltettebb szférájába sorozott. Természetes tehát, hogy az egyének ma hasonlíthatatlanul nagyobb érdeke a megfelelő államjogi és állampolgári ismeretek elsajátítása, mint a régi liberális világban volt.

De más vonatkozása is van a dolognak. Nevezetesen arra kell gondolnunk, hogy a mai parlamentáris demokrácia és általános választójog korában hasonlíthatatlanul nagyobb tömegek vannak érdekelve az állam sorsának irányításában, mint akár csak húsz évvel ezelőtt. Ezek a tömegek pedig világnézet, kulturális szintáj, politikai és társadalmi meggyőződés, vagyoni állapot stb. dolgában a lehető legváltozatosabb képet tárják elénk. Az ultra-konzervatívoktól a szélső forradalmárokig minden színárnyalat képviselve van köztük. Ilyen körülmények közt az államra nézve életbevágóan fontos érdek, hogy a széleskörű jogkiterjesztést megfelelő felvilágosítással ellensúlyozza s módot találjon reá, hogy leendő polgárainak, mielőtt odabocsátaná őket a szavazó urnához, megadja az állampolgári jogok méltó gyakorlásához szükséges szellemi és erkölcsi vértzetet. Az állampolgári nevelést tehát joggal úgy tekinthetjük, mint a demokratikus jogkiterjesztés ellensúlyozására szánt óvószert.

Mint már ebből a rövid eszmélkedésből kitetszik, az állampolgári nevelésben két lényeges mozzanatot kell megkülönböztetnünk: a szükséges államjogi ismeretek közlését és a megismert jogok lelkiismeretes gyakorlására képesítő erkölcsi érzék kifejlését. Ebben valamennyi pedagógiai elmélkedő egyet ért. Kerschensteiner pl. az erkölcsös közület megvalósításában látja az állampolgári nevelés célját. Foerster szintén az erkölcsi mozzanatot állítja előtérbe; szerinte ugyanis az állampolgári nevelésnek arra kell vezetnie az egyest, hogy «saját érdekeit és meggyőződését, mint saját szűkebb társadalmi köre érdekeit és felfogását mindig úgy képviselje, védelmezze, hogy a magasabb állami egység és rend ez által még mélyebbé, erősebbé és szilárdabbá váljék.» A magyar Miklóssy szerint is . . . «a jövő nemzedéket, a jövő állampolgárt már egészen fiatal korától kezdve bele kell nevelni... a nemzeti közösséget szimbolizáló állam jogi vonatkozású tudásába, de viszont őt az állampolgári kötelességek felől is szisztematikusan ki kell oktatni, őt arra nevelni, hogy a nemzeti és állami közösség gondolata nemes és hazafias tettekre készítse.»

Természetes, hogy az állampolgári nevelés nem általában az állam megismertetését célozza, hanem annak a konkrét államnak megértésére akarja rásegíteni a tanulót, melynek polgárául született. így a magyar állampolgári nevelés célja csak az ezeréves magyar állam megismertetése és a vele szemben fennálló szent kötelességek tudatára való ráeszmél-

tetés lehet. Ebből önként következik, hogy az iskolai oktatásnak mindama tárgyai, melyek közelebb visznek bennünket a magyar közlélek, a magyar államalkotó génusz és a magyar társadalomformáló készség megismeréséhez, természetes szövetségesei és fegyvertársai minden tudatos állampolgári nevelésnek. Különösen áll ez a történelemre, mely tárgyánál fogva kiválóan alkalmas és hivatott rá, hogy állandó háttéréül és illusztrációs anyagául szolgáljon a magyar államiság megértését és igenlését célzó törekvéseknek. Ez a benső kapcsolat magyarázza, hogy nálunk mindeztől kizárólag a történelemtanítás keretében történt az állampolgári ismeretek tanítása.

Ez azonban egymagában nem elegendő a cél elérésére. Hiszen az állampolgári nevelésnek, mint láttuk, nemcsak értelmi, hanem erkölcsi oldala is van s a kettő közül az utóbbi a fontosabb. Mert hiába ismeri valaki még oly kitűnően az állam szerkezetét s hiába rendelkezik még oly hiánytalan áttekintéssel az állampolgári kötelességek fölött, ha nem érez magában benső ösztönzést e kötelességek odaadó és önzetlen teljesítésére, sohasem válik belőle jó állampolgár. Ezt az ösztönzést pedig elsősorban nem az iskola, hanem a szülői ház van hivatva megadni; az ő kötelessége, hogy az iskolában szerzett alkotmányjogi és politika-technikai ismeretek tette váltásában állandó ihletőként és segítőként álljon a tanuló mellett. Ebbeli feladatának azonban csak úgy tud megfelelni, ha idejekorán, lehetőleg már az erkölcsi nevelés kezdőfokán munkába veszi azoknak a szociális erényeknek tudatos fejlesztését, melyek minden későbbi állampolgári nevelésnek alapjául és kiindulásául szolgálnak. Így mindenekelőtt a felelősségérzetet kell felébresztenie a gyermekben és korán hozzá kell őt szoktatnia, hogy minden szaváért és tetteért helyt tudjon és akarjon állni. Azután fokozatosan rá kell őt eszméltetnie az értékek helyes hierarchiájára s nevezetesen rá kell vezetnie annak felismerésére, hogy a közjó, mely rendes körülmények közt legtisztábban a hivatása magaslatán álló állam akaratában nyilvánul meg, amíg csak földi értékek forognak szóban, feltétlenül föléje helyezendő az egyéni érdeknek. Hasonlóan fel kell benne szítania a cselekvő áldozatkészség és a mások iránti megértés és türelem szellemét. Főleg az utóbbira van égető szükség; mert a mai társadalmakat olyan mély világnézeti politikai és gazdasági szakadékok hasogatják keresztül-kasul, hogy nagylelkű megértés nélkül lehetetlen eredményesen dolgozni a köz céljainak elérésén.

Első tekintetre nyilvánvaló azonban, hogy az ily módon

körvonalozott állampolgári nevelés, illetve az így értelmezett távolabbi előkészítés az állampolgári kötelességek lelkiismeretes teljesítésére csak ott képzelhető el, ahol megfelelő szilárd talajra támaszkodhatik. Nevezetesen a helyes értékhierarchia és a közért élni-halni tudó szellem csak ott fejlődhet ki, ahol az állampolgári nevelés a vallás és a természetfölötti erkölcs metafizikai régióiba bocsátja gyökereit. A tisztán észbeli belátásra alapozott állampolgári nevelés legfeljebb a felvilágosodás korának racionalista állampolgári eszményéhez vezethet, mely a jogok szenvedélyes követelése közben egészen megfedkezik a kötelességekről. Aki komoly valláserkölsi alap nélkül akar állampolgárokat nevelni, az nem a jövő, hanem a jelen számára dolgozik; ideig-óráig talán tetszetős eredményeket érhet el, de az első komoly válság, az egyéni érdekek és a közjó első összeütközése halomra dönti művét. Mélyebb metafizikai megalapozás nélkül csak a hatalom mindenkori birtokosainak hajbókoló pártembereket, korteseket és agitátorokat lehet nevelni, de nem állampolgárokat, akik szükség esetén egyéni érvényesülésük érdekeit is alá tudják rendelni a közjóért való áldozatos munkálkodás sürgető parancsának.

Az erkölcsi szempont ezen alapvető fontosságából önként következik, hogy a szülői ház részéről várt állampolgári nevelésben inkább a példaadáson, mint a szón van a hangsúly. Ez a körülmény mindenesetre nagy mértékben megkönnyíti a feladatot. Mert tettel, jó példával olyanok is tudnak nevelni, akik egyébként rendszeres oktatásra vagy akár csak egy alkalommal felmerült mozzanat elméleti megokolására is alkalmatlanoknak érzik magukat. Hiszen nem világrendítő nagy tettekről, hanem csupa mindennapos apróságról van itt szó. A lényeg az, hogy a gyermek állandóan a kötelességteljesítés, a közért való áldozni tudás és a kicsinyben való hűség légkörét érezze maga körül és szüntelen a rend, a törvény és a többség előtt való készséges meghajlásnak, a szóban és cselekedetben való feltétlen megbízhatóságnak, a közzel szemben fennálló kötelességek odaadó teljesítésének, a demagóg és tömeglélektani befolyástól való mentesülni akarásnak s általában a férfias és hazafias cselekvésnek felemelő példáit lássa maga előtt. Aki kora gyermekségétől kezdve ilyen példák szem-nyitogató és lélektágító ihletésében nő fel, annak szinte lehetetlen nem jó állampolgárrá érnie.

De ugyanígy mondhatjuk azt is, hogy aki otthoni környezetében nap-nap után a törvények kijátszásának, a külső

tekintélyek lejárataának, az állampolgári kötelességek immel-ámmal való teljesítésének, sőt az állami érdekek megrövidítésére irányuló törekvéseknek, a laza adómorálnak és más hasonló szociális bűnöknek eseteit látja maga körül végbemeni, abból az iskola a legheroikusabb erőfeszítések árán sem tud jó állampolgárt formálni. Mert hiába, ebben a tekintetben is, mint annyi másban, inkább a zsenge korban nyert és beidegződött benyomások, mint az iskolában később hallott és tanult elvek hatnak irányítólag. Aki tehát kötelességtudó és áldozatkész állampolgárt akar nevelni fiából, annak már jóval az iskola előtt gondoskodnia kell róla, hogy megfelelő légkört vonjon köréje.

A példa mellett, főleg a serdültebb korban, természetesen a szóbeli felvilágosítás is szóhoz juthat. Az apa egy-egy konkrét esettel, politikai eseménnyel vagy újsághírrel kapcsolatban részletesen kitérhet az államélettel való vonatkozásának megbeszélésére. Még tanulságosabb e tekintetben ha egy-egy választással, szavazással vagy állásfoglalással kapcsolatban bizalmasan feltárja fia előtt elhatározásának rugóit, megkérdezi rájuk vonatkozó véleményét, türelmesen meghallgatja ellenvetéseit s általában úgy bánik vele, mint felnőtellel szokás. Ez a megbecsülés még akkor is élesztőleg hat a fiú önértetére, ha egyébként a megbeszélés nemleges eredménnyel végződik. De bármily termékeny lélekmozdítással járjanak az ilyen alkalmiszülte beszélgetések és viták, a szülői háznak elsősorban mégis nem szóval, hanem példaadással kell szolgálnia az állampolgári nevelés nagy céljait.

5. Politikai nevelés.

A politikai nevelés nem tárgyában, hanem csupán hatókörében és terjedelmében különbözik az állampolgári neveléstől. Míg ugyanis az állampolgári nevelés az állammal szemben fennálló mindennemű kötelesség lelkiismeretes és odaadó teljesítésére iparkodik előkészíteni a leendő állampolgárt, addig a politikai nevelés a kötelességek e gazdag komplexumából csupán a politikai vonatkozásúakra irányozza figyelmét. Végelemzésben azonban mind a kettő az állam, illetve a haza érdekeit szolgálja. Kerschesteiner a következő szellemes fejtegetéssel világít rá egymáshoz való viszonyukra: «A szokásos hazafias nevelés éppoly kevésbé pótolhatja a politikai képzést, mint a politikai képzés az állampolgári nevelést... A haza-

szeretet politikai képzés nélkül olyan, mint a kormány nélküli léghajó és viszont a politikai képzés állampolgári nevelés nélkül olyan, mint a kormányozható léghajó gyakorlott kormányos nélkül.

Kerschesteiner szerint tehát a politikai nevelés éppen olyan szükséges eleme a közre való nevelésnek, mint az állampolgári nevelés. És valóban úgy is van. Hiszen csak arra kell gondolnunk, hogy a modern állam parlamentáris és demokrata rendszerével, politikai pártjaival, diplomáciai és gazdasági érdekeltségeivel olyan szövevényes alkotás, hogy külön felkészültség nélkül lehetetlen kiismernünk benne magunkat, arról nem is szólva, hogy lehetetlen cselekvőleg belenyúlnunk sorának intézésébe. Már régen túl vagyunk azon az időn, mikor az állam hajójának irányítása a kiváltságos osztályok kizárólagos joga volt. Ma, a nemzetállamok korában a lakosság minden rétege beeszéssel bír az államügyek vitelében; nem közömbös tehát, hogy milyen felkészültséggel s főleg milyen érülettel gyakorolja valaki politikai jogait. Tudjuk, hogy ezen a téren a lehető legnagyobb változatosság uralkodik. Széles néprétegek mellett, melyek gazdasági és társadalmi okokból elvi ellenségei a fennálló állami rendnek, még nagyobb számmal akadnak olyan csoportok, melyek a kellő felvilágosítás és kiművelés hiányában semmi megértést nem mutatnak az államélet magasabb és eszmeibb feladatai iránt. És ezek a közömbös, se hideg, se meleg polgárok talán még nagyobb veszedelmet jelentenek az államra, mint a nyílt ellenségek. E veszedelem ellen egyetlen hatályos védelem a megfelelő felvilágosítás és politikai kiművelés.

Természetes, hogy a politikai felvilágosítás e művéből a családnak is ki kell vennie a maga részét; sőt a közre való nevelés eddig ismertett ágaival ellentétben itt neki kell vállalnia a munka oroszlánrészét. Már csak azért is meg kell ezt tennie, mivel a politikai nevelésnél legtöbbször nem elvi kérdések tisztázásáról, hanem egy-egy konkrét esettel szemben szükségessé vált állásfoglalás megbeszéléséről van szó; erre pedig a szülői ház hasonlíthatatlanul alkalmasabb és hivatottabb, mint az elvi magaslaton álló és csupán az elvi eligazodás megadására hivatott iskola. Hiszen az élet olyan gazdag és változatos szövedékét produkálja az elbírálásra váró eseteknek, hogy lehetetlen valamennyit belepréselnünk az iskolai tanítás és nevelés amúgy is szűkre szabott keretébe. De a különböző világnézetű és pártállású szülők érzékenységére való tekintettel sem kívánatos, hogy az iskola

a napi politika kérdéseinek fejtegetésébe bonyolódjék, ha még oly magas elvi álláspontról teszi is ezt.

De ha a politikai nevelés súlyát és felelősségét első sorban a család köteles viselni, önként felvetődik a kérdés, vajjon meg tud-e felelni ebbeli hivatásának s ha igen, milyen irányban kell haladnia, hogy állandóan harmóniában maradjon az iskola vagy ami ezzel egyértelmű, a nemzeti élet nagy céljaival? Az első kérdésre habozás nélkül igennel kell felelnünk. Mert ha másként volna, kétségbe kellene esnünk a magyar középosztálynak, melyből középiskolai ifjúságunk túlnyomó része rekrutálódik, szellemi színvonala és nemzeti érzése fölött. A második kérdésre azonban már nem ilyen egyszerű a felelet; főleg azért nem, mivel a részletes kifejtés egész sereg gyakorlati kérdés megvitatását tenné szükségessé, ami pedig ellenkezik célunkkal. Ezért eddigi eljárásunkhoz híven itt is óvakodunk a konkrét esetek részletezésétől s megelégszünk a legfőbb elvi szempontok felvetésével és tüzetesebb megbeszélésével.

Az első és legfontosabb kérdés: milyen szellemben történjék a politikai nevelés? Természetesen a legteljesebb tárgyilagosság szellemében. Ez más szóval azt jelenti, hogy a politikai ismeretek közlésének minden egyoldalú párt-szempontról és érdektől függetlenül kell történnie. Nem szabad ugyanis felejtenuk, hogy végelemzésben a család is, miként az iskola, nem egyes pártfrakciók, hanem a nemzeti élet egyeteme számára neveli gyermekeit. A pártterdekekhez alkalmazott nevelés különben élesen ellenkezik az ifjúság lélektanával is. Mert az ifjúság természeténél fogva idealizmusra hajló s a politikában is inkább az eszme, a jóság és nemesség, mint a nyers hatalom diadalát kívánja; mesteréül nem Macchiavellit, hanem Fichtét vallja, aki szerint «a lelkesedés mindig és örökre győzni fog a fölött, aki nem tud lelkesedni». Mivel elegendő élet- és emberismeret hiányában a fejlődést egyenesvonalúnak látja, ellensége minden kompromisszumnak s nem hajlandó benne mást látni, mint gyáva megalkuvást és elvfeledást. Ez az oka, hogy politikai világszemléletében erősen hajlik a radikalizmus és fanatizmus felé; de ugyanebből következik az is, hogy lelkesülésénél és szuggerálhatóságánál fogva könnyen áldozatául eshetik a megfélelő jelszavakba burkolt politikai agitációnak.

Ilyen lélekkerendezés mellett valóságos bűn volna az ifjúság ellen, ha a nagy nemzeti érdekek helyett egyetlen párt még olyan jól átgondolt programjával közelítenénk hozzája.

Mert a pártprogrammoknak természetében rejlik, hogy egy kicsit mindig torzítva, a valóságnál erősebben vagy tompítottabban színezzve tükrözik vissza az igazságot s így nem alkalmasak rá, hogy megfogják a nagy célok és nagy elhatározások hevületében égő ifjú lelket. De ugyanígy hiba volna az is, ha a mindenáron való ellenzékieskedés szellemének szításával irreális politikai rajongókat akarnánk nevelni. Hiszen a negatív egyoldalúság még sokkal rosszabb, mint a pozitív egyoldalúság; különösen nálunk, magyaroknál. Mert mi az utolsó négy száz esztendő idegen szellemű kormányrendszerének következményeként nagyon megszoktuk, hogy minden felülről jövő intézkedést gyanakvással fogadjunk s pusztán megszokásból, beidegzettségből készek vagyunk opponálni minden ellen, ami a hivatalos hatalomtól indul ki. Innét van, hogy még ma is lépten-nyomon találkozunk emberekkel, akik az ellenzékiségben nem a többségi program kiegészítésére és esetleges egyoldalúságainak megpótlására szánt korrektívumot, hanem l'art pour l'art valamit látnak s akik a kurucsgót teljes jóhiszeműséggel kész honmentő programnak veszik.

Természetes, hogy a magyar politikai nevelés nem vállalhat közösséget ilyen meddő programmal; a magyar család nem vállalkozhatik rá, hogy diákfiát, aki ideális lelkesedésénél és fiatalos hevülékenységénél fogva amúgy is fogékony a délibábos elképzelések iránt, ilyen egészségtelen és természetlen ellenzékiségbe engedje tévedni. Itt nyilván csak a teljes tárgyilagosság, vagyis az egyoldalú pártszemlélet és a kritikátlan szélbali kuruckodás óvatos kerülése vezethet célhoz. Ez pedig más szóval azt jelenti, hogy a felnövő új nemzedéket olyan politikai világszemléletre kell ránevelnünk, mely önző párt- és osztályérdekek helyett mindig az elérendő nagy nemzeti célokat és a megvalósítandó nagy nemzeti feladatokat tartja szem előtt.

A tárgyilagosság mellett másik fontos követelménye a politikai nevelésnek a dolgok reális szemléléséhez való szoktatás. Hiszen tudjuk, hogy a politikában nem az érzelmek és elképzelések, hanem tisztán és kizárólag a tényleges erőviszonyok döntenek. Azért kell ezt külön hangsúlyoznunk, mert nálunk még mindig kevés van abból a józan és hűvös realitásból, mely úgy veszi a dolgokat, ahogyan vannak. Nálunk még mindig túltengenek a «délibábok hősei», akik a politikában is keleti fantáziájuk színes képeit kergetik és a politikai Oblomovok, akiknek egyetlen bölcsesége, hogy

majd csak lesz valahogy, mert sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna. Az új magyar fiatalságnak, melytől a szebb magyar jövő felderítését várjuk, gondosan óvakodnia kell e két szélsőségtől; neki sem holdbanézőnek, sem köldök-szemlélőnek nem szabad lennie, hanem a költő Zrínyi szava szerint «körmös kézzel» kell nyúlnia a maga dolgához s csodavárás helyett lázas tenni akarással és a lehetőségek higgadt mérlegelésével kell teljesítenie hivatását.

Ez azonban csak akkor következhetik be, ha a szülői ház mindig és következetesen az objektív és reális szemlélet síkján iparkodik megtartani a sarjadó új nemzedék politikai érdeklődését. Ha azután idővel ez a szellem az egész magyar intelligencia közkincsévé válik, politikai életünkben talán kevesebb lesz a romantika, de kevesebb a torzszalkodás is, annál több és maradandóbb az eredmény. Ismét Zrínyi Miklós szavát idézzük: «A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, a kész gyorsaság és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnek hívnak. Minékünk pedig magyaroknak nemcsak dicsőségünk, de megmaradásunk is abban vagyon.»

Különösen a külpolitikai események megítélésében van égető szükség objektív és reális szemléletre. Ha valahol, itt valóban nagy és hálás munkatér kínálkozik a szülői ház számára; itt igazán töretlen szűztalajba eresztheti ekéjét. Hiszen régi igazság, hogy a magyar közönségnek nagy átlagának semmi érzéke nincsen a külpolitika iránt. Mintha még mindig mások gondolkoznának helyettünk és mások intéznék sorsunkat, minden figyelmünket a belpolitika béka-egérharcaira összpontosítjuk. És ha időnként mégis ráeszmélünk a köröttünk zajló nagy világpolitikai történésekre, szemlélődésünk semmivel sem áll fölötte a malomalatti politikusok és a kávéházi diplomaták hiú délibábszövegetéseinek. Az események és lehetőségek józan mérlegelése egészen idegen tőlünk; mi nem tények, hanem felelőtlen és kósza hírek után indulunk, melyek főleg kritikus időkben gombamódra burjánznak fel minden bokorban. Mi fonákjára fordítjuk Gambetta híres mondását: *Ne parler jamais de la guerre, mais penser-y tousjours*, ahelyett, hogy hallgatnánk, rendíthetetlenül beszélünk olyasmiről is, ami csak fantáziánkban él. Közönségünk felelőtlenége a hírek kitalálásában, készpénzül fogadásában és továbbadásában egyenesen megdöbbentő. Ha még olyan valószínűtlenül és lehetetlenül hangzik is, minden kósza vadhír megtalálja a maga áhítatos hívő közönséget.

Mert nálunk a külpolitikai hírek elbírálásában nem a józan ész, hanem a vérmérséklet az irányadó. Az optimista könnyed mosollyal tér napirendre a neki nem kedvező epizódok fölött, mert szentül hiszi, hogy a végkifejlet úgyis őt fogja igazolni; viszont a pesszimista még a kedvező mozzanatokban is bajt szimatol s valósággal kéjeleg a fantáziájában élő veszedelmek kiszínezésében és nagyradagasztásában. És az események hiába cáfolnak rájuk, ők minden újra induló eseménysorozathoz újra kezdik a maguk kisded játékát. Így állunk mi a népek nagy tengerében, mint külpolitikai analfabéták s nemcsak olvasni, de még betűzni sem tudunk a sejtelmes jövő nagy könyvének napról-napra elének táruló lapjain.

Ez a nagyfokú tájékozatlanság és kritikátlanság kétségkívül fájó sebe államéletünknek, mely sorsunk minden fordulásánál hátrányosan éreztetni hatását. A baj gyökeres orvoslására csak egy mód kínálkozik: az új magyar intelligenciának nagyobb külpolitikai érdeklődésre való nevelése és fokozatos ráképesítése arra, hogy az eseményeket szerves összefüggésükben tudja látni. Az iskola azonban az állampolgári neveléssel kapcsolatban említett okoknál fogva egymagában képtelen megoldani ezt a feladatot; tehát ismét a szülői ház közreműködését kénytelen igénybe venni. És a szülői ház nemcsak hivatott, hanem alkalmas is a kívánt segítség megadására. Mert miről van szó? Csupán arról, hogy diákfiaink ébredő külpolitikai érdeklődését tudatosan fejleszteni és a helyes irányban megtartani törekedjék. Ehhez pedig nem szükséges rendszeres és mélyreható külpolitikai fejtegetésekbe bocsátkoznia; elég, ha esetről-esetre felhívja a fiúk figyelmét azokra a főbb szempontokra, melyekből az illető esemény helyesen elbírálható. Alapjában tehát nem kiterjedt diplomáciai ismeretek kívántatnak tőle, hanem csupán józan ítélkezőképesség, felelősségérzet és higgadtság. De ha ez nem telik ki tőle, már azzal nagy szolgálatot tesz a köznek, ha legalább arra neveli rá fiait, hogy ne üljenek fel mindenféle kósza híreknek és ne veszítsék el bizalmukat a nemzet sorsának irányítására hivatott férfiak képességében és jóhiszeműségében. Hiszen a mai magyar közvélemény kiskorúságának legszomorúbb bizonyossága abszolút kritikátlansága és gyáva kislelkűsége minden olyan hazug kitalálás felkapásában és továbbadásában, mely a nemzet érdekeit sérti s árnyékba vonja vezető államférfiainak hivatottságát, esetleg jóhiszeműségét. Aki tehát bármily kis mértékben is segédkezet nyújt e veszedelmes nyavalya orvoslásához s bármily kis részben

is hozzájárul egy több tudással, több kritikával és mindenekelőtt több önbizalommal felvértezett új nemzedék előállításához, az megbecsülhetetlen szolgálatot tesz hazájának és nemzetének s hathatósan elősegíti a szebb és boldogabb magyar jövő kibontakozását.

Mindent összefoglalva tehát az iskola a közre való nevelés címén nem holmi speciális ismeretek tanítását várja a szülői háztól, hanem mindenekelőtt azoknak a nagy emberi erényeknek begyökereztetését, melyek egyben az egyéni boldogságnak is alapjai. Más szóval az a szülői ház, mely a lelkiismeretesség, önzetlenség, kötelességtudás, áldozatkészség, tüzes faj- és hazaszeretet légkörével veszi körül a keblében sarjadó új nemzedéket, az becsületesen teljesíti szülői és polgári kötelességét s nemcsak egyéni, hanem kollektív értelemben is megalapozza gyermekeinek jövő boldogságát.

Irodalom: Balanyi Gy.: Az állampolgári nevelés különös tekintettel a középiskolára. (Szegedi városi főgimn. 1915/16. évi értesítője.) — Barankay L.: A nemzeti közszellem pedagógiája. Bpest, 1927. — Chatterton—Hill G.: Individuum u. Staat. Tübingen, 1913. — Foerster Fr. W.: Politische Ethik u. politische Pädagogik. München, 1918. — Franke Th.: Geschichte d. Staatsgedankens in Schule u. Erziehung. Leipzig, 1912.— Imre S.: Nemzetnevelés. Bpest, 1912. U.a.: A nemzeti érzés mivolta és jelentősége. Magy. Pedagógia, 1915. —Kármán M.: A nemzeti nevelés eszméjének kialakulása 1848-ig. Bpesti Szemle, 1911. 415—17. sz. — Kerschensteiner G.: Der Begriff d. staatsbürgerlichen Erziehung.³ Leipzig, 1914. — Kispárti J.: Szociális levelek. Vác, é. η. — Krisztics S.: Az állampolgári nevelés. Magy. Társadalomtud. Szemle, 1913. — Messer A.: Das Problem d. staatsbürgerlichen Erziehung. Leipzig, 1912. — Miklóssy I.: Nemzetnevelés. Bpest, 1919. Rühlmann P.: Politische Erziehung. Leipzig, 1908. — Schneller I.: Társadalmi nevelés. Budapesti Szemle 1912, 431—32. sz. — Spranger E.: Az ifjúkor lélektana. Ford.: Nagy M. és Péter Z. Mezötúr, 1929. Weinstock H.: Volk u. Erziehung. Neue Jahrbücher f. Wissenschaft u. Jugendbildung, 1933. — Weszely ö.: A modern pedagógia útjain. Bpest, 1909.

A gyermek esztétikai nevelése.

Írta: dr. Kozáky István.

1. Az esztétikai nevelés eszményképe.

Az esztétikai nevelés célja nem kultúrrajongók kitermelése. Nem az a műveltség, — és főleg nem a művészeti műveltség mérőfoka, hogy hány modern regényt olvasott el valaki, hogy minden színházi bemutaton megjelenik-e, hogy szobáját teleaggatja-e «eredeti műalkotásokkal», hogy ugyanakkor minden szabadideje a művészeté, azaz múzeumlátogatásé, kamarazenéé vagy éppen rádióhallgatásé.

Ha a gyermek szépérzékének fejlesztése már mint megfejtésre váró feladat válik időszerűvé, ne feledjük, hogy az esztétikai érzék fejlettsége, a műélvezet kedvelése, ha még annyira elfoglalja is a gyermek munkára nem fordítható idejét, elvonja a figyelmet a rossztól és nemes hatást gyakorol mind az akarat, mind az érzelmi életre, lelkiéletének egyöntetű kibontakozását azért még nem biztosítja. Ha a gyermeket folyton hangversenyekre, színházba visszük, érzelmi életének aránytalanul nagyobb fejlődése akarat, életének csökkenésével fog járni és a műélvező szórakozással szétforgácsolt elme tompulása, az akarat szenvedőlegesség magatartása hovatovább üres, száraz, egykedvű, csömörlött, magaúnt, fásult lelkivilágnak lesz forrása. Ez viszont melegágya az erkölcsi szárnyaszegettségnek.

Az iskolában sem szorítkozik a vallás-erkölcsi nevelés csak a hittanóra, az észbeli pallérozottság sem csak a szám-tani, vagy nyelvi óra célja, a szépérzék, a műízlés fejlesztése sem csupán a rajztanár gondja. Ahogyan a gyermek értelmi életének zsilipjei mellett szüntelenül aggódva állunk őrt, ahogyan a jóra és rosszra való hajlandóságait mérlegelve szüntelenül harmóniában igyekszünk tartani vallási és erkölcsi életének erőingadozásait, nem tévesztve szem elől,

hogy nem annyira szóval, mint inkább példával adjunk akarati indításokat, úgy a gyermek érzelmi világán keresztül egész valóját az abszolút szép létrendjének megélésére is csak úgy emelhetjük fel, ha mind a magunk elvi állásfoglalásával, mind a környezet esztétikai elrendezettségével az esztétikai nevelés alapelveinek nevelésünk egész területén érvényt szerzünk.

A harmonikus lelkű ember eszményéhez már az ókori népek felfogása szerint is az az ember állott a legközelebb, aki testi rugalmasságán, ügyességén túl szellemének értelmi, akarati és érzelmi életét egyensúlyozottan tudta kifejleszteni és erkölcsi életének önfékező gyakorlatai mellett elméjét a kontempláció keresttüzeiben fogékonyra csiszolta és egyben megtanulta meglátni, felfogni, átélni a művészi szépet. A középkor misztikusai a lélek fejlődési útján négy tökéleteségi fokot különböztettek meg. Nevelésünknek valóban négy próbaköve van, négy kiapadhatatlan erőforrást kell állandóan a gyermek véérébe átömlesztenie, négy egyetemes beállítottságnak kell a felnövekvő emberben «vérré válnia», négy bűvös zárat kell a növendék gyermeknek feltörniet, négy kaput kell egyszerre döngetnie, négy bástyát kell egy időben elfoglalnia: a négy abszolút, másra vissza nem vezethető főértéknek, az igaznak, a jónak, a szép és szentnek bástyáit.

A szép tehát azok közé a főértékek közé tartozik, amelyeket a szülők nevelő munkájának is állandóan és rendszeresen kell a gyermek lelkébe sugározni. Esztétikai nevelésünk csak akkor lesz eredményes, ha a szépet az igazzal és jóval egyetemben változhatatlan, abszolút értéknek tekintve nem soroljuk a «fényűzési cikkek» közé, ha a műalkotást és műélvezést nem tesszük a játékkal¹ egyenrangúvá, amelynek hivatása, hogy a «valóságból festett egékbe vezessen» és «legalább percekre feledtesse a lét boldogtalanító törtetését».² A szépet tárgyi valónak tartjuk, a műalkotásban és műélvezetben elsőrendű jelentőségű, az emberi élet szempontjából nélkülözhetetlen, világfölötti érték földi megnyilatkozását látjuk, melynek hivatása az élet mélyeire hatolva a tárgyi valóságot megneemesíteni és magasabb létrendbe

¹ JR. Müller-Freienfels: *Psychologie der Kunst*. Lipcse, 1922. 21. kk.

² V. ö. Schütz A.: *A bölcsélet elemei* Szt. Tamás alapján. Budapest, 1927. 190—203. 11.

emelni. Az egyének és korok divat szerint igazodó ízlése ne a szépnék viszonylagos értékéről győzzön meg, hanem szolgáljon bizonysgul arra, hogy a remekműben megnyilvánuló abszolút széphez mind az egyének, mind a köznek hozzá kell fejlődnie. Mert hiszen az eszményi szép mindég szinte elérhetetlen célként lebeg a műalkotó és műélvező előtt. A remekműben rejlő esztétikai értéket szemléletünk csak részleteiben, csak fokokint tudja átfogni s mikor azt hisszük, hogy az abszolút szép csodáinak átélésében már semmi sem akadályozhat, gyakran ép akkor siklik ki a lényeg Faust Helénájaként tapasztalásunk átfogó karjaiból, hogy megint ott csillogjon a hideg messzeségben, mint a lenyugvó nap ködfátylán fellobbanó esthajnali csillag. A «tudásra törpe és vakságra nagy» ember e különös sorsában rejlik annak magyarázata, hogy az igazi remekmű kifogyhatatlanul új és sohasem untató.

A műalkotás, a végtelen erőforrások emberi letükrözése, az abszolút szépséget mint valóban létező valóságot tárja elénk, amelynek mintaoaka maga a legfőbb Való. A filozófia szerint maga Isten az abszolút igaz, jó, szép és szent, tehát minden földi szépség az ő kisugárzása, a művésziélek invenciójának ő az Ihlete és a műélvezetnek ő az eszményi mértékadója. A művészi ihletésű, találó ábrázolásban még a csúf is — mint az abszolút szép bizonyosfokú hiánya — vonatkozásba léphet az isteni valóban realizálódott abszolút széppel, ahogyan az emberi gyarlóságokat is az abszolút Jónak, mint minden tökéletesség kiteljesedésének szemszögéből szemlélhetjük.

Mennyivel nagyobb áhitattal állna meg a mindent lehurrogó kamaszodó gyermek egy-egy művészi alkotás előtt, ha esztétikai nevelésünk hatása alatt tudatában lenne annak, hogy a művészi szépet érteni, értékelni, átélni nem a «műveltség» kedvéért kell, hanem azért, mert benne az isteni szellem abszolút szépségét formálta meg földi formába öntve az alkotóművész! Esztétikai nevelésünk eszményi foka tehát az istenismeretben tett haladás; a földi lét e téren is az eljövendő lét «próbaidejévé» lesz, amelyből egykor «felszabadíttatnunk és véglegesíttetnünk» kell, hogy a földi homályban tapogatózó művészi kezdéseken gyakorolva képzeletünket Isten színelátásakor a maga valóságában tudjuk meglátni az abszolút Szép csodás világát.

2. Az esztétikai nevelés lehetőségei.

A legmagasabb eszmény fennsíkjain jártunk, hogy annál fenségesebben táruljon elénk az a látókör, amelynek keretében az esztétikai nevelés lehetőségei kibontakoznak.

Ha az esztétikai nevelés célja felismertetni és megkedveltetni a gyermekkel az esztétikai szépet, az esztétikai élvezet tárgyát, a «hatásosan kifejezett teljességet»¹, ha a gyermek érzelmi életét úgy akarjuk gazdaggá tenni, hogy reákapatjuk egy remekmű megélésére, legelső teendőnk legyen számbavenni azokat a módokat, amelyek célunk elérését lehetővé teszik.

A gyermek esztétikai ismereteinek, képességeinek bővülését kétségkívül sok olyan mozzanat akadályozza, amelynek elhárítása nem áll módunkban. Különösen a mai szűkös gazdasági viszonyok mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ép az esztétikai nevelés ró esetleg külön kiadásokat a szülői házra főleg zongora- és hegedülecek kiadásában, mert ezen a téren az iskola nem mindenütt nyújthat egyéni megoldásokat. De korlátok közé szoríthatja esztétikai nevelésünket a társadalmi helyzet is. Épen ezért nem éreketelen próbálkozás az esztétikai nevelés eszközeinek minimumából olyan egyetemes és általános nívót felállítani, amelynek elérése, megvalósítása mindenki számára vagyoni és társadalmi különbség nélkül lehetséges.²

Elsősorban tehát ezt az «*esztétikai létminimumot*» fogjuk megállapítani s csak azután térünk azokra a nevelő eszközökre, amelyek már bizonyos anyagi áldozatokkal járnak és vagy csak *szenvedőleges magatartást* és hatások befogadását és feldolgozását kívánják a gyermektől, vagy a műalkotásban való *tevékeny részvételt*, beleélést, együttműködést tételeznek fel.

A legkevesebb, amit minden gyermek megtanulhat, sőt amire minden gyermeket meg is kell tanítani: az *ízlés*. Mi az ízlés? Amire most gondolunk, az közel áll az «illendőhöz», a csinoshoz, de nem feltétlenül a divat szerint igazodik.

«Mutasd meg, hogy rendezed be szobád, és megmondom,

¹ Schütz, i. m. 193. 1.; Nádai P.: A művészi nevelés céljai. M. P. 1917. 382. 1.

² Nádai Pál: Könyv a gyermekről. Budapest, 73. 1. kk., 148., 183. 1. kk. Bain: Neveléstudomány, I. k., ford. Szemere. Budapest, 1912. 143. 1. Liberty Tadd: Neue Wege zur künstlerischen Erziehung d. Jugend. 1903. Fr. Natorp: Grundlagen künstlerischer Erziehung. 1930. Alexander B.: Művészet. A művészi nevelésről. 1908. Angyal István: A zenei nevelésről. A csurgói gimn. értesítőjében 1906/7. 42. 1.

ki vagy». És ezt a mondatot még sokféle változatban ismételhetnők. Mert bizonyos, hogy még az egyszerű, sőt szegényes szobaberendezést is szemrevalóvá teheti egy «virágos sarok», hogy az egyszerűen fehérre meszelt, vagy egyetlen világos színnel befestett és fent vékony szegéllyel díszített fal kedvesebb, barátságosabb, otthoniasabb lesz, mint az öklömnyi, képtelen és rikító színekben «pompázó» virágokkal, sablonosán elrajzolt állat- és emberfigurákkal «ékes» hamistapéta. Épen az egyszerűségnek van az a vonzóereje, amely kedvessé teszi a mese Hamupipókéjét. Ezt az egyszerűséget pedig szinte velünk született érzék diktálja. Találékonyság, amely a falusi menyecske is megsugallja, hogyan díszítse cifra tárgyakkal, «csikóbőrös kulaccsal», «tulipántos ládával», hímzett ágytakaróval és asztalterítővel arasznyi kis otthonát. Az ízlés, ez a bennünk lappangó kényszer varázsol muskátlit a zsalugáteres kisablakba, ennek ösztökélésére ékesíti rajzokkal, díszes faragásokkal az egyszerű falusi nép a pásztorbot végét, a virágtartó karókat, a lószerszámot, a pipaszárat, a furulyát.

A velünk született érzék diktálta esztétikai elv szerint harmóniába hozni mindennapi környezetünket egyéniségünkkel: ez az ízlés. Mindenekelőtt velünk született érzékből fakad, de ennek hiányában a környezet harmonikus elrendezését megtanulni, megszokni is lehet. A gyermekben ez érzék korán jelentkezik és semmi esetre sem azért, hogy elfojtsuk. Amikor a fiúk ötödikes, hatodikos korukban már nem tartják ízlésesnek, magukhoz méltónak a «gyerekes ruhákat» és «nagyfiúhoz», felsős gimnazistához méltón akarnak öltözni, ezt nem minden esetben teszik azért, mert a felnőtteket akarják majmolni, hanem mert megszólalt bennük, az a belső, titkos, bíráló hang, az ízlés. Hiszen ugyanennek az ösztönszerű érzéknek ítélete szerint tartjuk a gyermekkorban a kisgyerekes ruhát ízlésesnek. A szülői ház azért nem fogja hamis szentimentalizmussal sajnálni, hogy a fiú, már nem kis gyerek és a felnövekedő fiú komolyabb ruha utáni vágyának segítségére lesz, a nélkül azonban, hogy ellenkező véletbe csapva a piperkőc önápolás oly túlhajszolt formáját követelné, akár a körömápolásban, akár a hajviselésben, amely már a hiúságon is túl egyenesen a nőiesség területére csap át. Mert az egészséges természetű fiú az ön- és környezetcsinosítás nőies formája ellen is ösztönszerűleg tusakodik. Férfiatlannak és a maga személyére vonatkoztatva ízléstelennek tartja.

Különös, hogy tanítványaink általában nem érzik izlésesnek, de a felnőttek még nem jöttek arra rá, hogy fiaikat ne illessék lekicsinylő, csúfos, komikus becézőnevekkel, különösen nem a legszűkebb családi körön kívül. Ha az édesanyának, aki fiát «Pici» néven mutatja be, megnyílna szeme és meglátná a fiúnak szégyenpírral égő arcát, talán idővel arra is ráébredhetne, hogy fia az iskolában egyébként egyike a legkomolyabb fiúknak, az osztály tekintélye. Ő már nem «Pici». Szorgalomban, napi iskolai fáradozásokban megédződött szíve sugallja ezt s bizonyosan maga sem tud számot adni magának arról, hogy az ilyen becézőnevek ellen azért tiltakozik, mert őt — a nagy gimnazistát — a farsangi mulatságok csitri táncosnőivel teszik egyenrangúvá, akik az évenként meg-megjelenő báli meghívók lapjainak tanúsága szerint úgy látszik versenyre keltek egymással a minél cikornyásabb, furább, ízléstelenebb, szinte megszegényítő nevek kitalálásában. Ez is az ízlés birodalma, mert hiszen az uzsonnavacsorák és bálók közönsége e csúfneveket illendőnek tartják, sőt «hercignek». Ám legyen «hercig» a leányoknak — bár ez is kétségbe vonható — a fiúkat azért hívjuk csak amolyan jó magyarosan Zolinak, Lajcsinak, Gyurinak, Pistának és nem Mackónak, Pufinak, Cukinak vagy Pocinak.

Ha azt akarjuk, hogy fiainkban az ízlés kifejlődjék, oly *alkalmas környezetet* kell teremtenünk, amely következetességével példaképtül állítható a fejlődő ifjú elé. Hogy a gyermekkori környezetnek milyen döntő hatása van, arról sok tanulságos apróságot szolgáltatnak a híres emberek önéletrajzai. Goethét olaszországi útján azok a szép, a régi Rómát ábrázoló metszetek ihletik, amelyekkel az olasz műemlékekért rajongó atya teleaggatta a frankfurti szülői házat. És az a bábszínház, amelyet Goethének nagyanyja adott, még az aggastyánnak is legkedvesebb emléke volt. Hiszen kiindulópontjává lett élete legelső nagy tervének, a Faust drámának és a nagyanyai ajándék jegyében egy egész életen át dolgozott ezen a legnagyobb művén. Rach egész életére elhatározó volt az a zongoramű-gyűjtemény, amelyet bátyjánál Ohrdrufban titkon lemásolt. Olaszország halhatatlan Verdijét az az ócska spinét lelkesítette először muzsikára, amelyet atya egy környékbeli paptól vett neki hosszas szokolásra. Nem egy pályaválasztást a gyermekkorban kapott könyv, vagy ifjúkorban megsodált kép dönt el. S mégis akárhányszor a szülői ház mintha nem tulajdonítana annak különösebb jelentőséget, hogy a gyermekszoba, vagy a gyer-

mek tartózkodási és munkahelyéül kijelölt szoba falát ferde ráámájú, rendetlen összevisszaságban függő, még tartalmilag sem kifogástalan képek vagy rossz fényképek díszítik-e, avagy talán holmi ócska horgolású kefetartó és konyhasztalok fölé való «hímzés». E hiányokat nem mindig a szegénység idézi elő. Inkább a nemtörődomség oka annak, hogy még gyakran gazdag és előkelő házak gyermek-, illetőleg tanulószobái is viharverte és napégette sziklás hegyoldalhoz hasonlítanak, amelyen még a kövirózsa is csak tengődik. Pedig mily könnyű a dolgon segíteni! Csak ne gondoljuk, hogy amit mi az úriszobából, a szalonból kiselejteztünk, akár kép legyen, akár bútór, hogy az jó lesz a tanulószobába. Hogy legyen a gyermeklélek éppé foltos, szakadt bútorok között? Hol tanulja meg szeretni a tökéletest, a szépet, mikor a szép megértéséhez szükséges felsőbbes öntudatot a selejtes tárgyakkal zsúfolt környezet szüntelenül a sárba taszítja? A megoldás néha egész egyszerű volna. A napilapok vasárnapi mellékleteiben, jobb képeslapokban nem egyszer jelenik meg egy-egy nagy műalkotás, valamely havasi vagy alföldi táj, felsőmagyarországi, erdélyi városaink érdekes látképeinek ügyes reprodukciója. Ilyen reprodukciók különben hírneves kiadók olcsó kiadásában is megszerezhetők. A gyermek akár maga készíthet hozzá szép, üvegezett keret^fet. Azután két-három falmezőre kerüljön egy, legfeljebb két nagy kép, középhelyet egy nagyalakú szentkép vagy feszület foglaljon el és a tanulószobának mindjárt kedélyesebb, hangulatosabb, megnyugtatóbb lesz a légköre. De a gyermeknek jobban sikerült rajzai, faragványai, fényképei is részesülhetnek abban a kitüntetésben, hogy a tanulószoba falát díszítsék.

Nemcsak a környezetet kell úgy beállítanunk, hogy hangulatoságával létrafokul szolgáljon az Úristen által reánk bízott lélek felemelkedésének, hanem táplálnunk kell a gyermeki lelket oly módon, hogy *öntevékenységre* indítjuk és ügyelünk arra, hogy minden munkáját a szép jegyében végezze.. Vájjon mennyivel több fáradsággal járna, hogy a gyermek maga díszítse környezetét, magakészítette ex libris kerüljön könyveibe, maga faragja könyvtartóját, óra-, toll-, tintatartóját, levélnyomóját? Bizonyos, hogy sokkal ízléseesebb volna, ha magarajzolta levelezőlapokon küldené karácsonyi és újévi köszöntőit ismerőseinek. Legalább nem volna kénytelen újévi köszöntőül holmi éktelenül rajzolt és színezett (arannyal!) újévi malacok képével kedveskedni. Az

egyszerűbb mindenesetre itt is a legkomolyabb és legelfogadhatóbb megoldás volna: fehér levélpapír, fehér borítékban.

Az esztétikai nevelésnek mindenki számára elérhető és megvalósítható módjai között utolsó helyen említjük, de nem kevésbé jelentősnek tartjuk a *magyar népművészet* iránti érdeklődés felkeltését. Annak az anyagnak, amelyet e téren az iskola, vagy a néprajzi múzeumok látogatása nyújthat, be kellene vonulnia a gyermek mindennapi életébe. A népművészet művészi kezdetlegességei a fejletlen gyermeki lélek elfogásához közelebb állnak, mintsem bárki sejtethné. A népies díszítések utánzása könnyű, még az ügyetlen rajzoló számára sem nehéz feladat. Falusi vásárokon olcsón beszerezhető népies díszítésű tárgyak a tanulószobának is hangulatos díszei lehetnek. De a népművészetnek egy másik területe is nyitva áll előttünk, amióta a magyar népdal igazi eredeti stílusára a modern népdalkutatók felhívták figyelmünket, amióta a magyar népdal nem egyértelmű többé a cigányos dilettantizmussal és a komoly művészi körök előtt is mind nagyobb megbecsülésben részesül, s amióta a szebbnél-szebb igazi magyar hangulattól fakadó dalok egyszerű, olcsó gyűjteményes kiadásokban is közkézen forognak. A szülői háznak van ezen a téren nemzetnevelő hivatása is, ha a gyermekeket már kiskoruktól fogva rászoktatja, hogy szabadidejükben ne a moziban hallott «slágert» fütyörésszék, hanem vegyék elő énekeskönyvüket és tanuljanak meg kottából énekelni. De ezt sem akárhogyan, hanem mindenekelőtt szépen.¹ A gyermek éneklőkedvét, annak felkeltését, fejlesztését és irányítását illetően ma egészen újszerű kísérletekkel találkozunk. Annak megfigyelése, hogy a gyermek nemcsak szabadon, fantáziájának sugallatára szeret rajzolgatni, hanem szívesen énekelget is szabadon improvizált — mindenesetre a gyermeki kezdetlegesség fokán álló — dallamokat, az énekkultúrának eddig ki nem aknázott új területét jelentheti. Hogy a gyermek nemcsak könnyen tanul kottából olvasni, hanem könnyen alkot is megadott népies, főleg játékos szövegre új dallamot és le is tudja írni, ha kellő vezetésben és gyakorlásban részesül, azt a jelenleg Németországban működő kiváló zenepedagógusok

¹ Pl. a «Magyar Cserkész» könyvei 116—117. sz. 101 magyar népdal; Madárka, 102 magyar népdal. *Kerényi Gy.*, a «Magyar Kórus» kiad. 1934. Magyar egyházi énekek: *Harmat—Sík*: «Szent vagy, Uram!» Gyermeknek való ének található Bartók, Kodály, Bálint Sándor gyűjteményében és az «Új Idők» nótáskönyvében is.

figyelmet érdemlő kísérleteinek meglepő eredményei igazolják.¹

Az esztétikai nevelésnek eddig felsorolt és a józslés fejlesztésére, a *mindennapi környezet* esztétikai elrendezésére vonatkozó módjai még csak közvetve érintik az igazi műérzék kifejlődését és csak *alkalmas talajt* készítenek elő a komoly művészi élmény számára.

A *művészi élmény* mind a műalkotásnak, mind a műélvezésnek sarkpontja. Az *alkotóművész* ezt éli át az ihletés pillanatában, amely váratlanul, sokszor akarata ellenére, elemi erővel lepi meg és foglalja el egész valóját. Ezt a művészi élményt az alkotóművész állandóan ébrentartja emlékezetében mindaddig, míg az élmény velejét, a művészi eszmét, a későbbi műalkotás alap gondolatát, egészen világosan nem látja. A műalkotót ezután az a vágy ösztökéli, hogy élményét másokkal közölje. Az alkotóművész nem íróasztala fiókjának dolgozik, hanem tárgyat és oly művészi formát keres élményéhez, amely ugyanazt az élményt a műélvező lelkében is életre kelti. A műalkotót nem a «dicsőség utáni vágy» hajtja. A műalkotó becsvágya és életszükséglete, hogy az élmény nyújtotta eszményképből kiindulva megtalálja és megtegye az utat a mindenki számára érthető művészi, tárgyon, a lényeges vonásokat kiemelő, kellően nagyítva exponáló formán és ennek anyagi megvalósulásán (színen, hangban, szavakban) keresztül a műélvező lelkéhez. A műalkotót kifejezőösztöne hajtja, hogy Beethovenként megalkossa embertársai számára «az öröm dalát,» a mulandóságon, az anyagvilágon kivívott győzelem örömeinek dalát. A *műélvezet* ezzel szemben nem más, mint az alkotótól kiinduló úton visszafelé menni, a pusztán érzékeinkkel felfogott nyers anyag (szín, hang, szavak) függőnye mögött a forma szilüettjeit felismerni, sőt a függöny két szárnyát széttárva továbbmenni mindaddig, míg az alapérzés, alapgondolat bennünk is lángalobbantja azt az első élményt, amely a művészt alkotásra bírta. A műélvező lelki szükséglete, hogy a mindennapiságban elfonnyadt lelkét időnkint megmártsa egy-egy nagy művészi lélek legelrejtettebb belső életének éltető forrásvizében és a műforma az a háló,

¹ *Fritz Jode: Das schaffende Kind in der Musik.* Kallmeyer, Wolfenbüttel, 1934. Dietr. Stoverock, Berlin, Hohenzollern Oberrealschule; v. ö. Énekszó, II. 2—3. sz. 129. 1. *O. Karstadt: Method. Strömungen d. Gegenwart.* Langensalza, 1930. 443. 1. kk. Musik. Wilh. Meister; Schneider, Katholische Familienerziehung. Freiburg i. Br. 1935. 271—292. 1. főleg 280. 1.

amelyet a művész kivet, hogy a műélvezőt megragadja, az a csalétek, melynél fogva a műélvező a remekmű rabjává lesz.

A *remekmű* tehát az élet teljessége megsűrve az alkotóművész egyéniségén és világnézetén és oly formába öntve, amely egyszeri látásra vagy hallásra lebilincsel, foglyul ejt, meghat, felemel vagy lenyűgöz és az emberi életet minden fenségével, bájával, mélységével, gyarlóságaival, szenvedéseivel, örömeivel, bűneivel, fény és árnyoldalaival egyetemben eddig sohasem érzett elemi erővel megélni, átérteni készlet.

Ha tehát a gyermeket erre a mélyen emberi műélvezetre akarjuk reá vezetni, az a kérdés, vajjon melyek azok a módok, eszközök, amelyek a gyermeki lelket reákapatják, hogy a műélvezetnek fent vázolt szellemi munkájában kedvét lelje? A műélvezetnek is vannak fokai. Először csak passzív befogadással kezdődik és abban a fokban növekszik intenzitása és értéke, amilyen fokban sikerül a passzív befogadást beleéléssé, átéléssé, sőt az alkotóművésszel való együttműködéssé, újraalkotássá változtatni.

A *magasabbfokú esztétikai nevelésnek* először csak három olyan lehetőségéről szólunk, amely pusztán *passzív*, szenvedőleges magatartást kíván, hatások *befogadását* és azoknak *utánéléssel* való feldolgozását. E három lehetőség a *múzeumok, színházak és hangversenyek látogatása*. Azután következzenek majd az esztétikai nevelésnek oly eszközei, amelyek már *tevékeny részvételt* kívánnak az alkotómunka *reprodukálását*, bizonyos technikai fogásoknak, kézügyességnek, művészi tudásnak elsajátítását illetőleg. E módok a *rajztanulás, előadásművészet és valamely hangszeren való játék tanulása*.

Szándékosan a *múzeumlátogatást* emlegettük első helyen, mert nemcsak a képtárak, hanem a régiségterek, néprajzi gyűjtemények anyaga is lehet esztétikai élvezet tárgya.

Mi legyen az, mit a gyermeknek a *képtárban* az esztétikai érdeklődés kezdőfokán bemutathatunk? Mindenekelőtt kizárólag klasszikus stílusú remekmű. A jelenkor művészetének remekeire a gyermek később maga is rátalál. A gyermek ösztönszerűleg a nem remekművek felé fordul és inkább szereti az újszerűt, azt a művészeti stílust, amelynek lényege a klasszikus formák repesztése, új formák keresése. A gyermeket különös kedvtelés hajtja az új utakon tapogatózó, újszerű művészet felé, mert az úttörő mű felségeiben saját magára ismer és mert a klasszikus formák elvetésében igazolva látja — persze önkénytelenül — a tekintély és társadalmi korlátok ellen lázadó egyéni küzdelmeit. Épen azért mind a kép-

táruk, mind a színházak és hangversenyek látogatásakor rajta kell lennünk, hogy a gyermek elé eleinte csak klasszikus remekmű kerüljön. Csak aki megtanulta érteni a szabályost, csak az fogja egykor helyesen értékelni a kivételest.

Nem szabad elfelednünk azonban, hogy a művészet az egész embernek szól, tehát az alsó, a természetes embernek is; sőt nem ritkán túlsúlyban ez utóbbinak. Attól függ, hogy a művész milyen élményéből fakad a mű és milyen céllal igyekszik az élményt kifejezni. Világos, hogy ha a mű az alsóbb ember világának élményeiből jő, a nézőben és hallgatóban is ez az alsóbb ember fog megszólalni és a mű szemléletére visszhangot adni. A nevelőknek, tehát különösen a szülőknek nem szabad restelniük, hogy kissé más véleményük van az alsóbb embert kifejező művekről, mint maguknak a művészeknek. Nem kell restelniük, hogy nem «elesztétizált lények» lévén, nagyobb őszinteséggel adnak számot önmagukon észlelt tapasztalataikról és bár az emberi élet természetes megnyilatkozásait is a Teremtő művének tekintik, mégis tisztában vannak az emberi természet elromlott állapotával, amelynek az Isten-alkotta világharmóniát megrontó ember az okozója s amelyről a művészek nem nagyon szeretnek hallani. Hiszen nevelők is, szülők is önmagukon tapasztalhatják, — ha van merszük önmagukról elfogulatlan bírálatot mondani —, hogy a felnőtt sem tartja mindég kézben az alsóbb ember gyeplőit. Ahol tehát a felnőtt sem tud szemrebbenés nélkül megállni, amely színmű előadásakor a felnőtt lelkében is az alsó ember jelenléte lesz tudatosá, ahol a könnyűvérű muzsika és tánc az alsó embert tápláló társadalmi élet keretévé lett, ott gyermeknek még kevésbé van helye, hacsak azt nem akarjuk, hogy idő előtt elöregedjék. Szívesen vállaljuk még a «hamis prűdéria» vádját is, ha arról van szó, hogy gyermekeinkben az alsó ember ne idő előtt ébredjen fel, oly korán, amikor még a felsőbb ember erőtlen. Ha pedig már felébredt, mindaddig, míg meg nem tanulta önmagát a külső benyomások ellen mentesíteni, védenuk kell oly hatások ellen, amelyek a természet-szerinti embert nemhogy felemelnék és megneemesítenék, hanem ellenkezőleg letaszítják és magukkal rántják. E véleményünkben a modern — nem katolikus — pszichológia is a legteljesebb mértékben támogat.¹

Kellő magyarázat és vezetés nélkül a *képtárak* termein végigloholni nem lesz gyümölcsöző és főleg nem esztétikai él-

¹ Müller-Freienfels, i. m. 216—217. 11.

vezet. Épen azért előre kiválasztunk néhány képet és a gyermekkel csak ezt a néhány képet tekintjük meg behatóan. A többit aztán egyelőre mellőzhetjük. A képtárakban nem azért van kiteve annyi kép, hogy a belőlük áradó hatásokat egyetlen látogatás idején, egy délelőtt néhány órája alatt habzsoljuk be. A kiválasztott kép előtt kellő távolságban szótlanul megállunk, miután megneveztük a festő nevét és azt a századot, amelyben a festő élt. Azután néhány percig hatni engedjük a képet a gyermekre. Majd mikor látjuk, hogy betelt a nézéssel, unatkozni kezd, akkor röviden néhány szóval megmagyarázzuk a képet oly módon, hogy előbb külsőségeken kezdjük a magyarázatot és fokozatosan hatolunk befelé a lényeghez. Kiindulunk abból, hogy milyen a kép, vagy szobor anyaga (vászon, márvány, fa, olaj-, vízfestés, faragás). Azután megkérdezzük a gyermektől, hogy mit gondol, mit ábrázolhat a kép? Tévedéseit kiigazítva a cím és a valódi tartalom közti kapcsolatra utalunk. Azután megkíséreljük felelni arra a kérdésre, vajjon a valóságban, a természetben hogyan találók meg ezt a tárgyat? Mit adott tehát a természethez a műalkotás? Ennek kapcsán már felhívhatjuk rá a figyelmet, hogy milyen formai kapcsolat áll fenn a kép egyes részei között, milyen színekről adhatunk magunknak számot, milyen stílusú a mű (renaissance, barokk stb.). Végül elmondjuk a kép tartalmát, kidomborítva az alap gondolatot és azt, hogy mi indította a művészt e mű megalkotására? (Strzygowski).¹ Világos, hogy az ilyen képtárlátogatás előkészületet kíván. De a gyermek kedvéért érdemes effajta tanulmányokba is belemélyednünk a képtári katalógus, vagy egy jó művészeti lexikon segítségével.

Bár az iskola a szülőket mind a képtár, mind a színházlátogatásban támogathatja, az esetleges hiányokat pótolhatja, mégis hangsúlyozandó, hogy színházba és hangversenyre se vigyük a gyermeket bizonyos előkészítés nélkül. A színház és hangverseny látogatása legyen lélekbemarkoló élmény, a hangverseny napja ünnepnap, amely sokáig éreztesse hatását. E maradandó hatásnak feltétele azonban nem az, hogy a gyer-

¹ *Nádai P.*: A művészi nevelés céljai. M. P. 1917. 462. 1. *A. Lichiwark*: Die Erziehung des Farbensinnes (1905); *E. Weber*: Kunsterziehung und Erziehungskunst (1922); *Ueding*: Grundfragen der Kunstbetrachtung stb. (1924); *Lyka Károly*: Kis könyv a művészetről (1908); *Hekler A.*: Az újkor művészete (1933); *Alexander B.*: Művészet (1909); *Jeszenszky S.*: A képzőművészet iránti érzék nevelése az iskolában (M. P. 1927).

mek az egész színháték, az egész hangverseny alatt hangosan csámcsogva cukrot szopogat és narancsot eszik. Mielőtt a gyermeket a *színházba* vinnék, előbb magunknak is meg kell a kérdéses darabot néznünk, vagy legalább is át kell olvasnunk, mert csak így lesz a gyermeknek adott magyarázatunk teremkeny.¹ A színmű előtt néhány szóval megismertetjük a gyermeket a színmű írójával, azután a színmű főszereplőivel (a művészekkel is) és végül azzal a problémával, amelyet a drámaíró mint megoldandó feladatot tűzött maga elé. De a drámai eseménynek csak kiindulószálaít mondjuk meg, a befejezést, a csattanót, a fchős sorsát, a problémának megoldását nem áruljuk el előre. A színelőadás egész tartama alatt tovább semmiféle magyarázattal ne zavarjuk a mű hatását. A színházból hazamenet azután néhány kérdéssel tájékozódunk kell, hogy a gyermek megértette-e, amit látott. Kérdéseinkben azonban ne látsszék a kiszámítottság. Ne a számonkérés, hanem a kedélyes társalgás köntösében jelenjenek meg észrevételeink. Szinte a gyermekkel együtt kíséreljük most már meg felelni arra a kérdésre, miképpen oldotta meg a drámaíró feladatát. Hiszen ha igazi műélvezetben akarunk részesülni, magunknak is számot kell tudnunk adni arról, hogy a dráma mely jelenete volt a legelragadóbb és hogy emléke-zünk-e a drámai szöveg néhány megkapóbb fogalmazására. Ha szórói-szóra nem is jutna eszünkbe, utólag a dráma szövegkiadásában megkeressük és a gyermekkel feljegyeztetjük. A felnőttebb gyermeket se küldjük olyan darab előadására, amelyet magunk nem ismerünk és neki se engedjük meg, hogy elmulassza önmagának számot adni a látottakról és halottakról.

Mint ahogyan a színháznak sem elsődleges célja a pusztá szórakoztatás, úgy a *hangversenyek* látogatása se legyen pusztán időtöltés. A legideálisabb az volna, ha azokat a műveket, amelyeket a hangversenyen hallani fogunk, odahaza előbb a gyermekkel zongorakivonat alapján megismertetnők. Ha a megtekintendő opera, vagy a hangversenyen előadásra kerülő zenemű főbb dallamait a gyermek odahaza maga is többször eljátszana zongorán, a mű megértése már nem kerülne nehézségekbe és, a figyelem minden energiáját a mű szépségének élvezetére lehetne fordítani. A gyermek különben olyan zene-műveket szeret leginkább, melyek valamely asszociatív tényezővel, pl. egy természeti képpel magyarázhatók meg (pl.

¹ Idősebb korában az ifjú ezt az előkészületet maga is elvégzi.

Beethoven VI. szimfóniájában a madárdal, erdőzúgás, hullámzás, vihar rajza, vagy Wagner «vezérmotívumai», R. Strausz «Till Eulenspiegel», Tod und Verklärung). De nemcsak a programzenét, hanem az ú. n. abszolút, az elvont muzsikát is könnyen érthetővé tehetjük, ha a gyermeknek a zenemű főbb témáit még a hangverseny előtt jól emlékezetébe vessük és már előre megmutatjuk neki, mily pompás ötletekkel, mily csodás formaérzékkel építi fel a zeneköltő sokszor néhány hangra művének egész világát (pl. v. ö. Mozart Jupiter-szimfóniájának végét). Középosztályunk zenekultúrája ma annyira mélypontra jutott, hogy igazán csak az ideálról lehet beszélni a valósítás lehetőségének reménye nélkül. A középiskola növendékei között ma elég kevés akad, aki valamely hangszert tanulna, vagy elfogadhatóan zenélni tudna. Bizonyos, hogy a gazdasági romlás mellett az iskolai elfoglaltság növekedésében is lehetne e jelenség okait keresni. De a középosztálynak, mely valamikor a kultúra hordozója volt, azelőtt sem voltak rózsás anyagi kilátásai és az iskola azelőtt is megkövetelte a hiánytalan munkát. Gazdasági romlás külföldön is van, mégis akadnak kimondottan művészetkedvelő városok (Bécs, München, Drezda), ahol a hangversenyekre, színházakba látogatni, legalább egy hangszert (zongorát vagy hegedűt) elfogadhatóan kezelni, ma is még a művelt ember legegységesebb ambíciói közé tartozik s míg minálunk egyébként nagyműveltségű, nagy tudású, magas szellemi életet élő emberek nem tudnak mit kezdeni a hangversenyeken hallott zeneművekkel s ebbeli járatlanságukat nem tartják szükségesnek korrigálni, addig pl. egy bécsi zenekari hangverseny látogatóinak apraja-nagyja a társadalom minden rétegéből összeverődve kipirult arccal és látható izgalommal és lelkesedéssel lapozza a magával hozott zongorakivonatot, sőt partitúrát és e nem csekély zenei tudást igénylő módon vesz részt a zenekar művészi munkájában. Hol vannak ettől a mi hangversenylátogatóink, akik a külföldi «sztárok» művészetének csodálatába merülve jogosultnak tartják mindazt lecsempülni, amit hazai művészek, hazai zeneszerzők nyújtanak?

A művészetek közül a zene az, amelynek igazi értéséhez technikai készség is kell, amelynek igazi átéléséhez *egy hangszer kezelésének bizonyosfokú technikai ismeretére van szükség.* Valamikor, nem is olyan régen, a család legkedvesebb szórakozása és vasárnapi mulatsága nem a bridzsjáték volt, hanem a *házi zene.* Szülők és gyermekek egy-egy hangszeren játszva mélyedtek el a klasszikusok trióinak, quartettjeinek élvezé-

tében. És ma hovatovább oda jutunk, hogy csodájára fognak járni annak az embernek, aki valamely hangszeren játszani tud. A zene megint csak az egészen kiváltságosaké lesz, nem a család, a társadalom közkinccse.

Ennek okát a világháború óta elterjedt előítéletekben kell látnunk. A sportszellemből a zene területére is átlpántáltak a *verseny rögeszméjét*. A szülők úgy vélik, hogyha a gyermekükből nem lehet egy második Sauer, Backhaus, Kreisler, vagy Casals és nem fog soha pódiumra léphetni, akkor inkább ne tanuljon egyáltalában zenét. Kár a fáradságért. De ez csak kibúvó. Gyermekek és szülők egyaránt inkább ez utóbbitól félnek: a *fáradságtól*. Mert valóban csak az tudja, hogy gyakran mily emberfeletti erőfeszítést, mily kitartást, türelmet, a figyelemnek mily koncentrációját, a haszontalan szórákosoknak mily gyökeres megtagadását kívánja egy hangszer alapos tanulása, aki maga is abban a szerencsében részesülhetett, hogy még gyermekkorában átesett a kezdet nehézségein és élvezhette e végeredményben magasztos *testi és szellemi munka* áldásait. Ha a gyermek még csak kezdő valamely hangszeren, kétségtelenül vele együtt kell szenvednie az egész családnak és a család a gyermek kedvéért ezt az *áldozatot* ma úglátszik nem szívesen hozza meg. De a gyermeket kitartásra ösztönözni és benne a hangszeren való játékhoz újra meg újra kedvet kelteni, ez oly nevelői ügyességet kíván, hogy erre a modern család nem látszik maga sem kellő akaraterővel rendelkezni. Máról holnapra nem lehet semmit sem elsajátítani és a legnagyobb türelmet éppen a hangszertanulás igényli.

Mindenesetre egyszerűbb megoldásnak látszik *rádiót* szerezni a gyermeknek. Azzal legalább félnapokat is eltölthet és könnyűszerrel részesül «olcsó műélvezetben.» Nem akarjuk kétségbevonni a rádiónak nagy ismeretterjesztő és szórakoztató előnyeit, de aki azt gondolja, hogy a rádió pótolni tudja a tanulás útján szerzett műélvező-képességeket, az a dilettantizmus, a szellemi korlátoltság és a kontárság okozójává teszi a rádiót, amelynek egyébként a kultúrát kellene mind szélesebb körökkel megkedveltetnie. Mert ahogyan a fényképészet és a modern nyomdatechnika a festészetet és a képtárak látogatásának szükségességét nem helyezte hatályon kívül, úgy a gép útján közvetített zene is megkedveltetheti olyanokkal a zene legnagyobb szerű alkotásait, akik eddig a magasabb muzsikához semmit sem konyítottak. S a rádió azért mégsem szorosan vett műélvezet. Még akkor sem lesz azzá, ha mechanikailag teljesen tökéletes lesz. A zene műélvezetéhez ugyanis

a modern esztétikai pszichológia nézete szerint is hozzátartozik az előadóművésszel való közvetlen kapcsolat. A zene mint a táncsal valamikor elválaszthatatlanul együvértartozó művészet a művészetek közül leginkább talál visszhangra az ember motorikus életnyilvánulásaiban, az ösztönös mozdulatok ritmikájában. A tánc is ez ösztönös testmozdulatok stilizált formáival igyekszik a zenét ábrázolni és még a hangszerek kezelésének módja (pl. a vonóhúzás, a toló-púzon és dobverő kezelése), sőt magának a dirigensnek kézmozdulatai is ennek az ösztönös, motorikus testritmikának konvencionált formái. A zene élvezetéhez, sőt megértéséhez sokban a zenészeknek és karmesternek e fentemlített mozdulatai is hozzájárulnak. De meg a hangversenyeket sem hiába rendezik egy külön erre a célra berendezett teremben. Azok, akik odahaza a rádió működése közben beszélgetnek, olvasnak, kártyáznak, szórakozva hallgatják Beethoven IX. szimfóniáját, talán nem is sejtik, hogy az egyetemes emberi megmozdulásoknak mily elemi erőforrásai nyíltak meg ugyanakkor azok számára, akik a hangversenyteremben személyesen jelenvoltak.

A gyermek számára a rádióhallgatás még kevésbé lehet igazi műélvezetté, mint a felnőttek számára, mert amennyivel nagyobb fokban hajlik a gyermek a műélvezetet csupán a szenzorikus és motorikus benyomások útján feldolgozó szemléletre, annyival nagyobb mértékben akad meg külsőségeken, — jelen esetben a rádióhallgatást zavaró mozzanatokon — és annyival kevésbé képes az asszociáció és absztrakció útján esetleg még a rádióközvetítésben is található műélvezetre.

A rádió különben még más ok miatt sem nyújt a gyermek számára sokkal többet szórakozásnál és némi ismeretközlésnél. A rádióhallgatók nagy százaléka válogatás nélkül mindent meghallgat és egész nap hajlandó a hangszóró bűvkörében maradni. Még napi munkáját is rádiózene vidámítja. Az ilyen rádióhallgatónak nincs meghitt otthona, nincs egy rejtett kuckója, ahova a nagyvilág bele ne rikoltana. Az ilyen embernek nincs ideje önmagára, nincs alkalma magábavonultságra, az idegfeszültség enyhítésére, mert otthona mindég nyitva áll a kívülről jövő benyomások számára. A belülről jövő indítások elnémulnak és leszokik a gondolkozásról. Átadja magát a hangszóróban megszólaló előadóknak, gondolkozzanak azok helyette. Így éntudata eltompul. A koncentrációra amúgy is nehezen vezethető gyermek figyelme aztán még hajlamosabb erre a szétszóródásra, amiért a *filmszínházi* előadásoknak sincs a tanulás ideje előtt és munka közben előnyös hatása.

A filmjáték is szétszór, s különösen a hangosfilm, ez a modern, szórakozásra vágyó közönség számára készült kétlaki produktum, nem könnyen lehet műélvezetté, mert elvesztette a valóban filmszerű gyorsanpergést és drámát mímelve igazi drámává is csak ritkán tud lenni.

Fejtegetéseink természetesen nem úgy értelmezendők, mintha a gyermeket ne részesíthetnők időnkint és kellő óvatossággal a rádió és film szórakozásának agypihentető adományában s mintha a rádiónak és filmnek nem ismernők el bizonyos fokú ízlésnevelő hatását.

A gépzene passzív hallgatásánál és általában a pusztán kívülről jövő hatások feldolgozására berendezett műélvezetnél utolérhetetlenül magasabban áll az a műélvezetmód, amelyben *a műélvező tevékeny részt vesz a műalkotásban*, illetőleg annak *reprodukálásában*. A család feledni látszik ősi tradíciók által szentesített hivatását, hogy a gyermeknek első önkifejtéséhez az első keretet adja. Mert míg a passzív szemlélő számára a művészet csak műélvezeti alkalomként jut szerephez, addig a műalkotást reprodukálni, a műalkotó formáló tevékenységében résztvenni tudó gyermek számára a művészet önkifejtőzés, első alkalom a fellépésre, arra, hogy legmélyebb emberi élményeinek világa, értelmi, akarati és érzelmi élete, szavakkal ki nem fejezhető módon megnyilatkozassék.

Mihelyt *a rajzolni tudó gyermek* már nem tanul rajzot az iskolában, a szülőknek valamiképp gondoskodniok kellene arról, hogy, ha nem is részesül tovább szakszerű vezetésben, azért ebbeli tehetsége el ne satnyuljon. Ezért a szülőknek egy alkalmat sem volna szabad elmulasztaniuk, hogy a rajzolni tudó gyermeket e képességének további gyakorlására buzdítsák (pl. nyáron, a nagyszünidei utazás alkalmával mennyi alkalom nyílik erre!).

Viszont mindaddig, míg a gyermek az iskolai önképzőkörben nem juthat szóhoz, a szülői ház lehetne a gyermek első szerepléseinek kerete. Vájjon miért ne rendezhetnének a gyermekek egy kis *házi ünnepélyt* karácsony estéjén, Szilveszter este, a nagyszombati feltámadási körmenet után, vagy más alkalmakkor (pl. édesapa, édesanya névnapja, a gyermekek osztálytársaival együtt rendezett uzsonna idején), amikor az egész család együtt van? A szülők által választott költeményeket elszavalva, esetleg rövid, gyermekek számára készült színpadi jeleneteket, gyermekdarabokat, magyar népies jeleneteket (pl. betlehemes játékot, húsvéti játékot stb.)

előadva,¹ a házi ünnepélyt itt-ott egy zongora- vagy hegedű-darabdal tarkítva a gyermek feledhetetlen emlékeket gyűjthet e téren már otthon is. Ha a szülők a gyermekek házi ünnepélyének előkészítésével fáradnak, oly munkát végeznek, amely csak később fogja meghozni gyümölcsseit. Példa legyen e téren is a Goethe-család. Goethe önéletrajzában is utal rá, hogy a bábszínházhoz mellékelt szövegekönv alapján hűgával színházat játszott és Goethe mint a weimári színpad rendezője sokszor visszaemlékezhetett azokra a kulisszákra, amelyeket otthon gyermekkorában tervezett.

Végül, ha a gyermekben zenei hajlamokat fedezünk fel, ajánlatos már korán (a zenepedagógusok véleménye szerint már 4—6 éves korában) valamely *hangszer tanulására* fogni, eleinte inkább csak játék keretében. Számbavehető hangszerek a zongora, hegedű, gordonka, nagyobb fiúk számára az orgona. A fűvőhangszerek, különösen a rézfűvők (trombita, kürt, púzón) nem előnyösek a gyermek szervezeti fejlődésének szempontjából, bár a fáfűvők közül a fuvolát és klarinétot a gyermekek igen kedvelik. A hangszertanulás természetesen szakember vezetése mellett történjék és e szakember munkájába ne szóljunk bele, ha nem értünk muzsikához. Általában az szokott a hiba lenni, hogy a szülők egy-két évi tanulás után már azt szeretnék, hogy a gyermek «magyar nótákat» és «előadási darabokat» tudjon előadni. A zongora- vagy hegedűtanár erre a szülők kívánságának igyekszik eleget tenni és a komoly tanulmányok helyébe «könnyű zenét» iktat. A gyermek így természetesen még később jut el addig a fokig, amikor már előadhat. Sőt a korán erőltetett szereplés miatt elveszti kedvét a hangszertől, mert maga is érzi, hogy még milyen messze van az igazi tudástól. Mindig szem előtt tartandó tehát, hogy a helyes hangszertanulás titka előbb 4—5 évig tartó technikai gyakorlatok beidegződése s csak azután jöhet az «élvezet». Csupán arra kell ügyelnünk, hogy a gyermek, ha még oly könnyű darabot tanul is, sohasem «átiratokból», ú. n. «könnyű letétekből», Liederschatzból és Walzeralbumból ismerje meg a zene nagyjait. Komolyan tanulni mindig csak eredeti darabon lehet, mert az a legegyszerűbb köntösben is remekmű és mert annak gyakorlási módja pl. zongorán pedál nélkül (!) történik, tehát kizár minden dilettantizmust. Ily vezetés mellett «Frau Musica» ismét bevonul a csa-

¹ Ilyen gyermekdarabokról a főv. Pedagógiai könyvtárnak külön, mindenki számára hozzáférhető, részletes katalógusa van. V. ö. Schneider, i. m. 240. l. kk.

ládába, meghitté teszi a vasárnapdélutánokat és megnyílik a középosztály kultúrájának az a forrása, amely egykor a művészet legnagyobbjainak adta az első ihletést. Bach, Beethoven, Mozart, Haydn, Mendelssohn, Wagner és Brahms, mindmind a házimuzsikából fejlődtek ki és lettek nagyokká. Mikor lesz magyar házi muzsikánk?

3. A gyermek esztétikai érdeklődése és a várható eredmények.

Az esztétikai nevelésnek nemcsak tárgyi, hanem alanyi feltételei is vannak. És pedig nem kevésbé jelentősek, mert hiszen tudomást kell vennünk arról is, hogy mit szól a gyermek mindahhoz, amit eddig az ő érdekében megvalósítandónak tartottunk.¹ Vájjon Parsifálként értelmetlenül és tudatlanul, érdeklődés és részvét nélkül áll-e majd a művészetek grálvárának titokzatos világa előtt, hogy befogadóképességének hiányai miatt onnét megint távozni kényszerüljön? Vagy igaza van talán Goethének is, amikor Erlkönigjében a gyermeki fantáziával többet, mást láttat meg a valóságból, mint amit a felnőttek vesznek észre?

Bizonyos, hogy a műélvezethez nagyfokú *absztrakcióra* van szükség és hogy a gyermek a kellőfokú érettség hiánya miatt csak részlegesen váltja be az esztétikai nevelés eredményességébe vetett reményeinket. Más oldalról meg viszont ép a gyermekben van meg *a naiv szemlélődés* készsége. Ez a rideg valóságot a fantázia képeivel benépesítve olyan köntösbe öltözteti, amelyről a felnőttnek szinte fogalma sincs.

A műélvezet alapfeltétele az *éleüeljesség*, az élet legemberibb problémáival való telítettség. Minthogy tehát a gyermek elől az élet nagyobb arányban rejti el titkait, mint a felnőtt fürkésző tekintete elől, azért számolnunk kell esztétikai nevelésünkben azzal a ténnyel, hogy a gyermek a szenzörikus és motorikus műélvezetről, bizonyos kezdetleges érzelmi hangoltságból az imaginatív műélvezethez is csak vezetéssel tud felemelkedni és a kontemplatív² műélvezetre még

¹ Nagy L. és Farkas L.: A gyermek esztétikai érdeklődéséről (1911²); u. a. Kérdőív; Fr. Paulsen: Pädagogik. Stuttgart-Berlin, 1911. 19., 24., 26., 33., 398. 1. kk.

² A motorikus műélvezetet csak az ösztönösség közvetíti, míg az imaginatív műélvezet a tetszés tárgyát a képzettársítás nyújtotta anyaggal igyekszik magyarázni (pl. a programzene esetében). A kontemplatív műélvezet a tetszést utólagos ráeszméléssel igyekszik fokozni.

vezetéssel is alig lesz kapható. A nevelőnek nem kell tehát elcsüggednie, ha a gyermek sohasem jut el az igazi műélvezet magaslatára, mert ez a természetes állapot. A nevelő meg lehet munkájának eredményével elégedve, ha pusztán indításokat adott, amelyek csak később, rendszerint a középiskola befejezése után kezdik hatásukat eredményesen éreztetni.

Ha viszont számot vetünk is azzal, hogy a gyermek mindig mást, másképp, többet vagy kevesebbet lát, hall meg abból, amit a felnőtt remekműnek tart, nem szabad azt sem felednünk, hogy minden gyermekben megvan a műélvezetre való hajlandóság lelki szükséglete és hogy *a művészeti hajlam e primitív lelki kényszere* a kisgyermekben kivétel nélkül fellelhető. Sőt ifjúkorban is él még, vagy elsatnyul a szerint, hogy fejlesztettük-e vagy sem.

A primitív népek effajta megnyilatkozásait és a gyermekpszichológia adatait vizsgálva arra a megállapításra kell jutnunk, hogy amiként értelmi életünk elsődleges kifejezése a beszéd, akaratumnak a törekvés, úgy érzelmeink legelemibb megnyilatkozása a művészi hajlam, amely tehát mindenkiben egyformán megvan, épúgy, mint a beszélőképesség, vagy a tettere való készség. Kisgyermek korában mindenkinek van bizonyos primitív ábrázoló tehetsége, sőt még zenei hallásra való beállítottsága is. Csakhogy amennyire a beszélőképesség idővel elsatnyulna, ha valakit nem tanítanának meg beszélni, úgy az ábrázolóképeség és a zenei hallásra való beállítottság is megmarad a kisgyermek primitív fokán, vagy eltűnik nyomtalanul, mert nem részesült gyakorlásban, fejlesztésben. Az *ének és rajz* a beszélőképességgel egyenrangú *nyelvi kifejezés-mód*, amely rendszerint a nyelvnek is szolgálatába áll.¹ A nyelvnek is van beszéddallama és beszédünket taglejtések ábráival is kísérjük és magyarázzuk. Amikor a gyermek rajzol, vagy énekel, lelkének olyan megnyilatkozásait kívánja velünk közölni, amelyeket egyébként szavakba nem tudna foglalni.

A gyermeket tehát *eredetileg minden érdeklí, ami szép és pusztán magáért a szépségért, nem a hasznosságáért*. Ez az érdeklődés azonban táplálék hiányában kihalhat. De elveszhet azért is, mert nem vettük komolyan. A kisgyermek ákombákomjai és gögicsélő éneklése az ő szempontjából époly életelhatározó fontosságú, mint a felnőtt életében a komoly mű-

¹ *Nádai P.*: Könyv a gyermekről. 122. 1. kk.

vészi élvező- és alkotómunka.¹ Nem szabad tehát kinevetnünk, lekicsinyelnünk a gyermek próbálkozásait, mert báortalanná tesszük és zárkóztató. Főleg nem szabad a gyermekkel éreztetnünk, hogy próbálkozásai azért kezdetlegesek és értéktelenek, mert ő még gyermek. A gyermek nem szereti, ha hozzá leszállnak, számára mindennek csak kivonatát készítik el és csak azt kapja, ami «gyerekeknek való». Még ha valóságban így is van, akkor sem szabad ezt vele közölnünk. Az a gyermek, akivel mindig selypítve és az ő beszédmódját utánozva pöszén beszélnek, nem tanulja meg a helyes kiejtést. Akinek gyermekkori ákombákomjait, hamis énekét kinevették és nem javították ki, az ifjúkorában azok közé tartozik, akikről ki mondják a szentenciát: nincs tehetsége rajzhoz, sem énekhez, vagy zenéhez. Zenéhez persze különösen azért, mert «nincs hallása». Pedig a hallás nem egyéb, mint a zenei hangok belső hallás útján történő előzetes elképzelése, amely csak a hangszeren való szakadatlan gyakorlással fejlődik ki. Épúgy, mint a nyelv szavait is halljuk belsőleg, ha valamely fogalomra gondolunk. De a szavak e belső hallása sem volna meg, ha nem tanulnánk beszélni. Rajz- és zenepedagógusok gyakran tapasztalják, hogy ez az általános emberi művész-hajlam mily mélyen gyökerezik az emberi lélekben és sokszor milyen szívósan él észrevétlenül a felszín alatt. Vannak esetek, hogy valakiből zenetanár lett, akit gyermekkorában a tehetségtelenek közé számítottak és aki tudását kitartó és az eredménybe vetett hittel dolgozó zenepedagógusoknak köszönheti.

Ezt az általános emberi művészi ösztönt nem szabad összetéveszteni a «művészi tehetséggel». Ha a gyermeknek rajzra, zenére művészi tehetsége van, akkor tudatában kell lennünk annak, hogy ez az istenáldotta, kivételes tehetség valóban Isten adománya, az Isten által a gyermek kezébe adott kenyér, reánk bízott isteni kincs, isteni talentum, amelynek kamatoztatása kötelességünk. Ezt az istenáldotta tehetséget ignorálni, semmibe venni, elfojtani csupán azért, mert «a művészet nem biztos kenyér», mert «a művészetből nem lehet megélni», nagy véték és a később tudatosakká váló, de ki nem elégtűlt művészi vágyak bosszuló szellemekként kísérik majd útján a gyermeket egy életen keresztül. De ép ily hiba a gyermekben megnyilatkozó általános emberi nívón alig

¹ O. Wulff: Die Kunst der Kinder (1927); Körösi F.: A művészi nevelés (1929).

felülemelkedő művészi hajlamot szülői, nevelői elfoglaltságból és a gyermek iránt érzett szeretetből mindjárt «művészi tehetségnek» minősíteni. A jó közepes tehetségből *csodagyereket* nevelni annyi, mint a gyermek testi és lelki egészségét aláásni és őt eljövendő nagy csalódások árán vásárolt boldogtalanságba kergetni. A csodagyermek típusa szájalomraméltó. Nincs gyermeksége, nem is lesz igazi férfikora.

Ha tehát valaki csak közepes tehetség, vagy éppen tehétségtelen és sohasem lesz «nagy művésszé», érdemes őt azért tovább rendszeresen taníttatni rajzra, vagy zenére? Már a fentiek alapján is bátran mondhatjuk, hogy nemcsak érdemes, de szükséges! Aki rendszeresen rajzol, az egész másképp látja környezetét. Sokkal pontosabban tud mindent megfigyelni. Szeme hozzászokott ahhoz, hogy mindent úgy figyeljen meg, mintha a rajzhoz kellene anyagot gyűjtenie. Aki pedig közepes zenei tudással hangszerén nem művészi tökéletesség fokán ugyan, de mégis kellő szabályossággal tudja reprodukálni és értelmezni a remekművet, sokkal nagyobb műélvezetben részesül, mintha ugyanazt a művet egy kitűnő művész játszotta volna el neki a művészet oly magas fokán, amelyet ő soha el nem érhet. Ezt csodálni lehet, amazt szeretni is. De még a nagy művészek teljesítményét és az előadott mű értékét is egészen másképp ítéli meg az, aki a hangszer titkaiban jártas.

Nemcsak a pusztán esztétikai szempont az, ami miatt érdemes még a tehétségtelent is rajzra, zenére taníttatnunk. A művészet technikai eszközeinek elsajátításában *nagy erkölcsi erők* is vannak elraktározva. A türelemnek, akaraterőnek mily elemi erőpróbája, a testen való uralkodásnak mily gyökeres kieroszakolása, a fizikai fájdalomnak mily heroikus megvetése – a test természetes lomhaságának mily hajlékonyá tevő fellanyozása szükséges például egy hangszer játékanak elsajátításához (pl. zongorán a skálák és ujjgyakorlatok beidézéséhez, vagy akár a táncmozdulatok kialakításához), A figyelemnek mekkora összpontosító erejére van szükség! hogy a zeneszerző intencióinak a bonyolult kótafejek pontos figyelembevételével játékunkban érvényt tudjunk szerezni! Az önkifejtőzésnek mily kedves és szabad formáját jelenti ép a művészet az amúgy zárkózott és egyáltalában nem közlékeny serdülő ifjú számára! A zenei dinamika az önmérsék és egyéb területeire is hatni fog ugyanakkor, amikor az énekarban, házi trióban, quartettben és zenekarban való részvétel a társadalmi együvetartozás érzetét, az egyéniség között való alárendelésének készségét oltja belénk. Bizonyos, hogy

a művészi nevelés a fegyelemnek és önfékezésnek kerülő úton és közvetve sokban segítségére lehet.

Aki tehát csupán a szépnek intim megismerése kedvéért végez művészi tanulmányokat és bennük ezeket az erkölcsi erőket is megkedvelte, az nem lesz már dilettáns, kontár, hanem *műkedvelő*,¹ amatőr, akinek nem sokkal kevesebb köze van a művészethez, mint magának a hivatott alkotóművésznek. Hiszen az alkotóművészt végeredményben szintén a műkedvelés, a művészet iránti rajongás ihleti.

Amidőn Párizsban Berlioz a «Les Francs Juges» nyitánya próbáját dirigálni kezdte és a mű elejének félelmes trombitaszólója elhangzott, a zenekar egy muzsikusa így kiáltott fel: «Ó, ó! a Szivárvány az ön hegedűjének vonója, a Szél szólaltatja meg az ön orgonáját és az Idő veri hozzá a taktust!»

Aki el tudja érni azt, hogy a remekműben a gyermek is a világmindenséget betöltő elemi erők és értékek kinyilatkoztatását lássa, csodálja és szeresse, az meg lehet elégedve esztétikai nevelésének eredményével.

¹ *Nádai P.*: Könyv a gyerekekről. 158. 1. kk.

A serdülő gyermek.

Írta: dr. Éder-Szászy László.

1.

A serdülőkor a gyermek második születése, átmenet a férfikor felé. A gyermek a serdülés idejében arra a területre lép, hogy lassanként a felnőttek között helyezkedjék el. Ez nem könnyű feladat. A férfiválevés a legerősebb fejlődés kora, a helytelen fejlődés szempontjából pedig a legveszedelmesebb kor. Évek nevelő munkája semmisülhet meg és mehet tönkre egyszersmindenkorra, ha a testi fejlődés viharos éveiben téves utakra kerül a gyermek erkölcsi élete, — viszont ha állja a harcot, jövő boldogságának alapját itten veti meg.

Maga a serdülés csaknem egyidőben történő fiziológiai és pszichológiai átalakulást jelent a gyermek életében. Önmagában nem veszedelmes, önmagában nem rossz. Amint a mustnak fornia kell, az embernek érnie kell. A serdülés éppen olyan belső folyamat és éppen úgy jelentkezik átmenetileg diszharmonikus külső formában, mint a természetben észlelhető bármely átalakulás. Ahogyan a kristályok, a növények, az állatok vagy égitestek világában a növekedés a belső erők által létrehozott térfogatnagybodás, érzékelhető formaváltozással is jár, éppen úgy követi az ember fejlődését is ez az alakváltozás.

Az életkor időpontját, melyben a serdülés fellép, csak nagyobb átlagokban lehet megjelölni. A mi éghajlatunk alatt a fiúknál (ez az értekezés fiúk nemi nevelésével foglalkozik) 14—16 években jelentkezik. Faji, éghajlati, társadalmi viszonyok lényegesen változtatnak ezeken a számokon. A meleg éghajlat alatt korábban szokott jelentkezni a serdülés és sokkal rövidebb ideig tart, míg nyugat és észak felé mind később lép fel és hosszabb ideig hullámszik, míg megállapodottsághoz jut. A faji és éghajlati hatásoknál sokkal erősebb a társadalom, a környezet hatása, melyben a gyermek felnövekszik, így számokkal is igazolható tény, hogy nagyvárosokban, kü-

lönösen fővárosokban a szexualitással telített légkör hatásként előbb jelentkeznek a serdülés tünetei mint kisvárosokban és magányos vidékeken. Mert minél nagyobb az ú. n. kultúrközpontokba való tömörülés, annál erősebben ostorozza az ú. n. kultúra a boldog gyermekkort, hogy felébressze benne a korai serdülést. Ugyancsak a puhálkodó életmód és bő táplálkozás folytán korábban lép fel vagyonos, jó módon élő szülők gyermekeinél, mint a szegényebb osztálynál. A korábban való fellépésnek azonban nem mindig következménye a serdülés gyorsabb lefolyása. A serdülés fellépte és tartama önálló vagy kenyérkeresetre szorult ifjúságnál is későbbben jelentkezik és az ilyen gyermek gyorsabban és simábban esik át az egész fejlődési időszakon, mint a jómódúak gyermekei. A korai jelentkezés oka lehet öröklött diszpozíció is.

A serdülés beálltával nagy vihar kavarodik fel az érzelmi életben. A gyermeki érzéskör fölé, mely az önfenntartásra irányult, egy idegen érzéskör borul, mely a fajfenntartással van összefüggésben. Idegennek kell mondanunk, mert sokszor a semmit sem sejtő gyermeket idegen jövevény módjára lepi meg. De ennek így kell lenni. A hatás: a testi jellegek fellépése és a lelkület megváltozása. Amikor a gyermek a serdülés korának küszöbére lép, testi és lelki életében nagy átalakulások kezdődnek.

A serdülőkornak olyan feltűnő ismertetőjegyei vannak, hogy az ilyen állapotban levő gyermekre könnyen ráismerhetünk.

Minthogy a serdüléssel járó fiziológiai jelenségekkel Perény dr.: A középiskolás fiú testi fejlődéséről c. értekezése foglalkozik, ezeket itt mellőzve csak a lelki jelenségekkel foglalkozunk.

A serdülést annyira jellemző feltűnően gyors testi átalakulás érezteti hatását a serdülő rendkívül érzékeny súlypontú lelkiéletében is. Igaz, hogy ezek az új lelkiforrásból fakadó áramlások nem tisztán biológiai folyamatokból születnek, hanem a testi fejlődéstől akárhányszor függetlenek. Kifejlődésük és a serdülő lelki centrumának elfoglalásáért folytatott küzdelmük a biológiai elváltozásoknál időben is sokkal tovább tartanak.

Tehát ebben a kaotikus életszakaszban a testi elváltozások által létrehozott hangulati ingadozások mellett szokatlan erősséggel nyomulnak előtérbe új lelkijelenségek is. Ezek néha fedik vagy erősítik a régieket, de akárhányszor egészen elválnak a régiektől. Az előző korban nem voltak meg és most

intenzív lendülettel küzdenek a gyermekkor régi élményeivel, hogy egy merész, szükségszerűen uralomratoró új életérzésben oldják fel azokat és hogy szétfeszítsék a gyermek eddigi életkereteit és új fejlődésre hangolják a serdülő belső életét is.

Ilyen lelkijelenség a romantikus érzés mellett az erős kedélyhullámzás. Ezt a lelkiingást szélesen festi alá a túlzott szórakozottság és a gondolatok sajátságos szokellése, mely összefüggésben van azzal, hogy a serdülő gyermek figyelme hamar kifárad és folyton meg-megújuló külső ingerek nélkül szerteiesik. Aztán átmenet nélküli szélsőséges ellentétek jelentkeznek, például jókedv után minden átmenet nélkül lehangoltság. Máskor a meleg, önmagát átadó barátság elé a félnék, zárkózott, magányt kereső gyermek lelki izoláló rétege húzódik. Egyszer rideg, érzéketlen, részvétlen, máskor az érzetek és képzetek nyomán megjelenő érzelmek olyan hangulatot teremtenek benne, melyek alapján erősen részvétérző lesz. Azonosítja magát a szenvedőkkel, megéli szinte mások szenvedéseit. Ezzel kapcsolatban lesz tudatos a gyermeknél a szociális érzék.

Az idegzet kellemes feszültsége, az erős véráram, a reakciók könnyűsége a gyermekben az erő és bátorság, az egyediség és önállóság érzetét kelti. A test és különösen az idegek egészséges fejlődése a serdülés korában erősségérzetet, bátorságot, önbizalmat kölcsönöz. A férfias önállóság tudata napról napra erősödik a serdülőben. A gyermek önmagára eszmél, lelkiélményei vannak. Az eszmetársítások gyorsasága és könnyűsége az agyban új eszméket, kikezdéseket vet fel. Énjének e tudatos felfedezése együttjár saját személye túlértékelésével. Ez túlzott önérzetet és önbecsülést ad a serdülőnek. Az én-nek ez a túlértékelése és túlhangsúlyozottsága azonban természetszerűleg ellentétbe hozza környezetével. Minden nevelői tevékenységet vele szemben úgy tekint, mint saját egyénisége kisebbitését. Rendkívül érzékeny és hevesen reagál minden én-je ellen irányuló, lealacsonyító, leértéktelenítő kísérletre, legyen az tekintet, szó, megjegyzés, képzel mellőzés, stb. Nagy mértékben érzi saját esetlenségét, ügyetlenségét is. A világot megváltani akaró tettekérsége és a belső levertség, lehangoltság kettős szélsősége között hányódik ide-oda. Ebből magyarázható beteges érzékenysége, izgatottsága, főként pedig szinte ösztönszerű ellenállása minden tekintéllyel szemben. Én-je felfokozott túlértékeléséből érthető az a duzzadó, de tapasztalat hiányában sokszor szinte komikusan ható fellengős alkotási vágya: csupa álom,

nagy ambíció, terv és akarás, javítani a régit, az újat a maga eszméi szerint alakítani: ezt érzi feladatának.

A serdülőben világhódító és reformáló erők dolgoznak, de ugyanakkor egészen passzív, tehetetlen, tunya, álmodozó. Vannak problémái, eszméi, próbálja őket a világba állítani. A fiatal lélek mélyében szunnyadó és duzzadó alkotásvágy és lázadó ellentmondás a pszichológiai alapja annak a kiélezett ellentétnek, mely a fiatalok és öregek között mindig megvolt. Akit eddig mint gyermeket sodort a világ folyása, most ő igyekszik a világ sodrát irányítani. Legalább hiszi, hogy ez feladata. Minthogy azonban már az első lépéseknél csalódások érik, a felnőttektől mindinkább visszahúzódik, mert fél, hogy kigúnyolják. Zárkózott, magába vonult, mogorva. Úgy érzi, hogy nem értik meg őt és ellenséget lát mindenkiiben. Rendkívül érzékeny, túlzottan önérzetes, akárhányszor az élet pesszimista látására hajlamos, aminek következményeként nem egyszer egész apró kudarcok, kellemetlenségek miatt üresnek, értelmetlennek, céltalannak találja az életet. Fantázia-világába zárkózik kárpótlásért vagy elkeseredésében bántó, éretlen, lázadó kritikával fordul minden nevelői tekintély vagy az általuk átadott kultúrérték ellen. Ez a truccoló kor a legfélelmetesebb idő a szülőnek is, a nevelőnek is. A serdülő erősen akar, de nem tudja mit. A dac nem más, mint negatív akarat. A serdülők kisebb részénél előfordulhat, hogy a szülő és gyermek közti viszony e dacoló korban is aránylag sima lefolyású, kiknél tehát ez az átmenet nagyobb változásokat nem kelt, a legtöbb serdülő azonban nem ilyen simán vergődik át e viharos időszakon. Különösen az eredeti, tehetséges és alkotóképességgel megáldott típusoknál idéz fel sok vihart. Ezek csak kritikával fogadnak el a felnőttektől minden irányítást és kultúrértéket. És ha alkalmasan arról is meggyőződnek, hogy a felnőtt sem tud mindent vagy az sem tudhat mindent feltétlenül jól, még erősebb lesz bennük a vágy, hogy szabaduljanak minden kényszertől és gyámkodástól. Csak a sima és önállótlán típusok kötnek túlkorán békét a világgal és alkudnak meg a helyzettel és merevednek meg túlkorán a felnőttek formái között. Ezek alkalmasak arra, hogy az idősebbek kultúrértégeit átvegyék, megőrizték és megtartsák, de képtelenek arra, hogy azt továbbfejlesszék. Általánosságban a serdülőben szinte szükségszerűen mutatkozik a másokkal szemben való ellentét vagy nézeteltérés, amely a szülő és a serdülő viszonyában mutatkozik legészrevehetőbben. Ez az önállóságra, függetlenségre

való törekvésnek a következménye. Az önérzetnek és önbecsülésnek hamis formái a könnyebb fajsúlyú fiúknál egyenesen veszélyessé is válhatnak. Van azután olyan fiú is, rendszerint ismét csak a könnyebb faj súlyúak között, aki a külső és belső hatások alatt cinikus blazírtságba vagy túlzott élvhajzásba menekül. A túlzottan érzékeny és romantizmusra hajlamos serdülő fiúban ilyenkor már különösebben ébred az érdeklődés — a legtöbb esetben még szexualitás nélkül — a másik nem iránt. Ez az érdeklődés tehát a legtöbb esetben még tisztán érzelmi síkon mozog. Tudásvágy, kíváncsiság: mindent megismerni.

Harmóniakeresés, világnézet elemeinek megjelenése már rendszerint a serdülőkor vége felé esik.

A serdülő értelmetlenül áll ezekkel a jelenségekkel és nehézségekkel szemben. Minden nap új változást jelent életében, amellyel szemben nem tudja lelki berendezését mindig átszortosítani. Akarati életének bevált kormányzó erői eddig szabályozták, irányították lelkiéletét. A mindennapok apró problémáit gyermeklélekből hozott imával tudta egyensúlyban tartani. De most a serdülés válságos korában mindez nem működik rendesen, mert a szexuális energiák fölényes támadásban legyőzik ezeket. A túlradó szexualitás ellen ekkor már nem feltétlenül tudja használni a régi értékeit és nem tud már hozzájuk igazodni, így jut el ahhoz a ponthoz, ahol a régi és az új élet irányai egymástól eltérnek, amikor tehát választania kell. A választást pedig a környezet és lelki alkata befolyásolja. Új energiákat koncentrálnak a nemi ösztön ellen vagy hozzáigazodhat újból a vallás irány-tűjéhez. De választhatja a rossz irányt is. Engedhet a korai szexualitás túlzó vágyának és akkor beleveti magát a körülötte kavargó sötét, hullámzó életbe. A felajzott szexualitást nem tudja egyedül lefogni, átalakítani és irányítani. Belső diszharmóniája miatt csökkent akarati életének fékező, irányító energiakomplexuma nem tudja a serdülőt küzdelmében megerősíteni.

A nemi nevelés megkönnyítése céljából a serdülés fejlődésében általában négy fejlődési szakaszt szoktak megkülönböztetni.

Az első fejlődési szakasz, a prepubertás kora, a 11—13 éves fiúé. Ez a gyermeki szexuális érzések jegyében megy végbe, tulajdonképeni tárgylelési ösztön ebben a korban még hiányzik. Az ilyen fiú a vele egykorú leányokkal minden elfogódottság nélkül eljátszik, elbeszélget.

A fejlődés második fokán erős érzékiség lepi meg a fiút.

Ez a 13—15 éves fiúé, aki egyik nagy vakáció után egészen mássá alakul. Beköszönt nála a szó szoros értelmében a kamaszkor. E szakaszban indul meg a fiú testében a csirimirigyek belső elválasztása, mely egyszersmind heves kísértések okozója. A tárgyilelési ösztön már ilyenkor születőben van. Jellemző erre a stádiumra a képzelet élénksége. Az ilyen korban lévő fiúk már egymásközt is beszélgetnek fantáziájukkal kiszínezve és kiegészítve a felnőttek beszélgetéseiből itt-ott ellesett félreértett, félremagyarázott és teljesen meg nem értett kifejezések, szavak alapján az élet titkait feszegető nagy kérdésekről. Ilyen beszélgetésekkel keltik fel egymás kíváncsiságát és rontanak esetleg olyanokat, akikben még szunnyad az ösztön. Az erősebb kísértések önkielégítésre ingerlik a fiút, bár ennek módja még talán ismeretlen előtte. A fiú most már észreveszi a leányt, mint leányt, de tüstént le is becsüli, csaknem megveti.

A harmadik szakaszban, — a 15—16 éves fiú kora — a fiú előtt már a leány egyszerre megszűnik kiállhatatlan lény lenni, sőt ezentúl a talányszerűségnek és gyöngédségnek csodálatos összetételeként szerepel előtte. Ezért e fejlődési szakaszában a fiú már törekszik a nálánál egy-két évvel fiatalabb leányok társaságába jutni és szívesen csodálja, figyeli őket. A nemi ösztön megnyilvánulása ebben az időszakban is csak önkielégítésre ingerel, a diákszerelem tetőpontján a legkisebb mértékben.

A serdülőkor negyedik szakaszában, a nemi ösztön váratlanul visszalép és a fizikai folyamatok fölé és elé lépnek a lelki jelenségek. A már 16—18 éves fiúnál, mintegy összefonódva lépnek fel a nemi ösztön testi és lelki megnyilvánulásai és megnyilatkozásai. Ez az utolsó szakasz már az utópupertás korába esik, sőt némelyek szerint már az ifjúkorra, az adolescentiára. A testi megnyilatkozás itt már igen gyakran nemcsak önkielégítésre ingerli a fiút. A havonként, kéthetenként fellépő *polutio nocturna* is sokszor olyan álmokképekkel jelentkezik, melyek tisztátalan cselekedetre csábítanak. A serdülőkornak ebben az utolsó szakaszában aztán fokozott mértékben mutatkozik a felnőttek utánzása, mely bár sokban hasznos, de sokban egyenesen káros, ha akár leányokkal való szabados érintkezésben, akár az alkoholtartalmú italok élvezetében követi a kevésbé értékes felnőtteket.

A serdülő fejlődő világa és annak problémái felett Istennek a természetbe rejtett nagy törvényei állanak, ennek megfelelőleg állítsuk magunk elé a nemi nevelés célját, mely abban

kell hogy álljon, hogy a serdülő is olyan tisztán lássa és tudja tisztelni a Teremtő nagy törvényét, ahogyan látja és tiszteli a felnőt. Lássa a háttérben bújva leskelődő bünt is és meglássa az egészen átvonuló küzdelem motívumot, amely a serdülőkor küzdelmes szakaszában erőket kibontó és férfit kovácsoló tényezővé lesz.

E tanácstalan bizonytalanságban a serdülőnek erős, biztos és céltudatos vezetőre van szüksége, kiről érzi, hogy szereti és megérti, kiben megbízhat, kinek szellemi és akarati ereje előtt meghajol. Ki lehet elsősorban ez az erős és megértő vezető, ha nem a szülő, az édesapa és édesanya? A serdülő természetes érzésének megfelelően először mindig szüleihez menekül a belsejében ébredező démon ellen. Minél kevésbé találja meg a szükséges megértést és vezetést szüleinél, annál kíméletlenebb és bántóbb lesz viselkedése. Kimondhatatlan kár származik a nyugtalan serdülőre, ha a szülő gyermeke fejlődési küzdelmét és zavarait nem érti meg és ebből folyó kötelességeit nem teljesíti. A nevelés mindig nehéz teher, de különösen nehéz és felelőséggel teljes ebben a korban.

Biztos, céltudatos vezetés, kitartó következetesség, szeretetteljes megértés, türelem és önuralom azok a követelmények, amelyeket a szülőnek és minden nevelőnek ebben a korban a gyermekkel szemben követnie kell.

A gyermekkorból zökkenő nélkül átsegíteni a serdülőt az ifjúkorba, ez a cél. Mire neveljen tehát a szülő és hogyan, hogy a nemi nevelés célját elérje?

2.

Mire neveljen tehát a szülő és hogyan?

E kérdéssel kapcsolatban a szülők kötelességét a következőkben foglalhatjuk össze: nevelje a szülő a gyermeket arra, hogy megértse, becsülje önmagát és hogy dolgozzék akarata erősítésén.

Alig van szülő, aki ne gondolná gyermeke testi egészségét, de már van, aki szelleme fejlődésével nem törődik, iskolába járattja ugyan, de azzal már nem gondol, hogy gyermeke hová jár sétálni, szórakozni, mit olvas és bizony van szülő, akinek a serdülőkorra való nevelés nincs benne nevelési programjában. Pedig a serdülőkorra elő kell készíteni, nevelni kell a gyermeket. Vannak szülők, akiknek a szexuális nevelés terén nincsen semmi nehézségük, mintha csak elfelejtették volna saját gyermekkoruk nehézségeit, teljesen érzéket-

lenül állanak, érdektelenül gondolnak vagy egyáltalán nem gondolnak gyermekük lelki vívódásaira és nem érznek önmagukban indítást arra, hogy akármilyen formában kivegyék részüket a probléma megoldásából. Vannak szülők, akik érzik ugyan a bajt, de az iskolától várnak mindent, nem gondolva meg, hogy a gyermek élete legnagyobb részét mégis csak odahaza, a szülei körében tölti és nem az iskolában. A szexuális kérdés pedagógiája különben sem tömegmunka hanem a legintimebb egyéni nevelés kérdése. Ezért tehát elsősorban a szülőnek kötelessége, hogy ránevelje a gyermeket önmaga megértésére és megbecsülésére. De hogyan? vájjon adjon-e a gyermeknek a nemi élet részleteiről bizonyos felvilágosításokat vagy azon legyen, hogy e dolgok minél tovább homályban maradjanak előttük és várjuk-e meg, míg az élet ösztönös derengése önmagából fejti ki világosságát és hatékony erejét? Mindenesetre a nemi dolgokat illetően a nem-tudás volna a legjobb. Mindannak a nem-tudása, ami a nemi ösztönt idő előtt ingerli és kipattanásra sarkalja. A nem-tudás azonban lényegesen mégis csak arra vonatkozik, ami a nemi kéjt illeti és nem arra a tudásra, amelyre főleg városi gyermeknek okvetlenül szüksége van, akár komoly veszélyek elkerülésére, akár az évek folyamán önként adódó kérdéseinek megnyugtató válaszaként.

Így ha teljes mértékben nem is állhatunk a felvilágosítás hívei közé, mégsem kárhoztathatjuk annak valamennyi törekvését. A felvilágosítás nem maga a nemi nevelés, hanem jó kezelés mellett annak egyik hatékony mozzanata. Jól pedig akkor van kezelve, ha idejében jön és nem megkésve. Ahhoz, hogy a gyermek megértse önmagát, szüksége van bizonyos felvilágosításra. Megrázok a rossz útra tévedt, későn ébredő emberek panaszai anyjuk, apjuk e legveszélyesebb korban bizalmat biztosítani nem tudó egyénisége vagy a felvilágosításra való tehetetlensége miatt.

De hogyan és milyen mértékben történjék ez a felvilágosítás?

Tartalmilag csak azt a felvilágosítást lehet pedagógiailag igazolni, amely meg nem alkuvó elvek alapjára helyezkedik és amely nem egyoldalúan természetrajzi, illetőleg orvosi és ez az általános tanítás is az életkorhoz alkalmazkodik. A gyermeknek a felvilágosítást tehát kora és intelligenciájának megfelelő adagokban kell megkapnia. Fokozatosan és nem túlkorán, amikor még árthatna, de annál kevésbé túlkésőn, amikor soknál már alig használhatna. A nagyvárosok ifjú-

sága 14—15 éves korában ma már úgyszólván van sok mindennel. Már pedig sokkal komolyabb hatásra számíthat felvilágosításunk, ha azt akkor adjuk, amikor a gyermek lelke e kérdésekkel gyanús forrásokból még nem foglalkozott. Vagyis akkor kell adnunk a felvilágosítást, amikor fennforog a veszély, hogy hivatlan oldalról fog a gyermek ehhez hozzájutni, vagy ha a további tudatlanság már veszéllyel járna, mert a fejlődő organizmus már felvetette vagy hamarosan felveti a gyermekben ezeket a kérdéseket. A felvilágosításhoz jó irányítóul szolgál a szülők számára: Tóth Tihamér, Az intelligencia lelki gondozása I., és Tiszta férfiúság-a mellett: Kurz, Christlich denken (München, 1928) c. munkája.

A kisebbeket (11—13 éves korig) inkább arra tanítjuk, mi tartozik a szemérmességhez, hogy a testet be kell fedni, hogy nézésben, érintésben óvatosnak kell lenni stb. Ez a legjobb indirekt szexuális pedagógia ebben a korban. Akkor kezdődik, amikor még nincsen helye semmiféle élettani felvilágosításnak, amikor a nemek különbözőségéről, egymáshoz való viszonyáról még nincsen szó. Később ez a szemérmesség lesz legerősebb pajzsa a tisztaság erénye megőrzésének. Ez visszatartja a serdülőt a nemi funkciók feszegetésétől, az azokra történő reflexióktól, vagyis megadja az e téren oly fontos figyelemelterelést. Erre a szemérmetes gondolkodásra, viselkedésre, lelkületre már a legkisebb kortól kezdve kell nevelni, nem volna elég ezt a nevelést a serdülés korában kezdeni. Ott már az lesz a feladat, hogy a régebbi szemérmetes lelkületet megóvjuk és erősítsük, mert hiszen az ébredő ösztönök döngetik majd legerősebben az addigi tiszta lélek várkapuit: a szemérmességet.

Téves irányzat az, mely a gyermeket a meztelenhez való hozzászoktatással akarja nemi elfogulatlanságra nevelni. Az így elért eredmény alig tartana pár évig és a serdülés korában teljesen eltűnnék, sőt magával vinné a soha nem ápolt természetes szemérmességet is.

A szemérmességre való nevelésnél vigyázzunk, hogy téves lelkiismeretet ne keltsünk az amúgy is érzékeny gyermeki lélekben azáltal, hogy a VI. parancs elleni bűnnek gondolnak egészen természetes fiziológiai folyamatokat vagy olyan dolgokat is, amik az illemt és jó ízlést sértik ugyan, de bűnnek nem mondhatók. Tisztaság és szemérmesség nem egy dolog. A szemérmesség a tisztaságnak őrzője, akarati készség viselkedésünkben mindent elkerülni, ami a rendetlen nemi ösztönt felkelthetné. A tisztaság pedig tartózkodás gondolat-

ban és tettben minden szándékos gyönyörérezéstől, amennyiben azt a törvényes házasság megengedette nem teszi. Ami a tisztaság ellen van, az mindig halálos bűn, amennyiben t. i. tudatos, a szemérmertlenség, helyesebben illetlenség pedig nem mindig az. A gyermek bűne legtöbbször a szemérem ellen van.

Persze a tanítás maga nem elég, hanem a tisztaságra serkentő indítékokat is nyomatékosan kell hangoztatni. Az Isten mindent lát, az őrzőangyal melletted van, tested mióta megkereszteltek a Szentlélek temploma és mióta a szentségekhez járulsz, szent dolog lett: Isten élő temploma, ezt fertőzteti meg az, aki vét a tisztaság ellen. Az egész ember Istennek, a Teremtőnek a tulajdona, testünk is, nem szabad vele tetzés szerint játszani, bánni és viselkedni, mennyire nem szereti és milyen szigorúan bünteti Isten e bűnt.

A kisebb korban tehát elsősorban a gyermek lelkiismeretét kell felébreszteni e kötelességeket illetőleg megfelelő tanítások által. Korán rá kell nevelni a gyermeket arra is, hogy kerülje mindazt, ami illetlen gondolatokat támaszt benne. A gyermek természete szerint lelkiismeretes. Ha valamiről kifejtik előtte, hogy bűn, akkor attól rendszerint óvakodik is. A szemérmertlenség bűnével szemben, sajnos a legtöbbször semmi előzetes óvintézkedés sem történik. Jóhiszeműség a szülők részéről, hogy azt gondolják, hogy gyermekük akkor marad a legbiztosabban ártatlan, ha efféle bűnökről hozzá sohasem szólnak. A maga idején adott megfontolt, jól átgondolt, komoly tanítás nem veszélyes. Határozott, érthető tanítás nélkül lelkiismeretlen marad a gyermek. Legfeljebb valami határozatlan, homályos, erőtlén érzés tiltakozik benne olykor, mintegy vakon született lelkiismeret. Az okos tanítás elhanyagolásából nemcsak a gyermek erkölcsi eltévelyedése következhetik be, hanem az is, hogy bűnétől egyáltalán nem tud szabadulni, menekülni. Még a gyónásban sem vádolja magát, egyrészt mert nincs fölöle kialakult lelkiismerete, másrészt vagy mert nem talál rá kifejezést, vagy épen elhiteti magával, hogy erről nem illik szólni, épenúgy, mint az illető szervek egyéb funkcióiról. Hiszen azt nem egyszer hallja, hogy ilyen természeti dolgokról nem illik beszélni. Hogy néha a hallgatás is bűn lehet — különösen a gyóntatószékben — arra nem gondol.

Később (13—14 évesek) a nemi ösztönök jelentkezése idején legfontosabb feladatunk legyen a serdülőkor sajátos jelenségeiről felvilágosítani a serdülőt, ezekre előkészíteni.

Ezzel kapcsolatban is újra, meg újra hívjuk fel a figyelmet a test szentségére. A serdülő években, amikor addig soha nem tapasztalt vágyak, sejtések, érzelmek tömege kavarodik fel a serdülőben, amiknek eredetéről, céljáról, rendeltetéséről ő maga mit sem tudhat, — hiszen most éli át először a serdülő ennek a kornak ködös napjait, — szüksége van bizonyos tapintatos felvilágosításra, amit talán inkább irányításnak nevezhetnénk. Enélkül honnan tudhatná, hogy ami most benne végbemegy, hogy ami most benne nyugtalankodni kezd, hogy azok az új gondolatok, új és ismeretlen érzések, hogy ez az egész folyamat az Isten terve, hogy az mind az Isten által ajándékozott legfelségesebb erőnek, az életet adó erőnek első megmozdulása, kibontakozása, lassú érése és hogy ez még nem bűn, ezért még nem kell nyugtalankodni; honnan tudhatná, hogy az még nem bűn, ha ezt az ösztönt észreveszi magában; nem bűn, hogy az megmozdult benne, hanem csak az ösztönnel végbevitt tudatos visszaélés az a bűn. Honnan tudhatná mindezt a serdülő, ha a leghivatottabb nevelő, a szülő hallgat minderről.

A serdülő jól értse meg, hogy nemcsak lelkünk, de testünk is szent és itt most már egy lépéssel tovább mehetünk a felvilágosításban. Szent a test nemcsak azért, mert a szentségekben Isten kegyelme annyiszor érintette, hanem azért is, mert az Isten teremtő munkájának eredménye: minden erejével, ösztönével Isten kezéből jött. Így kell rávezetni a serdülőt arra, hogy magukban véve a testi ösztönök sem rosszak, a nemi ösztön sem, hanem csak a vele való visszaélés. Nem a test tisztátalan, egyetlen része sem bűnös, hanem a visszaélés az! Sőt Isten az embert ezen ösztön gyakorlásakor teremtői erejében részesíti. Ezt az erőt az önmegtartóztató ifjúkorban gyűjti az ember. Szörnyű felelősség minden serdülő vállán, hogy Isten szándéka szerint töltötte-e ifjúságát. Mutassunk tiszteletet a serdülő iránt, mutassuk meg, hogy nagyot várunk tőle, neveljük így beléje a helyes önbecsülést, amely nem engedi, hogy az erkölcstelenség bűne által közönséggé alacsonyodjék. Ültessük lelkébe a finom gondolkodásnak, a pizsoktól való irtózásnak, a büntelen lélek fehérségének becsülését.

A főtörekvés arra irányuljon ebben a korban, hogy a most kezdődő nemi mozgalmakat megfosszuk titkozatosságuktól és hogy azokat a serdülő természeteseknek tekintse.

Már egy 13—15 éves gyermeket, ha szükségét látjuk,

elő lehet készíteni megfelelő tapintattal a keletkező érettség első éveiben jelentkező természeti folyamatokra is. Így és így fog történni, ezek a dolgok minden ilyen korú fiúnál már előfordulnak, ez az egészség jele stb. Ha azután észre vesszük, hogy már megtörtént az első nocturna pollutio, néhány szóval tovább fűzhetjük a felvilágosítást, nehogy a gyermek a titkos bűn rabjává legyen. Azokat, akik — talán sokszor önhibájukon kívül — a titkos bűn rabjává lettek, nagy szeretettel és türelemmel kell kezelni. Az önbizalmat kell bennük minél jobban megerősíteni, hogy ezzel is megerősítve akaraterőjüket, minél gyorsabban állandó javulásra jussanak. A sikert főleg a serdülő években 90—95%-ban biztosítja az ügyes szülő és nevelő. Ügyeljen a szülő arra is, hogy a gyermek tápláléka ne legyen fűszeres, alvásnál ne feküdjék hanyatt, ruházkodásánál ne viseljen szűk ruhát stb. A legnagyobb pedagógiai hiba volna a kiláboláshoz szükséges idő megállapítása. Sok gyermeket örökre szerencsétlenné tett ilyesféle kijelentés: Ha két hét alatt nem győzöl, sohasem fog sikerülni. Vigyázzon a szülő, hogy sohasé használjon oktatás közben olyan kifejezéseket, amelyek a fiút akár csak jövő életére vonatkozólag is már eleve gyengítik pl.: Ha megnézed ezt a darabot, biztosan elbukol. Ha egyszer rossz szokás rabja leszel, ennek polipkarjaiból soha ki nem menekülsz. Sok fiúra ilyen kijelentések kényszerzubbonyként hatnak és céltalannak tüntetik fel a további ellenállást. A titkos bűn rabjának mindenekelőtt tehát vissza kell adni erkölcsi önbizalmát. Nem szabad magát elveszettnek tekintenie. Hangsúlyozzuk, hogy a küzdelem nehézségei vissza ne riasszák. Tanítsuk meg miképpen teremtsen lelkében bizakodó hangulatot, mert az onanizmus megismétlődésének rendszeren az elkeseredés és a szentimentális hangulatok az egyik melegágya. Verje ki a fiú a fejéből az afféle hamis elveket, hogy: Másnál megy, de nálam nem. Ha jön a bizonyos pillanat, akkor kell. Csak még egyszer utoljára. Ha hét napig sikerül is, a nyolcadikon úgyszólván elesem. Ezzel kapcsolatban biztassuk: Ha a nyolcadik napon elestél, nem vesztett el a hét nap győzelmes munkája, csak küzdj tovább és a teljes győzelem el nem marad. Sürgessük természetesen a szennyes gondolatok elleni küzdelmet is, mint a végső győzelem egyedül hatásos eszközét. Ha ez hiányzik, hiábavaló minden szobatorna, minden hideglemosás, az erősen fűszerezett ételektől való tartózkodás stb. Óvjuk a serdülőt az egyedülléttől, a magámaradottságtól, ami szintén hozzájárulhat a nemi fejlődés megzavarásához. A titkos bűnnek külső jelei

is vannak, amelyek alapján hozzávetőlegesen következtetünk rá: beesett, karikás szem, földre szegzett tekintet, hullafehér arcszín, hideg, nedves kéz, gyöngülő emlékezet, ingerlékeny hangulat, tehetetlenség, szórakozottság, határozatlanság és álmodozás fényes nappal.

A 16—18 éveseknek már lehet beszélni okkal-móddal a szerelemről is, annak tisztaságáról, de egyúttal veszedelmeiről is. Mutassunk rá, hogy a diákszerelem a serdülőt sokszor elvonja kötelességeitől és ezzel kapcsolatban megfosztja a hivatásbeli munkában lelt örömtől is, ami a tiszta élet egyik biztosítéka. Nagyobbaknak szólhatunk az onanizmus elleni küzdelem ama indítékairól is, amelyek a házasesetre és a leendő családi életre vonatkoznak. A szüzességi és a házassági eszménynek a fiú szívébe ültetése se hiányozzék a szülő oktatási programjából. A fejlődési szakasz vége felé beszélhetünk már a céltalan és korai nemi érintkezésnek a szellemi és lelki életre kiható következményeiről is. Ha a fiú már óvszerekről hallott, utaljunk arra, hogy ezek sohasem elegendők a kicsapongás következményeivel szemben. Röviden, de megkapó erővel jellemezze a szülő a társas bűnnel járó, legtöbbször az első meggondolatlan lépés következtében beköszöntő betegségeket; ezek pusztítását az egyén, a család, a nemzet életében. Fejtse ki a szülő az indítóokokat, amelyek a házasesetre való tiszta előkészületet kívánatosá teszik; szaktekintélyekre való hivatkozással bizonyítsa be a serdülő előtt, hogy a nemi önmegtartóztatás nem árt az egészségnek és hogy nincs valótlanabb elv, mint hogy a tiszta élet lehetetlen.

Ami a tulajdonképeni biológiai vagy fiziológiai felvilágosítást illeti, ez csak akkor adható meg szülők részéről is, amikor már a fiú tépelődni kezd az ilyen dolgok felett és megvan a veszély, hogy máshonnan, zavaros forrásokból fogja az erre vonatkozó ismeretet megszerezni. A tapintatos felvilágosítás ezen a téren is egyik eszköze a tisztaság megőrzésének. Gondos otthoni nevelés egy ideig pótolni tudja ugyan ennek a fiziológiai felvilágosításnak hiányát, de viszont ha a fiú kellő fiziológiai ismeretek nélkül kerül ki a szülői házból az életbe, bukásával fizetheti meg az elmaradt felvilágosítást.

A nemi felvilágosítás az apának a dolga, ha az apa nem érzi magában az erre szükséges pedagógiai rátermettséget, bízza fiát a lelkiatya, a hittanár gondjaira, majd ő tapintatosan elvégzi a szükséges felvilágosítást négyzemközti beszélgetésekben. Mindent az iskolától várni nem lehet, ne felejtsek el a szülők, hogy jöllehet sok tényezőtől függ a gyermek meg-

óvása, de mind másodrangú a szülők mellett. Amíg lesz édesanya, aki csak addig tud felemelkedni, hogy fiának szivügyeiben közvetítőül ajánlkozik, amíg lesz édesapa, aki VI. gimnazista fiának az onániáról való leszokás céljából a büntényákat ajánlja, addig semmiféle felvilágosítás vagy törvényhozás vagy társadalmi mozgalom vagy iskola sem segít gyermekeinken. Bár az okkal-móddal adott diszkrét felvilágosításra, amelynek elmulasztása súlyos veszéllyel járhatna a gyermekekre, amennyiben azt a felvilágosítást, amit az otthon nem adott meg, megkeresi máshol és majdnem mindenütt önnön erkölcsi kárával, — szükség van, mégsem szabad mindent a felvilágosítástól várnunk. Sajnos vannak, akik mindent attól várnak. Ezek jól gondolják meg, hogy az ifjúság nemi eltévelyedésének és elfajulásának oka nem a nemi dolgok ismeretének hiánya, mert a szóban forgó kérdés igazi megoldása nem a tudás, hanem az erő kérdése. A túlzott felvilágosítás, a figyelemnek az erotikumra való ráterelése és nem elterelése éppen előidézője lehet azoknak a veszélyeknek, amelyeket elhárítani szeretnénk. A felvilágosításnál ugyanis nemcsak az ész figyel oda, hanem a kíváncsi érzékiség is: ez pedig a tanításból sokkal több gyújtó anyagot merít, mint amennyit az ész el tudna oltani — mondja Foerster. A felvilágosításnak entuziasztái megszívlelhetnék a szavakat, amelyeket a pogány Ovidius az ő Medea-jának ajkára ad: *Video meliora proboque detériora sequor* — látom a jót és helyeslem, de a rosszat követem. Ebben van legtömörebben kifejezve az az igazság, hogy a nemi veszedelemmel szemben az ifjúság védelme nem a tudásnak, hanem egyedül az erőnek kérdése. Ha valaki a nemi felvilágosításon, amely az utcáról eredő felelőtlen és tisztátalan felvilágosítást akarja ellensúlyozni, teljes fiziológiai tájékoztatást ért, legyen az még oly lelkiismeretes is, — vegye figyelembe, hogy a fejletlen gyermek ösztöne is van annyira ravasz, hogy akárhányszor a leglelkiismeretesebb felvilágosításból is azt veszi ki, ami tüzei. Ezért nem egyszer még a legjobban sikerült korrekt felvilágosítás is növeli a nemi ingerlékenységet, ha erőszakosságát valami már előre meg nem törte. És ez a valami: a megedzett akarat. Ebből is látszik, hogy a felvilágosításnak a nemi nevelésben — bármilyen formában történjék is — csak alárendelt szerep juttatható. Az a legjobb nemi nevelés, amely a legszükségesebb tudnivalókon kívül nem szól e dolgokról, még kevesebb alkalmat enged arra, hogy a képzelet ilyen irányba terelődjék, de annál többet kelt életre az akaratra ható erőkből, amelyek a bajt megelőzhetik.

Tehát a helyes szexuális nevelésben a felvilágosításnál sokkal fontosabb szerepe van az akaraterő profilaktikus gyakoroltatásának. A jó erkölcs korántsem attól függ, vajjon valaki mennyire ismeri az anatómiát. A szexuális étika kérdése távolról sem oldható meg pusztán csak nemi felvilágosítással. Hiába tudja valaki a dolgok következményeit, ez a tudás nem védi meg őt a felébredt ösztön hatalmával szemben. Hogy a pusztá tudás megfelelő akaraterő nélkül mit sem használ és mily gyengének bizonyul az ösztönök ellen, mutatja azoknak az orvostanhallgatóknak a példája is, akik teljesen ismerik a kicsapongásnak káros és szomorú következményeit és mégis épen úgy megfélemedeznek magukról, mint a más pályán mozgó. Minden felvilágosításnál hasonlíthatatlanul fontosabb az önuralomra, önmegtágadásra, ösztönös hajlamai fékentangására nevelni a gyermeket. Nagy érdeme Foersternek, hogy a vélemények megoszlása idején teljes nyíltsággal és a legnagyobb határozottsággal merete hangoztatni, hogy a szexuális nevelés kérdésében a főszűly korántsem az intellektuális ismeretközlésen, hanem az akaraterőn nyugszik.

A jó nemi nevelésnek tehát fel kell világosítania a gyermeket afelől is, hogy van a léleknek ereje, mellyel a test ingereit és vágyait legyőzheti. Ennek a felvilágosításnak, melynek az akaraterő gyakorlásával kell foglalkoznia, — a nemi ösztönök ébredését jóval meg kell előznie, hogy mire az ösztönök felütik fejüket, kemény emberükre találjanak. Az ember ketős lény, félig angyal, félig állat. Benseje a szellem és érzékiség örökös harctere. Nevelésünk célja az ember alacsonyabb, érzékies, ösztönös vonásait átszellemesíteni.

Minél hamarabb kezdjük az akarat iskolázását, annál jobb, hogy mire a kamaszkor viharai fellépnek a lélekben, az már bizton nyúlhasson jól iskolázott, mindenben engedelmeskedő akarat mentőöve után. A legtöbb serdülő lelki fejlődése nem azért vesz tragikus fordulatot a kamaszkorban, mert ennek viharai túlerősek voltak, hanem mert akarata gyenge volt és megelőzőleg nem készült okosan a megpróbáltatásokra kellő akaratgimnasztikával. Tapasztalatból tudhatjuk, hogy az ellenálláshoz nem elegendő a pillanatnyi józan belátás és ennek nyomán a jóakarat hirtelen fellángolása, hanem győzelemhez az évekig tartó küzdelemben csupán csak az évekkel előbb megkezdett gyakorlat, a mindennapi apró kis próbákkal bőven tartalékolt akaratmennyiség segít. Rá kell nevelni a gyermeket, hogy amikor szükséges, mindig mindig elhatározásra tudjon jutni és elhatározását tette is tudja váltani.

A nemi nevelés helyes irányára Foerster mutat rá, amikor így ír: Minden komoly jellemképzés egyúttal szexuális pedagógia is már, erős vár minden rendetlen ösztönösség ellen. Tehát a szülőknek azon kell lennie, hogy minden felhasználható eszközzel, minden kínálkozó módon rendszeres nevelés alá vegye a gyermek akaratát. Minden nevelői befolyásnak végső célja csak az lehet: Tanulj meg akarni! Tanuld meg a jót akarni! A gyermeknek öntudatlanul is jelszava legyen: Ego mem et in ardua fixi! Elszánom magamat férfias, kemény életre! Rá kell nevelni a gyermeket annak belátására, hogy az önmagán aratott győzelem dicsőbb és áldásosabb, mint bármely sportgyőzelem.

Már most mit jelent a gyakorlatban: az akaratot nevelni? Annyit jelent, hogy amint a lábat meg kell tanítani a járásra, a nyelvet a beszédre, a kezét az írásra, úgy az akaratot is akarni kell megtanítani. Ennek a nevelésnek főpontja abban áll, hogy egyrészt a gyermeklelket erős ösztönzésekkel és vonzó ideálokkal telítjük, másrészt pedig ellenálló, az ingereknek nem-et mondani tudó képességét erősítjük. Ebben a világitásban vesszük észre csak, hogy a katolikus aszkézis nem más, mint egy motívumaiban, céljában és eszközeiben theocentrikusan beállított páratlan akaratiskola.

Bizony a mai családi élet akárhányszor mindenre inkább nevel, mint erős akaratra. A legtöbb mai gyermeknek, amint a családi nevelés puhaságából az iskolába kerül, már rokkant az akarata. Önfegyelem, lemondani-tudás, áldozatkészség ismeretlen fogalmak előtte. Pedig ezek nélkül egyetlen lépést sem tehetünk a komoly nemi nevelés terén. Ebből az akaratgyengeségből ered az a sok örökös bukdácsolás a serdülők lelkiéletében. Hiszen a legtöbb fiú tele van jóakarattal, szeretne is jó lenni, de a gondolaton túl alig jut, mert ehhez már erőkifejtés kellene.

Legjobb nemi nevelés a helyes önnevelés, úgy értve a dolgot, hogy a fiatal embernek nemi megtartása egész neveltetésének lesz eredője. Ha az a nevelés elpuhult, külsőséges és merőben intellektuális volt, a legelső kísértésnél elbukik, ellenben, ha megadatott neki, hogy akaratában jól felszerelje magát mindazzal szemben, ami alacsony, érzéki és közönséges, felvilágosítás nélkül is tudja kötelességét, mint Kundryval való első találkozásakor Parsival villámgyorsan meglátja a csábítások egész világát és tudja kötelességét. Ha úgy fogjuk fel a dolgot, hogy az ember nemi magatartása próbakő, vajjon nevelkedése igazán az emberi természetnek és törvényeinek

figyelembevételével alapult-e, sajnos, modern ifjúságunk gerinctelensége valóságos végítélet mindarra, amit nemi felvilágosításnak, emancipációnak neveznek. S irányít bennünket a régi pedagógiához, melyben az akaratnevelés a középpont. Tehát édesanyák ahelyett, hogy félelemmel gyötörnék magukat a gondolat miatt, hogy gyermekük miképpen áll majd meg a serdülés korszakában, az akarat előzetes nevelésével előzzék meg a bajt. Szoktassák gyermeküket arra, hogy egyszer-mászor mondjanak le kedvenc falatjaikról, hogy vegyenek győzelmet lustaságukon, gyakorolják magukat a fájdalomnak szó nélkül való elviselésében. Nem egy férfi áll meg 30 éves korában szilárdan a nővel szemben, mert 5—6 éves korában rászoktatták arra, hogy néha önként lemondjon egy játékról vagy egy teasüteményről (J. de Maistre). Az asztal rendbentartása, a hallgatás, a koránkelés, a teljes igazmondás, az okkal-móddal végzett testgyakorlás teszik lehetővé az akaraterőnek kívánatos fejlődését, amely mellett az ifjú mindig érezni fogja kötelességét, amit az ösztönnel direkt legyőzni akarásával sohasem lehet elérni. A görög mondában van, hogy Achillest édesanyja leányruhába öltöztetve egy palotába vitte, hogy ne menjen el háborúba Trója falai alá. Mikor azonban Odysseus megfűvatta a palota előtt a hadikürtöt, a leányok ijedten szétrebbentek, Achilles azonban fegyver után nyúlt. Az akarat nevelésében fejlődött ifjú nem adja meg magát, midőn az érzéki indulat először jelentkezik nála, hanem fegyverhez nyúl, mert érzi, hogy harc az ő osztályrésze a legszebb győzelem érdekében. Csalódnak azok, akik azt gondolják, hogy neveltjeik, akiknek akaraterjét és felelősségérzetét nem gyakorolták és nem fejlesztették, az ösztön kísértéseinek ellenállhatnak.

Egyik fontos erény, melyre korán rá kell szoktatnunk a gyermeket, mert ez bizonyos tekintetben az eredményes szexuális nevelés feltétele: az igazmondás. Ezt a nevelő szülőnek inkább csak védeni és kifejleszteni feladata, mert alapjában benne is rejlik az emberi természetben. Az okos szülőnek tudnia kell, hogy rendesen a félelem az igazmondás legelső sírásója, ezért mindig legyen készen, hogy az igazmondás és félelem csatájába, mely adott esetekben mindig kitér a gyermekben, bátorítással és szerető intésekkel avatkozzék be az igazmondás javára. Megszívlelendők Foerster szavai, melyekkel az igazmondásra nevelés előnyeit a szexuális nevelésre vonatkoztatja. Ehhez a megállapításhoz: *Omnis masturbator mendax*, a következő megjegyzést fűzi: Megfordítva is mond-

hatnám: Minden hazug önfertőzővé válik. A hazugság a személység oly megalázásával jár, mely az embert minden gyalázatnak ellenállás nélkül szolgáltatja ki. És viszont a hazudozás ellen folytatott igazán pedagógiai harc a szellemi embernek azt a becsületérzését is felébreszti, amely legjobb védelem minden testi önmeggyalázás ellen. A serdülőkorban különös áldás a gyermekre, ha szüleivel szemben mindig őszinte tud⁷ lenni. Sok erkölcsi kisiklástól mentheti meg ez. Viszont mihelyt durva és zárkózott kezd lenni a gyermek szüleihez, már megvan az ok a szomorú gyanúra.

Másik nem kevésbé hangsúlyozandó erény, amelyet a legkisebb gyermektől is meg kell követelni: az engedelmesség. Az engedelmességre szoktatás alatt nem értünk örökös kemény büntetéseket, sem folytonos, hiábavaló parancsolgatásokat, — mert hiszen az engedelmesség a makacs ifjú-természetnek egyik legnehezebb feladata, — hanem értjük azt a szülők egész viselkedését átlengő komoly szellemet, melyből a gyermek kiértse, hogy a szülőknek, mint Isten helyetteseinek szavát tartozik megfogadni és amikor megfogadja, saját érdekeit is szolgálja. Az engedelmességre nevelésnek határozottnak és komolynak kell lennie. A szülőnek feltétlen engedelmességet kell követelnie már akkor is, amikor a gyermek még nem tudja megkülönböztetni a megengedettet a meg nem engedettől és nem érti fe¹ az,okokat, amelyek miatt ezt vagy azt nem szabad, illetve szabad cselekednie. Ha a gyermek nyakasságát elnézik a szülők, odajutnak, hogy a gyerekes nyakasságból dacosság lesz, melyet később legjobb akaratuk mellett sem fognak tudni megtörni. Ez lesz a szomorú gyümölcse a kényeztető nevelésnek. Az elpuhult élet melegágya az erkölcstelenségnek. Az a fiú, akinek mindene megvolt és tőle szülői soha semmit sem tagadtak meg, minden kérését teljesítették, elveszti ellenállóképességét, akaratereje semmit sem fejlődik, az első erősebb szexuális kísértés idején elbukik. Soha sem tagadott meg magától megengedettet, nem fog tudni ellenállni meg nem engedettnek.

Nagy gondja legyen a szülőnek az érzelmek helyes nevelése is. Az akarat erejét legkönnyebben az érzelmek kezdik ki, aki tehát megtanult érzelmein uralkodni, nem könnyen lesz szolgálja bűnös szenvedélynek. Épen abban rejlik a modern nevelésnek egyik hibája, hogy a kényelmet, az elpuhultságot, a lágyaságot léptette az educatio strenua helyébe. Ez az elpuhultság pedig veszedelmesebb terjesztője az erkölcstelenségnek, mint bármilyen nemi dolgokra vonatkozó tudatlanság.

A nevelésnek tehát arra kell törekednie, hogy már a nemi ösztönök felébredése előtt a gyermek minél több győzelmet arasson egyéb ösztöni követeléseivel szemben. Rendtartás, koránkelés, pontosság, hallgatnitudás, kedvenc ételek megtagadása, feltétlen igazmondás, apró kellemetlenségek elviselése, munkaszeretet: sok apróság, kicsiség és mégis óriási jelentőségű dolgok. A temperamentumos gyermeket se tartsuk nevelhetetlennek. A szenvedély magában se nem jó, se nem rossz. Értéke attól függ, hogy vájjon az erény szolgálatába állítjuk-e vagy a bűnébe. Nagy szenvedélyek nélkül nagy emberek, szentek sem lehettek volna. Annál jobb, minél több energia felett rendelkezik akaratumk, csak egy a fő: legyen vasmarkunk hozzá. Igaz az a mondás, hogy mindenkiben egy szent és egy gonosztevő rejlik és nagyrészt a nevelő felelős érte, hogy melyik jut hatalomra bennünk és nyomja el a másikat.

Később az értelmi fejlődés magasabb fokán, meg kell értetni a serdülővel, hogyha lelkileg gyenge is és állandóan külső vagy belső támadásnak kitéve, inkább hajlik a rosszra, mint a jóra, mégis minthogy akarata alapjában szabad, megvan a lehetőség arra, hogy egyre jobban urává legyen tetteinek és ezáltal jövőjének, csak minden erejét összeszedve nevelje akarataát. Nehéz a küzdelem, de nagy a jutalom is, mely a győző felé integet: önuralom, belső szabadság és harmonikus élet. Rá kell mutatni, hogy itt is, mint mindenütt, a kezdet a legnehezebb. A jót épen úgy meg lehet szokni, amint a rosszat és a kitartó küzdelem jutalma épen az lesz, hogy később oly könnyen hajlik akaratumk az állandóan gyakorolt jó felé, amily könnyen halad a szekér az állandóan járt nyomon és amily könnyen szalad a művész ujjá az állandóan gyakorolt skálákon. Minden küzdelmünkben erősítőleg hat annak a megfontolása, hogy a cél felé szívós kitartással, állandó gyakorlással irányított akarat nemcsak a legnagyobb sportolókat, művészeket, szónokokat teremti meg, hanem ugyanez az útja az erkölcsi tökéletesség magaslatára törő embernek is.

Nagyobb fiúknál legyünk rajta, hogy bizonyos lovagias lelkületet és felelősségérzetet is ébresszünk bennük. Felelősségérzetüket kifinomítani, mert aki érzi felelősségét, az nehezebben tántorodik meg átfutó percek kísértése előtt. Becsületre nevelni, kemény férfias becsületre, akkor nem lesznek hitványak semmiben sem. ízlést nevelni beléjük és félelmet mindennel szemben, ami durva, ízléstelen. Úri emberré nevelni őket, mert ha évek állandó ráhatása alatt megszokták, hogy nem ruházkodásban, hanem gondolkozásuk és lelkük finom-

ságában legyenek úri emberek, akkor a nehéz szexuális kérdéseket is úri módon fogják szinte önkénytelenül megoldani. Nemes gondolatokat adni a nőkről, hogy bizonyos követelésük, felsőbb normájuk legyen velük szemben és azon alul ne adják soha. Hangsúlyozzuk nőekkel szemben mindig az udvarias, tapintatos viselkedést, de a nemes, okos tartózkodást \&./ Az erősebbnek kötelessége a gyengébbet támogatni, a női nemet megvédelmezni. A lovagias, önértetes férfi nem él vissza a női gyengeséggel. Ha a lovagias lelkületet gyakorolja a fiú édesanyjával, nővéreivel, húgaival és a társaságbeli leányokkal, asszonyokkal szemben, akkor ezt gyakorolnia kell később azokkal az útjába akadó, tolakodó szerencsétlenekkel szemben is, akik a női szemérmert és méltóságot eldobták maguktól. A kerítőnőkre is óvatosan fel lehet hívni a nagyobb fiúk figyelmét. Bizonyos felelősségérzetet kell beléjük nevelni azokkal szemben is, akiknek jövő boldogsága az ő korrektségüktől függ: család, hitves, gyermek.

Fel kell vértetni a támadásokkal szemben, amelyek érhetik azok részéről, akik gyöngék voltak, megfélemltek magukról és lelkiismeretük elhallgattatására másokat is maguk után akarnak rántani az erkölcsi posványba. Rá kell nevelni a gyermeket, hogy nem az a bátor, aki indul a tömeg után, hanem az, aki mer szembeállni romlott emberek ízlésével és nem fél gáncstól, gúnytól, mert tudja, kinek hitt. Komoly tapasztalatok vezették a nevelőket arra, hogy minden felvilágosítással és direkt küzdésre neveléssel szemben ennek az ú. n. indirekt nevelésnek adjanak előnyt, amely tehát abban áll, hogy a gyermeket uralomra neveljük más ösztöneivel szemben. Sohase henyéljenek, valamivel mindig foglalják el magukat. Ne hagyjuk figyelmen kívül azt a segítő befolyást, amit a testi, fizikai munka szolgáltat (v. ö. cserkészet). A sport, testmunka, gyakorlati tevékenység harmonikus nevelőhatásával sokat tehet a jól vezetett cserkészet — írja Prohászka. A túlságba nem vitt sport nemcsak edzi a testet, hanem örömet fakaszt, új gondolatokat ébreszt. Előnye a józan sportnak, hogy idegrendszeret erősít, kifárasztja a testet és ezáltal nemcsak gyengíti annak követelődzéseit, hanem nyugodt alvást is biztosít, ami segítség az álmatlanul küzdő gyermek érzéki küzdelmei ellen. Különösen fontos a testi kifárasztás a sok ülő munkánál. Az okkal-móddal üzött sport megbecsülhetetlen segítséget jelent a nemi nevelés terén, de nem szabad azt gondolnunk, — amire a mai kor hajlamos, — hogy ez minden. Nem. A túlzásba vitt sport nemcsak nem segít a küzde-

lemben, hanem egyenesen rombol. A testkultúra előtérbe erőszakolásával egyenesen felbuztatja az alsóbb ösztönöket és a lelki eldurvulást nyomon követi a nemi eldurvulás is. A trenirozóktól megkívánt önmegtagadások meg ne tévesszenek senkit. A tapasztalat igazat adott Euripidesnek: Sok hitvány ember akad Athénben, de a leghitványabbak az athléták.

Fontos az értelemnek az elfordítása is, de ez sem elégséges önmagában, ez csak negatív eszköz. Lelkünk foglalkozást keres. Ha azt akarjuk, hogy tisztátalan gondolatok ne férjenek hozzá, jó gondolatokról gondoskodjunk. Ezért pontos kötelességteljesítésre kell nevelni a gyermeket. Mindig foglalja el magát valamivel. Ez a foglalkoztatás köti le az értelmet és az érzékiségnek így kevesebb alkalma lesz arra, hogy a gyermeket foglalkoztassa. Minden pontosan teljesített kötelesség önbecsüléssel, benső örömmel tölt el és ilyenkor könnyebb a lemondás érzéki örömeiről. A tanulás mellett marad még a gyermeknek elég szabad ideje, hajlamainak és képességeinek megfelelőleg foglaljuk le azt is, esetleg nyelvtanulással vagy zenével, sporttal vagy sétával, aminek különben sem szabad elmaradnia a helyesen összeállított napirendből. Ha az értelmet és akaratot így jó időbeosztással és foglalkoztatással lekötjük, nem győzedelmeskedhetik a gyermek felett az érzékiség.

Jó segítség lehet a gyermek számára egy-egy megfelelő időben kézbe adott könyv is. Ilyenek: Tóth Tihamér jellemképző könyvei, vagy P. Olasz Péter füzetei, nagyobbaknak: Marczell-Koszterszitz, Kemény parancs; Foerster, Élet művésze, Élet és jellem; Sartorius, Die Feldherrnkunst des Lebens;¹ Fischer, Ich will;² Schligen, Junge Helden,³ Du und Sie⁴ stb.

A tiszta életre nevelés helyes megoldását tehát pusztán az ész és értelem segítségével nem érhetjük el, a döntő szót mindig az erős akarat adja meg. A nevelő sokszor láthatja, hogy akárhányszor még a jóakarató ifjak is ellenállás nélkül csak azért buknak el, mert odahaza nagyon kényeztetve nevelték őket. Az erkölcsi bukások nagy része elmaradna, ha fiaink akarata nevelésére, edzésére több gondot fordítanánk. Akaraterősítés híján a gyermek élete olyan, mint a gyertya, mely szellős helyen ég, gyáván, tehetetlenül elhajlik minden fuvalomra.

Az akarat erősítése legyen középpontja nevelésünknek.

¹ Paderborn, 1929. — ² Steyl, 1920. — ³ Kevelaer, 1925. — ⁴ Düsseldorf, 1924.

Természetesen itt is, mint a nevelés egész vonalán is, a leggyakoribb indítók, amelyet magunkban szóhoz engedünk jutni: a szeretet legyen. A szeretet ereje mindent felülmúl, mindenre képesít. Ne zárja ugyan ki nevelésünk a félelmet sem, de káros eljárás volna az erkölcsös életre indítókok között ennek biztosítani az első helyet. Egyébként is, minden/mástól eltekintve, a félelem csak negatív értékű: visszatart a büntől, de eredményre nem buzdít.

Az akaratot kell és lehet is szeretetből fakadó kemény neveléssel, edzéssel, józan belátásra hivatkozással, önmegtagadással, könyvekkel nevelni, azonban a leggondosabb és legkörültekintőbb nevelés is hiábavaló, ha nem alapul mély vallásosságot keltő és azt ápoló nevelésen. A természetes eszközök mellett az eredményes nevelésnek nélkülözhetetlen segítői a természetfeletti eszközök, a szentgyónás és a szentáldozás, a rendszeres lelkiélet. Ezekben olyan erő rejlik, amelyért méltán irigyel bennünket a világ valamennyi pedagógiai rendszere. Használtassuk ki ezeket jól! Bármennyire helyesen használtuk is a természetes eszközöket, a természetfeletti eszközök igénybevétele nélkül inanis et vacua . . . eredménytelen volna minden erőlködésünk, mert mint Szent Pál mondja: Én ültettem, Apolló öntözött, de Isten adta a növekedést (1. Kor. 3, 6.). Helyesen állapítja meg a protestáns Foerster is: A vallásnak gondolatelterelő és megőrző hatalma a nemi élet terén oly alapvető, s annyira pótolhatatlan, hogy igazi önmegtartóztatás és nagy kísértések távoltartása s legyőzése vallásos nevelés nélkül nem lehetséges. Minden csak természetes alapokra épített nevelés, amely a vallás segítségét nélkülözi, eredménytelen marad. Arra a mindenkiben feltörő türelmetlen kérdésre — írja Tóth Tihamér —, miért nem szabad tennem, amit a természet oly kiabálóan követel tőlem? senki sem tud kielégítő feleletet adni, csak az, aki hiszi, hogy neki egy természetfeletti világba kell beleélnie, belefejlődnie az isteni kegyelem és az emberi akarat titokzatos együttműködése által. Itt egyedül a vallás tud győzelemhez segíteni! Aki a természeten kívül nem ismer mást, annak a szexuális pedagógia kimerül a nemibetegségek elleni küzdelemben. Tehát a szexuális pedagógia előbb felsorolt természetes eszközeitől csak akkor várhatunk maradandó eredményt, ha azok a vallásos élet talajából fakadnak és ha a vallás ereje segíti munkájukat. Legyen tehát a gyermek imádságos lelkületű, hordozza magán Krisztus szeretetét és örömmel fogja érezni, hogy Krisztussal egyesülve tisztának kell maradnia.

Minden egyéb pedagógia csődöt mondana e téren, ha a legelső forrásból, Krisztus szeretetéből elfelejtenénk meríteni. Az öntudatosan végzett gyakori szentgyónás és szentáldozás (legalább havi), úgy a preventív, mint a gyógyító szexuális nevelésnek utolérhetetlen hatású eszköze. Százan, ezren tapasztalhatták, miként őrizte meg őket a szentgyónás a bukástól, vagy a bukás után hogyan segítette őket talpra.

A szentgyónásban a lélek tanítást, figyelmeztetést kap, vigaszt, nyugalmat és megkönnyebbulést szerez, újabb erőt a küzdelemre. A töredelmes, őszinte megvallásban benne van a javulás kezdete. Ehhez járul Isten kegyelme, mely teljesen begyógyítja a sebeket, megerősíti a gyenge lelket. Még inkább mondhatjuk ezt a szentáldozásról. Az Oltáriszentségben Isten bölcsessége, jósága és hatalma mintegy önmagát múlta felül. Ebből merítették a szentek erényeiket, a vértanuk bátorságukat, a misszionáriusok lemondásukat, a betegápolók áldozatos lelkületüket, a gyengék erejüket. Borromei Szent Károlytól egyszer megkérdezték, mi képesítette őt, hogy egyetemi éveinek annyi veszedelme között tisztán megőrizte magát. Azt felelte: A szentáldozás, melyhez minden ünnepnap és vasárnap járultam. Nevelje a szülő gyermekét a gyakori szentáldozásra. A rendszeres lelkiélet nélkülözhetetlen eszköze a tisztaság megőrzésének és a tisztaság visszaszerzésének. Utaljon a szülő a szentek példáira is, ők a mi tündöklő, bátorító példaképeink. Ők, mint a lelkiélet mesterei és a tisztaság megőrzésére és ápolására buzdítóink, valamennyien azt kiáltják felénk: Mi mindnyájan megtehattuk, miért ne teheted meg te is?

Értsük meg a serdülővel, hogy lehet a kísértés nehéz, heves, a veszély sokszorozott, az ösztön erős: a bátor harcosnak egész fegyvertár áll rendelkezésére. Csak jól használja fel és akkor győztesen kerülhet ki a küzdelemből!

A mai katolikus ifjúság lelki igényei — hála Istennek — magasabbak, mint a régieké: lelkiéletet, kegyelmi nívót, lelkiatya állandó barátságát kívánja. Segítse őt a szülő ebben. Maga is keresse a kapcsolatot gyermeke lelkiatyjával.

Annak a fiúnak, aki vallásos és akiben megvan a szeméremesség és az önmegtágadás erénye, aki átérti a tisztaság erényének szépségét, gyakorlati voltát, annak nem fog ártani a fokozatos felvilágosítás sem, amely egymagában a szexuális pedagógia természetfeletti és természetes eszközeinek igénybevétele nélkül nemcsak hogy nem használ, de egyenesen árt is.

Végül, hogy az otthon nemi nevelése eredményes legyen,

a szülő a nevelés egész ideje alatt jól megkülönböztessen bűnt, fegyelmetlenséget, huncutságot, illetlenséget, hogy a gyermek is mindig érezze a különbséget. Hiba, ha a gyermek szidást, talán verést is kap, mert belefűjt a trombitába, míg édesapja délutáni álmát aludta, ellenben jellembevágó bűnért, például hazugságért vállat vonnak és nem szólnak semmit. Hiba, ha a gyermek büntetést kap, mert eltört egy poharat, de egyetlen szavain, felnőttektől ellesett trágár vagy mocskos tréfáin nagyokat nevetnek. A hiba nem ott van, hogy büntetést kap, ha lármájával engedetlen vagy figyelmetlen pihenő édesapjával szemben, vagy rendetlenségből, fegyelmezetlenségből eltört egy poharat és ezért büntetést kap, kapjon, ha megérdemli, hanem ott a hiba, hogy jellembevágó dologért meg nem kap büntetést. A gyermek a büntetésen keresztül tanulja meg mérlegelni a rosszat. Esze csak később nyílik meg, hogy az erkölcsi rosszat mérlegelni is tudja. Vagyis álljon a szülő egész nevelése erkölcsi alapon: az erkölcsi rossz és a jellembeli hiba legyen a megbélyegzett otthon is, nem pedig a feledékenység, vigyázatlanság, ügyetlenség stb.

Vigyázzon a szülő, hogy csak akkor büntessen, ha egészen nyugodt, hirtelen, ideges ember ne büntessen, mert akkor nem a nevelő szeretete, hanem meggondolatlan haragja fog büntetni. Az ilyen büntetés a gyermekben épen a serdülési kora felé kifejlődő truccoló ellenállását csak fokozza, mert érzi a büntetésnek elhamarkodottságát, meggondolatlanságát, szeszélyességét és esetleg igazságtalanságát is. Általában neveljünk veréssel, büntetéssel, megfélemlítéssel, különösen vétenénk ezzel a kamaszkorban oly fontos őszinteségre való neveléssel szemben. A gyermek élete a kamaszkorban dől el, nagyon fontos, hogy akkor lelke nyitott könyv legyen az édesapja felé. Mint legbizalmasabb barátjához kell fordulnia a gyermeknek ebben a korban az édesapjához, hogy tőle az élet legnagyobb kérdéseiben az irányítást megkaphassa. De a régi évek nádpálcája ilyenkor fogja kettőjük közé verni az éket. Az az édesapa, aki gyermekét kiskorában mindig verte, vagy büntetésekkel és meg nem értő szeretettel nevelte, az ne várjon bizalmat serdülő fiától a kamaszévekben. Nagyon korán kell beleidegződnie a gyermekbe annak a gondolatnak, hogy az édesapa nem büntető, félelmetes hatalom, aki előtt mindent titkolni kell, hanem melegen érző barát, akihez minden bajban és minden bajjal bizalommal lehet fordulni segítségért és tanácsért. Ahol veréssel, büntetésekkel nevelnek, ott talán félelemből fegyelmezi magát a kisgyermek vagy

igyekszik úgy rosszalkodni, hogy a nagyok rá ne jöjjenek, ott a kamaszévokban elsodródik a serdülő gyermek a szülő kezétől és az élet elhatározó éveiben idegen befolyás neveli férfivá.

Tehát a lelkiiség legyen úr az egész nevelői eljárás felett, az egész nevelés, de különösen a nemi nevelés szempontjából van erre szükség: az Isten előtti nagy felelősség tudata és a tiszta élet lehetőségéről és szükségességéről való feltétlen meggyőződés hassa át a szülő egész nevelői munkáját. A tiszta életre való nevelésnek egyik feltétlen kelléke a tiszta élet lehetőségébe vetett hit. A nemi nevelés eredményes munkájával máris fényesen igazolta az ú. n. úri vagy kettős morál tarthatatlanságát, amennyiben elveinek követése termeli ki a házasságra nemi önmegtartóztatással előkészülő tiszta erkölcsű, friss és életerős ifjút, épen úgy, mint Krisztus coelibatusban élő boldog papját és szerzetesét.

Odahaza minden a jóság, szépség, nemesség, szeretet és izlés levegőjével vegye körül a gyermeket. Álljon a gyermek mellett az édesanya, mint a soha nem csökkenő csodálatos szeretet anygala, az édesapa pedig, mint a legnemesebb értelemben vett bizalmas jóbarát. Így a szülő arcvonásait viselő kamaszfiú lelkében lassanként kidolgozódnak az édesanya gyöngédsége és az édesapa, az öntudatos, lelkiéletet élő katolikus férfi lelkének értékes vonásai és rajtuk át az Isten-arc, mert az Ő képére és hasonlatosságára teremtettünk.

Az ilyen nevelés eredményeként áll elő a helyes nemi nevelés gyümölcse, a katolikus erkölcstan ideálja: a tiszta férfiság.

Irodalom: Allers: Sexualpedagogik, Freiburg, 1934. — Bopp: Das Jugendalter u. sein Sinn, Freiburg, 1926. — Borkowski: Reifendes Leben, Berlin u. Bonn, 1929, — Bühler: Psychologie des Jugendlichen, ford.: Yárkonyi, Budapest, 1925, — Chadwick: Difficulties in Child Development, London, 1928.— Gramer: Pubertät u. Schule, Leipzig u. Berlin, 1911.— Fassbender: Wollen eine königliche Kunst, Freiburg, 1923.— Felber, Gálos, Hamvas, Kosztersitz, Magdics, Marzeil, Olasz, Schütz, Török cikkei a Katolikus Nevelés, Katolikus Szemle, Egyházi Lapok, Magyar Kultúra és különféle iskolai értesítőkből.— Foerster—Bellaágh: Iskola és jellem, Bpest, 1913. — Foerster—Schütz: A nemi élet etikája és pedagógiája, Bpest, 1912. — Fonyád: Az ifjúság örök sebe, Mezőtúr, évsz. nélkül.— Hoffmann: Handbuch der Jugendkunde. Jugenderziehung, Freiburg, 1922.— Hoffman: Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren, Freiburg, 1923. — Marzeil: Bontakozó élet III. és IV. kötet, Budapest, 1932—33. — Marzell—Kosztersitz: A kemény parancs, Bpest, 1928. — Schütz: Az Ige szolgálatában (A középiskolai fiúk nemi védelme), Bpest, 1926.—Spranger: Psychologie des Jugendalters, Leipzig, 1924. — Sternaux—Hoornaert: Der Kampf um die Reinheit, Innsbruck, 1925. — Stuhlmann: Az ifjúkor lélektana, Bpest, 1923. — Temming: Sexuális élet és férfivilág, Bpest, évsz. nélkül. — Tóth: Az intelligencia lelki gondozása I. kötet, Bpest, 1925.— Tóth: Szentbeszéd a tizparancsolatról, II. kötet, Bpest, 1925. — Tumlirz: Reifejahre I-II., Leipzig, 1927—32.

A tekintélytiszteletről.

Írta: Vézner Károly.

Tekintély és szabadság nemcsak a politikában néznek farkasszemet egymással, hanem a nevelésben is. Az uralkodó akarat rákényszerítése az alattvalókra (despotizmus) és az egyéni szabadság korlátlan érvényesítése mindenkivel szemben (liberalizmus) a két szélső pont; e két véglet harcában, váltakozásában, megalkuvásában zajlik a történelem. Bármelyik kerül is előtérbe, a másik nyomon kíséri, rejtőzve vagy nyílt lázadásban, és lesi az alkalmat, hogy az uralmat magához ragadja.¹

A nevelés elméletét és gyakorlatát is főleg e két szélsőség mozgatja, a koráramlatok s a nevelők meggyőződése szerint változó alakban. Fel szokták vetni a kérdést, melyik nevel emberhez méltóbban és nagyobb sikerrel: *a föltétlen tekintélytisztelet-e vagy a szabadság-pedagógia?* Mindkét iránynak minden időben voltak hívei; a kérdés állandó tárgya a nevelésről szóló elmélkedéseknek. Binden oder wachsen lassen? — a németek így állítják fel a problémát.

1.

A huszadik század elejétől kezdve egy új *forradalmi pedagógia* száll síkra a gyermek jogaiért és indít hadjáratot a tekintély elvét valló hagyományos iskola ellen. Ellen Key és követői (L. Gurlitt, B. Ottó, G. Wineken) Rousseau naturalizmusának és Nietzsche individualizmusának hatására a nevelés célját a gyermek «érinthetetlen egyénisége» megővésében látják, s véget akarnak vetni tekintély és kényszer okozta szenvedéseinek. Jelszavuk: nevelés nevelő nélkül (Pädagogik

¹ M. Havenstein: Autorität und Liberalität. (Die Erziehung, VIII (1933), 551. skk. 1.) ----- W, Foerster: Autorität und Freiheit (1910).

vom Kinde aus). A felnőtt feladata csak arra szorítkozhatik, hogy a gyermek fejlődésébe bele ne nyúljon (negatív nevelés). Ezek az «iskolareformerek» korlátlan szabadsággal akarják átengedni a gyermeket természetének és «szabadon fejlődő idealizmusának». Sokan szelídebb húrokon játszanak, de a dallam mindig ugyanaz: szabadság. A tekintély-tagadás kihallatszik a szabadság-pedagógia volt kultuszminiszterének, Beckernek halkra tompított szavaiból is: «A lényegesebb különbség a régi és az új nevelés között az, hogy mi az ifjú embert nem egy előttünk lebegő kép után idomítjuk és alakítjuk, bármilyen magasztosnak és főségesnek látszik is az, hanem mi nőni hagyjuk és csak az utat mutatjuk meg neki; ezen az úton saját felelősségére, önállóan elérheti a magas eszményeket és ismereteket, melyeket mi saját önfegyelmünkben és vonzó lelkesedésünkben elébük élünk». Kísérleti iskoláik baráti együttesek (Schulgemeinschaft, Kameradschaft zwischen Erwachsenen und Jüngern), osztályokra nem tagozódnak; nincs fölöttes hatóság, nincs fegyelem; egyetlen törvény: az önmagukért és a közösségért érzett felelősség tartja össze és irányítja őket mindenben.¹ Minden pedagógiának próbaköve: a *mire nevel?* kérdésre adott felelet; a célkitűzés elárulja a világnézetet.² Az iskolareformerek «emberségre» akarnak nevelni, arra a «tisza emberiségre», amely a világtörténelem folyamán az emberiség példaképeiben megmutatta magát. Világos, hogy ez a tiszta emberiség élettől idegen elmeszülemény; olyan elvont fogalom, melyet egyes korok és emberek más és más tartalommal töltöttek ki. Tehát végső eredményben mégis csak egy kép lebeg előttük, egy bizonytalan és elmosódó kép^k, melyet a nevelő saját kénye-kedve szerint rajzolhat meg. S vajjon nem tekintély-e az, mikor a nevelő az «elébe élésével» akarja magával ragadni növendékeit a magas eszmények és ismeretek felé? Amit itt olyan elragadtatással forradalmi újításként hordoznak körül, az régi-régi elve a pedagógiának: a példaadás ellenállhatatlan hatalma. Más új van ebben az elméletben; az a hamis és érzelgős emberszeretetből s evangéliumellenes demokráciából összeszőtt világnézet, melynek alaptétele, hogy *az ember természeténél fogva jó*, vagyis hogy ami emberi természet, az magátólértődően jó; csak a

¹ V. ö. E. v. *During* cikkét Paul Geheeb-ről. (Die Erziehung, VI. 1931. 63. skk.)

² *Nagy József*: Világnézet és nevelés. (A harmadik egyetemes tanügyi kongresszus Naplója, 1928, 111. 1.)

föltételeket kell megteremteni, melyek között a jóság-csirák életbe szökkenhetnek és tiszta emberiséggé erősödhetnek. Nem nehéz észrevenni, hogy ebben a naiv emberhitben Rousseau támadt föl, az a Rousseau, aki e ponton már régen meghalt az ő Emiljével együtt. A negatív pedagógia abban is tagad, hogy nem ismer erkölcsi értékeket, vagy olyan síkba tolja át azokat, ahol az erkölcs világa megszűnik¹; nem akar tudni a rosszról, ami az emberben van, s ha mégsem tagadhatja le, azt a hibás nevelés, a társadalmi babonák és a gazdasági igazságtalanságok árnyékának tekinti.

S mit jelent számára az *egyéniség*¹? Amint nincs két egyforma hal és nincs két egyforma rózsa, akként minden ember más és más; de minden embert eleve meghatároznak veleszületett képességei, s a szabadság arra kell, hogy ezek a képességek minden befolyástól mentesen elérhessék a maguk teljességét. A «hadd nőjön»-nevelés abban a káprázatban ringatja magát, hogy az érintetlen természet, ha szabadon engedik hatni, láthatatlan szellemkezekkel zavartalanul elvégzi a maga alakító munkáját. Arra nem gondol, hogy minél bonyolultabb egy lény, annál inkább kell vigyázni a növekedésére. A fákat lehet nőni hagyni az erdőben; még azok se nőnek tetszésük szerint, mert egymást korlátozzák és tartják féken. De ahol különböző fejlődési lehetőségek szunnyadnak s ahol az érzéki és értelmi rend állandó összeütközésben áll az ösztönélettel, ott nőni hagyni annyit jelent, mint nem védeni, nem támogatni, nem megelőzni a bajokat, nem rávezetni arra, mit lehet és mit nem, mit szabad és mit nem — épen az egészséges fejlődés érdekében.² A negatív nevelés nem hallja meg eszményképének, az «emberszerető» Goethének a sóhajtását, hogy két lélek lakik keblünkben, s ezért visszajára fordítja a szabadság fogalmát. A szabadság u. i. megszabadulás az ember lefelé húzó részétől, s ezzel a lélek fölszabadulása a szellem és erkölcs magasságai felé. Ez a nevelés útja; a szabadság nem föltétele a nevelésnek, hanem eredménye és jutalma.³ Igaza van Rückertnek, hogy egy

¹ *Raskin* szavaira kell csak gondolnunk: «Ügy-e szabadon akardod egyéniségedet fejleszteni? Látom, hová fejleszted! Szabadon akarsz enni, inni, dorbézolni, — szabadon akarsz tántorogni, botlani és elesni, hogy végre szabadon átkozd meg magadat s szabadon menj tönkre». (Prohászka: *Diadalmas világnézet*, 227. 1.)

² *St. v. Bunin Borkowski*: *Miniaturen erzieherischer Kunst* (1929), 85. 1.

³ *Dékány István*: *Szabadság és kényszer a nevelésben*. (Tanügyi Napló, 117. 1.)

nemes rabszolga él bennünk s mi tartozunk neki a szabadsággal. Aki ezt kivívtá a nevelés és önnevelés küzdelmes és szép szabadságharcával: az lesz egyéniség.

Hogy pedig hová vezet az új nevelés, azt közvetlen közelből szemlélhetjük az olyan családokban, ahol a gyermeket — nem annyira elméleti megfontolás alapján, mint inkább tehetetlenségből vagy rosszul értelmezett szeretetből — szabadjára engedik. Szánalmas csapata vonul el itt előttünk a kis lelki nyomorékoknak az elkényeztetett gyermektől föl egészen a zsarnok-gyermekig! Az önmagában elég (autarkia), öntörvényű (autonómia) ember, az újtók szemében a jövő diadalmas embertípusa a valóságban zabolátlan ösztönlény, ha az őseMBER ereje van benne; ha pedig gyöngé és századvégi fáradtsággal született, gomolygó ködemberként lézeng a világban. Egyébként az ifjúság viselkedése a forradalmak alatt és után elég szomorú bizonyosságot szolgáltatott nálunk is, külföldön is arra, milyen pusztító árvízzel önti el a partalan szabadság a nemzet vetését. S ki ne hallott volna a szovjet iskolák életéről, ahol levonták ennek a «természetes» nevelésnek a végső következményeit is? (A tekintélyt illetőleg azonban már ott is takarodót fújtak.)

Tekintély nélkül a szabadság csődbe visz; erre rájöttek már sokan az újtók közül is, és újra fölfedezték a korlátokat. Beteg álmodozó vagy elfogult pártember, s nem hivatása tudatára ébredt nevelő az, aki a széthullás és alaktalanság ellen nem hirdeti a költő vallomását a forma szükségességéről:

Lássátok, a korlátokat dicsérem:
a korlát a legbiztosabb valóság.
Tövis tart ébren rózsaittas éjen,
lévén biztosabb valóság, mint a rózsák.
Szoros formából születik az érem,
formának zord acél kell, nem nyúlós zsák.
Élet és lélek szétömlő pára volna,
hogya nem lenne száz korlátja forma.

(*Babits M.*: Hadjárat a semmibe)

2.

Iuvenalis egyszersmindenkorra megállapította a nevelés egyik alaptörvényét: maxima debetur puero reverentia. A gyermek nemcsak Igérete, de titka is a jövőnek. S aki nem tud megilletődő tisztelettel állni a gyermek-titok előtt, az nem hivatott a nevelésre. Az újtó nevelők, mint láttuk, elhiszik magukról, hogy játékos könnyedséggel oldhatják meg a nevelést, s ebben a vérmes bizakodásukban túlmennek ever-

meknek kijáró tiszteleten; bálványt faragnak belőle s maguk fölé emelik a «gyermek öfenségét».¹ Érthető, ha a hagyományhoz ragaszkodó nevelők Kästner gúnyos epigrammáját idézik rájuk: «Az én időmben az ember odanyújtotta kezét a gyermeknek, az jól belekapaszkodott s úgy nőtt fel hozzá; most — lekuporodnak a gyermekecskéhez a pedagógiai emberkéek». De vájjon helyes úton járnak-e mindenben a tekintélytisztelő harcosai, vagy mondjuk, a régi nevelés hivei? Itt a másik végletbe ütközünk.

Öreg emberek az ifjúság szabad viselkedésének láttára (az apák és fiak örök ellentéte!) gyakran visszasírják laudatores temporis acti) a maguk kemény nevelését, amely nem ment végbe dörgés és csattanás nélkül; mert akkor a tekintély uralkodott s a gyermek nem volt hímes tojás. Mire is gondolnak ők tulajdonképen? «Törd meg a gyermek akaratát, ebbe nem hal bele; törd meg az akaratát s ezzel fölszabadítod a lelkét» — hangzik a vezérszólam.² Ebben az u. n. *szigorú* nevelésben azonban ugyanolyan tévedés lappang az ellenkező sarkon, mint a reformpedagógusok enyhe bánásmódjában és könnyelműségében. Azok nem vesznek tudomást — Goethe szavaival — az eredeti bűnről, ezek megtagadják az átszármazó erényeket, az ember jóra való hajlamosságát. Kiűzni a rosszat az emberből, kérlelhetetlen szigorúsággal: ez a fölszabadítás. A sötét hatalommal szembe kell állítani a nevelés hatalmát, a tekintélyt, mely parancsokkal és fenyegetésekkel, kényszerrel és megfélemlítéssel tereli mederbe a rosszra ösztönző indulatokat. Kialakul a «drill», egy gépiesen működő, büntető eljárás, mely nem veszi figyelembe a növendék egyéniségét. Részint az a konok meggyőződés szítja, hogy csak így lehet megfegyelmezni és használhatóvá gyúrni «az anyagot»; részint az a hivatást megcsúfoló kényelmesség táplálja, mely így akar magának csendet és rendet teremteni s hatalmi szóval kettévágni súlyos bonyodalmak és nehézségek gordiumi csomóját. De lehet oka valami benső gyöngeség is, mely önvédelemből ölti magára a szigorúság és megközelíthetlenség jégpáncélját.

¹ A «reformpedagógia» tagadhatatlan érdeme, hogy korunk «a gyermek százada» lett: a nevelés kérdései iránt széleskörű érdeklődést keltett s ezzel megtermékenyítette a gyermekkel foglalkozó tudományokat, sőt több gyermekvédő intézkedés (csecsemőhalandóság csökkentése, gyermek-munka szabályozása, egészségügyi ellenőrzés, gyermekbíróságok stb.) az ő kezdeményezésére lépett életbe. A sikerek azonban inkább a toborzó lelkesedésre, mint a pedagógiai elvekre vezethetők vissza.

² W. Foerster: Schule und Charakter (1912¹¹), 252. 1.

Aligha meri bárki is állítani, hogy a *zsarnok-apák* s a *despotatanítók* ma már a múlt szomorú emlékei.

Ez a lelkiség is vét a gyermeket megillető tisztelet ellen, s ha az előző túllépte a határt, ez jóval elmarad tőle. Akit u. i. nem ösztönöz a tisztelet, hogy magát nemes tartózkodással háttérbe szorítva próbálja megfejteni a gyermek-titkot s ehhez mértén válassza meg a ráhatás s vezetés eszközeit, az egyetlen üdvözítő útnak a parancsosztogatás és büntetés lélektelen tekintély-pedagógiáját tartja. Valóban erre a «zsandár-pedagógiára» gondolt Mark Twain, mikor azt mondotta, hogy a nevelés nem más, mint a felnőttek szervezett védekezése a gyermek ellen.

A merev és elnyomó tekintély-nevelés bizonyos látszat-eredményekkel szokta magát igazolni: fegyelem az egész vonalon, s ebben a légkörben vezényszóra pereg a munka. Mondanunk se kell, hogy ez a vasfegyelem merőben külsőséges: a dermedt csendben *óvatos meghunyászkodás* lapul meg. Iskolában is, otthon is az egészséges életöztön visszahúzódik a nagy nyomásra, enged és kitér, anélkül, hogy erkölcsi fejlődése megfutná a maga pályáját. Alattomos és képmutató lesz, s mihelyt lerázta magáról a kötelékeket, mint a börtönből szabadult rab veti bele magát a szabadságba: rosszabbik én-jének lesz a zsákmánya. «Ha a gyermek az erényről szomorú és komor képet alkot magának (s az ilyen tekintély eredményezhet-e más?), a féktelenség pedig kellemes alakban jelenik meg előtte: akkor minden elveszett, minden hiábavaló» — mondja Fénelon. A fiatalság sok éretlensége és szerencsétlensége emeli föl szavát hangos váddal a despota-teknély ellen!

A hajlíthatóbb, puhább és gyávább fiúkban pedig *megfojja az önállóságot*: mint a viasz, ellenállás nélkül ölti föl azt az alakot, melyet a parancsoló tekintély nyom reá. Nem is merészel önmagára gondolni, s így egyéniségének esetleg értékes elemei elcsenevészednek. S később is, mikor már erkölcsi érettséggel kellene helyt állnia, kezes báránya marad minden erősebb benyomásnak, játéklabdája a különböző befolyásoknak. S igaz, amit a pszichoanalízis állít, hogy ha a szülők, különösen az atya túlságosan szigorú korlátok között tartotta a fiút, az sokszor egész életén át nem tud ettől a szorítástól megszabadulni, bensőleg sohase lesz önálló és független, más emberek és más hatások iránt elveszti fogékonyságát: eltéphetetlen szálakkal atyjához van kötve.¹

¹ E. Stern: Autorität und Erziehung (1925), 48. skk. 1.

A gyermek tehetetlen a kényszerrel szemben s a nyílt lázadásra nincs ereje, tehát alkalmazkodik. Minden hatalomnak megvannak a maga gyöngéi; gyöngeség az is, mikor az erőszak gyönyörködik az elért hatásban. Nos, az alkalmazkodó látszólag simul a nevelő szándékaihoz, figyel minden szemrezenésére, kedvében jár, hízeleg neki; eszességével s ügyességével eléri, hogy megnyeri bizalmát, s ezzel azt is, hogy az előbb még kérlelhetetlen tekintély saját diadalát látja benne s a kivételezéseket is megengedhetőnek tartja vele szemben. Megszületik a «*streber*», a törtető, a nevelés torzalakja. Nem messze esik tőle az ú. n. *mintagyerek*. Nem benső meggyőződésből fakad az engedelmessége, bár külsőleg önként és jókedvvel vállal minden szigorúságot. A tekintéllyel való azonosulása miatt könnyen vezethető, s így szeretetnek örvend. Mintaképnek állítják oda a többiek elé, s ezért tesz meg mindent. Hiúsága kielégülést nyer s érvényesülési vágya fokozódik az elismerésektől. A mintagyerek azonban nem természetes. Mikor olyan helyzetbe kerül, hogy viselkedése már nem arat méltánylást s alkalmazkodása többé nem érdem: fölborul minden, szédítő üresség támad benne, az elkedvetlenedés szárnyait szegi s ereje fogytán tompa érzéketlenséggel adja meg magát sorsának. Ez a magyarázata annak, amit sokan nem értenek, hogy a mintagyerekek az életben akárhányszor egyszerre tragikus hirtelenséggel elferdülnek vagy szétmállanak.

A legsúlyosabb válság azonban *az átmeneti korban* fenyeget. A nyomás a kamasz fiúban ellennyomásba ütközik; forr az egész szervezet, ismeretlen erők kavarnak benne, új testi és lelki követelések, melyek a zordon megállj-ra le nem csillapodnak, sőt a leghevesebb ellenállással válaszolnak. Eleinte kisebb-nagyobb hazugságokkal tartja magát egyensúlyban, majd belerögződik valami megmozdíthatatlan makacsságba, mert úgy érzi, hogy a korlátozások legjogosabb igényeitől tartják vissza. A «törd meg a gyermeket»-tekintély nem ismeri és nem fogadja el ezt a forrongó állapotot s mint minden zsarnok lázadáskor, megsokszorozza az őrséget s a rendszabályokat. Az önállóság és öntevékenység magas lázában vergődő ifjú egyre növekvő érzékenységgel néz a kívülről ellene támadó kényszerre; nem az alsó természet lázadása ez, hanem a szellemé, mely az erős szorításra lassankint megtelik elkeseredéssel és gyűlölettel a szülők és tanítók iránt. S minél kíméletlenebb az idomító korbács, annál mélyebb és izzóbb a gyűlölet¹.

¹ V. o. G. Grünwald: Pädagogische Psychologie (1925.), 189. skk. 1.

A férfívá való újjászületés idején a megértő szeretettel közelítő nevelő is csak saját jellemerejével s finom pszichológiai tapintatával tudja az ifjút megtanítani arra, hogy önmagát megfékezze s hogy ágaskodó önérzetét s feszülő akaratát saját jellemének kialakítására munkába fogja. A nyers erőszak pedagógiája alkalmatlan arra, hogy a hibákat erénnyé fejlessze s épen a sorsdöntő órában veszti el az ifjút, amikor a leginkább rászorul a céltudatos vezetésre. Mert annak éles szeme, erősen burjánzó és túlzó kritikai hajlama észreveszi az ellentmondásokat és hazugságokat a zsarnokoskodó tekintélyben is, gáncsoskodó indulata még mélyebbre taszítja: *meggyűlöl minden tekintélyt*, bárhonnan jöjjön is az. A gyűlölet lesz a nevelője.¹

Mindez nem akarja azt mondani, hogy az elnyomás és gépies szigorúság alól egyesek nem kerülhetnek ki épen és sértetlenül. De mint a növény a tavaszi fagy sebeit, sokáig, talán egész életükön át ott viselik lelkükön és jellemükön az ifjúkor dermesztő hidegségének a nyomait. A frigszekekrényben nemcsak a két törvény táblát és Áron vesszejét őrizték, hanem a mannát is. Az égi kenyér: ez hiányzik a tekintélypedagógiából. Akitől ezt megvonták, annak egészsége könnyen meginoghat az élet harcában. És W. Foerster szerint² a nevelésnek is, de az emberiségnek is azon fordul a jövője, kit választ vezérül: *Caesart-e vagy Krisztust?*

3.

Ezek után marad az «arany középszer», mely a korlátlan szabadság túlzó követeléseivel szemben a tekintélyre bízva a nevelést, de féltő gonddal vigyáz arra, hogy a gyermek egyénisége össze ne roppanjon a hatalom súlya alatt. A népek tanítója, *Szent Pál* is ezt hirdeti: «Gyermekek, engedelmesskedjetek szüleiteknek az Úrban, mert így van ez rendjén . . .»³ és: «Atyák, ne keltsetek fel haragot gyermekeitekben, hogy kedvüket ne veszítsék . . .»⁴ Egyszerű és bölcs alapelv, de

¹ Adler iskolája a vázolt tipikus jelenségeket «individualpszichológiai» alapon úgy értelmezi, hogy mikor a zsarnokság hatására az «alacsony abbrendüség érzése» (Minderwertigkeitsgefühl) a gyermekben egy bizonyos erősségre fokozódott, «az érvényesítési igény» (Geltungsbedürfnis) is túlfejlődik («hypertrophál»): csak azért is meg akarja mutatni értékeit. Lásd *Stern*, i. m. 55. 1.

² *Erziehung und Selbsterziehung* (1917), 358—369. 1.

³ Ef. 6, 13.

⁴ Kol. 3, 21.

alkalmazása, azaz a tekintély gyakorlása és a szabadság biztosítása nem tartozik a könnyű feladatok közé. Mert nem is szólva arról, hogy a korszellem, mint már említettük, mindenkor áthatja az egész nevelést s ezért a szabadságpedagógia a maga elméleti megalapozottságával csak a liberális kornak lehet a gyermeke, míg a tekintély elvének kizárólagos uralma a régi patriarchális idők maradványa vagy az állami mindenhatóság korának kísérője: maga a tekintélyt képviselő nevelő is lehet liberális vagy zsarnoki természetű, s eljárása egyéniségének elfojthatatlan hajlama miatt erősen veszélyezteti az arany középút szentpáli igazságát. Honnan vegye tehát a nevelő azt a rendkívül érzékeny mérleget, melyen a tekintély és szabadság vegyítésének üdvös arányát *lefmérheti*? Ez a kérdés elvezet bennünket a *tekintély forrásához*. Jean Paul így határozza meg a nevelést: állandó törekvés, hogy a gyermekben szunnyadó embereszményt felszabadítsa egy már felszabadult ember. A nevelés minden szála ebbe fut össze: embereszmény. A neveléstörténet lényegében a végső célnak s a hozzá vezető utak keresésének beláthatatlan sorozata; a különböző világnézetek megszerkesztik a maguk embereszményét s ehhez szabják pedagógiájuk irányelveit. E gondolatrendszerek között egyetlen célkitűzés van, mely az embert a maga igazi természetében s hivatásában fogja át, s mely fölötte áll az idők változó divatjainak: *az evangélium pedagógiája*. Embereszménye nem emberi kitalálás, hanem magának az Istennek a parancsa: «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok is tökéletes l»¹ Az ember anyag és szellem egyszerre; benne összeszővődik a természet kényszere s az erkölcs törvényei, s épen ez a kettősség teszi szükségessé a nevelést. A nevelés pedig nem más, mint a fejlődésben levő embernek az üdvösségre való segítése: *Erziehung ist Heilswille am werdenden Menschen*.² Az ember legfőbb nevelője az Isten, aki beleoltotta minden lénybe az önkifejlődés törvényét s atyai szeretetében segíti is őket. A nevelő a fölszabadult ember, akinek munkája Isten nevelő akaratának való önkéntes alávetés által kapja meg jogosultságát. A nevelő tekintélye tehát abban áll, hogy ő a mennyei Atya földi helyettese, az Isten segítő keze. Ezt nevezi E. Stern³ «kisugárzó tekintélynek». Isten a legfőbb erkölcsi eszmény: ez a tekintély; minden nevelő tekintélye Isten kegyelméből való.

¹ Máté 5, 49.

² Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, (1930.) 673. 1.

³ I. m. 7. 1.

A katolikus pedagógiának e tekintély-hitéből mindenekelőtt az következik, hogy a *nevelés munkájában az eszmény áll előtérben, nem a tekintély*; nem a parancsok és rendszabályok nevelnek, sőt nem is a nevelő, hanem az eszmény. A nap érleli meg a gyümölcsöt, nem a kertész. Tehát nem vét a tekintélytisztelet ellen, aki azt mondja, hogy nem a gyermekek vannak a nevelőért, hanem a nevelő a gyermekekért; mert a tekintély nem önmagáért van, hanem azokért, akik fölé rendelték. A rómaiaknál a tekintély, *auctoritas* gyarapítót jelent, s az auctor rei publicae kitüntető nevet viselte az állam kormányzója, mert kötelessége volt az állam gyarapítása. Minden tekintély legszerencsésebben a pápa címét veheti föl: servus servorum Dei, az Isten szolgáinak szolgája. A zsarnok bűne épen onnan ered, hogy függetleníti magát az egyetlen tekintélytől; a zsarnok is forradalmár: a legfőbb tekintély ellen lázad.¹ A nevelő, aki önmagát keresi, sikereket vagy népszerűséget, az nem gyarapítja a rábízottakat s tekintélyét maga rombolja szét; aki pedig hatalmát villogtatja és élvezi, az már nem szolgálja az eszményeknek, s vagy halálos sebeket osztogat vagy tragikomikus hőse lesz a gyengeségeket egyszerre megérvő s kihasználó gyermeki szimatnak. Önmagát állítja a tekintély helyébe az a szülő, aki mintegy kárpótlást keres kudarcot vallott törekvéseiért s nem számolva gyermeke képességeivel, engesztelhetetlen szigorúsággal kergeti elgondolásainak és álmainak megvalósítására.

Továbbá: a tekintély nem azonos ugyan birtokosával, mégis az eszmény képviselőjének méltónak kell lenni a vállalt hivatásra. Sőt a nevelésben ezt ki kell egészíteni azzal, amit Börne mond: «Nem értjük meg a gyermeket, ha magunknak nincs gyermekszívünk; nem tudunk bánni vele, ha nem szeretjük; és nem szeretjük, ha magunk nem vagyunk szeretetre méltók». A nevelő egyénisége kedvelteti meg a gyermekkel, hogy nevelik. A nevelőnek tehát valamiképen az eszmények homálytalan tükrének kell lennie; benne elevenedik meg szépsége és ereje. A gyermek kívánja, hogy vezessék, s ha a nevelő ezt a vágyat a maga egyéniségének vonzó erejével tudja az eszménybe kapcsolni, ebben az áldásos közösségben, ebben a *pedagógiai eros*-ban már csirában megvan az eszményi ember. Ezért szülőnek és tanítónak egyaránt szól Willmann klaszikus megjegyzése: Wer lehren will, muss etwas können; wer erziehen will, muss etwas sein. Valaminek lenni, nem kül-

¹ R. Allers: Das Werden der sittlichen Person, (1929.) 86. 1.

sőleg, hatalomban és díszben, hanem bensőleg, *az eszményből lenni valaminek: ez a leghatékonyabb tekintély.*

Ennek nincs szüksége arra, hogy ráerőszakolja magát növendékére, mert észrevétlenül nő és minden nyomás nélkül hat az ifjában. Szülő és gyermek, tanár és tanítvány a legbizalmasabb közelségbe kerülnek így egymással s kézt a kézbe téve haladnak a közös úton. Feltűnik a mesterkéltségtől távol, amely a hatalmi tekintélyt elválasztja alattvalóitól. S mégsem toladik elő a tekintélyevő bizalmaskodás, s nem kell varázskört vonni maga köré a nevelőnek, hogy megtorpanjon előtte a pajtáskodás csintalan szelleme.

Az ilyen tekintélyt nem ingatja meg a nevelő tévedése sem. Gyengeségei és hibái nem maradnak ugyan rejtve, de a tekintély eszményi viszonyában nem ütköznek ki olyan metsző és romboló élességgel, mint a zsarnoki nevelésben, mert az alárendelt érzi, hogy parancsoló ura is szolga, az örök és változhatatlan eszményeknek halandó és meg-megcsukló szói-gája; *az eszmény tiszta fénnel ragyog tovább, ha a tekintélyre folt is esett.* A nevelő hibájában vagy bűnében nem önmagával kerül összeütközésbe, mint a despota tekintély, hanem a szep-lőtelen tökéletességgel, s ez a tudat megvédi a gyermek tekintélybe vetett hitét. A tisztelet megsejteti vele az emberi gyarló-ságban azt a tragikumot, amely alatt nyög minden földi lény s az egész világ, s amely alól a nevelés őt is az eszmény magas-sága felé igyekszik vezetni. Azonkívül az eszményből élő nevelő következetes önvizsgálattal és javítgatással maga is folyton előbbre megy s ez a haladás viszi magával a gyerme-ket is. Csak ahol olyasmit követelnek, ami hiányzik a paran-csolóból, vagy aminek az ellenkezője szúr szemet, ott támad rás a tekintélyen.

4.

A tekintély a gyakorlatban *a parancsolás és engedelmség* alakjában jelentkezik. Az evangélium tekintélyelve két kö-vetelményt állít föl, s e két határ között kell a nevelőnek ön-maga s a gyermek ismerete alapján a helyes tájékozódást megtalálnia. Az egyik a nevelőnek szól: a parancsnak csak akkor van létjogosultsága, ha az örök erkölcsi eszményben gyökerezik. S ez nemcsak azt jelenti, hogy rosszat nem pa-rancsolhat, hanem hogy a maga parancsait és intézkedéseit tartalomban is, hangban is mindenkor az erkölcsi igazságok-hoz kell igazítania; a nevelő váltja életre az eszményt, s en-nek tudatában kell lennie akkor is, ha egyes meghatározott

esetekben az erkölcsi eszményekkel való kapcsolat nem nyilvánvaló mindenki számára. A második követelmény irányadó minden katolikus magatartására a hatalommal szemben, tehát a gyermek engedelmisségi kötelességét foglalja magában: «. . . engedelmesek legyetek uraitoknak minden félelemmel, nemcsak a jóknak és szelídeknek, hanem a keményeknek is!» (1. Pét. 2, 8.). A parancsolás törvénykönyvét egyébként még nem írta meg senki, s nem is fogja megírni, nyilván azért, mert amint a kormányzás művészet és nem tudomány, a parancsolás művészete is megtanulhatatlan.¹ A kellő mértéket megtalálni a parancsosztásban: ez az egyetlen szabály²; ez is isteni adomány, charizma, melyet a tudás és tapasztalat támogathat és kiegészíthet, de nem pótolhat. Ez a *sensus paedagogicus* sokkal ritkább, mintsem gondolják. Talán erre vonatkoznak Goethe szellemes szavai: «Man könnert erzogene Kinder gebären, wenn die Eltern erzogen wären?!» A katolikus nevelés lényegében a megóvás pedagógiája, amit Szent Ágoston így fejez ki: «Inkább óvjuk a szenvedéstől, mint részvétet érezzünk miatta; jobb a baj megelőzése, mint gyógyítása». Ez ismétlődik Rousseau-nál is állandóan: a gyermek azért fejlődik rossz irányba s azért lesz bűnös, mert nem tették lehetővé számára, hogy erényes legyen. A megóvó nevelés szelleméből következik néhány *általános útmutatás*, melyek a parancsolás-engedelmisség gyakorlatát megkönnyíthetik:

1. A gyermek engedelmissége önmagában nem értékes erény.³ Az engedelmisség, vagyis az ember akaratának alávetése egy merőben emberi akaratnak rabszolga-viselkedés, mert csak az isteni akarat előtt vagyunk kötelesek meghajolni. A nevelők az isteni akarat hordozói, tehát őket megilleti a parancsolás joga, velük szemben az engedelmisség kötelesség és erény, amennyiben az örök tekintély nevében és a gyermek érdekében gyakorolják hatalmukat.

2. Parancsolni nehezebb, mint engedelmessé válni, mert a parancsolás minden következményét a hatalmat kezében tartó tekintélynek kell viselnie. A nevelőnek tehát alaposan

¹ Értékes gondolatokat találunk Jean Paul «Levana»-jában, 62. §.

² A *piaristák* rendi szabályaiban az előljárónak adott utasítás klasszikusan így fogalmazza ezt: «ügyeljen az előljáró, hogy tekintélyét bölcsességgel és tapintattal gyakorolja; ne tévessze szem elől, hogy emberek élén áll, s ezért emberiségét éreztesse inkább intéssel, mint parancsolgatással szigorúságát». (*Constitutiones Sch. P.*, Romae, 1826)

³ V. ö. J. Lindworsky: *Erfolgreiche Erziehung* (1933), 14. skk. 1.

át meg át kell gondolnia, mit parancsol, s minden parancs kimondásában éreznie kell az óriási felelősséget a terhekért, melyek a szavai után meginduló engedelmisséget nyomják.

3. Az az uralom a legjobb, amely megtanít arra, hogy az ember önmagán uralkodjék. Az engedelmisségben való gyakorlás, a (l'art pour l'art)-engedelmisség céltalan és méltatlan eljárás; a gyermek nem cirkuszló, hogy így idomítsák. Az engedelmisség nem öncél, hanem a gyermek önállóságát készíti elő, azt az erkölcsi szabadságot, mellyel az Isten parancsainak kell engedelmeskedni.

4. Minden jogos parancs legyen határozott; alóla nincs kibúvó, ellene nincs kifogás. Meg kell éreztetnie, hogy nemcsak a természetben vannak kérlelhetetlen törvények és tilalmak, melyek kíméletlenül lesújtanak az ellenszegülőkre, hanem az erkölcsi világrendben is. De az ellentmondást nem tűrő határozottság mellett ki kell hallani a parancsból a szív/szavát is, mely aggódó szeretettel hívja a gyermeket egy erkölcsi fejlődése számára elmaradhatatlan cselekedetre. Bizonyos esetekben nevelőleg hathat, ha a rendelkezés okait a gyermek elé tárjuk, de ettől sohasem szabad függővé tenni az engedelmisséget. Mindenkor, de különösen a gyermek előtt nem egészen világos rendeltetésű vagy kellemetlen parancsokban meg kell szólalnia a nevelő lelkiismeretének, hogy ő is magasabb hatalmaknak, az erkölcsi törvényeknek engedelmeskedik. A válság idején, mikor az engedelmisségért nem egyszer küzdelmet kell vívnia önmagával az önállóságra törekvő fiúnak, a hőstett végrehajtása után alkalmat adhatunk a közös megbeszélésre. A nevelésnek is vannak «termékeny pillanatai», ezeket kell megragadni, s ilyenkor a buzdítás, dicséret, sőt jutalom nagyban hozzá segíthet az engedelmisség megkedveltetéséhez.

5. A parancs hangja legyen komoly, de nem fenyegető, visszariasztó, elnémító. Ha határozott, nem szorul mennydörgésre; a szelíd és bizalmas közelség elveszi a parancs bántó és ingerlő élet. Mikor az anya azt mondja kis fiának: «Jancsi most felöltözik és elmegy sétálni!», vagy: «Előveszi könyveit és elkészíti feladatait», ebben határozott, sőt szigorú parancs van, mégis olyan önbizalmat ébreszt, mintha a fiú magától is azt akarná tenni. A sugalmazó parancsoknak különösen a kamaszkorban van nagy jelentősége: az ébredező, majd túltengő önérzetet és tevékenységi vágyat ilyen módon lehet az erkölcsi nevelés és férfiasodás szolgálatába állítani.

6. Sokszor időt kell engedni a parancs teljesítésére. Aki

nem tud várni és nem tudja távolból szemlélni a gyermek birkózását a parancssal, hanem szüntelenül pattog az engedelmisség nehéz esetében tétovázó fiú fülébe, az megfosztja az önlegyőzés fölemelő érzésétől s az önelhatározás diadalától, és a parancsot még elviselhetlenebbé teszi; a legtöbb fiú ilyenkor nem meggyőződésből engedelmeskedik, hanem hogy végre megszabaduljon a zúgó szavaktól, mint fullánkos darazsaktól.

XIII. Leó egyik főpapját, mikor ez a tudományos kutatások hitellenes törekvései miatt panaszkodott, így nyugtatta meg: «Il faut leur laisser le loisir d'hésiter et même d'errer».¹ Ha a csalhatatlan tekintély a kamaszkodó tudománnyal szemben ilyen nagylelkűséget tanúsít, a nevelő is megengedheti önállószkodó fiainak, hogy olykor fejjel menjenek a falnak, de bűnre természetesen sohase adhat «engedélyt». A tévedés is nevelhet, sokszor hatásosabban, mint a szigorú parancsszavak ostorpattogásai. Ha erkölcsi kár nem fenyeget, megelégedhetünk a helyes cselekvésre vonatkozó enyhe intelemmel, különben «hagyjuk őket bakot löni és tévedni». A tévedés tapasztalait azután súlyosabb esetekben gyümölcsöztessük.

7. Szabatos és világos beszéd; következetes, de nem üldöző ellenőrzés: ezek adnak nyomatékot a parancsnak.

8. A fölemelt hangnak is megvan a maga pedagógiája, ha alkalmas időben használják. A hang rendkívülisége fölébreszt a tompultságból vagy a rosszban való megdermedéstől. Később, baj multán, a szelídség s a régi bizalom visszatérte elfeledteti a sötét percet; csak intő emlék marad vissza tanulsággal a jövőre. De aki örökké őrmesteri parancsokat hall, annak füle lassankint süket lesz a finomabb szavak iránt; a hangot pedig nem lehet a végletekig fokozni. A kemény fogás se maradhat ki a nevelésből, különösen akkor, ha valakit az örvény széléről kell visszarántani.

9. A parancsadásban a legteljesebb egyetértésben kell lennie apának és anyának, iskolának és szülői háznak. Bizonyos fokig érthető, hogy az anya «villámhárító» szokott lenni a családban; levezeti a hirtelen lesújtó s a nevelésben valóban gyilkos haragot, megteremti a nyugodtabb légkört, a megbánás s a jóvátétel lehetőségét: kivédi a súlyosabb családi jeleneteket. Ez a szerepe azonban nem mehet odáig, hogy fia hibáit takargassa és eltitkolja az apa előtt; az ilyen bűnös szövetség nem egy tragédiának volt már okozója. A legkártékonyabb tekintélyrombolás azonban az, mikor a szülői

¹ *Prohászka*: Diadalmas világnézet, 235. 1.

ház csak ú. n. célszerű viselkedést kíván a fiútól s ebben minden eszközzel segítségére van. Az ilyen visszasságok és visszaélések (összejátszás az iskolai fegyelem megsértése esetén, tanárok félrevezetése vagy megtévesztése, munkájuk vagy személyük bírálata és megszólása stb.) nemcsak az iskola tekintélyét ássák alá, hanem immanens igazságszolgáltatásul a szülőket is. Azzal, hogy cinkostársai lesznek fiaik üzemeknek, önmaguk alacsonyítják le magukat, s ezzel a családi machiavellizmussal maguk kezdik ki és rombolják le tekintélyüket is, gyermekük jellemét is. S akik ezzel szemben az életre szoktak hivatkozni — ott is az eszközökben nem válogatók élelmesség boldogul —, azok nem képviselik többé az Isten parancsait s elvesztették jogukat gyermekükkel szemben; s a legkritikább eset, hogy a nemezis keze gyermekük erkölcsi pusztulásában utól ne érné őket, talán éppen gyermekük részéről.

10. Ha van törvény, szentesítésének is kell lennie. A parancs és engedelmség el nem választható a büntetéstől. Az, eddigiekből világos, hogy a tekintély védelmére vagy helyre/állítására büntetést alkalmazni nem lehet; a «majd megmutatom én»-indulat gyerekes és a neveléssel össze nem egyeztethető. A harag és idegesség rossz tanácsadó a büntetés kimérésében és végrehajtásában. De nem akar tudni az isteni akaratról s nem ismeri az emberi természetet a reformpedagógia, mikor a gyermek egyéniségének megvédése címen szembefordul minden büntetéssel, úgy okoskodván, hogy az erkölcsi rendben beállott zavar büntetés nélkül is megérteti a vétkezővel cselekedeteinek célszerűtlenségét és a belőle származó társadalmi bajokat. Az ilyen tapasztalat hosszú időt igényel s éppen a büntetés visszatartó erejétől foszt meg; a büntetés célja, hogy az ösztönös cselekvést megakadályozza s a felelősségérzetet életre hívja. Ezért a büntetést az egyéniség nevelésére kell fölhasználni, annál is inkább, mert egy egészséges fiú mint szükséges engesztelést nem is utasítja el magától. Az igazi tekintély éppen abban nagy, hogy a büntetést érezhetővé tudja tenni, s mégse aláz meg vagy kedvetlenít el, mert magával a büntetés tényével láttatja be, hogy az út, melyet elhagyott, egyedül szép s egyedül visz a haladás és boldogulás felé, s ezzel még inkább felszítja benne a nemes tüzeket. A testi büntetés tehát még a családi nevelésben is elkerülhető; ahol szüksége mutatkozik, ott — rendes gyermeknél — a nevelés eddigi módjában kell a hibát keresni (elhanyagolás, engedékenység, túlzó szigor). A testi fenyítés-

ben nemcsak az ütlegek fájnak, hanem a megszegyenítés is, mert a gyermek nem a tekintély erkölcsi felsőbbtségét látja maga előtt, hanem a nyers erőszakot szenvedni benne. A szeretet művészei, de csakis ezek, kifogyhatatlanok a nevelőértékű büntetés eszközeinek megtalálásában. Egy szemrehányó tekintet, egy feddő szó, egy különös hangsúllyal ejtett intés, valami várt jónak az elmaradása, a szeretetnek hosszabb-rövidebb ideig való megvonása elegendő, hogy a vétkes tudatára ébredjen bűnének s felfakadjon benne a bánat. A becsülés visszaszerzése s az új kezdés lehetősége a legtisztább örömeknek lehet forrása, s új erőket pezsdíthet a megtért szívében.

5.

Az iskola és szülői ház nevelő tekintélye előbb-utóbb véget ér, és az erkölcsi önállóságra érett ifjú maga veszi kezébe sorsának intézését. Más és más tekintélyek hatása alá kerül, melyeknek képviselői gyakran nem tükrözik az eszményt eredeti tisztaságában. Mi igazítja el az élet nagy zűrzavarában? Mi ad erőt, hogy hű maradjon az eszményhez akkor is, ha a fölötte álló hatalom eddigi nevelésével homlok-egyenest ellenkező cselekedeteket kíván tőle, vagy ha majd üldözés és elnyomás keseríti egy olyan tekintély részéről, mely előtt meghajolni kénytelen?

Goethe beszél az áhítatos tiszteletről (Ehrfurcht), mely három egymás fölött álló világra vonatkozik: arra, ami fölöttünk van (Isten), a körülöttünk lévőkre (embertársak), s arra, ami alattunk van (föld). Akiben ez az áhítatos tisztelet élő és tevékeny valóság, az *kegyeletes lélek*. A tekintély-pedagógia akkor tölti be igazán hivatását, ha a lényegét alkotó tekintély-tisztelet lassan-lassan belenő egy magasabb rendbe, a Goethe-tői megsejtett áhítatos tiszteletbe. A kegyeletes lélek tudja, mivel tartozik a három világnak, s az értékek hierarchiája vezetni érzelmi és akarati életét. A kegyeletesség *Shakespeare* szerint az élet angyala; ott áll mellette egész életén át s «külön helyez magást és aljast» (*Cymbeline* 4, 2). A kegyeletesség megtanítja «különbséget tenni elv és személy, a kegyelet-nevelő tárgyi valóság és kegyelet-fojtogató alanyi tényezők között».¹

A *pietas* a nevelőteknitély koronája, a Krisztusban való nagykorúság záloga. Ad maius pietatis incrementum!

¹ *Schütz A.*: A kegyeletes lelkület és dogmatikai indítékai. (Az Ige szolgálatában, 55G. l.)

A barátság a tanuló életében.

Írta: *Ohmacht Nándor.*

A szoros értelemben vett barátság a teljes szellemi és erkölcsi nagykorúság érett gyümölcse. Az iskola ennek a barátságnak többnyire csak kezdetleges formáit, fiatalkori megfelelőit és előkészítő fokozatait ismeri. De ha nem mérjük is ezeket a diákbarátságokat a nikomachosi etikának, vagy a Platon-féle eszményi elgondolásnak mértékével, más oldalról tekintve mint az iskolás kor általános jelensége komoly értékelésre tarthatnak számot.

Nem zárkozhatik el ez elől az a szülő sem, aki olvasott egyetmást a hazuról csempészett cigaretták füstje mellett kártyázó, poharazó, detektívregényeket olvasó, kalandos sétákra induló s szemlátomást eldurvuló, diáktársaságokról és azért biztosabbnak gondolja, ha fiát egyáltalában távol tartja mindenféle barátkozástól. Jók között az iskolai barátság telve van szépséggel és értékkel; megfosszuk-e ezektől fiainkat?

1.

Az iskolába-járással adva vannak a gyermek számára azok a keretek, amelyekben közösségi életét éveken át élni fogja. A társas természetű kis gimnazista már az" első hetekben teljesen beletalálja magát új osztályának viszonyaiba, amelyek ránézve az életet jelentik a maga közösségi feladataival, megpróbáltatásaival, érvényesülési lehetőségeivel, örömeivel és nehézségeivel. A kisebb tanulók a családok társadalmi különbségeire még alig ügyelnek, az ő társadalmuk, az iskolatársadalom teljesen egynemű s a tanári vezetés és felügyelet miatt értékes közösség.

Ebből választja a kisdíák az ő pajtásait, akikkel eljátszik, bélyeget cserél, némelyikhez el is látogat. Minél rendesebbek, tiszteletudóbbak és engedelmesebbek, ezek a kis pajtások

annál jobb szemmel lehet az ő barátkozásukat nézni az iskolában, az iskolába vezető úton és odahaza is. Az otthon való közös tanulásból ugyan ezeknél a kicsinyeknél vajmi kevés lesz, de annál kellemesebb és természetesebb időtöltésre van ilyenkor alkalmuk. Ezek a barátkozások a szülői ház ellenőrzése alatt állnak, de ennek nem szükséges kicsinyesnek és bizalmatlankodónak lennie. Egyenesen kár volna a nagylelkű bizalom fölöttébb értékes nevelői elvét ezekre az összejövelekre ki nem terjeszteni. Ahol a gyermeket szóval és példával teljes őszinteségre nevelik s a családban a szülők érett, komoly élete világít, ott erősebb bástyák őrködnek a gyermekek barátkozása fölött, mint ahol ezeknek minden szavát kihallgatják. Ez ellen a fiúk leleményessége úgyszólván megtalálja a védekezés módjait s bizonyos időn túl nem is lehet fölntartani. A gondos szülői szem nagyon hamar észreveszi fián, ha barátjának hatására durvulni kezd, szájassá vagy titkolódzóvá válik. Emellett nem fölösleges, ha a szülő időnkint információkat szerez a gyermek barátairól, újakról és régiekről egyaránt s még a közeli rokonság fiaiban sem bízik meg feltétlenül. A tanárnak is lehet észrevétele némelyik barátságra, azért helyes, ha a tanári fogadóórákon a szülő a gyermek barátkozásaira is kiterjeszkedik. S ha úgy látja, hogy fia nem jól választotta meg barátját, felhasználhatja ezt az esetet a gyermek emberismeretének fejlesztésére.

2.

Az ilyen többé-kevésbé *egyéni* barátságok mellett a legtöbb tanuló bőven kiveszi részét az iskolában azokból a *közösségekből* is, amelyek túlnyomó részben a játszópajtáság neve alatt foglalhatók össze. A torna- és sportköri órákon, osztálykirándulásokon, sőt az óraközi szünetek alatt is keletkeznek és erősödnek ezek a pajtáscsoportok. Ezeknek tagjai azután mint kiránduló- és játszótársaság az iskola falain kívül is szeretnek találkozni, nevezetesen a különféle játszótereken, sí-, szánka- és korcsolyapályákon. Nem annyira egyéni ízlés és rokonszenv tartja őket együtt, mint inkább a közös feladatok és erőfeszítések, a versenyzés láza, a nyíltan vagy hallgatólagosan elismert vezér személye.

Azt lehet mondani, hogy már a 12—14 évesek számára a közösségben való élésnek ilyen módja valósággal szükséglet. Itt az iskolatársadalom sokféle egyéneivel és helyzetei-

metlenségeknek bizonyos hősiességgel való elviselésében s általában a közösségbe való beilleszkedésben a szociális emberré és állampolgárrá való nevelődésnek természetes iskoláját s épen ebben az életkorban legalkalmasabb fejlődési fázisát szabad látni.

Ha vannak ezeknek a tömegmozgalmaknak hátrányai és veszélyei is, ezek, legalább általánosságban, nem tehetik jogossá ennek a fiúk lelkében oly mélyen gyökerező társas életnek tilalmazását. Elvi tilalmat mindössze talán egyet lehetne felállítani: a *különböző* iskolák diákjaiból futballozás vagy kirándulás címén összeverődött csapatok általában nem kívánatosak. Az *ugyanegy* iskolából szerveződő társaságok esetleges veszélyessége esetenként való elbírálást kíván.

A kisebbek *falkabarátság-nak* («Rudelfreundschaft», *Sellmann* elnevezése) legnagyobb veszélye a közvélemény hatalma, amely, kivált a diákbecsület kérdéseiben, néha nagyobb tekintélyű, mint a szülői ház, vagy a becsült és szereteti tanár szava (v. ö. *Horst* elbeszélését a cricket-captainról¹). A közvéleménynek ez a nagyra értékelése nem ritkán az egyéni jobb meggyőződésnek megtagadásával vagy elhallgatásával jár, máskor meg a gyermek- és ifjúkor jellegzetes szuggesztibilitása miatt a közvélemény nézeteinek kritikátlan elfogadására vezethet. S ennek az ifjú közvéleménynek némelykor egészen különös «eszmények» imponálnak. Ismeretes *Szent Ágoston* Vallomásaiból, hogy ő fiatal korában a társaság kedvéért dicsekedett olyan bűnök elkövetésével, amelyekben része sem volt, csak hogy társai náluk jobbnak ne tartsák s ez ma is így van. A 13—14 éves kor a tekintélyföltés kora; *Duprat* szerint soha annyira nem félnek a fiúk a nevetségességtől, mint épen ebben a korban. Vannak köztük, akik egyenesen a felnőttek bűneivel kérkednek, hogy társaik előtt nagyobb tekintélyük legyen. S előbb-utóbb: «Sumuntur a conversantibus mores».² (Seneca).

Növeli a veszedelmet, hogy ugyancsak ebben a korban, a praepubertas korában a fiúk egy része egyoldalúvá fokozott nemi érdeklődésben él és itt a közösség fölösleges felbátorításokra és megnyilatkozásokra adhat alkalmat. Általában a beszélgetés hangjának durvulása, ha nem is mindig szexuális értelemben, ennek az életkornak egyik jellemzője. Ezekkel a jelenségekkel szemben az iskola fáradhatatlanul teljesíti

¹ *Foerster*: Schule und Charakter¹¹. 1912. 169. 1.

² Átveszik egymás erkölceit, akik egymással érintkeznek.

nevelői hivatását, de egyes kinövéseket, így az előbb említett durva beszédeket, a szülők is sikerrel irtogathatják. Hiszen amit a gyermek a társaságban megszokott, arra otthon is ráhibáz.

*Spranger*¹ a nagyobb fiúk fegyelmetlenül beszédeiben sok esetben a serdülők általános érvényesülési ösztönének («Selbst-durchsetzungstrieb») egyik megnyilatkozását látja. Eszerint némely serdülőknél a feltűnő öltözködés, hangos beszéd, nagyhangú kijelentések, szülőknél, tanároknak, közéleti férfiaknak, szakembereknek, tankönyveknek stb. kíméletlen lebírálása ezzel függ össze. Ezek a fiúk látják, hogy a családban, iskolában, felnőttek társaságában nem tudnak kedvük szerint érvényesülni, azért «a legkisebb ellenállás irányában» próbálkoznak s társaik körében szeretnének olcsó eszközökkel pozíciót teremteni. Az ilyen barátságot természetesen nem lehet jó szemmel nézni. Azért legjobban, ha a tanulók otthon rendszeresen beszámolnak összejöveteleikről, kirándulásaikról. Titkolódzásuknak vagy hazudozásuknak szükséges velejárója az ellenőrzés szigorítása, esetleg a megszokott társaságtól egy időre való, vagy éppen végleges eltiltás.

Sokak számára ezt az egész kényes kérdést egészséges szellemben és szerencsés gyakorlattal oldja meg a *cserkészlet*, amely többnyire az életrevaló s a közösségi életre leghajlamosabb fiúkat szervezi csapattá. Barátkozó és társaságalkotó ösztöneiket elfojtás helyett inkább még fejleszti, de egyúttal ellenőrzi s hozzáértő és felelős vezetők alatt tervszerűen foglalkoztatja. Ilyen irányú állandó neveléssel a cserkészekben önállóság fejlődik jelszavakkal és tömeghangulatokkal szemben, a társaság kedvéért dicsekvésből vagy félelemből elkövetett hazugságokat könnyebben elkerülik s érzékre tesznek szert a barátság mélyebb erkölcsi feltételei iránt. Ezen az úton megtanulják a más felfogásaikkal való megférést, sőt azok megértését is, a vezérségre hivatottak felkészülnek a vezérekedés erkölcsi követelményeire és veszélyeire s csak azután jutnak szerepükhöz, valamennyi cserkészt áthatja a közös hivatás tudata, s helyes irányba terelt önérzetük a további családi nevelésnek értékes alapja.

3.

Az ifjúság szociális természetű nagy többségével szemben áll a társaságkerülő, legalább is nehezen barátkozó *aszociálisok* osztálya.

¹ *Spranger*: Psychologie des Jugendalters. 1927. 146—154. 11.

Ide tartozhatnak mindenekelőtt az olyan gyermekek, akiket odahaza túlságosan féltettek és mindennemű gyermek-társaságtól elzártak, talán az elemi iskolát csak magánúton végezheték s ezért félénkek és félszegek, mikor társaságban vannak. Ezek még felélénkülhetnek, ha idejekorán pajtások közé jutnak. Különösen a testvértelen gyermekeknek van szükségük barátkozásra már legkisebb koruktól kezdve. Az egyetlen gyermekben úgyis kevesebb szokott lenni a barátkozó hajlam, mert megszokta, hogy az állandóan vele törődő, érte aggódó felnőttek gondoskodásának középpontja; ezért könnyen elpuhulttá, szeszélyessé, elbizakodottá és önállótlaná válik. És mert csaknem mindig felnőttek társaságában él, bizonyos koraérettség jellemzi, amit a német az *atklug* szóval fejez ki.

Vannak, akiket önző és kényelemszerető természetük tesz aszociálisokká; nem akarnak mások kedvéért lemondani otthoni kényelmükről és szórakozásaikról, nehezükre esik beleilleszkedni egy-egy társaságba, semmiféle kirándulásban nem telik örömük. Ezeket biztatni és sürgetni kell, néha kissé kényszeríteni is, különben minden áldozattól fázó, eszményeket nem tisztelő, szűkkeblű és anyagias emberekké formálódnak.

Ugyancsak biztatásra szorulnak azok a gyermekek is, akiket valamely félszességükért, néha bátortalanul és ügyetlenül képviselt erkölcsi igényeikért kinevetnek és gúnyolnak és elveszik kedvüket a társaságtól. Mások túlságosan komolyak és nem bírják el barátaik tréfálkozását, vagy túlságosan érzékenyek, mimóza-természetek és minduntalan megsértődnek. Ezek is, amazok is hadd edződjenek meg a társaságban! Enélkül emberkerülő különcök, vagy világfájdalmas elégedetlenek, a leggyakrabban kiállhatatlan emberek lesznek belőlük.

Mindezektől meg kell különböztetni az olyan gyermekeket, akik egyszerűen természettől fogva nem társaságkedvelők. Vannak köztük mélyebb kedélyű, erkölcsi elmélyedésre hajlamos fiúk. Ezeket nem lehet intenzív társas életre erőltetni, beérhetjük náluk azzal a minimummal, amely az iskola mindennapos életében való részvétellel úgyis adva van. Némelyikük számára már egészen fiatal korában egy megértő, odaadó jóbarát pótolja a nagyobb társas közösségeket.

Némely gyermek aszociális viselkedését egészségi állapottal lehet megmagyarázni. Ha feltűnően elfordul a társasélet örömeitől, felvetheti a szülő a kérdést, hogy vajjon nem

beteg-e a gyermek (pl. kedélybeteg, idegbeteg). A nagyon örömtelen gyermeknél mindig betegségre kell gyanakodni.

Nemcsak a tanuló kedvétől függ, hogy bejut-e valamelyik baráti társaságba. Egyesek azért maradnak jóbarátok nélkül, mert valamely kellemetlen tulajdonságuk miatt nem szeretik őket. Aki önző, gőgös, örökösen dicsekvő, nagyszájú, pletyka-keverő, alattomos, hazug, affektáló, érzékenykedő, izgága vagy szertelenül kritikus természetű, az nem szívesen látott tagja a diáktársaságnak, amely vagy megneveli, vagy túlad rajta. A szülő ilyen irányban is kérdezősködhetik fiának pajtásainál és adott esetben megpróbálhat neveléssel, még inkább azonban a gyermek önnevelő tevékenységének segítségével javítani a hibán. Olvassák el az ilyen fiúk *Foerster*: Az élet művészete c. könyvét (6. kiad.), főleg a barátság kellékeiről szóló IX—XIII. fejezeteket. Ezt a kitűnő ifjúsági könyvet már a 13—14 évesek haszonnal forgathatják. *Tóth* Tihamértól A jellemes ifjú-t a 15. évtől kezdve szeretik olvasni.

Végül még a hibás testűek, betegek és gyengék szoktak természetszerűleg aszociálisok lenni. Az egészséges gyermekek még nem értik nyomorék vagy beteg társuk keserű fájdalmát, amiért tehetetlenül csak nézője lehet az ő játékaiknak s ha mégis megpróbálna beállni közéjük, vigasztaló szó nélkül zárják ki a játékból. Ezeknek a szegény gyermekeknek helyzetét komolyan kell venni. Árvaságuk fájdalma és szégyene már kisebb korukban megfertőzheti kedélyéletüket, mogorvaságra és zárkózottságra hajlamosít, sőt könnyen az alsóbbrendűség érzését keltheti bennük, ami egész nevelésüket veszélyezteti, embergyűlölővé teheti őket s különféle álértékekben, káros «kompenzációkban» kereshet kiegyenlítődést.

Azoknak a fiúknak sorsa sincs tragikus vonások nélkül, akikre többé-kevésbé jó egészségben eltöltött esztendőök után, nagyobb korukban szakad rá a betegség vagy elnyomorodás. Sőt az ilyen néha még súlyosabbnak érzi az őt ért veszteséget, mikor a társaságban mást lát eddigi helyén, legkedvesebb sportját abba kell hagynia s lehetetlen egyiknek-másiknak észre nem vennie, hogyan veszíti el játszó és sportoló pajtásai közt szerepével együtt befolyását.

Az ilyen esetekben nincs más hátra, mint hogy ezeket a gyermekeket, akár régóta tart ez az állapotuk, akár újabb keletű, a szülői ház vegye körül meleg szeretettel, nyugtassa meg őket és mutassa meg nekik az érvényesülésnek előttük is nyitva álló útjait. Egy-egy megértő jóbarát becslése ilyenkor különösen értékes kárpótlást jelent. De mindennél többet ér,

ha az ilyen tanulóknak felnőtt jóakarója vagy lelki vezetője van, aki segít a legmagasabb javak felé irányítani csüggedő tekintetét.

4.

A *serdüléssel* a társas hajlamú fiúkban is csökken a nagyobb közösségek iránt való érdeklődés. A nagy játszópajtáságok, melyek a legkülönbözőbb természetű fiúkat egységbe tudták olvasztani, most kisebb, 2—3 tagú csoportokká hullanak szét. Ezeket az egyes csoportokat még mindig a személyiségen kívül álló okok, a tanulás, sport, séta, bélyeggyűjtés, fényképezés, kémiai kísérletek, művészet, szórakozások tartják össze, később a felfogás közössége, de lassan már a szorosabb értelemben vett *egyéni barátság* elemei is megjelennek. A fiúk már nemcsak érdekeik egyezése és a sorsközösség alapján, hanem egyúttal jellemük alapján találhatnak egymásra.

«Voltaképpen a serdülés korában nyeri a barátság igazi értelmét és méltóságát. A befelé fordulás, az öntudat és személyiségtudat kifejlődése s a magányosság érzése teremti meg a személyes barátság feltételeit. A közlődés igényének erős érzése sokszor tudatosan sarkallja a serdülőt a barátság keresésére.»¹ Annyira, hogy némely serdülő szégyenkezni érzi, ha nincs barátja, sőt olyan pedagógus is van, aki aggasztónak gondolja ilyen korban a baráttalanságot.² Naplók és levelek tanúskodnak róla, hogy mennyire kezdenek a serdülők igazi jóbarát után kíváncskodni, akiben meghallják mély érzéseik visszhangját, aki «megérti» őket s akinek betekintést engedhetnek belső világukba. Hiszen az igazi barátság tulajdonképpen a más lelki életének adoptiója.

Ezért van az, hogy míg a kisebb fiúk barátkozásának célja sokszor inkább a külső védelem a nagyobb testi erejű fiúk támadásaival szemben, addig a serdülőknél ez a védelem már *belső* világuk védelmét jelenti a «többiek» meg nem értése ellenében (Hanno és Kai barátsága, Thomas Mann *Buddenbrooks*-ának utolsó fejezetében).³

Emellett a legtöbb barátságnak ilyen korban már pozitív

¹ Henri, in «Pädag. Lexikon der Gegenwart», I. 1930.

² W. Hoffmann. Id. *Henn*: Vom Wesen und Wert d. Jugendfreundschaft. 1928. 51. 1.

³ Messmer: Grundzüge einer allgem. Pädagogik u. moralische Erziehung. II. r. 2. k. 1909. a gyermekbarátságoknak 7 főbb indítékát karolja fel (670. sk.); a gyermekbarátságok megszűnésére is érdekes soldákat gyűjtött össze a kicsinyek köréből (674. kk.). Mindezek többé-pévéssé váltak a serdülőknél is megtalálhatók.

tartalma is van, úgy mint a felnőtteknél. A nőiesebb fél, rendszeren a fiatalabb, keresi barátjában azt, ami imponál, a testi erőt, ügyességet, bátorságot, szellemi fölényt, erkölcsi kiválóságot, a leendő férfit. A másik viszont, rendszeren az idősebb, különösen ha egyúttal ő a tehetségesebb, kiválóbb, teret keres az érvényesülésre, személyt, akit felsőbbségével befolyásolhat, vezethet. Végül mind a kettő keresi egymásban azt, akivel szeretetében jót tehet. Ennek során a Philothea szerint: «A barátok kölcsönösen föltárják egymás előtt titkaikat s érzelmeik és hajlandóságaik kicserélődnek egymással. Ez főleg akkor történik, ha a barátságnak nagybecsülés az alapja. A barátság ugyanis föltárja a szívet, a nagybecsülés aztán jót-rosszat egyaránt bevisz oda.»¹

Ez a bizalom és a másik iránt érzett önzetlen jóakarata néha szinte atyailag gondossá és fáradhatatlanná teszi a serdülőt, mikor barátjáról van szó. Ha ajándékokkal nem kedveskedhetik neki, legalább kölcsönbe hord neki könyvet, játékszert, biciklit; a szegényebbnek kedvezményeket szerez, utazni, nyaralni viszi, megosztja vele a tízórait. Sok fiú saját érdekeinek veszélyeztetésével is kész bajba jutott barátján segíteni, szívesen mentegeti és dicséri. A legtávolabbi városrészből is felkeresi, ha beteg és meg kell neki mutatni az új leckét, vagy valamely nehezebb részt meg kell belőle magyarázni. Általában ezek a közös tanulással eltöltött órák és félnapok sok tanulságos és megkapó esetnek lehetnének tanúi a diákbárságok önfeláldozó életéből. S nem a legendák világából való az a diák, aki nekikeseredett és öngyilkosságot emlegető barátját karonfogva viszi a hittanár elé. De az a másik sem, aki követségben jár a hittanárnál és hazamenni nem merő barátja nevében megkéri, hogy eszközölje ki a megtevédt fiú számára az esetről még nem is értesült szülői ház *salvus conductus*át.

Legmagasabbra talán mégis akkor emelkedik ez a barátság, mikor egymás jelleméről, erkölcsi és vallási nehézségeinek orvoslásáról van szó. Van olyan tanuló, aki idáig nem fordított különösebb gondot vallási életére, de barátja hitbéli kétértelműségeinek vagy lelki ínségének láttára szent buzgósággal kerül el és iparkodik Istenhez vezetni. Fiúk, akik maguk sem kerültek ki a diákkor erkölcsi gyengéit, minden rábeszélő készségüket latba vetik barátjuk erkölcsi megmentéséért. Eközben persze maguk is buzdulnak és javulnak s a konkrét

¹ 3, 22. *Platz* ford.

erkölcsi problémákkal való közvetlen, életszerű foglalkozás útján valójában csak most nyílik meg előttük a legmagasabb eszmények vonzó világa. Ezt az *amitié spirituelle-t* tekinti Szalézi Szent Ferenc a barátság legtökéletesebb alakjának.

Mindezek eléggé mutatják, hogy «a serdülőkori barátságba belevegyül az ébredő szenvedélyességnek egy csöppje is. A gyermekeknek lényegében objektív és tárgyias megalapozású társasága ekkor egészen személyes intimitássá változik. Míg a gyermek azonnal kész minden játszótársát 'jóbarátnak' nevezni, addig a serdülés idején ez a szó külön sajátos méltóságot nyer. Az új ösztön úgy látszik minden indulatnak kölcsönöz valamit abból az erőből és kizárólagosságból, mely a legjobban megkülönbözteti egymástól a felnőttek szenvedélyeit s a gyermek gyengédségét.»¹ Amennyiben észrevenné a szülő, hogy serdülő fiának barátsága valamelyik társával szemben kivételesen szexuális színezetű rajongássá válik, vagy az elpuhulás és elnőiesedés veszedelme fenyegeti, okos felvilágosítással és a látogatások ritkításával veheti elejét egy egészségtelen fejlődésnek. Erre való tekintettel már a serdülés előtt sem volna szabad elnézni, hogy a fiúk barátságából egymást csókolgassák, vagy az érzéki szeretetnek egyéb jeleivel illessék.

A nagyon lelkes barátok közt az is megtörténik, hogy egyikük a maga szellemi vagy erkölcsi fölényével, nagyobb aktivitásával, vagy egyéb tulajdonságával túlságosan erős befolyást gyakorol a másiknak fejlődésére és valósággal/elnyomja annak egyéniségét. Ezt még a leggazdagabb lelkű barátnak, sőt szülőnek és nevelőnek sem szabad ambiciónálnia és megengednie, amint a legértékesebb szülői vagy nevelői egyéniség sem vállalkozhatik arra, hogy a gyermek számára a barátot pótolja. Már *Szalézi Szent Ferenc*, a barátság élesszemű vizsgálója észrevette, hogy a barátság nemcsak hasonlóságon, hanem ellentéteken is épül, sőt a szeretetnek első forrása nem is a *ressemblance*, a hasonlóság, hanem a *convenance* és a *correspondance*, az egymásnak való megfelelőség, amely az ellentétes tulajdonságokat a barátság egy-egyében mindkét fél kölcsönös kiegészítésére és tökéletességére használja fel («*pour s'entre-communiquer quelque perfection*».)² Ha a szülői szeretet vagy nevelői ambíció egészen a maga számára foglal le egy fiút, épen ettől a kiegészüléstől

¹ Bühler—Várkonyi: *Az ifjúkor lelki élete*. 1925. 170. 1.

² *Traité de l'amour de Dieu*. 1, 8.

üti el, s ezzel együtt az egyiket a fiatalos kedélyvilágtól, a másikat talán az életrealitás megtanulásától fosztja meg.

A barátoknak egymásra való nagy hatásával még egy veszedelem van adva: az értéktelen barátoké. S a régi mondás igazsága szerint «amicitia aut pares invenit aut *facih*.¹ Szerencsére az a szabály, hogy az embert barátjáról lehet megismerni, nemcsak a felnőttek körében érvényes, a tartalmasabb és értékesebb fiúk többnyire a hozzájuk illőkkel szeretnek együtt lenni (*pares invenit*). Ha véletlenül egy megbízhatatlan fiú tűnik fel a jónak társaságában, ez nemcsak annak a barátságnak veszélyességére, hanem akárhányszor a saját fiúk lelkében végbement, vagy legalább készülő változásra irányítja a szülők figyelmét.

De a fiúk maguk is szeretnek barátaikról beszélni. Elmondanak róluk sok szépet és örülni valót, sok apró, de jellemző vonást, amely kitűnő ajánlólevél az illetőkre nézve, azonfelül a szülő fel is használhatja saját fiának nevelésében. A jó mellett aztán a rossz is szóba kerül. Némely fiú gyermekes gyanútlanysággal olyan mozzanatokat is elmesél barátjával kapcsolatban, amelyek óvatosságra intik a szülői házat.

Mások tudatosan is panaszkodnak társaikra. Ezek között a bíráló megjegyzések között gyakran akadnak olyanok is, amelyek inkább a bírálót jellemzik, mintsem a megbíráltat. Nevezetesen olyankor, mikor a fiú barátjában olyat kifogásol, ami benne magában talán még nagyobb mértékben megtalálható: hogy önző, állhatatlan, türelmetlen, vagy tapintatlan. Ezekkel a kifogásokkal akaratlanul is a maga hiányait árulja el, mert igényeivel a maga személyiségének eszményi képét vetíti bele barátjába, s amilyenek őt kívánja: állhatatosnak, türelmesnek, olyannak voltaképpen önmagát szeretné látni. Kétszeresen becseles az ilyen önvallomások a szülők szemében, ha serdülőktől valók, akik közismert zárkózottsággal rejtgetik előttük lelkük titkait.

5.

Nem egy diákbártság fokozatos kihülése vagy hirtelen széttörése is tanulságos bepillantást enged a fiatal lelkekbe. Nem lehet itt valamennyi esetnek egyforma jelentőséget tulajdonítani. A gyermek s a fiatalember sem lehet mind jó ember-

¹ A barátságban vagy hasonlóra talál az ember, vagy hasonlóná válik.

ismerő, egy-egy fiú megnyerő külseje vagy ügyes fellépése némelyiket könnyen leveszi a lábáról. Az ilyen kevésbé meg-alapozott barátság nem lehetett tartós.

Fájdalmasabb az olyan barátságok sorsa, amelyek az egyik fél elsekélyesedésével együtt romlanak s erkölcsi halálával együtt halnak meg. A barátság gyengülése tehát a barátok *lelkületének* kezdődő szétválását jelezheti. Máskor meg, kivált nagyobb társaságokban, valamelyiknek vezérkedő hajlamát, zsarnokoskodását, vagy egyéb módon kellemetlen viselkedését árulhatja el.

Igen sok baráti viszony fenekük meg a barátság valamelyik lényeges kellékének, az önzetlenségnek, tiszteletnek, vagy őszinteségnek hiányán.

Aki csak azért ragaszkodik barátjához, mert ez kész számtani feladatot, jó uzsonnákat, ingyen mozit és színházat, vagy előkelő bridzspartnert jelent ránézve, az nem várhat tőle örök barátságot. Hiszen: «Non est personae, sed prosperitatis amicus».¹

A mélyebb barátságnak elengedhetetlen követelménye a finom tapintat, a diszkréció. Kevesen érzik, még kevesebben tudják, hogy épen az értékesebb egyéniségek barátságához bizonyos tiszteletteljes tartózkodás és «distancia» szükséges. Ilyen barátot sem egynek teljesen a maga számára lefoglalni, sem telhetetlen mohósággal folyton a sarkában lenni/nem szabad. Erre a gyakori hibára utal *Emerson* következő helye: «Leánykák és fiúk dolga barátjukat tulajdonul tekinteni s rövid és zagyva gyönyört szürcsölni a legnemesebb jótétemény tartós élvezete helyett».² Ezeknek, valamint az olyan fiúknak, akik túlságosan sok időt szeretnek társaságban eltölteni, megfontolásra lehet ajánlani *Foerster* tanácsát: «Az emberekkel, még legjobb barátainkkal való érintkezésünket is mindig azon elv szerint kell szabályoznunk, hogy csak azok tudnak valamit adni egymásnak, akik szigorú aszkézist gyakorolnak szórakozási és fecsegési szükségleteikkel szemben, és nemes, hűséges baráti vonatkozások közepett is a lelki magány erős várát építették fel maguknak».³ *Payot* útmutatásai a «veszedelmes társakról» ugyan főiskolásoknak szólnak, de nagyobb gimnazisták (és szüleik) is haszonnal olvassák.⁴

¹ Nem az illető egyéniségének, hanem saját érdekeinek barátja'

² *Emerson*: Szerelem, barátság, a költő. Ford. Wildner Ö. 1920. 96. 1.

³ *Foerster—Schütz*: Élet és jellem. 1914. 91. 1.

⁴ *Payot—Weszely*: Az akarat nevelése, II. k. 1921.

A barátságnak külön veszélyei vannak a puha jellemekre nézve. Ezek némelyike olcsó hízelgéssel vagy hazugságokkal¹ próbál barátja kedvében járni, vagy kötelességének érzi, hogy őt hibáiban és illúzióiban megerősítse. Nem tudja, hogy tartós erkölcsi kapcsolatokat nem lehet hazugságokra építeni s a hízelgés is hazugság. Még a *helyes* dicséreshez is előkelő lélek és valamiféle művészi ízlés kell. «Il n'y a qu'une âme noble qui sache louer.»²

Mások nézeteikkel és tanácsaikkal tolazkodnak barátjuknak; vagy azért, hogy a Gondviselés szerepét töltsék be körülötte, vagy mert ötleteiknek dicsérőre és csodálóra van szükségük. Ezek csak addig ápolgatják a barátság fáját, míg homlokukra babért terem.

A jó barátság dicséretéhez tartozik annak tartóssága. Meg kell csúfolnia *Szent Jeromos* panaszát a barátság törékeny voltáról: (Amicus diu quaeritur, difficile invenitur, facile amittitur).³ *Herder* írja: «A rosszal kötött barátság hasonlít a regg árnyához: délig egyre kisebb lesz. A jóval kötött barátság nő, miként az est árnyéka, s növe kísér sírodig».⁴

6.

A barátság, mint láttuk, bizonyos egymásnak-valóságon, lelki egységen alapszik. Ellenére van tehát minden olyan *különbség*, amely szétválaszt.

Ilyen mindenekelőtt a nagy *korkülönbség*. Itt-ott ugyan kivételekkel is találkozunk s ismerünk olyan nyolcadikost, aki védő szeretettel karolja fel és óvja negyedikes kis barátját s barátságuk évről-évre mélyül, míg egész életre szóló barátsággá fejlődik. Általában azonban jelentős korkülönbség mellett nem egészen természetes a barátság, könnyen kiragadja a fiatalabbat osztályának gondolat- és érzésvilágából s az idősebbek majmolására szoktatja. Máskor szexuális téren kelthet jogos aggodalmakat. Bizonyos körülmények közt talán még ennél is veszedelmesebbnek kell tartani felsőosztályos diákoknak főiskolásokkal (instruktor!), vagy más felnőttekkel való barátkozását, különösen ha ezek nem az iskola világ-

¹ «Un amour peut mourir d'une vérité, comme une amitié d'un mensonge.» *Bonnard*: L'amitié. (Hachette édit.)

² U. o.

³ A barátot sokáig keressük, nehezen találjuk meg, könnyen elveszítjük.

⁴ *Id. dr. Révai József*: Útravaló a vakációra, I. 1934. 30. 1.

nézetét és erkölcsi elveit vallják. Valahányszor 7. vagy 8. osztályú tanulók lélekben hirtelen távolodni kezdenek az iskolától, nem érznek vele többé közösséget, érdeklődésük az iskola munkája iránt veszendőbe megy, az ilyen jelenségek mögött majdnem mindig ilyen idősebbek társaságába való tartós belekerülés áll, amit néhol még a szülői ház is támogat.

Ahol a szülők kenyérkereső munkájuk vagy társadalmi kötelezettségeik miatt sokat tartózkodnak házon kívül, ott már a kisgyermek tartósan felnőttek társaságára szorulhat. A tapasztalt, bölcs nagyapa beszélgetései ugyan sokban áldásosak lehetnek a gyermekekre, de már a nagybácsik és nagynénik társaságáról általánosságban nem lehet ugyanezt állítani.

A felnőtt sohasem lehet a gyermek pajtása, még ha el is játszogat vele. A cseléd sem lehet az. A gyermeknek a cseléddel szemben való helyzete a kényes kérdések közé tartozik. Mert egyfelől bizonyos, hogy általában a cseléd értelmileg és erkölcsileg nem áll valami magas fokon, sok ostobaságot és helytelenséget, egyenesen rosszat is tanulhat tőle a gyermek, nem szabad tehát megengedni, hogy közel férközzék ennek lelkéhez. Másfelől azonban tiszteletre is kell a gyermeket tanítani a cseléd emberi méltósága és munkája iránt. Itt a helyes mértéket legkönnyebben az a gyermek fogja eltalálni, akit szüleinek jól átgondolt keresztény magatartása (pl. a Foyerster-féle «Christentum und Klassenkampf» szellemében) irányít.

A cselédekkel szemben indokolt óvatosságot multhatatlanul ki kell terjeszteni a család olyan felnőtt barátaira és ismerőseire is, akik sokat barátkoznak a fiúkkal. Erélyesen ki kell tartani amaz elv mellett, hogy felnőtt és gyermek közt nem természetes dolog a barátkozás *s minél jobban sürgeti az illető, annál kevésbbé az.* Ezek mögött a gyakori «barátkozások» mögött nem egyszer szexuális és gyermekrontó törekvések rejtőznek. Hogy «barátságos idegenekkel» az utcán nem szabad beszélgetésbe elegyedni vagy tőlük bármit is elfogadni, erre vonatkozólag az iskola leggondosabb utasításai sem tehetik feleslegessé az otthoni figyelmeztetést és ellenőrzést.

Azt az elvet, hogy felnőtt és gyermek közt nem természetes a barátság, a szülőre nézve, sem lehet felfüggeszteni. Sőt a barátság lényegének félreismerése, ha a szülő kisebb gyermekének pajtása, a nagyobbak barátja kíván lenni. Sokszor ugyan csak azt akarja a szülő ezzel az utóbbival mondani, hogy ugyanolyan komolysággal és bizalommal szokott okos, nagy diákfiával beszélgetni, mint ahogy meghitt

barátjával beszél a felnőtt ember. Ez kifogástalan és szép gyakorlat, amely számot vet a serdülők növekedő szellemi érettségével és felelősségtudatával, s tervszerű átmenetekkel készíti elő őket a felnőtt ember önálló életére. Mindez azonban mitsem változtat a szülő és gyermek viszonyának *alarendeltségi* jellegén, tehát nem barátság. A szülő sohasem cserélheti fel hivatásával járó magasabbrendű helyzetét a jóbarátok *egyszintű* (koordinált) viszonyával. Hova lesz a szülő tekintélye, ha serdülő fiát már felnőttek módjára kezeli, bevezeti a klubéletbe, kellően meg nem választott társaságokba magával viszi, talán saját könnyelműségeibe is beavatja és segítségére van az iskolával vagy a másik szülővel szemben való titkolózásban s egyéb szabálytalanságokban?

Ugyancsak nem kívánatos barátságokra vezethet még a serdülőknek a felnőttek sportéletében való részvétele is, kivált olyan fiúknál, kiknek lelkében az egyoldalú sportideál jutott uralomra. Itt a veszedelem abban áll, hogy az ifjúság éppen a sport terén veheti fel legkönnyebben a versenyt a felnőttekkel és ruganyosabb testével föléjük is kerekedhetik. Ezeket a teljesítményeket manapság általában igen nagyra értékelik és így az ilyen fiú könnyen másban is egyenrangúnak érzi magát felnőtt «barátaival», kelletlenül sokkal korábban kinő a középiskolából és jogot formál a felnőttek életmódjához.

7.

Amint a korkülönbség, úgy a *nemek különbsége* is inkább elválasztó, mintsem egyesítő tényező a diákkori barátságok életében. A gimnázium legkisebb növendékeinek csak elvétve vannak elemi iskolás korukból leánypajtásaik. A 12. életévig befejeződik a régi játszópajtásoknak nemek szerint való szétválása s a korábbi barátság helyébe özőbösség, idegenkedés, néha ellenszenv lép.

Még a serdülés korában sincsenek meg a különmeműek közt a barátság szükséges feltételei, nem eléggé értik egymást, röstellik egymást titkaikba beavatni. Ami ismeretségek ebben a korban fiúk és lányok közt keletkeznek, sokkal közelebb állnak a szerelemhez, mint a barátsághoz. Érdekes, hogy ezek a szerelmi barátságok átlag mennyire mentek az alacsony érzékiség mozzanataitól. Élettartamuk rövid, legtöbbjük nem éli túl a serdülés korát.

A 17. életév körül érkezik el a különmeműek komoly barátkozásának lehetősége. Jóllehet azonban nem kell kétel-

kedni abban, hogy ezek között a barátságok között is vannak egészen komolyak és tiszták, sőt a Philothea (3, 19) fel is sorol több ilyen a szentek (felnöttek) életéből, mégis azt kell mondani, hogy a gimnazistának nincs rájuk szüksége. Még ha a szülői ház ébersége s a fiatalok keresztény fegyelmezettsége örökdi is barátságuk tisztessége fölött, akkor is legalább az a veszedelem megvan, hogy könnyen elvonják a tanulót hivatásos munkájától.

A *házasság* mint legmagasabb formájú életközösség, magában foglalja a barátságot.

Pajtáságok fiúk és lányok közt minden életkorban előfordulhatnak és divatos társaságok levegőjében, meg a játék és sport (tennisz, fürdőzés, kirándulás, téli sportok) célközösségében helyel-közzel meg is teremnek. Aki ismeri ezeknek a pajtási kapcsolatoknak a nemek sajátos vonásait elmosó hatását, azt a minden tartózkodást felszabadító fesztelen viselkedést, amely ezekben a társaságokban ma már sokfelé polgárjogot nyert, valamint ezeknek az ismeretségeknek súlyos erkölcsi veszélyeit, az csak óvhatja a szülőket az effajta pajtáságok engedékeny elnézésétől.¹ A házi mulatságoknak, zsúroknak, estélyeknek is egyik veszedelme épen az, hogy a mindkét nembeli ifjúságnak kényelmes alkalmakat szolgáltatnak az ilyen káros pajtáságok létesítéséhez. Egyébként is ezeknek az összejöveteleknek szellemi üressége, léha és hazug hangja s a tanuló munkaidejét vagy éjszakai pihenését megrabló hosszadalmassága éles ellentétben van a gimnázium munkás és nevelő szellemével.

8.

Végül még a barátokat esetleg elválasztó *társadalmi* különbségeket kell szemügyre vennünk.

A kis gyerekek barátságát még egyáltalában nem befolyásolja a szülők társadalmi helyzete; az előkelő szülők fia pompásan eljátszik a szurtosképű, rongyos utcagyerekkel.

¹ *Stadler* Frieda ezektől a káros pajtáságoktól megkülönbözteti azt az ismeretséget, mikor fiúk és leányok gyerekkori játszótársak és közben is mindig azok maradtak és nincs szükségük arra, hogy úgy vegyék fel a pajtásmodort. Az ilyen jól összehangolt nagyobb társaság igazán keresztény neveltségű tagjai nem csekély nevelőértéket jelenthetnek egymás számára. Különösen figyelemreméltó, amit az életet ismerő szerző ezeknek a pajtási csoportoknak a házasságra-nevelés szempontjából való jelentőségéről tud mondani. (*Valaki vár engem.* 1934. 45—51. 11.) - *P. Schilgen* híres, alapos könyve: *Du und Er.* 1929. teljesen elítéli a nagyobb fiúk-leányok barátkozását.

Hogy aztán ez mennyire van javára, az más kérdés. A gondos szülő vagy teljesen megtiltja az ilyenrel való érintkezést, kivált, ha nagyon elhanyagolt gyerekekről van szó, vagy legalább szomszédoknál, házmesternél stb. tájékozódást szerez annak a fiúnak megbízhatóságáról. A fiát magát is megkérdezheti új barátjáról, még pedig lehetőleg mindjárt az ismerkedés kezdetén; később, mikor az új pajtás már megnyerte őt magának s esetleg rosszaságainak, aligha fog rá panaszkodni.

A gimnáziumba nagyon elhanyagolt gyermekek nem kerülnek be. De hiányos házinevelésű, rossz modorú, bár romlatlan szívű fiúk itt is akadnak, különösen olyanok, kikkel nagyon szegény sorsú szülei nem foglalkozhatnak eleget. Ha mármost valamelyik szülő óvni akarja fiát ilyesféle barátainak durvító hatásától, ennek nagy körültekintéssel kell történnie, hogy a gyermeket a társadalmi gőg és elbizakodottság meg ne ejtse. Hogy ilyen esetben hogyan beszélhet gyermekéhez a jobb társadalmi állású szülő és viszont a szegény gyermeket hogyan lehet megtanítani jómódú barátai helyzetének helyes megítélésére, ezekre útmutatást és gyakorlati példát ad *Foerster* a *Jugendlehre* «Gassenbuben» és «Der reiche Kamerad» c. fejezetében.¹

A serdülés korában a *társadalmi kérdés* súlyos kedélyi és világnézeti válságokat támaszthat a még egyensúlyozatlan s erősen befolyásolható lelkekben. Ha megtörténik, hogy üreslelkű társak kinézik baráti körükből, ez mélyen elkeseríti a szegény szülők gyermekét, az életben való érvényesülésének gyenge kilátásai pesszimistává tehetik a serdültöt, aki ebben a lelki állapotban mindenféle politikai és társadalmi izgatásnak is inkább hozzáférhető.² A szülői ház tisztult, szilárd felfogása, az iskolának és lelki vezetőnek munkáján kívül egy együttérző jóbarát szeretete lassankint elsimítja a hullámokat.

A társadalmi felszűrenkezés (*ascendizmus*) néha már az iskolában is termel barátságokat. Amint eleve várható, ezek többnyire károsak. Nem mintha egyszerűbb családok gyermekeinek előkelőbbekkel való barátsága nem lehetne teljesen őszinte és nem járhatna mindkét félre nézve értékes tanulságokkal. Azonban vannak a kevésbbé tehetős fiúk közt olyanok, akiket pénzzel bővebben ellátott s talán még kissé

¹ Ezek a részek magyarul is olvashatók «Az élet művészete» (6. kiad.) 208 kk. és 213 kk. lapjain.

² *Marczell*: A bontakozó élet III. k. 242. 1.

szabadon is nevelt barátaik mellett megszáll az úrhatnáság ördöge és hogy a társaságból ki ne kopjanak, mindenben lépést tartanak vele. Szívtelenül folyton pénzért gyötrik hozzátartozóikat, csak teljesen kifogástalan ruhában lehet megjelenniük, divatos kesztyűre van szükségük, el kell menni a társasággal a drága műjégre, mikor a társaság útközben gesztenyét vásárol, ők is vásárolnak s ha a társaság autóbusszal száll, nekik is azon kell utazniok, ha ott van is zsebükben a villamos hetijegy.

Arra is van eset, hogy az ilyen törtető tudatos számítással a legelőkelőbbek közül választja ki barátját s árnyékaként mindenütt a nyomában van, alacsony hízelgéssel veszi körül, majmolja öltözködését, beszédmódját, kedvteléseit s ezek követésében súlyos anyagi áldozatoktól sem riad vissza, csak-hogy bejusson barátja kegyeibe, de egyúttal annak otthonába is, ahol mindennapos látogatóvá válik. S még szerencse, ha csak hazudozó és nagyzó, de elkerüli a kalandorrá-fejlődés tragikumát. A szolid és okos szülő minél előbb végét veti az ilyen barátságoknak s higgadt kitartással igyekezik fia törekvéseit a valódi életértékek felé terelni. Ha nem túlságosan tartalmatlan az a fiú, akkor szüleinek és tanárainak felvilágosító és vigasztaló szeretete még megmentheti jellemét a teljes elferdüléstől.

A tanulók társadalmi hovatartozása alapján a serdülés korától kezdve néha *exkluzív* jellegű baráti csoportok keletkeznek az iskolában. Azok a barátságok, amelyeket a technika vagy művészetek szeretete, a sport, vagy a cserkészlet lelkesít s általában valamely jó értelemben vett lelki megegyezés fűz egybe, nem szoktak a többiektől bántó módon elkülönülni. Annál inkább el lehet ezt panasolni azokról az állandó jellegű csoportosulásokról, melyeket egyenesen a klikkszellem, az alacsonyabb társadalmi rétegektől való gögös elzárkózás, vagy ami a legveszedelmesebb, az érzékiség terén való gátlásnélküliség, a szenvedélyek és bűnök azonossága teremt és amelyeket egy nevelő találóan «majomszigeteknek» nevezett el. Minden óráközben ugyanazokat a csoportokat látni, amint összebújva tárgyalják előkelő és költséges szórakozásaikat (lovaglás, vadászat, színház, házibálok, kártyadélutánok), vagy pedig alacsony érzékiségű témáikat, melyeket fásult és fegyelmetlen nevetéssel kísérek.

Ezeknek a jelenségeknek megfigyelése és kezelése az iskola feladata. A szülő bízvást közölheti ilyen irányú gyanúját vagy észrevételeit az iskolával s bölcsen jár el, ha megtiltja

fiának, hogy az ilyen társaságnak iskolán kívüli összejövetelein megjelenjen vagy pl. vele színházba menjen. A bűn misztériumához tartozik, hogy éppen ezeknek az ösztön-barátságoknak leszerelése szokott a legnehezebben sikerülni. Pedig ha nem tudja valaki őket idejében szétválasztani és komoly felfogásra hangolni, akkor sokaknál az ismeretségből egész életre szóló szövetség lesz, amely belerögzíti őket léha természetükbe.

Lehet-e a diákbárságokat irányítani, ilyeneket tanáccsal és rábeszéléssel létrehozni?

Általában csak kisebb mértékben. A barátság belső szükségletek kielégítése s már a kisebbek közt is sokszor élénk szimpátia- és antipátia-érzelmek döntik el a barátság sorsát, ezekbe beavatkozni nincs sok lehetőség. Még legtöbbit a kívánatos, de bátortalanul induló barátságok támogatásával lehet ezen a téren elérni. Épp így a káros barátságok szétbontására vonatkozó törekvések is számos esetben meddők lesznek. A barátságot összetartó érzések és érdekek nem egyszer erősebbek a szülő befolyásánál, olykor a tanári parancsszó is nehezen bír velük, kivált, ha nemi irányú beszélgetések (már a 13., még inkább a 14. életévtől) vagy kioktatások fűzik össze a fiúkat. Ha a nyílt engedetlenséget nem merik vállalni, a színleléshez fordulnak.

Még ezeknél is nehezebb elérni az iskola falain kívül élő, vagy ott folytatódó barátságokat, ezek többnyire rejtve is maradnak. Amennyiben az iskola ilyen káros külső ismeretségekről tudomást szerez, megkísérli velük szemben a szülői ház fokozott éberségét igénybe venni.

A rossz barátságok leszerelése körül még legtöbbit a lelkiatya vagy idősebb bizalmas jóbarát szava érhet el, a szülői ház inkább csak abban az esetben, ha az otthon folyó nevelés a tekintélynek és bizalomnak, a szigorú fegyelemnek és szeretetnek szerencsés összhangja.

* * *

Mindezek a diszsonanciák zavarhatják ugyan, de el nem némíthatják a barátság himnuszát. Már a kisebbek barátsága is a széleskörű érdeklődésnek és ismeretszerzésnek, a szeretet és önfeláldozás társas érényeinek, általában az önmagukból való kiemelkedésnek, az akarat- és kedélyéletnek s az egész jellemnek hatékony fejlesztője s a kölcsönhatások révén egész sereg szunnyadó hajlam életrekeltője.

Nélküle mennyi jó gondolat nem tudott volna megszületni, mennyi lelkesedés erőre kapni, mennyi egészséges gyer-

meki romantika kivirágozni s mennyi kedves emlékkal volnánk szegényebbek!

A barátság jószágon és bizalmon épül, elválaszthatatlan kellékei és gyümölcsei a nyíltság, megbízhatóság, önzetlenség és hűség; s gyümölcseiről kell megismerni a fát. Bizonyos, hogy a házasságtól eltekintve a barátság két személynek legmagasabbrendű életközössége. Vannak emberek, akik egész életükön át egy másik ember lelkéből élnek. Feltűnő, hogy Szalézi Szent Ferenc a lelki élet számára írt könyveiben mekkora teret szentel a barátságnak.

Meglehet ugyan, hogy ezek nem is mind az ifjúkori barátságra, hanem csak a férfi kifejlett barátságára vonatkoznak a maguk teljességében. De a férfibarátságokról azt olvassuk, hogy nagyobb részük még az ifjúkorban lobbant lángra.¹

¹ *Tumlirz: Pädagogische Psychologie. 1930. 122. 1.*

Diákélet és olvasmányok.

Írta: dr. Bátori József.

A Magyar Könyvbarátok vezetősége Diáriumának ezévi karácsonyi számában körkérdést intézett közéletünk számos vezető egyéniségéhez az ifjúsági irodalomról. Milyennek szeretnék ők látni az ifjúsági irodalmat? Maga az a tény, hogy erről a kérdésről ennyi közéleti nagyság — közöttük Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond, Tóth Tihamér, Ravasz László, Császár Elemér, Benedek Marcell, Sipőcz Jenő — érdemesnek tartotta hosszabban nyilatkozni, világosan mutatja az ifjúsági irodalom kérdésének óriási fontosságát. Az pedig hogy a hozzászólások legnagyobb része megegyezik abban, hogy az ifjúsági irodalomnak a tanítást és nevelést úgy kell tudni elvégezni, hogy feltétlenül művészi maradjon, hogy «akár mesél, akár tanít, vagy nevel, művészek kezében legyen» hogy nem tartják helyesnek, «ha az ifjúsági irodalmat kiszolgáltatják a pedagógiának» mindezek arra indítanak bennünket, hogy ifjúsági irodalomról szólván elsősorban ezt a kérdést, *a művészi irodalom kérdését* tisztázzuk.

Szegény, szegény mai ember. Egyik része valaha elképzelhetetlennek tetsző nyomorban küzdök a pusztta megélhetésért és sem pénze sem szellemi ereje és idege nem marad, hogy az igazi művészethez, igazi irodalomhoz eljusson. Vagy egyáltalában nem olvas, nem jár színházba, mert erre nincs fizikai ideje, vagy anyagi és kimerültségi okokból kénytelen beérni a könyv-kartell tömegcikkeivel, a különböző filléres stb. könyvek pusztán szórakoztató irodalmi pótkávéjával. A másik részen talán megvan az anyagi jólét és a testi, szellemi ráérés — a mai vagyonos osztály — de itt meg mintha nagyon széles vonalon a minél több élvezet, a merő szórakozás volna a cél és ezért igazi művészet helyett ez a csoport sem jut túl «szellemi» élvezetei terén a magazinoknál, a Színházi Élet légkörénél, a nagybetűs Életet csak alacsony szerelmi szenvedélyek, házasságtörések, sőt perverzításokon keresztül bemutató regényeknél.

Pedig az igazi művészet nem luxus, hanem ép úgy darabja az emberhez méltó magasabbrendű életnek, mint a szellemi igények általában. Az igazi művészet sokkal több, mint szórakozás, mint pihenés mint eszköz, mely üres és unalmas pillanatainkon átsegítsen. Az igazi művészet ép olyan elfojthatatlan vágya az emberi életnek, mint a tudós nyughatatlansága, mellyel egyre több és több igazság birtokába akarja juttatni az embert. Amint a tudós fáradhatatlanul kutat, hogy egyre több igazságot hozzon a földre, a művész is meglát világokat, melyeket nemzedékek nem láttak meg és meghall olyasmiket, amiket generációk hallatlanba vettek. «Amit fül nem hallott, a szem meg nem jára, azt én írva lelem lelkem asztalára» — mondja az épen fantáziájáról nevezetes Vörösmarty. A művésznek megvan az a csodálatos adománya, hogy bele tudja magát élni rég leltűnt világok életébe, épen úgy mint a jövő századok még ismeretlen «regényébe». Bele tudja magát élni egészen más társadalmi osztályok embereinek a sorsába és ami több, mind ezt velünk is meg tudja láttatni. Miközben megismerkedünk az ő egyéniségével, a korrall, amelyben élt, a néppel, amelyből született, a minden nagy alkotásban jelenlevő örök emberi vonások, a világ és az ember legnagyobb problémáinak feltárásával, eddig csak sejtett összefüggéseknek felderítésével valamiképen a magunk élményeire, gondolataira, érzéseire, jellemvonásaira és problémáira bukkanunk. A sokaktól tévesen luxusként minősített művészet segítségével tehát valójában nagyobbodott emberismeretünk, gyarapodott életismeretünk, világosabb lett önismeretünk. Így a sokaktól tévesen pusztán szórakozásnak gondolt irodalom egyéniségünk és létünk mélyebb és gazdagabb kialakításának nagyfontosságú eszköze. Sajnos azonban, ma ott tartunk — talán azóta, amióta az írásból meg lehet élni, — hogy az emberi élet és saját életük feltárására hivatott művészek kiszolgáltatják magukat a közönség és a kiadó sokszor nagyon is alacsony vágyainak és ezért joggal kell beszélünk manapság «az írástudók árulásáról.»

Azt mondhatja erre valaki, ez talán mind igaz, de a «magasabbrendű» irodalom mégis csak egyes kivételeknek lehet osztályrésze. A közönség nem szereti az igazi tokajit, mert azt hiszi, attól megfájdul a feje. A nagy tömegeknél tehát meg kell elégedni a szórakoztató irodalom talán kétségtelenül sekélyesebb, de nekik való lőréréjével. De vajjon bele szabad nyugodnunk abba, hogy van egy szórakoztató,

alacsonyabbrendű irodalom a «nagy tömegek» és egy mélyebb irodalom a «kiváltságosak» számára? «Ebbe nem lehet, nem szabad belenyugodni, először, mert nem igaz: Tolsztoj és mások példája bizonyítja — nem is beszélve magának a népköltészetnek a remekeiről — hogy lehet igazi költészettel is hozzáférni a tömegekhez. Másodszor, mert ha igaz volna is: a mesterember-irodalom nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi mínusz-t is jelent s a tömegeket nem szabad az igazi művészet erkölcsi plusz-ától megfosztani.

Erkölcseleg káros a mesterember-irodalom már pusztán a banalitásánál fogva is: azzal, hogy nem kényszeríti az olvasót saját lelkének mélyebb megismerésére. Az ismerd meg önmagadat a legfontosabb erkölcsi parancsok közé tartozik, úgyszólván alapja minden morálnak. Ennek az önmegismerésnek megbecsülhetetlen eszköze lehet az olvasás, hiszen — mondottam — eközben válik bennünk tudatossá, eközben talál kifejezésre sok minden, amit tompa öntudatlanságban éltünk át. Tehát bünt követ el, aki ettől az alkalomtól megfoszt bennünket.

Káros a mesterember-irodalom azért, mert a világról, a társadalom nagy kérdéseiről ép oly banális módon szól, mint az emberről magáról. A lényegbe vágó kérdéseket nem veti fel. Az életet, a halált, a végtelent, az erkölcs legsúlyosabb problémáit a hétköznapi ember üres szavaival intézi el. Nem ébreszt gondolatokat, nem biztat elmélyedésre. Akár konzervatív, akár az esetleges divatnak megfelelően radikális vagy szocialista húrokat penget, egyformán sekélyes jelszavakkal és a viszonyok felületese rajzával dolgozik. Az erkölcsi kár itt is nagy: hiszen a világgal, a társadalomnak nagy kérdéseivel szemben épen úgy állást kell foglaljunk, mint saját énünkkel szemben. És ezt az állásfoglalást lehetetlenné, vagy ami még rosszabb: felületessé teszi a mesterember-irodalom.

Legkárosabb azonban hamis idealizmusa. És e tekintetben mindegy, hogy az idealizmus vagy realizmus jelszavaival kacérokodik-e a mesterember, mindegy, hogy grófnőkről beszél-e vagy mocsárban nyíló liliomokról, kastélyokat ír-e le, vagy bűzös pinceodukba vezet. A végső diadal, amit hősei számára tartogat, mégis csak a cím, a rang, a vagyon: az olvasó legkevésbé komoly, legkevésbé értékes, legkevésbé ideális vágyainak kielégülése. És hogyan? Még jó, ha csak regényes véletlenségek, kiderült titkok, önfeláldozó barátok vagy szerelmesek, leálcázott sötét intrikusok segít-

ségével történik mindez. De különösen újabb időben a mes-
teremberek még szemérmertlenebbül szolgálják ki a könnyű
érvényesülés vágyát. Még talán erkölcsprédikátornak is tart-
ják magukat, mikor méltóságos címmel és automobillal ke-
csegtetik a gépirólányt, aki «magasra tartja a cukrot» főnö-
kének, már a szép asszonyok bájaival elért anyagi és hatalmi
sikereknek vagy lelkiismeretlen stréberek, üresfejű szerencse-
fiak karrierjének rajzolásában erről az álerkölcstről is meg-
feledkeznek; leplezetlen jóindulattal állítják a szegény, sóvár
ambíciójú fiatalember elé ezeket a mintaképeket. Olvasóm,
ha volt a kezdedben valaha ilyen könyv, sietve olvasd el
Stendhal Vörös és feketéjét, vagy Dosztojevszkij Bűn és
bűnhődését: hasonlítsd össze, hogyan látja az ambíciótól
megmámorosodott fiatalembert az igazi író és hogyan látta
a te mesterembered: lehetetlen, hogy ki ne nyíljék a szemed!»
(Benedek Marcell: Bevezetés az olvasás művészetébe.
40—41. 1.)

Szándékkal idéztünk egy nem vallásosnak ismert író-
t, hogy ezáltal is mindenki előtt világos legyen, mennyire nem-
csak «kegyes» szempontokból kell szót emelni az ál-irodalom
és az írástudók árulása ellen.

De ha meg vagyunk róla győződve, hogy nem szabad
belenyugodni, irodalom és selejtes irodalom közötti külön-
ségbe a felnőttek világában, tízszeresen meg kell győződve
lennünk erről a fiúk olvasmányaival kapcsolatban. Hiszen
talán a felnőtteknél található valaki egy pár érvet a szórakoz-
tató selejtes irodalom támogatására. Lehet talán állítani,
hogy akik csak a szórakoztató irodalomig jutottak el, nem
is nevelhetők jobb ízlésre. A felnőtteknek talán meg lehet
bocsájtani, vagy legalább is meg lehet érteni, ha agyonhaj-
szoltan, szabad perceikben is valami idegizgató és nem újabb
szellemi fáradságot igénylő könyvet vesznek a kezükbe, de
a fiatalságnál mindez fordítva van. Előttük az élet és akik
felelősek vagyunk jövő boldogulásukért, mindent meg
kell ragadnunk, hogy minél magasabbra emeljük őket. Ők
még abban a boldog korban vannak, amikor az olvasás mű-
vészetének iskolájába járhatnak. Az ő ízlésük még fejlőd-
hetik és egész életükben döntő jelentőségű lehet, hogy milyen
fokig jut el az iskolai évek alatt. Ezért kell iskola és szülői
ház előtt is egész határozottsággal, teljes világosságban állni
a tételnek: *az ifjúság kezébe csak jó könyvet lehet adni. Mert
«az ifjúságnak a legjobb is (csak) épp elég /d.»* (Goethe.)

Mit jelent a jó könyv? Elsősorban művészi szempont-

ból tiszta irodalmat, igazi művészetet. De ha meggondoljuk, hogy a könyvek barátaink és ellenségeink s hatásuk alól nem vonhatjuk ki magunkat, ha tudjuk, hogy az embert a könyvek formálják, s jobbá vagy rosszabbá teszik, de föltétlenül idomítják, alakítják, ha ismerjük az önmegfigyelőknek egyértelmű állítását, hogy az egyes könyvekkel való találkozásuk volt igazán döntő hatással fejlődésükre, sőt sokszor életük sorsára, akkor a merő művészi szempont mellé — amit az előbb fejtettünk ki — a *nevelő szempontot* is hozzá kell tennünk.

Ez a nevelői szempont elsősorban annak a tekintetbe vételét kívánja, amit legáltalában *az olvasás generációs problémájának* lehetne nevezni. Azt értjük ezen, hogy más jó könyv való a 10 éves és más a 18 éves fiúgeneráció kezébe. És ha ez nagyon természetesnek látszik, azt is hangsúlyozni kell, hogy éppen ennyire természetes, hogy más olvasnivalóra kell gondolni az első-második, a harmadik-negyedik, az V—VI., és a VII—VIII.-os fiúk számára is. Óriási hibát követ el a szülő vagy a nevelő, aki nem veszi tekintetbe a *gyermeki és ifjú lélek fejlődésének fokozatait*. Ma is előttünk van annak az anyának a képe, aki, mikor elsős fiáról beszélgettünk, azzal akarta bizonyítani gyermeke nagyfokú intelligenciáját, hogy büszkén említette: tetszik tudni, mit olvas a fiam: Gobineau Renaissance-át. Mikor fia egyik tízpercben Kellermann: Alagút ját falta és megkérdeztem tőle, miért nem olvassa az érdekes indián históriákat vagy utazásokat, ajkbiggyesztve válaszolta a kis koravén fiúcska: Ó, azok már nem érdekelnek engem, azokat már régen mind elolvastam. Azt kérdezhetné valaki, mi kifogásunk lehet az ellen, ha egy gyerek érettebb a koránál? Hátha egy csodagyerekekkel álltam szemben, miért ez a rosszalás? Azért, mert a csodagyerekek a legritkább esetben lesznek nemcsak hogy csodaemberek, de rendes emberek is! Koravének lesznek, sose érzik jól magukat a velük egykorúak között és megállapíthatólag egyre inkább visszafejlődnek. Valószínűleg nem kismértékben azért, mert nem fejlődtek szervesen, fokozatosan, mint a többi fiú, hanem idő előtt próbáltak magukba szívni olyan szellemi termékeket, amik értelmi és főleg lelki fejlődésük fokát még messze meghaladták. Mert mit foghat fel egy 10 éves gyermek pl. Gobineau: Renaissance-ából. Beszámolhat talán — hiszen a gyermeki elme fogékony — az adatokról, tele tömheti agyát a különböző nevekkel, de a dolgok lényege zárva marad előtte. Ez alatt pedig híjával marad azoknak a fiús élmé-

nyéknek, amelyek hatása alatt társai természetesen és szervesen bontakoznak gyermekből ifjúvá, ifjúból férfúvá.

Az össze-vissza és időelőtti olvasásnak a csodagyerekekre és normális fejlődésű fiúkra egyaránt még egy nagy veszedelme van. Idő előtt olvasván hatástalan lesz rá az a könyv, amelyik pedig kellő időben olvasva egész életére elhatározó fontosságú lehetett volna. Miért? Idétlenül olvasva, talán unottan félretette, később pedig, mikor már elég érett lett volna hozzá, nem veszi a kezébe, mert hiszen ő már olvasta és ismeri azt a könyvet és emlékei alapján az a véleménye róla, hogy nem érdemes elővenni. Ez a szempont természetesen vonatkozik nemcsak a szépirodalmi könyvekre, hanem mind a lelki olvasmányokra mind a szakműveltséget előmozdító írásokra. Más oldalról világítunk rá ugyanezekre a követelményekre, ha a generációs problémának *erkölcsi vonatkozásaira* mutatunk rá. Ugyanaz a könyv, amelyiket minden veszély nélkül olvashat egy nyolcadikos, esetleg rombolóan hat egy hatodikos diákra. A kisfiúk csak olyan meséket olvassanak, amelyek nem törlik le a lelkükről az érzületnek azt a kedves naivitását, amely annyira jellemzője ennek a kornak. A cinikus, a kiábrándító könyvek távol legyenek tőlük. A pubertás korában levő fiúkkal ne olvassunk olyan könyveket, amelyek a szerelemnek elsősorban testi vonatkozásait emelik ki, (pl. Zilahy L. regényei) hiszen épen más irányba kell terelni őket, hogy sikeresen eshessenek át válságaikon. Viszont csak hadd olvassanak minél több olyan regényt, amelyből magukba szívhatnak annyit az «égi szerelemből», hogy bármennyire is kiábrándítja őket később az élet, mégis eleven maradjon lelkükben az igazi szerelem képe. (Pl. Manzoni: A jegyesek, Dickens regényei.) De nem szabad szemet hunynunk az előtt az igazság előtt sem, hogy a 17—18 éves fiú sem tekinthető még felnőttnek, nem nagykorú még egyik sem. Óriási hibát követnek el a szülők, mikor talán azért, mert a lánytestvéreknek társaság kell, a 7—8.-os fiút egészen úgy kezelik a társaságban, mintha nagykorú lenne. Miért? Egyszerűen azért, mert nem felel meg az igazságnak és nem lehet büntetlenül véteni az igazság ellen. Az igazság pedig: hogy igazi felnőtt csak az, aki maga tudja eltartani magát. Ezért komolyabb sokszor egy 17 éves iparossegéd — egyetemi hallgató 24 éveseknél is, mert egészen másképen látja már az életet. Az a fiú, akit úgy tartanak el a szülei, a nagykorúságnak külső rekvizitumait szerezte csak meg — a felelősségek nél-

kül. A sokszor épen jobbmódú fiúknál annyira fájdalmasan tapasztalható léhaság, élvezetvágy és könnyelműség az igazságnak meg nem felelő társasági nagykorúsításból táplálkozik. Mit jelent ez az irodalom, az olvasás területén? Nem többet, mint azt, hogy a valóban nagykorú, a kialakult világnézetű ember az igazán művészi alkotásokból mindég lelki elmélyülést meríthet és épen mert kialakult a világnézete, könnyebben el fog tudni igazodni a modern irodalom útvesztőjében is. Viszont a még nem egészen nagykorú fiatal embernek nincsen kialakult világnézete s a legteljesebb mértékben összezavaró dhatik, ha idő előtt nekiesik a modern íróknak. Mert világnézeti harmónia helyett, mit tapasztalhat. «Zola tagadja a szellemet, Maeterlinck az anyagot, Ibsent halálra gyötrik a társadalmi formák hazugságai, Wells újakat készít elő, Tolsztojnak nem elég a kereszténység aszketizmusa, Anatole France azt is sokalja, amennyi van belőle és siratja a meghalt pogány világot, Byron gyűlöli az embert, Nietzsche Istent, Shaw mindent megmar, ami nekünk kedves. Valóban a kialakulatlan világnézetű ifjúságot nem elég az olvasás művészetére tanítani, — különösen a világnézeti kérdésekben — a nem-olvasás művészetére nagyobb szükségük van». (Menczer.) Nem hallgathatjuk el továbbá, hogy az egészen modern irodalom mennyire «betege a nemi problémának, valósággal szerelemben utazik és a realitás örve alatt egészen alantas érdekeknek válik kiszolgálójává.» (Prohászka). Pedig, hogy épen nevelői szempontból mihez kellene itt tartani magunkat, arra nem kisebb író figyelmeztet, mint Manzoni, az olasz romantikának egyedülálló nagysága. «A szerelem — mondja— szükséges a világon, de van és lesz belőle mindég elég. Egyáltalában nem használunk vele, ha művelésével fáradozunk, mert ezzel nem érünk el egyebet, mint hogy felélesztjük és lángrollobbantjuk ott is, ahol arra nincs szükség . . . abból amit szerelemnek nevezünk, szerény számítással legalább is ezerszerre több van, mint amennyire szüksége volna tiszteletreméltó fajunknak az önfenntartására. Azt vélem tehát, hogy oktalan munka ezt az érzelmet irodalmi művekkel folyton élesíteni. . .» Manzoni szavaihoz nincs hozzátenni valónk.

A fentebbiek kifejtése után — úgy érezzük — nem térhetünk ki a konkrét feleletadás elől: milyen könyveket adjunk tehát diákjaink kezébe az egyes évfolyamoknak megfelelően? (Természetesen az egyes beosztásokat nem szabad egymásba folyó átmenetek nélküli skatulyázásnak venni.)

Az elsős fiúknak nyugodtan adhatunk még meséket. Most talán már nem az egészen kisgyerekeknek valót, pl. Sebőknek a Mackó-meséit, hanem a népek nagy mesegyűjteményeit. Andersen, az Ezeregyéjszaka meséi, a Grimm-mesék, mindenekelőtt pedig a Benedek Elek neve alatt megjelent Magyar mese és mondavilág és a — hála Isten — elég gazdag magyar mese-irodalom (Móra, Herczeg, Gombos Albin, Harangi László) darabjai egészen bizonyosan nagyon érdeklik a gyerekeket. A másodikosoknál már előtérbe nyomulhatnak az indián históriák. Cooper, méginkább May Károly jobb fordításai, a kalandos utazások, természeti leírások, melyek az állatok életének leírására is kitérnek (pl. Kipling Dzsungel-könyve), nagyon érdeklik ebben a korban a fiúkat. A 3—4. osztályban már inkább a történelmi olvasmányokra kell vetni a súlyt: Benedek Elek magyar történeti elbeszélései, a Hazafias Könyvtár egyes darabjai, Rákosi Viktor művei, azután komoly útleírások (pl. Hédin Swen), egyáltalában távoli világrészek ismertetése nagyszerűen kiszolgálják és hasznos elemekkel telítik a fiú fantáziáját. Verne, Mark Twain, sőt már Dickens is szóba jöhetnek ebben a korban. Az 5—6.-osoknál meg kell indulni a már nem egyenesen az ifjúság számára írt szépirodalom, elsősorban a magyar szépirodalom iránti érdeklődésnek lehetőleg az iskolai magyar tanítással kapcsolatban. Emellett nagy emberek életrajzainak, önéletrajzoknak, népszerű természettudományi munkáknak hasonlóképen teret kell engedni. Mielőtt a 7—8.-osok általános olvasmányaira rátérnénk, külön kell szólnunk a *folyóiratokról* és azokról a művekről, melyeket *lelki olvasmány* címen szoktak összefoglalni. Mire valók az ifjúsági folyóiratok? — kérdezhetné valaki. Megint csak újabb kiadás! Pedig ha meggondoljuk, hogy mennyire szükséges nevelői szempontból, hogy az ifjúság ne legyen kénytelen a felnőttek életét élni, hanem legyen meg neki a minél inkább természetes és neki való fiús légkör, akkor a cserkészet, az ifjúsági körök mellett alig találunk erre hathatósabb eszközt, mint az ifjúsági folyóiratokat. Elsősorban ki kell emelni a Zászlókat már csak azért is, mert a legrégebben lobogtatja a zászlót és az ifjúsággal való benső foglalkozás sok tekintetben az ő nevéhez fűződik, de kiválóan szellemi irányzata miatt is. Romantikus és felfelé irányít. A Magyar Cserkész emellett a praktikus, a használható fiú típusát is szolgálni akarja és épen legújabbban már egyáltalában nem tekinthető az ifjúság egy csoportja lapjának. A modern magyar fiú minden igényét

iparkodik kielégíteni. A Kolozsvárott piarista szerkesztésben megjelenő Jóbarát, az erdélyi Zászlónk, mindkét eddig említett mellett azért jelentős, mert a megszállt területek ifjúsági lapja. Aki tudja, hogy a magyarság jövője szempontjából, milyen óriási fontossága volna annak, hogy elszakadt véreink sorsával többet törődjünk, velük minél több oldalon tartanánk a kapcsolatot, az meg fogja érteni, miért van nagy jelentősége, hogy a fiatal magyarok Erdély ifjúságának szellemi körébe kapcsolódhatnak. A katolikus tanárok egyesülete adja ki a latin nyelvű luventust, mely könnyen érthetőségével a kis diákok tudós vágyát, szakkifejezéseivel a nagyobbak szakműveltségét van hivatva előmozdítani. Ugyancsak a szakműveltség felkarolására segíti a fiúkat a Matematikai lapok és az Ifjúság és élet (földrajz.) Bizonyos, hogy a Természettudományi közlönyök, a Magyarosan, Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti közlemények, Fiatal magyarság, az Új kor, a Magyar kultúra és a Magyar szemle 7—8-os diákjaink közül már igen sokat érdekel, meg kell adni tehát nekik a lehetőséget, hogy hozzájuk juthassanak.

A mélyebbre látók előtt nem kétséges, hogy minden ellenkező látszat dacára bensőségesebb és lelkiibb kornak megyünk elébe az eddigiénél. Ennek a kívánatos változásnak munkálataiban jó és hathatós eszköznek bizonyultak a *lelkiolvasmányok*. Az egyes korszakoknak megfelelően a következő könyvek közül való választást ajánljuk: (természetesen itt sem szabad «skatulyázni», még a sorrendhez sem kell okvetlenül ragaszkodni és legjobb a fiú lelkiatya tanácsát megfogadni.)

IV—V. osztály: Balanyi: Assisi Szent Ferenc, Kalazanti Szent József, Horn: Szent Erzsébet, Magyar szentek élete: Karácsonyi János: Szent Istvánról; Szent Lászlóról; Szent Imréről; Harsanyi Lajos és Gáspár Jenő: Árpádházi Szent Erzsébetről, Piarista diák kis kalauza.

VI. osztály: Szalézi Szent Ferenc: Philothea, Tóth Tihamér: Tiszta férfiúság, Foerster: Az élet művészete, Schütz: A szentek élete, 4 kötet.

VII. osztály: Tóth: Krisztus és az ifjú, A többi Tóth T. könyvek. Franklin Benjamin önéletrajza. Baden Powel: A boldogulás ösvényein.

VIII. osztály: Foerster: Élet és jellem, Schütz: Prohászka pályája, Chersterton: Igazságot, Prohászka: Dominus Jesus, Magaságok felé, Diadalmas világnézet. Schütz: Krisztus, A házasság, Isten a történelemben, Marczell-Koszterszitz: Kemény parancs, Guardini: Gotteswerkleute.

A 7—8. osztályosok már sokkal nagyobb mértékben merülhetnek bele a nem szorosan ifjúsági szépirodalom műveibe, megint csak elsősorban a magyar irodalom tanításával

kapcsolatban. Herczeg, Gárdonyi regényei, általában a történeti regények, közülük véve az újabbak közül Gulácsy Irén Fekete vőlegények, Makkai: A táltos király, A sárga vihar, Kós Károly: Az országépítő. Sőt a világirodalom nevezetesebb alkotásai is szóhoz juthatnak. Itt már sokkal nehezebb pár mondatban utasítást adni, bizonyos az is, hogy a diákok nagy átlagja szorosan vett tanulmányai mellett, iskolai és magán órák, a «kötelező házi olvasmányok», az önképzőköri pályázatok és egyéb elfoglaltságok (sport, rádió, stb.) mellett nem igen fog hozzá jutni még nagyobb mértékű olvasáshoz. A nagy átlag így van, de a tehetségesebbeknek több idejük marad és kell, hogy maradjon a komoly olvasásra is. Ezeknek és egyetemi hallgatónak, volt diákjainknak — hiszen mióta a diákszövetség ifjúsági csoportjába tömörültek, az ő fejlődésük is közelebb fekszik a szívünkhöz, mint eddig — de meg maguknak a nevelőknek is vélünk hasznos szolgálatot tenni, mikor ide iktatjuk egy tapasztalt, a modern és régi irodalmat egyaránt jól ismerő professzornak könyvjegyzékét.

A könyveket a jegyzék két csoportba osztja. Az első csoportban azok vannak, amelyeknek az olvasását mint legfőbb, legkönnyebb és bevezető értékű műveket ajánljuk; a másodikban a nehezebbek, vagy nem legelső fontosságúak. Mind a két csoportban 3—3 osztály lesz: *a)* amelyeket állandóan forgatni kell, *b)* a szépirodalmi művek, *c)* gondolatot és ízlést fejlesztők. A dűlt betűsek később olvasandók.

I.

Legfőbb, legkönnyebb és bevezető értékű könyvek.

A) Amiket állandóan forgatni kell:	Schütz-tankönyvek.
Arany: (Toldi-trilógia, Buda halála, Bolond Istók II. ének, kisebb elbeszélő és lírai költeményei.)	Vörösmarty: (Főleg lírája és Csongor és Tünde).
Evangélium.	B) Szépirodalom:
Egy jó kisebb művészettörténet.	Ambrus Zoltán: Berzsenyi báró.
Foerster: Élet és jellem.	Ady, Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Harsányi Kálmán, Sík-Sándor, Áprily Lajos, Mécs László, Reményik Sándor lírájából.
Napkelet-Lexikon.	Andersen meséi.
Prohászka: Elmélkedések. Diadalmas világnézet.	Benedek Elek: Magyar mese és mondavilág.
Petőfi: (Líra, János vitéz, Bolond Istók).	
Philothea.	

- Bourget: A tanítvány.*
 Bordeaux egy könyve.
 Brentano meséi.
 Bulwer: Pompeji utolsó napjai.
Byron: Kain, Manfred.
 Calderon-Harsányi: Az élet álom.
Cervantes: Don Quijote.
 Corneille: Cid.
 Chateaubriand: A kereszténység szelleme, Atala.
 Csehov: Novellák.
 Daudet egy könyve.
Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés, Karamazov testvérek.
 Dickens: Copperfield Dávid, Karácsonyi ének.
 Defoe: Robinson.
 Eötvös: A falu jegyzője.
 Fazekas: Ludas Matyi.
 Fioretti: (Kaposy, Tormay C., Erdős R. ford.).
 Gárdonyi: Az én falum, Egri csillagok, Láthatatlan ember, Isten rabjai, Két katicabogár, Messze van odáig, Arany, tömjén, mirrha, Öreg tekintetes.
 Gaal: Peleskei nótárius.
Goethe: Iphigenia, Faust I. r., dalok, balladák.
 Gorkij: Novellák.
Goncsárov: Oblomov.
Gogoly: Holt lelkek, novellák.
 Grimm meséi.
 P. Gulácsy Irén: Fekete vőlegények.
 Harsányi Kálmán: Ellák.
Hamsun: Anyaföld áldása.
 Handel-Mazzetti: Jesse és Mária.
 Herczeg: Pogányok, Élet kapuja, Hét sváb, Bizánc.
 Jókai: (Főleg: Új földesúr, Magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Kőszívű ember fiai, Népies kötetek: Sárga rózsza, Népvilág, stb. Eppur si muove, stb.).
 Kemény Zsigmond: Özvegy és leánya, Rajongók, Zord idő.
 Katona: Bánk bán.
 Kisfaludy: Vigjátékai.
 Kleist: darabjaiból.
 Kipling: A dzsungel könyve.
 G. Keller: Egy-két novellája.
 Konrád Férđ. Meyer: regényei.
 Komáromi János: Esze Tamás, Hé Kozákok.
 Lagerlöf: Gösta Berling. Jeruzsálem. Legendák.
 Magyar népmesék. (Népköltésigyűjtemények. Arany—Gyulai, Olcsó könyvtár.)
 Madách: Az ember tragédiája.
 Manzoni: A jegyesek.
 Mikszáth: Jó palócok, Tót atyafiak, Szent Péter esernyője, Noszty fiú esete, Fekete város.
 Móricz Zsigmond: Hét krajcár, Légy jó mindhalálíg.
 Mikes Kelemen: Törökországi levelei.
 Milton: Elveszett paradicsom.
 Molière: Fösvény, Misantrop.
 Tartuffe. Képzelt beteg.
 Puskin: Anyegin.
 Rákosi Viktor: Korhadt fakeszettek, Elnémult harangok.
 Racine: darabjai.
Szabó Dezső: Az elsodort falu.
 Shakespeare: Coriolanus, Julius Caesar, Hamlet, Macbeth, Lear király, Rómeó és Julia, III. Richárd, Velencei kalmár, Szentivánéji álom. Vízkereszt, Vihar.
Schiller lírájából; Don Carlos, Wallenstein, Stuart Mária.
 Swift: Gulliver.
Sigríd Undset: művei.
 Tormay Cecil: Régi ház, Emberek a kövek között.
 Tömörkény: kötetei.
 Tóth Béla: Boldogasszony der-
 vise.
Thackeray: Hiúság vására.
Turgenev: Apák és fiúk.
Tolsztoj: Háború és béke.
 Wallace: Ben Hur.
 Wiseman: Fabiola.

A dült betűkből szedettek csak érettebb, erkölcsileg felkészültebb olvashatja kár nélkül.

II.

Nehezebbek vagy nem legelső fontosságúak, az elsőк után olvasandók.

A) Állandóan forgatandók:

Biblia (egészben).

Foerster: Christus und das menschliche Leben, Erziehung und Selbsterziehung.

Guardini: Vom Geist der Liturgie. Liturgische Bildung, Vom Sinn der Kirche. Auf dem Wege.

Kempis.

Pázmány.

Prohászka: Élő vizek forrása, Magasságok felé, Az élet kenyere, Napló.

Schütz: Dogmatika.

Szent Ágoston vallomásai.

Schütz: A bölcselet elemei.

Házasság,

Krisztus.

Isten a történelemben.

Schütz: Szentek élete, 4 kötet.

B) Szépirodalom:

Ambrus novellái.

De Amicis: A szív.

Arany László: Délibábok hőse.

Aischylos.

Boccaccio (Magyar könyvtár).

Bernardin de St. Pierre: Pál és Virginia.

Byron: *Don Juan*. Child Harold.

*Balsac: *Betty néni*, *Szamárbőr*.

Becher—Stowe: Tamás bátya kunyhója.

Björnson: regényei.

Bret Harte novelláiból.

Chamisso: Schlemihl Péter.

Cooper regényei.

Chesterton: Igazságot, Aki csü-törtök volt.

Dante—Babits: *Divina commedia*.

Dosztojevszkij: Halottasház, Félkegyelmű.

Dickens összes művei.

C. Doyle: Gérard brigadéros.

Id. Dumas: Három testőr.

*///. Dumas: *Kaméliás hölgy*.

Eötvös: Magyarország 1514-ben.

Euripides egy-két darbja.

*Flaubert: *Salambo*.

*A. France: *Bonnard Szilveszter vétké*.

Franz Werfel: regényei.

Gárdonyi: Aggy Isten Biri, Ábel és Eszter, Szunyoghy Miatyánkja, Átkozott józanság, Boldog halál szekerén, Hosszúhajú veszedelem, Mi erősebb a halálnál, Te Berkenye, Földre néző szem, A bor, Karácsonyi álom.

Goethe: Faust II. r., Götz von Berlichingen, Hermann és Dorothea.

Gogoly: Bulyba Tárász. Revizor.

Goncourt: Zenganno testvérek.

Herczeg művei.

E. A. T. Hoffmann néhány novellája.

V. Hugo: Századok legendája.

*A párisi Notre Dame. *Nyomorultak.

Hebbel egy-két drámája.

Hauptmann: Takácsok, Hannele.

Ibsen: *Trónkövetelő*, *Peer Gynt*, *Népgyűlölő*, *Nóra*, *Kisértekek*, *Vadkacsa*, *Rosmersholm*, *Solness mester*.

Jókai művei.

Jacobson: *Niels Lyhne*.

Kemény Zsigmond összes művei.

Kafka Margit: Színek és évek, Csendes válságok. A révnél.

Kós K.: Az országépítő.

Kleist drámái.

Kipling: Kim.

G. Keller: Zöld Henrik.

Kielland novelláiból.

Longfellow: *Hiawatha*.

P. P. Lotti: Izlandi halászkok.

Makkai S.: A táltos király, A sárga vihar.

Mereskovszkij: *Lionardo da Vinci*.

(A *-gal megjelöltek indexen vannak.)

- Mikszáth művei.
 Móra Ferenc művei.
Móricz Zs. művei.
 Molière: Dandin Gy., Kénytelen házasság, Tudós nők, Úrhatnám polgár, Botcsinálta doktor.
 Milton: Elveszett paradicsom.
 Meredith: Az önző.
 Mistral: Mireio.
 Mark Twain: Koldus és királyfi.
 Maupassant novellái (Magyar könyvtár).
 **Maeterlinck: Kék madár*, Magyar Könyvtárbeli drámái.
 Th. Mann: Buddenbrook-ház.
 Nyíró József novelláiból.
 Papini: Krisztus.
 Olaf Duan regényei.
 Pellico Silvio: Börtöneim.
 Pirandello: drámái.
 Poe elbeszélései.
 Puskin elbeszélései.
Prévost: Manon Lescaut.
Rousseau vallomásai.
R. Rolland: Jean Christophe.
 Rostand: Cyrano de Bergerac.
 Sinclair Lewis regényei.
Szabó Dező tanulmányai.
 Sophokles.
 Shakespeare művei.
 Szász Károly: Nibelung-ének.
 **Stendhal: Vörös és fekete.*
 Scheffel: Ekkehard.
 Schiller drámái.
 W. Scott egy regénye.
Strindberg: önéletrajza.
Shaw: Brassbound kapitány,
Blanco Posnot, Az orvos dilemmája, Caesar és Cleopatra.
 Sienkiewicz művei.
Tamási Áron: Ábel a rengetegben.
 Tömörkény művei.
 Tormay Cecilé novellái.
 Takáts S.: egy-két műve.
 Tasso—Radó: Megszabadított Jeruzsálem, Pathelin mester (ford. Hevesi. Modern Könyvtár).
 Tolsztoj: Karenin Anna, Ifjúságom regénye, Feltámadás, *Kreutzer szonáta.*
 Turgenyev regényei, elbeszélései.
 Tegnér: Frithjof-monda.
 Thackeray: Pendennis, Esmond Henrik.
 Undset regényei.
 Vas Gereben művei.
 Wells: Időgép, Világok harca.
 Wilde: Readingi fegyház balladája, De profundis, Siralomház, Dorian Gray.
 **Zola: Összeomlás, Germinal.*
- C) Gondolat- és ízlésfejlesztők:**
 Apponyi emlékiratai.
 Alszegehy Zsolt: A XIX. sz. magyar irodalma.
 Babits: Az európai irodalom története.
 Babits: Irodalmi problémák.
 Benedek Marcell: Bevezetés az olvasás művészetébe, Modern világirodalom.
 Carlyle: essay-iből.
 De Vogue: Az orosz regény.
 Emerson: essay-iből.
 Franklin Benjamin önéletrajza.
 Goethe önéletrajza.
 Gyulai: Vörösmarty élete, Katona József és Bánk bánja, Petőfi.
 Gobineau: A renaissance.
 Horváth János: essay-i.
 Kemény: essay-i.
 Kölcsény: Parainesis, Mohács.
 Mereskovszkij: Örök útítársaink.
 Péterfy: Tanulmányok.
 Pintér Jenő: Képes Irodalomtörténet, II. köt.
 Platon—Péterffy.
 Riedl: A magyar irodalom főirányai. Arany János.
 Sik: Gárdonyi, Ady, Prohászka.
 Szekfű: A magyar állam életrajza. Három nemzedék és ami utána következik.
 Széchenyi naplója.
 Szent Terézia önéletrajza.
 Wölflin: Kunstgeschichtliche Grundbegriffe, Die klassische Kunst.
 Taine: Az angol irodalom története. (IV. és V. kötet.)
 Voinovich: essay-i.
 Várkonyi N.: Modern magyar irodalom.

Befejezésül az olvasással kapcsolatos két abnormitásról kell még röviden megemlékezni. Az egyik az *olvasási düh*, a másik a *könyvektől való irtózás*. Mind a kettőnek megvannak a maga tipikus képviselői, de azoknál is akiknél csak időszakonként szokott fellépni, annyira veszedelmes, hogy a nevelő azonnali beavatkozásával kell segíteni. A másodikra a — könyvektől való irtózásra — sok magyarázó okot lehet felhozni, nagyon is meg lehet érteni — de mégsem lehet menteni. Megérthetjük, hogy a régi, bizonyos fokig egyoldalú intellektualizmussal, másrészt a való élettől elszakadó esztétizmus szemben, ma a sport, a testkultusz és az élet nehézségeit megoldani tudó praktikus szempontokat hangoztatják. Bizonyos, hogy a rádió sem szolgálja a szoros értelemben vett könyv-kultúrát. Mindezek valóban magyarázó okok, amelyekkel számolni kell, de el nem hallgathatjuk, hogy sokaknál az ellenkező egyoldalúsággal, az intellektualizmus és esztétizmus egyoldalúsága helyett, a test és a merő hasznosság egyoldalúságával kell találkozni — és kérdezzük, melyik veszedelmesebb? Vájjon egyes diákok könyv-irtózása nem legbiztosabb jele-e annak a ténynek, hogy nem szellemi pályára valók?!

Az olvasási düh hasonlóképpen véglet. A kis diákot épen úgy elfoghatja, mint az idősebbet. Az ilyen fiú azután egész délután olvas, sőt olvas az éjszakába nyúlóan, olvas a vilamoson, sőt a tízpercekben. Az eredmény: semmire sincs ideje, elhanyagolja tanulmányait, nem ér rá sétálni, sportolni. Sokszor már maga is szeretné letenni a könyvet, de ha egyszer belekezdett, nem tudja már abba hagyni. Ez az örökösen más világban élés, az egyéni akaratnak ez a folytonos és állandó átadása idegen akaratnak és képzeletnek a jármába olyan zsibbasztólag hat az akaratere, annyira enerválja a fiúnak egész belső világát, megterheli fantáziáját, hogy idejében történő kellő beavatkozás nélkül komolyan súlyos katasztrófától kell tartani. Különösen ha tekintetbe vesszük azt, hogy mit olvas. Rendszerint regényt, abból is azt, ami a kezeügyébe akad. Rendszerint minél erotikusabbat. A szenvedélyé vált olvasás így találkozik más szenvedélyekkel és mi jót lehet várni ott, ahol az ingerek veszik át a szerepet?!

Ha mindent összefoglalva akarunk pontot tenni az eddig kifejtettekre, keresve sem találhatunk megfelelőbbet Kölcsey szavainál, melyek örökérvényű foglalatja mindannak, amit az olvasás kérdéséről egyáltalában mondani lehet.

«A bölcsesség legnagyobb mestere az élet; azonban gyakran felkeresd a rég elhunytakat is, kik tanulások, vizsgálatok és tapasztalások által gyűjtött kincseiket a maradék számára könyveikbe letették. De jusson eszedbe: a könyvek száma végetlen, a te éveid pedig végesek; s óráidat s napjaidat oly sok egyéb foglalatosság kívánja magának. Mint az üres beszédű társalkodót: úgy kerülöd a tartalmatlan könyvet. Sőt ne könnyen végy kezébe oly művet, mely a zseni lángjegyét homlokán nem hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül. Így az olvasásnak szentelt órák nem lesznek elveszve, mint azoknál, kik választás és cél nélkül ezer meg ezer köteteket forgatnak keresztül, vagy, hogy emlékezetüket terheljék, vagy jegyzőkönyveiket becs nélküli apróságokkal megtömjék, vagy unalmas pillanataikat megöldökljék. Az élet csak úgy éri el célját, ha tetteknek szenteltetik. Célt és véget nem tudó olvasás rest életnek vagy következménye, vagy szerzője; nyavalya az, mely a való élet gyökereit elrágja; s melyből kigyógyulni épen oly nehéz, mint a játékszenvedelemből; s mely a lelket épen úgy elzsibbasztja, s minden munkára és hatásra alkalmatlanná teszi».

A pályaválasztásról.

Írta: dr. Kisparti János.

1. A középiskolai tanuló 18 éves korában lép az életbe. Testileg, erkölcsileg, szellemileg fejlett annyira, hogy megválassza az irányt, amelyben szakképzettséget szerezhethet. Országos viszonylatban a középiskolai érettségire tett tanulók kétharmadrésze kerül tényleg főiskolára,¹ a mi iskolánkból csekély kivétellel valamennyien. Az 1926—1934-ig érettségire tett 632 tanulónk közül csak 21 (3.31 %) nem folytatta tovább tanulmányait. Az egyes életpályákra a közelebbi előkészítést a főiskolák végzik, ezekről viszi magával az ifjú a szükséges szakismereteket, ezeken sajátít el és gyakorol be készségeket, amelyekkel fölverteze töltheti be hivatását a nemzeti közösség életében.

A hivatás belső elhivatottságot jelent valamely egész életre szóló munka, feladat végzésére; jelenti a teljes odaadást, belső kényszert arra, hogy az egyén legjobb erőit állítsa az elérendő cél szolgálatába, hogy kifejlessze sajátos tehetségeit, képességeit s így érvényre juttassa személyiségének értékeit. A teljes értékes személyiség elsősorban ilyen hivatásos munkakörben fejlődhet ki, érheti el a maga boldogulását s mozdíthatja elő a közösség érdekeit.² Az ilyen munkában erősödik az elhivatottságában való hite, fokozódik bizalma, hogy a felmerülő nehézségekkel meg tud birkózni; fejlődik az az érzülete, amelynél fogva nem a munka szinteleníti el egész lényét, nem ez fogja átalakítani világnézetét, hanem ő teszi a munkát a nemes értékek, a szellem értékes

¹ *Asztalos J.*: A magyar középiskolák statisztikája az 1932/33. tanévig. Budapest, 1934. 35. 1.

^a V. ö. *Alois Fischer*: Über Beruf, Berufswahl und Berufsberatung als Erziehungsfragen. Leipzig, 1918. *Komis Gyula*: Az államférfi. Budapest, 1933. I. 42. skk. 1. *G. Kerschensteiner*: Theorie der Bildung, Leipzig, 1926. 184 skk. 1.

eszközévé. A hivatás tehát nem csupán egyoldalú szak-képzettség, nem tehetségek, képességek összessége. Nemcsak azt jelenti, hogy vannak az egyénben értékes adottságok, hanem jelenti azt az erkölcsi tudatosságot is, amely észreveszi a feladatokat, amely megláttatja az egész élet nagy összefüggéseit s be tudja állítani a maga egyoldalúságát az egésznek a perspektívájába.

A hivatás jelenti a munkakört is, amelyet be kell tölteni, amely attól, aki betölti, különleges képességeket kíván. A mai nemzeti, társadalmi élet nagy bonyolultsága, sok különféle munkakört teremtett meg s ezeket is állandóan elaprózza. Gondoljunk csak az orvosi vagy a műszaki pályákra; de ugyanezt látjuk az úgynevezett szellemtudományilag megalapozott pályákon is. Ritkán fordul elő, hogy valakiben megvannak mindazok a képességek, amelyeket egy-egy sajátos hivatás, mint munkakör, megkíván. De az is elég gyakori eset, hogy olyan munkakört kell egy-egy egyénnek ellátnia, amelyhez előzetesen igen kevés vagy semmi hivatást nem érzett magában. Ilyennek a munkája nem lesz a hivatásos ember alkotó, széles körben ható munkája, de lehet erkölcsi érzékkel véghezvitt kötelességteljesítés. Ez az erkölcsi érzék teheti a kereső munkát hivatás-szerű munkává.

A kívánatos eset az, amikor a hivatás alanyi és tárgyi feltételei megegyeznek. Amikor valaki olyan pályát választhat, amelyre egészen, vagy részben megvannak a személyes adottságai. A hivatás gyakorlásának erkölcsi feltételei mindenkinben meglehetnek. Ezeket fejleszti kezdettől fogva a nevelés még a szakképzés ideje alatt is. A hivatástudat a tanuló középiskolás korában, ennek a második felében kezd kibontakozni. Érlelésében, teljes világosságra hozatalában ezekben az években fontos és szükséges teendője van a nevelésnek. Ezért a pályaválasztás nemcsak gazdasági kérdés, hanem nemzetpolitikai és egyéb vonatkozásain kívül vannak pedagógiai, erkölcsi, sőt vallási vonatkozásai is.¹ Ezekre ma különös súlyt kell vetnünk. Azt látjuk, hogy a mindig rohamosabban fejlődő gépkultúra nyomában egyre nagyobb méreteket ölt a racionalizálás, a munka elszemélytelenítése. Az emberek szinte gépalkatrészekké válnak, kivesz belőlük a hivatástudat.² A nevelés feladata,

¹ E. Spranger: *Psychologie des Jugendalters*. Leipzig, 1927⁴. 231. 1.

² Kornis Gyula: *A szellemi munka válsága*. Társadalomtudomány. 1931. 1—2. sz.

hogy ezt már középiskolás korban minél mélyebben begyökereztesse a tanulók lelkébe. De szükséges is a nevelői beavatkozás a pályaválasztás előkészítésébe, amint ezt a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézetben megállapított adatok bizonyítják. Ez az intézet néhány év óta több kérdést intéz a középiskolák VIII. osztályába járó tanulókhöz pályaválasztásukra vonatkozólag, A feleletek feldolgozásából kitűnik, hogy pl. az 1927/28. tanévben 4487 maturandus közül 1189 (26.4%) nem tudott határozott választ adni szándékolt életpályája felől, 1931/32-ben 6013 maturandus közül 1896 (31.6%) nem tudta, hogy milyen pályát választ. Ez utóbbi évben 814 (13.5%) azt sem tudta, hogy fog-e felsőbb tanulmányokat végezni vagy sem.¹ Ez a bizonytalanság általában megállapítható az érettségizők több mint egyharmadánál. Következménye egyebek között, hogy mint a főiskolai statisztika mutatja — a főiskolákon ugyanennyien változtatják legalább egyszer a választott tanulmány szakirányát, veszítenek fél-éveket, éveket. Az ingadozásnak vannak gazdasági okai is, de nem utolsó sorban pedagógiaiak is.

2. Minden foglalkozási körben közvetlenül vagy közvetett úton valamilyen kultúrérték: igazság, jószág, szépség, szentség valósul meg. A papi hivatás minden érték örök forrásának: Istennek a szolgálata, kegyelmeinek folyósítója az emberek számára; a bíró az igazságosság őre; az orvos azzal, hogy a betegeket gyógyítja, a felebaráti szeretetet gyakorolja; a katona vitézségével az önfeláldozásig menő hazaszeretet eszményét valósítja meg. A gazdasági életben, a mindennapi foglalkozások körében a legegyszerűbb munka is lehet a legmagasabbrendű értékek szolgálata közvetett úton, mert előmozdítja azt, hogy minél^többben és minél tökéletesebb módon kutassák az igazságot, segítsék az elhagyottakat, irtsák a bűnt, valósítsák az erkölcsi jót, a művészi szépet stb. Ezekben a foglalkozási körökön át ismeri meg először a gyermek az őt körülvevő kultúrát s eleinte ösztönösen megsejti, majd fokozatos szellemi fejlődésével egyre jobban felismeri azokat az értékeket, amelyeket az megvalósít. A hivatástudat kifejlődése ezek iránt a foglalkozási körök iránt való érdeklődéssel indul meg. Ez az érdeklődés megnyilvánul a gyermek beszédjében, játékaiban,

¹ Szandtner Pál: Érettségizőink számának és pályaválasztásának fontosabb kultúr- és szociálpolitikai tanulságai. Budapest, 1933. 20—22. 1.

kedvelt foglalkozásaiban, olvasmányai megválasztásában stb. Minthogy az élet egyes mozzanataiban legközvetlenebbül otthon, az ismerősök körében tárul a gyermek elé, a pályaválasztás előkészítésében első teendője a szülői háznak a gyermek érdeklődésének tervszerű megfigyelése. Különös jelentősége van ennek akkor, mikor a gyermek a szellemi érés korába jutott, ekkor is a 14—17 éves korában. 1932 őszén végeztem adatgyűjtést tanulóink ilyen irányú érdeklődésére vonatkozólag. Ha az eredmény már a feldolgozott esetek aránylag kicsiny számánál fogva nem jogosít is fel egyetemes törvényszerűségek megállapítására, mégis a tipikus jelenségek feltüntetésével tájékoztatást nyújt és szempontokat is ad a tervszerű megfigyelésre. A 10—11 éves tanulók közül 100 adott névtelenül feleletet ezekre a kérdésekre: mi szeretnék lenni? miért? Az eredmény: 18 orvos, 17 katona, 14 mérnök, 10 piarista tanár, 11 pap, 3 gazda szeretne lenni, 27 tanulónak a legkülönbébb pályák tetszetek; volt aki bíró, tanító, viláगतató, tengerész, vegyész, pilóta, földrajztudós, diplomata, zongoratanár szeretett volna lenni, de egy-kettő a villanyoskalauz és szakács pályáját tartotta kívánatosnak. A választásban 19 esetben az otthoni, 22-ben az iskolai környezet hatása érvényesült, a többiben szerepe volt az olvasmányoknak, filmnek, utazásnak, utcai megfigyeléseknek. Arra a kérdésre, hogy miért szeretik a választott pályát, 47 azt felelte, hogy mert kedve van hozzá, hajlamot érez rá, 21 úgy látta, hogy a választott pályán biztos megélhetést talál, 3 nem tudja választásának az okát adni, 29 a korára jellemzően válaszolt: villanyoskalauz, mert sokat utazik, pilóta, mert olyan híres szeretne lenni, mint Lindbergh, katona, mert tetszik az egyenruhája, jogász, mert sokat írhat, diplomata, mert szereti a nyelveket stb. Ez a kor az, amelyben a tanuló egészen kifelé, a külső világ felé fordul; még nagyon könnyen befolyásolható s gyakorlatiasságában nagy szerepe van egoizmusának. Nem ismeri az életet, nem ismeri a munkát, amelyet egy-egy életpályán végezni kell, de látja az eredményt, a külsőséget, az tetszik meg neki. Nagy hatása van rá a környezetnek, mert akarata, elhatározóképessége még fejletlen. Ami jót lát, szeretné megszerezni, ami nyomja, az ellen szeretne segítséget. A hajlam inkább csak egyszerű kedvet jelent nála. A súlyos anyagi viszonyok megérzése sugallta a pályaválasztást azokban az esetekben, amelyekben a biztos jövő gondolata csillant meg.

A 14—15 évesek közül 71 tanuló pályaválasztása ezt a képet mutatta: 13 a katonai, 13 az orvosi, 12 a mérnöki, 7 a tanári, 6 a papi, 9 a jogi pályát választotta, 11 különféle pályára érzett magában hajlamot. Így 1 Afrika-kutató szeretett volna lenni, mert az izgalmas, 1 erdész, mert egészséges pálya, 1 archeológus, 1 író, de nem tudja, miért; a többség határozatlan. Ezekben a pályaválasztásokban 4 fiúnál a szülői környezet, 13-nál az iskolai éreztette a hatását; 8 a biztos megélhetést keresi, 10 még idegenül áll a jövővel szemben. A pályaválasztás motívumai között szerepel még a családi hagyomány, az a körülmény, hogy atyja megkönnyíti neki a pályát, a szülők akarata, egy érzi, hogy választásában befolyásolja őt testalkata; a többség kedvet, hajlamot érez magában. Ez az érés kora. A tanuló mindig fokozottabban foglalkozik önmagával. Többféle hajlamot, tehetséget fedez fel önmagában. Ezekről a fiúktól azt is megkérdeztem, hogy gondoltok-e már a pályaválasztásról. A legtöbb azt válaszolta, hogy egypár éve gondolkozott már, de választásának okául csak azt tudja adni, hogy tetszik neki a munkakör, kedve van hozzá. Többen bizonytalanok a választásban. Ebben a korban van legnagyobb szükség arra, hogy a nevelők, a szülők megértsék a gyermeket, hogy a nagy chaosban, amely lelkét eltölti, segítsék őt az eligazodásra. Segítőt, példát keres titkon magának, s ha nem találja meg az arra hivatottak között, ott, ahol kívánatos volna, olyanok hatása alá kerülhet, akik nem azt erősítik a lelkében, ami nemes, hanem, ami abban salak. Más fejezetek részletesen foglalkoznak azzal, hogy mi a tennivaló ebben a korban az erkölcsi nevelés szempontjából, de hangsúlyozzuk, hogy ez a kor a jövő életpálya megválasztása tekintetében is különös figyelmet érdemel. Ekkor dereng már a jövő. Még rózsafelhők borítják az eget, de már áttör rajtuk a valóság napja. A fiú szeme előtt még elsősorban az egyes pályákon elérhető siker tűnik fel, a rang, a hírnév, a gazdagság, szóval, ami következmény lehet, de kezdi érdekelni a munka is, a nehézségek is, s latolgatja, hogy tehetsége meg tud-e birkózni velük. A kérdőlapnak arra a kérdésére, hogy készül-e a választott pályára, 71-ből 61 azt vallja, hogy nyelveket tanul, mert ezekre szüksége lesz, szakkönyveket olvas, az orvosi pályára készülőek közül egy résztvett mentő-tanfolyamon. Már ebben az időszakban kell megkezdeni a fiúkkal egyes életpályák tüzetesebb megismertetését, nem könyvekben elsősorban,

hanem a valóságban. A vallomásokból kitűnik, hogy néhány fiú az orvosi pálya iránt azért érdeklődik, mert operálták s betegsége alatt ismerte meg az orvosi hivatás szépségét és az orvosok munkáját. Haszonnal járhat az, ha módot nyújtanak a fiúnak arra, hogy különféle foglalkozású, állású egyének társaságában megfordulhasson, megismerhesse tőlük hivatásuk feladatait, a munkát, melyet végezniök kell; eszmélthetessék arra, hogy hivatásuk milyen sajátos képességeket, előkészületet kíván. Természetesen jó ügyelni, hogy ne csak a nehézségeket vegye észre, s főképpen ne a túlzott nehézségeket, másfelől érezze meg, hogy minden eredménynek, sikernek komoly munka az ára. Ebben a korban könnyen adja át magát a fiú illúzióknak, tényekkel kell ráébreszteni a valóságra.

A 17—18 évesek közül 52 tanuló vallomásából kitűnt, hogy 12 jogi tanulmányokat szeretne végezni; közülök 4 bíró, 3 ügyvéd szándékozott lenni, 3 a külügyi szolgálatban, 2 a közigazgatási pályán remélt elhelyezkedést, 9 a műszaki pálya felé tájékozódott, 7 az orvosi, 9 a katonai, 3 a paptanári pályát választotta, 12 még nem tudott határozni. Kilenc tanuló választásában a szülői ház, 6 tanulóéban az iskolai környezet befolyása érezhető, a többi hivatkozott arra, hogy kedve van, a pályát biztosnak látja, a rokonok ismertetése alapján szépnek tartja, szereti azokat a tanítási tárgyakat, amelyek fontosak a választott pályán, 1 kifejezetten csak szabad pályára akar menni. Ez a kor az, amikor a gyermekből ifjú lesz. Amint testi fejlődésében a testrészek kiegyensúlyozottsága áll be, lelkileg is higgadtabb, tisztultabb lesz. Érdeklődési köre határozottabb irányokat mutat. Iskolai munkájában lendületesebb lesz, érdeklődése olyan pályák felé fordul, amelyeken alkotni lehet. Az erő, a nagyság alakítják elsősorban a lelkét. A pályaválasztásban az egyeseknél megnyilvánuló bizonytalanságot a mai idők súlyos volta kelti, és az a kétség, hogy külső korlátozások (a főiskolára való felvétel, anyagi eszközök hiánya stb.) nem gátolják-e meg hajlamuk követésében. Valamennyien 2—3 éve gondolkodnak a pályaválasztáson. Ugyenezek a tanulók az érettségi vizsgálatok idején, az iskolai év végén, statisztikai lapjukba a következő pályaválasztást jegyezték be: hittudományi főiskolára készül: 1, jogásznak 24, orvosnak 10, bölcsésznek 7, műszaki főiskolára 8, katonának 2. A főiskolai év kezdetén, a felvételek után, így módosult a választás: papi pályára lépett 1, jogász lett 31, orvostanhallgató 5,

bölcsész 5, műegyetemi hallgató 5, állatorvosi főiskolai hallgató 1, kereskedelmi felsőbb tanulmányokra iratkozott be 1, katonai pályára lépett 2, gazdaságira 1.

Azok a tanulók, akik bizonytalanságban voltak végig, a főiskolán jogi tanulmányokra iratkoztak be; itt kötöttek ki azok is, akik nem tudták évközi pályaválasztásukat megokolni. Elhatározásukban döntő momentum volt az, hogy még mindig a jogi felkészültséggel lehet sok téren álláshoz jutni.

A fentiekből kiderül, hogy a hivatás magja akkor pattan ki a tanuló lelkében, mikor a középiskola felső osztályaiba jár. Igaz, hogy a hivatást a gyakorlásában, konkrét mozzanataiban lehet igazán megismerni s erre a középiskolás fiúnak nincsen sok alkalmá,¹ de az a műveltség, amelyet szerez, megóvjá egyfelől a korai egyoldalúságtól, másfelől jobban elmélyíti lelkében annak a belátását, hogy minden pályán összeköttetésben maradjon a szellemi-erkölcsi élet egészével. De világos az is, hogy a nevelésnek fel kell használni minden alkalmat, amely elősegítheti a hivatástudat kialakulását. Ilyenek lehetnek: utazások, tanulmányi kirándulások, a konkrét hivatásos munka szemléltetése, karácsonyi és egyéb könyvjutalom. Nagy hatással van a 16—18 éves fiúra egy-egy élethivatás kiváló képviselőjének az élete, munkássága. Jó szolgálatot tesz az egyes életpályák nem reklámizú, hanem komoly, szakszerű ismertetése.²

3. Minden hivatás gyakorlása sajátos lelkiséget fejleszt ki. A tudós kutató munkájában minden figyelmét tárgyára összpontosítja, egyéb benyomásokat csak mellékesen fog fel s azokról hamar megfeledkezik; innen van közmondásos szórakozottsága. A mérnököt a szerkezetek érdeklik, a gazdasági élet emberét az áralakulás izgatja. Viszont a hivatás gyakorlása sajátos lelki tehetségek, képességek meglétét is föltételezi. Vannak pályák, amelyeknél nélkülözhetetlen a lélekjelenlét, az elhatározás gyorsasága, másokon leleményességgel lehet boldogulni. Egyes életpályákon a kombinálóképesség a fontos, a másikon az

¹ V. ö. E. Spranger: Kultur und Erziehung. Leipzig, 1928⁴. 186. skk. 1. F. X. Eggersdorfer: Jugendbildung. München, 1928. 25. skk. 1.

² Igen értékes a *Budapesti Piarista Diákszövetség Életpályák* (Budapest, 1928.) című kiadványa. A legelsőrangú közéleti férfiak, szakemberek ismertetik ebben a papi, bírói, diplomáciai, ügyvédi, katonai, műszaki, orvosi, közigazgatási, ipari, bank és kereskedelmi pályákat.

emlékezet stb. Minden pályán megfigyelhető, hogy egy-kétfajta lelkiműködésnek különösebb a szerepe. Garré bonni sebésztanár a sebészet tanításáról és tanulásáról írt munkájában a tanítandók két típusát különbözteti meg: az egyik a látási (visualis) típus, amely elsősorban az íránt fogékony, amit lát; mindent meglát, észrevesz. A másik a hallási (auditiv) típus, amely főképpen a hallási ingerek íránt fogékony. Szerinte a visualis típushoz tartozókból lesznek jó orvosok. Moritz kölni tanár a jó orvosra jellemzőnek a látási benyomások íránt való érdeklődést, ebből folyólag a természetszeretetet és jó megfigyelőképességet, a cselekvési ösztönt tartja.¹ Hüttl Dezső műegyetemi tanár a műszaki pályákról szólva arra a következtetésre jut, hogy a mérnöki pályára készülő tanulónak legyen hajlama a matematika íránt, tudjon technikailag gondolkozni, legyen benne invenció és legyen némi rajztudása.² Az életpálya-választáskor tekintettel kell arra lenni, hogy megvan-e az illetőnek a lelki alkalmassága (értve ezen a lélektani tényezőket) a kérdéses pályára. Ezt kívánja nemcsak az egyén, de a közösség érdeke is. Így érhető el egyfelől, hogy minden pályán a megfelelő emberek lesznek, másfelől pedig az, hogy az igazi tehetség érvényesülni fog. Külföldön, főleg Amerikában és Németországban a múlt század vége óta végeznek vizsgálatokat a tehetségek kinyomozására, s azóta is mindig szélesebb körben keresik a biztos módszert az egyéni tehetségek, képességek minél tökéletesebb módon való megállapítására, hogy az eredményeket felhasználhassák a pályaválasztási tanácsadáskor. Az egyszerűbb lelki tevékenységet igénylő gyakorlati foglalkozások körében (a telefonhivatalban, a vasútnál, repülőgépeken teljesített szolgálatra való alkalmasság megállapításával) jelentős eredményeket értek el már eddig is. Minél megkötöttebb munkát kell az egyénnek végezni s ennek következtében minél kisebb tere van az egyéniségek érvényesítésének, annál biztosabban meglehet a hivatásbeli munka teljesítésének lélektani feltételeit állapítani.³ A magasabb szellemi pályákon más a helyzet. Itt a hivatás tárgyi oldala a fontosabb. Az egyénnek a tárgyon kell uralkodnia, azt kell

¹ *Dr. Verebég Tibor: Az új magyar orvosgeneráció. (Az új magyar generáció problémái. Budapest, 1930.) 95. 1.*

² *Életpályák, i. m. 52. 1.*

³ *O. Lippmann: Psychologie der Berufe. (G. Kafka: Handbuch der vergleichenden Psychologie. München, 1922. II. 459—498 11.)*

önállóan alakítania s ebbe a munkába belevinni egész egyéniségét. Ehhez szükség van különféle lelki tevékenységekre. Az ezekben való kisebb vagy nagyobb gyakorlottságról, nehézségről beszámolhat az alkalmazott lélektani vizsgálat, de a tárgyi arravalóságot nem tudja megállapítani. Ez majd a munkában fog kitűnni. Azt lehet tenni előzőleg, hogy a munkát ismertetjük meg a tanulóval s ha örömet találja annak az utánzásában s kedvet érez ennek alapján annak későbbi gyakorlásához, ez jelezni fogja, hogy a tárgyi és lélektani feltételek találkoznak benne. De még ez esetben sem indulhat választásában vakon az ilyen tanács után. Még sok egyéb (gazdasági, szociológiai stb.) feltétele is van annak, hogy valóban arra a pályára lépjen. A lelki képességek, készségek fejleszthetők, és ha igazi hivatottsággal ment valaki a pályájára, ki is fejleszti azokat, ha csak örökölt vagy szerzett adottságok (főképpen strukturális) nem lépnek fel gátlólag. A hivatás az egyén legbenső énjének titokzatos odahajlása valamilyen érték felé. Ezáltal válik maga is értékessé és értékalakítóvá, gyarapítóvá. A tehetségeken, képességeken, mint nyílásokon át tekinthetünk be ebbe az énbé, de ezeknek az egyenkénti összeadásából azt meg nem érthetjük, ezekkel meg nem mérhetjük. Azért bár hasznosaknak tartjuk a pusztán lélektani szempontokat figyelembe vevő pályaválasztási tanácsadást, végelemzésben a szülői ház és az iskola megfigyelése is alátámasztja ezt, de elegendőnek nem.

4. A pályaválasztás, ha külső körülmények nem lépnek fel gátlólag, végelemzésben az egyén értékérzésében gyökerezik, tehát irracionális momentumra vezethető vissza. Azért igaza van A. Fischernek, mikor azt mondja: «wir wissen aus Erfahrung, daß die intellektuelle Leistungsfähigkeit *allein* kein sicheres Berufskriterium bildet».¹ A tehetségeken, képességeken, valamint a testi arravalóságokon túl erkölcsi követelményei is vannak minden élet-hivatásnak. Ilyen mindeneke előtt az erős akarat, hogy az egyén hozzá nevelje magát pályájához, mindenben a legjobbra törekedjék, amit a hivatása kíván tőle s ezért tudjon lemondani, áldozatot hozni. Férfias akarat kell ahhoz, hogy kitarson minden körülmények között a mellett, amit az erkölcs parancsol, hogy jobbra-balra nem tekintve menjen az útján, amelyet hivatása r elő. És erre az erkölcsi felvér-

¹ A. Fischer: i. m. 48. 1.

tezettségre a mai viszonyok között hatványozottan szükség van. Szomorú kép tárul elénk azokból a levelekből, amelyeket érettségi vizsgálat előtt álló tanulók küldenek a Pálya-választási Tájékoztató Intézethez. Kiderül ezekből, hogy sokan a szerint választják meg főiskolai tanulmányi irányukat és így jövő pályájukat, hogy mely tanulmányi szakokon lehet büntetlenül távolmaradni az előadásokról; egyre többen kérdezik, hogy melyik pálya «biztos», melyik a mai világban a «legkifizetőbb», melyik az a pálya, amelyik «sok szabad időt enged a sportolásra», melyik az, «mely legkevésbé megerőltető és legjobb keresettel jár».¹ De nem vigasztalóbb az a jelenség sem, hogy egyre többen vannak olyan fiatal emberek, akik két-három irányban is kiképezik magukat, mert így könnyebben jutnak álláshoz. Ez magában még érthető volna, de teszik ezt azzal a szándékkal, hogy bármelyik diplomával boldogulnak, sportszerűen dolgoznak a kiszabott időben, hogy ezután kedvteléseiknek élhessenek. Az igazi hivatásos embernek nemcsak a főiskolán kell tanulni, hanem mindvégig képezni kell magát kemény munkával. Nemcsak szakképzettségét kell mindig jobban elmélyíteni és kiegészíteni, hanem általános műveltségét is terebélyesíteni. Minél inkább szakember valaki, annál inkább érzi, hogy perspektívára van szüksége egyéb irányokban is. Konrád Cosack, a németek híres kereskedelmi jogásza mondja magáról önvallomásaiban: Ha visszatekintek lefolyt életemre, látom magamat — a német magán- és kereskedelmi jog professzorát — amint a csillagvizsgáló csöve mögött állva a Juppiter holdjait, a kettős csillagokat és az üstökösöket kutatom; ott találok magam a mikroszkópra hajolva, amint virágport, hajszálatokat és sejteket vizsgálok; rajta kapom magam, hogy milyen szorgalmasan tanulmányozom Hyrtl anatómiáját, Höher fiziológiáját, Ostwald kémiaiáját, az orosz, török és magyar grammatikát; milyen odaadással és alapossgal látogatom a berlini, párisi, braunschweigi és kairói múzeumokat. Palermóban mint utolsó hagyom el a csengetéskor a megszentelt termeket; milyen odaadással foglalkozom mint bonni városatya a vasútáthelyezés, színházépítés és csatorna-kibővítés terveivel; végre látom magam, amint regényeket és verseket írok, hogy azokat az én titkos irattáramban elhelyezzem, vagy kinyomatva a nagy, lármás és idegen

¹ Szandmer: i. m. 40. 1.

világba kiküldjem».¹ De nincs pálya, amelynek ne volna elsősorú követelménye a jellem, a megbízhatóság, lelkiismeretesség, pontosság, emberiség, szociális érzés s más erkölcsi tulajdonságok. A hivatás nemcsak lélektani tényezők szövődéke, hanem erkölcsi fogalom is, csak az erkölcsi érzülettel végzett munka az igazi hivatásos munka. Ez «a hivatás hovahamar szeretetté sűrűsödik, s ezért tele van leleményességgel, tetszerúséggel, optimizmussal; sikerek meg nem szédítik, balsikerek le nem törnek, kritikák zavarba nem ejtik. E világ mértékével mérők akárhányszor holdkórosnak vagy balgának tartják; de ő olyan, mint Dosztojevszkij idiótája: lesajnálják és mikor igazán bajban vannak, csak őhozzá fordulnak. Hivatások alakítják át a világot; s ha valaha, most van szükség hivatásokra».²

Ilyen hivatása annak lesz, akinek erkölcsi felfogása nem a természetes életrendben gyökerezik. Az orvosi pályára vonatkozólag mondja Verebély Tibor egyetemi tanár, hogy a jövő orvosi nemzedékének olyan erkölcsi felfogásra kell törekedni, amely nem «a társadalmi kényszer hatása alatt kialakult ingtag építmény, hanem tisztult, magasabb világnézet természetes folyománya».³ Valamennyi pályára érvényes az, amit XI. Pius pápa mond: «. . . az igaz keresztény nemcsak hogy nem mond le a földi élet dolgairól, sem nem veti meg természetes tehetségeit, hanem még kifejleszti és tökéletesíti azokat, beállítva a természetfeletti életbe, hogy így megnesemesítse magát a természetes életet és magának hathatósabb támogatásról gondoskodjék nemcsak a lelki és az örök, hanem az anyagi és ideiglenes dolgokban is».⁴

Mindezekből kitűnik, hogy a pályaválasztás kérdése olyan kérdés, amelyet nem lehet és nem is szabad egyoldalú számításokkal megoldani. Sok szempont lelkiismeretes mérlegelése óvhatja meg a szülőt és fiát a tévedéstől, csalódástól. Ha a végleges döntés csak a későbbi években következik is be, már a középiskolás korban elő kell azt készíteni.

Mikor a görög ember életpályájáról, ennek alakulásáról gondolkodott, képzeletében félelmetes hatalmak jelentek meg fenyegető állásban, hogy lesújtsanak. Ilyen volt Ne-

¹ Az új magyar generáció problémái, 53. 1.

² Dr. Schütz Antal: Az Ige szolgálatában. Budapest, 1928. 459. 1.

³ I. m. 98.

⁴ XI. Pius pápa: Az ifjúság keresztény neveléséről. 1929. 52. 1.

mesis, akiről azt tartották, hogy ő méri ki az emberi lehetőségek határait. Mi hisszük és tanítjuk a nemzetek apostolával,¹ hogy minden hivatás Istentől van, minden hivatásért imádkozni és dolgozni kell. Erre tanítjuk és szoktatjuk tanítványainkat az iskolában, így készítjük őket elő pályájukra.

¹ Kor. I. 12.

A középiskolás fiú testi fejlődéséről.

Írta: dr. Perémy Gábor, belklinikai tanársegéd.

A következő fejtegetések célja az, hogy megismertessék a szülőkkel a testi fejlődés alapvető indítékait és legfőbb jelenségeit az egészséges serdülő fiúkon; ettől elválaszthatatlan a lelki fejlődésnek néhány főmozzanata, melyekre szintén ki kell térni. Ezenkívül megemlítjük a fejlődés fontosabb rendellenességeit, a gyakoribb beteges hajlandóságokat és elváltozásokat. Néhány általános útmutatással is szolgálunk az egészség fenntartására és a fejlődés előmozdítására. Ilyen irányú elemi tudományos ismeretek birtokában a szülő megértően figyelheti gyermekének fejlődését és könnyebben észrevesz olyan szokatlan vagy kóros jelenségeket, melyek miatt szakember: nevelő vagy orvos tanácsát kell kérnie.

A középiskolában töltött évek a legjelentősebbek az ember életében: testi fejlődésében akkor mennek végbe a legnagyobb változások, egyéniségének alapvonásai akkor bontakoznak ki. Ennek a folyamatnak legmélyebb alapja és egyik fő irányítója az *átöröklés*. Már a régi görög történetíró látta, hogy az átöröklés szabja meg az erkölcsi jellemet (Thukydides: Τους εὐήθ-ους τό γενναίων πλείστον μετέχει). Goethe is gondolkozott azon, hogy voltaképpen mi az eredeti őbenne, ha tulajdonságait megtalálja őseiben (Vom Vater hab' ich die Statur . . .). A testi sajátságok átöröklésére is minduntalan látunk példát. Az átöröklés valóban az egész egyéniségnek: a testalkatnak és a lelki karakternek alapvonásait meghatározza; közvetítői nemzedékről nemzedékre a csirasejtek. Az apa és az anya egy-egy csirasejtjének egyesüléséből származó utód az egész életre szőlóan megkapja a testi-lelki fejlődésnek bizonyos lehetőségeit. E készségeket azonban az élet folyamán sokféleképpen befolyásolják a külső életkörülmények; a tényezők e két csoportja: öröklött készségek és külső feltételek, együtt szabja meg a fejlődést, együtt

dönt egészség és betegség tekintetében, valamint a lelki fejlődés irányát illetően. Ezért a gyermek sohasem tiszta másolata egyik vagy másik szülőjének és nem is egyszerű keveréke azok tulajdonságainak, hanem eredeti, új egyéniség. Tudnivaló először is az, hogy a két szülő megfelelő, de különböző tulajdonságai (pl. hajszín, testmagasság, elmetehetségek) nem szoktak valamiképpen kiegyenlítődni a gyermekben, hanem rendszerint az egyik a másik rovására érvényesül. Az uralkodó vonás azután nemzedékeken át fennmaradhat, míg a lappangó sajátság valamely későbbi nemzedék egyik tagján ismét felbukkan. Továbbá az egyes sajátságok az öröklés során nem változatlanok, hanem fokozódhatnak vagy csökkenhetnek, sőt el is tűnhetnek. Két csirasejtnak a megtermékenyüléskor való egyesülése pedig alkalmat adhat arra, hogy az utódban olyan összetett tulajdonságok jelentkezzenek, melyek az ősökben mint ilyenek nem találhatók meg, melyek tehát legalább megjelenésük formájában újak. Az élő természetből ismert példák nyomán lehetségesnek látszik az is, hogy a csirasejteknek az átöröklést közvetítő állományában előttünk ismeretlen okból létrejöhet valamely változás, mely a kifejtett egyénben gyökeresen új, nem ritkán rendkívüli tulajdonságot eredményez. Az utóbbi esetekre az «átöröklés» kifejezése mindennapi értelemben nem is alkalmazható, hiszen a szóban levő sajátság az elődökben nem volt meg; az átöröklés fogalmában azonban nem is ez a lényeges, hanem az, hogy az illető tulajdonság nem a külső életkörülmények hatásának eredménye, hanem a csirasejtekben gyökerezik. Az átöröklés mindig csak készséget, hajlandóságot jelent, mely az élet folyamán kibontakozik, megvalósul. Ez a készség néha mint megmásíthatatlan létsors, áldás vagy átok, nehezedik hordozójára. Pl. a kiváló zenei vagy matematikai tehetség elfőj thatatlanul megnyilvánul, mihelyt az élet valamely mozzanata alkalmat ad arra, bizonyos betegségek elháríthatatlanul beállanak az élet folyamán.¹ A mi szempontunkból fontosabb az, hogy sok más öröklött készséget az élet körülményei nagy mértékben befolyásolhatnak

¹ Az átöröklés törvényszerűségeit azonban nagyon kevésbé ismerjük ahhoz, hogy azok alapján a jövő nemzedék épsége és értékessége érdekében beavatkozhatnánk fajunk fennmaradásának és szaporodásának természetes menetébe, megfosztva bizonyos egyéneket a fajfenntartás lehetőségétől. Az eugenika ezen módszere mélyreható erőszakos beavatkozás volna a természet rendjébe, aminek elegendő tudományos alapja nincs.

és ezek az ember tervszerű beavatkozásával, elsősorban neveléssel, módosíthatók épen abban a korban, amelyben az egyéniség leginkább fejlődik s ezért leginkább irányítható, vagyis a serdülés korában. Bizonyos, hogy a nevelés nem teremthet újat, hanem csak meglevő készségekkel foglalkozhatik. Gyenge testalkatú gyermekek izomzata testgyakorlással gyarapítható, kézügyesség és elmetehetség fejleszthető, ideges gyermekek a serdülés kritikus korán tapintatos vezetéssel átsegíthetők, viszont hibás irányba terelheti lelki fejlődésüket környezetük idegessége; az ellenállóképesség egyes betegségekkel szemben megfelelő táplálás, klimaváltoztatás és más életrendszabályok útján fokozható, viszont kedvezőtlen életkörülmények növelhetik a hajlamot bizonyos betegségekre, betegségek lefolyását súlyosbíthatják. Ezeket a tényeket a laikus felfogás gyakran elhanyagolja, míg más irányban néha túlozza az öröklés szerepét. Pl. a szülő szív-baja nem öröklődik át a gyermekre; örökölheto legfeljebb a rheumás betegségekre való hajlandóság, ezeknek egyik megjelenési formája vagy szövődménye lehet szívbántalom, mely tehát szerzett betegség. Hasonlóképen indokolatlan dolog elmebajtól félni a gyermeket, ha atyjának betegsége paralysis progressiva, mert ez köztudomásúan fertőzöses eredetű, kívülről szerzett, nem a csirasejtekben megalapozott betegség. Sőt még tovább mehetünk: A szülőnek valamely lelki rendellenessége, súlyosabb idegessége nemcsak azon a réven árt az utódoknak, hogy a csirasejtek útján átszarmazhat rájuk, hanem azért is, mert az ilyen családban rendszerint hiányoznak a gyermek egészséges testi és lelki fejlődésének külső feltételei; így pl. az apa súlyos alkoholizmusa egyrészt idegrendszere alkathibájának jele és talán egyenesen a csirasejtek állományát is rontja, másrészt köztudomású, hogy alkoholista apa gyermekeinek ellátására és nevelésére főként a példaadás szempontjából alkalmatlan. Fejtegetéseink szerint tehát hibás és tudásunk hiányossága miatt alaptalan volna az öröklés tényére alapított fatalista felfogás: hiába minden, az öröklés rendjén nem változtathatunk. Ellenkezöen: a gyakorlat szempontjából gyümölcsözőbb a bizalom a nevelhetőségben, a testi fejlődés befolyásolhatóságában. És ne csak azt nézzék a szülök, hogy gyermekük mennyiben ütött egyikükre vagy másikukra, hanem azt is, hogy miben különbözik tőlük, akkor nem fognak abba a hibába esni, hogy a gyermeket a maguk képére és hasonlatosságára próbálják nevelni; ez különben nem is sikerülhet, mert a gyermek mindig új, eredeti személyiség.

A gyermek testi fejlődése az öröklött készségek irányában épen a középiskolai évek alatt halad a leggyorsabb lépésben és főképen két mozzanatban nyilvánul meg: az egyik a *növekedés*, a másik a *nemi érés*. E kettő szorosan összefügg egymással, t. i. a növekedés megelőzi a nemi érést és ennek befejeztével megszűnik.

A fejlődés nem egyenletes, hanem váltakoznak benne olyan időszakok, melyekben a növekedés túlnyomó, a szélességi fejlődés, erősödés, súlygyarapodás időszakaival. És pedig a fiúk rendszeren 14. évük körül indulnak növekedésnek, amit 16—17. évükben nagyobbfokú súlygyarapodás követ. E folyamatok egyénenként igen különböző mértékűek; a növekedésben és a súlygyarapodásban egyaránt igen nagy eltérések lehetségesek a «normális»-tól, a «középérték»-től anélkül, hogy ez beteges jelenség volna. Épen ezért nem is közlünk erre vonatkozó számadatokat, mert az ezektől való eltérés észrevétele alaptalan aggodalmat kelthetne a szülőknél. A növekedés és súlygyarapodás csupán megnyilvánulása azoknak a mélyreható változásoknak, melyek a szervezetben végbemennek. Ezek legfontosabbika az, hogy a belső szervek, zsigerek viszonylag lassú növekedése mellett a mozgásnak szolgáló szervek: csontok és izmok fejlődnek hatalmasan. Így áll elő a rövid végtagú kis gyermekből a nagy erőkifejtésre képes, izmos, hosszú végtagú fiatalember, kinél a csontok és izmok az egész testsúlynak mintegy $\frac{2}{3}$ -át teszik; a növekedést nagyobbik részben épen az alsó végtagok meghosszabbodása eredményezi. A gyors növekedés idejében a gyermek nem ritkán húzó, tompa fájdalmat érez tagjaiban és észrevehetően fáradékonyabb. A testidomok végleges kialakulásában részes még a fejen az orr és az állkapocs megnyúlása, a vállak szélesedése, a mellkasnak túlnyomóan hosszúsági fejlődése és lelapulása, a csontok és izmok körvonalainak kirajzolódása a testfelületen. A fejlődés tehát nemcsak a végtagokon, hanem a mellkason és az arcon is túlnyomóan hosszirányú, így lesz a kislány tömzsi testalkatából a «kamasz» nyurga termete. A városi fiúk rendszerint korábban és gyorsabban nőnek, míg a falusiaknál a növekedés rendszerint nem előzi meg ennyire a szélességi fejlődést, ezek lassabban és egyenletesebben fejlődnek. Bármekkora is e folyamat egyéni változékonysága, mégis sokszor már a serdülés korában észrevehető, hogy milyen lesz majd a felnőtt végleges testalkata. Az alkatot a test formái és méretei, az egyes testrészeknek egymáshoz és az egész testhez viszonyított nagysága és alakja

szabja meg. Ezek a sajátságok az egyes emberen általában nem rendszertelenül keverten, hanem bizonyos csoportokban található meg, melyek alapján az emberek sokaságában típusos testalkatok ismerhetők fel. Az egyik ilyen alkattípus a sovány, magas termetű, hosszú és vékony végtagú, lapos mellkasú, hosszúkás arcú emberé, a másik, az előbbivel nagyjából ellentétes alkat a középmagas vagy alacsony növésű, kerekded arcú, rövid nyakú, domború mellkasú, hízásra hajlamos emberé. Végül elég élesen megkülönböztethető az a típus, melyet magas termet, éles arcvonások, széles váll, hatalmasan fejlett csontok és izmok jellemeznek. Mindezek természetesen csak szélsőségek, típusok, melyek között a valóságban sokféle keveredés, átmenet fordul elő. A földolog mégis az, hogy a serdülés korában az addig nagyjából egyöntetű gyermeki testforma közeledik az előbb vázolt típusok egyikéhez. A végleges testalkat megjelenése pedig azért jelentős, mert az kétségtelenül szorosan összefügg a lelki világ, a jellem, a hangulati és az ösztönélet alaptulajdonságaival. Nem kevésbé fontos az alkattípus azért, mert bizonyos testalkat bizonyos betegségekre való hajlandósággal szokott járni. A testalkatnak ezen összefüggése a lelki sajátságokkal, egyes betegségi hajlamokkal a nevelő és az orvos számára igen nagy jelentőségű, e helyen azonban nem volna célszerű azt részletezni, mert a szülő, aki nem tud gyermekének egészen tárgyilagos megfigyelője lenni és nem tekinthet át sok gyermeket, fölösleges aggodalomba juthatna gyermeke sorsáért, továbbá abba a veszedelembé kerülhetne, hogy könnyedén besorozza gyermekét egyik vagy másik kategóriába és elhanyagolja éppen azon egyéni sajátságait, melyek az ő gyermekét az elvont típustól megkülönböztetik, egyéniséggé teszik; a helyes nevelésnek pedig éppen ezekkel a készségekkel kell számot vetnie. Aztrsem szabad elfelejteni, hogy bármennyire tiszta, határozott alkattípusból sem lehet a jövő életsorsra biztosan következtetni, különösen nem a serdülő korban, amikor az egész egyéniség fejlődőben, folytonos átalakulásban van. Ennek a fejlődésnek valamely szertelensége, nevezetesen a hirtelen megnyúlás, mellyel szemben az erősödés késik és így a fiú betegesen soványnak látszik, a következő években ki egyenlítőzhetik.

Az általános testi fejlődés vázolósa után az egyes szervekről a következőket jegyezzük meg: A *csontváz* és az *izomzat* említett fejlődését a gyermek alaposan kihasználja: igen mozgékony, futkos, kedvét leli ereje érvényesítésében. De

még nem teljesen ura mozgékonyságának: csetlik-botlik, esetlen, ügyetlen. A fegyelmező nevelésnek egyik célja épen e nagy mozgásbőség szabályozása: tudjon a gyermek nyugodtan ülni, ha kell, és tanuljon meg célszerűen mozogni, a mozgásban akaratát érvényesíteni. A gyermeki kedély azonban megkívánja, hogy ezek mellett jusson ideje szabad mozgásra, játékra is. Izomerő tekintetében nagyon különbözők a gyermekek. A vidékiek rendszerint felülmúlják a városiakat. A szegényebb társadalmi osztályok gyermekeinek izomzata gyakran egyenletesebben fejlett a jómódúakénál, kikenél a vállöv, a kar, a hát izmai gyengébbek, mert környezetük és neveltetésük módja kevesebb alkalmat ad ezek fejlesztésére. Továbbá az erősebbek, az élénkebbek csakhamar fölfeje kerekednek a véznáknak; ezek izomzatának gyengeségét hátrányukra tetézi még néhány sajátos jellemvonásuk: rendszerint félénkek, félszegek, a többi fiútól visszahúzódnak, ezért azok részéről bosszantás, gúny, jó és rossz tréfák célpontjai; ezt ők annál súlyosabb sérelemnek érzik, mert hiszen otthon és az iskolában ők a «jó» fiúk. Épen az ilyen fiúk hajlamosak izületeik lazább volta és izomzatuk gyengesége és fáradékonyága miatt hibás testtartása: írás, olvasás közben hamar meggörnyednek, járás közben sem tartják egyenesen a törzsüket. Ennek következtében a gerincoszlopuk könnyen meggörbül. Ilyen fiúk számára fontos padjuk és otthoni tanulóasztaluk, székük megfelelő méretezése, mely a görnyedéstől megkíméli őket, főképen pedig izomzatuk fejlesztése testgyakorlás (úszás, torna) útján, bármennyire kell is őket ösztökélni erre, mert maguktól nem szívesen teszik ezt; tévedés volna azt gondolni, hogy bőséges táplálás fejleszti az izomzatot, ez egyedül az izmok rendszeres működtetésével érhető el. Hibás testtartásukra figyelmeztetni kell a fiúkat, hogy maguk is ügyeljenek rá. Az alsó végtagok idoma is eltérhet a rendestől, pl. lúdtalp fejlődik, mely gyakran nem a lábban, hanem a combban és a lábszárban okoz fájdalmat. Némelyik gyermek folyton izog-mozog, nyugtalan, céltalanul jön-megy, szellemileg is rendkívül élénknek és fáradhatatlannak látszik. A szakértő azonban hamar észreveszi, hogy az ilyen gyermek figyelmetlen, szinte pillanatról pillanatra változtatja érdeklődése tárgyát, de semmi sem köti le tartósan és épen ezért nyugtalan; látszólagos eleven-sége tehát nem kiválóság, hanem ideges alkat jele.

A sok mozgás nagyobb feladatot ró a *légzésre* és a *vérkeringésre*. A városi ember légzőszerveit állandóan sok árta-

lom éri (a belégzett por, dohányfüst, korom, baktériumok), annál is inkább fontos a gyermek számára azok ápolása. A légzés szaporasága és mélysége a vér oxigén- és széndioxyd-tartalmához igazodik, ez mozgás, munka közben megváltozik és a légzést mélyebbé és szaporábbá teszi. Kívülről pedig a közérzésre és a kedélyre gyakorolt hatásánál fogva mélyíti a légzést a megszokottnál alacsonyabb hőmérsékletű, növény-illattal telt, portalan, füsttelen szabad természeti levegő. Mindkét tényezőnek, a mozgásnak és a szabad levegőnek légzést élénkítő hatását ki kell használni. Ez fejleszti a mellkas légző izmait, közvetve a mellkas formáját is, és a vérkeringésre kedvezően hat. Vidéki tartózkodás a vakáció alatt hosszú időn át megkíméli a légutak nyálkahártyáját a városi levegő említett ártalmaitól; óvjuk a fiúkat a dohányzás megszokásától, leghatékonyabb itt is a felnőttek példaadó mértékletessége. A gümőkóros fertőzéstől ugyan így sem sikerül megmenteni a fiúkat, hiszen ezen már kis gyermekkorukban a legtöbben átesnek, mégis a szabad levegő egyike azoknak a tényezőknél, melyek a tuberkulózis gyógyulásában segítik a szervezetet. Alaptalan az a szülői aggodalom, mely a hirtelenlül nőtt, sovány fiúkat különösen félti a «tüdőcsúcshurut»-tól; ezek erre nem hajlamosabbak, mint egyenletesebben és arányosabban fejlett társaik. A felső légutakat illetően köztudomásúvá vált a mandulák szerepe az ízületi csúsz, a szíves és a vesebaj keletkezésében. Ha a mandulák valóban bajt okoznak és tapasztalt szakorvos ajánlja eltávolításukat, nincs miért félni e műtétől. Már a kis gimnazisták is jobbra túl vannak azon a koron, amikor a nagy garatmandula szokott kellemetlenséget okozni; nehezíti a légzést az orron át, ezért a gyermekek nyitott szájjal lélekenek, ami még fokozza garathurutjukat; gyakran van középfülgyulladásuk is. Ezek a gyermekek az iskolában rendszerint gyengébb előmenetelűek, figyelmetlenek, amin azonban az «adenoid vegetációk» szükséges műtéti eltávolítása nem szokott nagyot javítani. Nyirok-szerveik túlfejlettségét különben a gyermekek a serdülés éveiben kinövik, manduláik is megkisebbedhetnek. Néha a serdülés korában kezdődik a szénaláz, melyet a pázsitfűfélék virágpora vált ki hajlamos egyénekben; ezek május—júniusban a szabadban hamar rosszul lesznek; nehéz légzést kapnak, náthások lesznek, szemük könnyezik, míg a városban jobban érzik magukat. Hasonlóképen bizonyos hajlam alapján szerzett baj az ideges asztma; e nehézlégzéses rohamok is gyakran a serdülés éveiben állnak be és nagy próbára teszik

a szülők nyugalmát és türelmét. Lényegében hasonló jelenség az is, hogy némelyik gyermek bizonyos ételtől, pl. tojástól, de gyakran ismeretlen okból, viszkető bőrkürtést kap. (A bőr is változáson megy át a serdülés korában; verejték- és faggyúmirigyei indulnak fejlődésnek. Némelyik fiú bőre pattanásos, korpázó lesz; a szőrösödés is egyénenként különböző.) Itt említjük meg a nemi éressel összefüggő hangváltozást, mely a fiúk 13—15 éves korában szokott beállni. Ez a folyamat a gégefő alakváltozásán és megnagyobbodásán alapul, melynek során az a nyakon jól kiemelkedik (Ádámcsutka), a hangszalagok meghosszabbodnak és pedig jóval nagyobb mértékben, mint a lányoknál; így lesz a férfihang körülbelül egy oktávával mélyebb a női hangnál. A lélekzetvételben is van nemi különbség, mely szintén a serdülés éveiben fejlődik ki: a lányok túlnyomóan mellkasukkal lélekeznek, a fiúknál pedig álló helyzetben a légzőmozgás nagyobb részét a rekeszizom végzi el.

A szív és a vérerek is résztvesznek az általános fejlődésben és lépést tartanak különösen az izomzat gyarapodásával, de működésük néha, bár múltóan, nem tökéletes. Némelyik fiú szíve tájkán kellemetlen érzéseket említ, erősebb mozgás közben hamar légszomjúságot kap, érverése szaporább, fejét fájlalja, testileg és szellemileg fáradékony, sápadt, «vérszegénynek látszik, néha hosszabb állás közben megszédül, elájul. Vizsgálat alkalmával azonban kitűnik, hogy nincsen szívbaja, bőre halványsága ellenére nem is vérszegény, sőt vörösvértestek száma a serdülés koráig több is, mint felnőtt korban. A vese vérkeringésének a testtartással összefüggő zavara okozza az erősen homorú ágyékú, vézna fiúkon azt a jelenséget, hogy amíg fent vannak, vizeletükben fehérje található, viszont a fekvés alatt ürített vizelet nem tartalmaz fehérjét; ez az állapot nem jelent vesebajt. Az említett panaszok és tünetek miatt hiba volna a fiúkat betegként kezelni és ágyban tartani. Pihenéssel váltakozó többoldalú testgyakorlás és bőséges táplálás mellett megszűnnek ezen amúgy is múlt zavarok. Ezekkel szemben a szervi szívbántalmak az egész életre kiható jelentőségűek; az eset egyéni sajátosságát megítélő orvos tanácsa szerint kell velük bánni. Szívbillentyűhiba miatt többnyire nem szükséges a fiút a torna alól felmenteni vagy mozgásszabadságát másképpen jelentékenyen korlátozni, sőt az izomerő ápolása a szív szempontjából is fontos ilyenkor.

A serdülés korában nagyot növő és sokat mozgó fiúk

sokat is esznek. Helyes és kívánatos, hogy naponta négyszer ötször étkezzenek. A szükséges és elégséges *táplálék* mennyisége nem egyforma egykorú gyermekeknél sem; az étvágy szoktatással befolyásolható. Nevezetesen a túlságosan bő étkezés hibás nevelés eredménye, rendszerint családi vonás, melyet épen ezért gyakran csak a családon kívül álló vesz észre. A válogatás rossz szokása is a felnőttek példaadásán és következetességén múlik. Egészséges fiúknál emésztési zavar csak romlott étel után vagy akkor fordul elő, ha a mindennapi táplálék helyett gyermekdelutánokon vagy épen felnőttek összejövetelein inyenc-falatokkal, nyalánkságokkal traktálják a fiúkat, akik persze még nem tudnak pillanatnyi kívánságaikon uralkodni és alkalom adtán torkoskodnak. A mindennapi életben legfeljebb a reggelivel van baj, t. i. akkor, ha a fiúk nem kelnek fel idejében, ezért sietve, tehát rendetlenül mosdanak és öltözködnek és így a reggelire sem jut idő és nyugalom; a fiú felhőrpinti kávéját és szalad az iskolába. Ilyenkor főként az izgalom miatt támad gyomorpanasz: émelygés, puffadság, bőfögés, rossz szájíz. Némelyik kis diák még reggelenként «drukkol» is az iskolától, ami étvágytalansággal és kellemetlen gyomortájéki érzéssel jár. A «drukkolás»-ról közbevetve megjegyezzük, hogy az nem valami magában álló jelenség, hanem mélyen gyökerezik ilyen ideges fiúk jellemében. Az ilyen gyermek hajlamos alaptalan lelkiismeretfurdalásra, mindenben nehézséget talál, nem bízik tanulása eredményességében, fellépése bizonytalan, az iskolában a felszólítás könnyen zavarba hozza, szóval nincs elég önbizalma. Ezt a jellemvonását fejleszti családjának hasonló hangulattal telt légköre, főként az anya túlzott aggodalmaskodása; ugyanide vezethet az a gyakori dolog is, hogy a szülők túlbecsülik fiuk tehetségét, kitűnő tanulmányi előmenetelt követelnek tőle, aminek a fiú nem tud megfelelni és így gyarlósága érzése hatalmasodik el benne. E fiúk nevelésében fontos az önbizalom erősítése, többi közt célszerűen azáltal, hogy iskolai ünnepeken és hasonló alkalmakkor szerepeltetik őket, megkeresik valamely természetes készségüket, mely kedvteléssé fejleszthető és amelyben a gyermek tárgyi eredményt érhet el (pl. rajzolás, növény- vagy rovargyűjtés). Ugyancsak a reggeli sietés, este pedig az álmoság vezet a szájapolás, fogkefélés elhanyagolásához. Következésképpen, kellő szigorúsággal rá kell szoktatni erre a fiúkat. Bőséges növényi táplálékon kívül a szoktatás a legfontosabb a székrekedés elkerülésében is. Székelési ingerét ne fojtsa el a

fiú, szokja meg elintézni a dolgát a nap valamely órájában, amikor erre nyugalma és ideje van. Ismeretes, hogy megijedés, izgalom, ideges gyermeknél hasmenést okozhat. Ha este lefekvés után a gyermek végbele tájéka viszket, úgy hogy vakaróznia kell, vizsgáltsuk meg a székét nincs-e bélférge?

Az érzékszervekről és az idegrendszeréről nagyrészt ugyanaz volna a mondanivalónk, amit a pedagógus hivatott ismertetni a lelki fejlődésről, a serdülés korának lelki sajátosságairól, a családi nevelés feladatairól, a tanulás és a tanítás egészség-tanáról, a nemi nevelésről. Ebben a fejezetben e kérdéseknek csak testi és orvosi vonatkozásait tárgyaljuk.

Az érzékszervek közül főként a szem és pedig annak fénytörési hibái kívánnak néhány szót. Ezek a szem öröklött alakhibáiban gyökereznek. A rövidlátás az élet folyamán fokozódásra hajlamos, amiben az iskolás években a hosszas, erőltetett közelre nézés is részes. Nagyobb foka közvetlenül felismerhető arról, hogy a gyermek távolabbi tárgyakat nem lát tisztán, pl. az iskolában az írást a táblán a középső vagy hátulsó padosorokból, valamint arról, hogy szemét feltűnően közelíti írásához, olvasmányához. Ellentéte a messzelátás, melynek veleszületett mértéke később nem növekszik, de a fénytörési hiba a húszas évek elejétől mégis egyre jobban érzeti hatását, mert e kortól kezdve csökken az alkalmazkodó, közelre néző képesség, mely a messzelátóságot bizonyos fokig ellensúlyozni tudja. Nagyobb mértékben messzelátó gyermek az írás-olvasásba hamar belefárad, ilyenkor szeme könnyezik, feje megfájul. A fénytörési hibák következményei megfelelő szemüveggel kiküszöbölhetők, idejében szemorvos segítségét kell kérni.

Ha a gyermek hallása észrevehetően romlott, gondoljunk ennek mindennapos okára: a fülzsírra, mely összegyűlve szűkíti vagy eltömi a külső hallójáratot. Múlóan rontja a hallást és fülzúgást okoz a nátha, garathurut; hasonló hatású néhány orvosság: a chinin és a salicylsav-származékok (aspirin, kalmopyrin, diplosal stb.).

Az idegrendszer egyrészt kormányozza a testi élettevékenységeket (anyagcsere, hőmérsékletszabályozás, mirigyek működése stb.), másrészt alapja a lelki életnek. Működésének e két főiránya azonban nem határolható el élesen egymástól, hanem szoros egységet alkot, melynél fogva az idegrendszer a személyiség hordozója. Ezért a gyermek fejlődésében minden új vagy megváltozott jelenség az idegrendszer valamely új vagy megváltozott működésével függ össze, a nevelésnek

minden mozzanata pedig tervszerű hatás az idegrendszerre. A nevelés eredményessége az idegrendszer azon tulajdonságán alapul, hogy ismételt külső behatások módosítják annak későbbi működését, hogy az idegelemek az ingerek hatásait valamiképpen megőrizik; ez az alapja a szoktatásnak, ami már a csecsemőkortól kezdve fontos nevelési tényező. Különösen fejlett és tökéletesíthető ez a képesség a nagy agyvelő kérgének azon mezőiben, amelyekbe az érzékszervekből érkező ingerületek. A szemből, a fülből bejutó ingerületek ezekben a központokban az élet folyamán egyre növekvő emlékgyűjteményt hoznak létre, mely anyagot és indítékot szolgáltat a gondolkodás műveletei számára. E működések módszeres fejlesztése a tanítás és a tanulás. Ezen kívül van az idegrendszernek reagálóképessége is, mely eleinte főképpen a szervezetben támadó, de kívülről is eredő ingerek (pl. éhség, fáradtság, fájdalom, fázás, székelési inger) hatására elemi élet-szükségletek kielégítését szolgálja. Később a közérzés változásai mellett az érzékszervek által közvetített benyomásoknak, megismeréseknek lesz egyre nagyobb szerepük a mozgás kifejlődésében, melyet szintén a nagy agyvelő kéregállományának egy területe indít meg; ez a mozgáskészség a gyermekévekben eleinte szabálytalan, rendezetlen mozgásokban nyilvánul meg, később már a játék formájában bizonyos összefüggő cselekvéssorozatot tud termelni, végre a serdülés korában válik a mozgató berendezés a személyiség kifejező eszközévé, az erkölcsi jellem szerszámává azáltal, hogy gazdag emlékgyűjtemény, rendszeres megismerés nyomán magasabb rendű hangulatok hozzájárulásával, vagyis értékelések alapján életre szóló egységes cselekvést tud lebonyolítani, aminőt a hivatás betöltése megkíván. Ennek kifejlesztésére irányul voltaképpen a nevelés. Erre a célra a nevelés azáltal törekszik, hogy az egyén cselekvéseit iparkodik kivonni pillanatnyi indulatok, hangulatok, vágyak irányító vagy épen kényszerítő hatása alól s azokat egyre nagyobb mértékben az értelem felismerései alá rendeli; csak azokat az állandóbb hangulati indítékokat engedi érvényesülni, melyek bizonyos belátásoknak megfelelők, sőt egyenesen igyekszik hangulatot kelteni és az érzületet megszilárdítani bizonyos cselekvési célok iránt, melyek az egyénre és a közre értékesek, még akkor is, ha a rájuk vonatkozó értelmi belátás hiányzik, vagy ha eredeti erő hangulatok ellenük szegülnek. A cselekvés indítékaiban t. i. mindig van érzelmi, hangulati mozzanat. A cselekvés tárgyra és céljára vonatkozó belátáshoz hozzájárul valamely érzelmi

színezet, mely annak a pozitív értékjelzést megadja; az ennek érzelmi kötődése valamely ismerettartalomhoz teszi azt az akarat számára indítékká. De csak az emberiség legnagyobbjainak, a bölcseknek adatott meg az, hogy érzületük egybevág és összefűződik a felismeréseikkel és ezeket cselekvésre lendíti. Az emberek többségénél azonban szükséges, hogy hangulataik jó része (az egyénre és a közre értéktelenek) kívülről korlátoztassék cselekvések megindításában; az erkölcsi rendet így érvényesíteni az államhatalom, a jogrend, a társadalmi konvenciók, az etikett feladata. Lényegében ugyanezt a feladatot végzi el a gyermeknek még plasztikus lelkületén a nevelés. A mindennapi nyelvhasználat szerint is «jól nevelt» ifjú, (dgazi férfi) az, aki nyugodt, mértékletes, aki vágyainak parancsol, indulatait fékezi, nem ingatag, egyéni hasznát nagy közös érdekek mögé helyezi, életfeladatán állhatatosan dolgozik. (Az antik bölcsesség szerint is: Ὁ μὴ δαρεῖς ἀνθ-ρωπος ου παιδεύεται.) A nevelés tehát az adottságok két nagy csoportjából, az öröklött testi-lelki készségekből és a környezet meghatározott behatásaiból próbálja kibontakoztatni az egyéniség autonómiáját, az erkölcsi szabadságot. A mi szempontunkból az a fontos, hogy mindez nem merőben pszichológia, hanem az idegrendszerben megalapozott dolog, tehát biológia is. Ez a megállapítás azt jelenti, hogy a lelki fejlődés fényeinak és kérdéseinek élettudományi oldaluk is van: Az idegrendszernek vannak adott tulajdonságai, veleszületett működési sajátosságai, melyek az egyszerűbb idegfolyamatokban tapasztalhatók a legvilágosabban s amelyek egyénenként különbözőek, sőt az egyének különbözősége jórészt éppen ezekben áll. A gyermekek nagyon különbözőek az érzéki felfogás minősége és gyorsasága, érzékszerveik fáradékonysága, mozgékonyaság, testi munkabírás, elméjük működési módja és fáradékonysága, zsigeri idegek működése tekintetében. Nem kevésbé jelentős elemi hangulati reakcióik különböző volta az iskola és a családi élet benyomásaival, a világeseményekkel szemben: a sírás, nevetés, elpirulás, izgalom, ijedtség, harag, bánat egyénenként más és más készsége és árnyalata. Elég bizonyítékunk van arra is, hogy a bonyolultabb elmetehetségek, valamint az érzelmek különböző skálája és árnyalatai szintén az idegrendszer sajátos szerveztségétől függenek. E tulajdonságok alapján az emberek, már a gyermekek is, éppen úgy jellemtípusokba csoportosíthatók, mint testido- maik nyomán alkattípusokba. A szülő helyes állásfoglalása gyermekével szemben azonban nem az elvont tudományos

tipizálás, hanem az egyéniségét megértő szeretet, azért itt nem kell tovább részleteznünk e jobbra lélektani vonatkozású tárgyat. Az előadottakból csak a következő két tanulást vonjuk le: Először, az idegrendszer is részes az általános fejlődésben és mint a szervezet tagja, alá van vetve a testet érő minden külső befolyásnak; ezért mindez hatással van a lelki életnek az idegrendszertől függő fejlődésére és különféle megnyilvánulására. Másodszor pedig: az egyéniség is az idegrendszer egyéni sajátosságától függ, ez szabja meg a nevelés szükséges és kívánatos irányait, de egyszersmind a nevelhetőség határát.

Az idegrendszer egészségtanát illetően általában a következőket tartjuk szem előtt: Az idegműködés és a lelki tevékenység helyes fejlődésének és zavartalan lefolyásának egyik fő feltétele az elegendő pihenés. A serdülő test és elme naponta kb. 8—9 óra alvást kíván meg; az alvás szükséges tartamának biztos mértéke a fiú pihentsége, frissesége reggel és elálmósodása este, ehhez kell alkalmazkodni. Gyermekdélutánok és más szórakozások ne nyúljanak bele az alvásra fordítandó órákba és a felnőttek szórakozásai ne zavarják meg a diákot abban, hogy idejében lefeküdjék. Az ebéd után szükséges alvás korából a középiskolások rendszerint már kinőttek, ahelyett más módon tartsanak pihenőt. Nem helyes a késő esti órákig folytatott tanulás másnapra, valamint nyelv- és egyéb különórák kitűzése akkorra. Alig kell hangsúlyozni a kötelező testgyakorláson kívül a városi gyermek számára naponta a szabad levegő, a séta fontosságát. Éppen a nemi ébredés korának lelki hygienéje szempontjából megbecsülhetetlen értékű a cserkészlet, mely nevelő hatásán kívül alkalmat ad a fiúnak legkülönbözőbb ügyességei megnyilvánulására és fejlesztésére és az inkább passzív tanulás után az önálló tevékenység örömeiben részesíti. Pihenésszámba megy az is, ha a fiú néha nem feladatszerűen, hanem kedvtelésből üzhet valamit (pl. botanizálás). Egyhangúság helyett sokoldalú és változatos foglalkoztatásra kell törekedni; a modern tanterv kellően gondoskodik test és elme harmonikus fejlesztéséről, valamint az anyag kellő csoportosítása útján arról, hogy az intenzív foglalkoztatásból ne származzék túlterheltség és szétforgácsolódás. Ennek veszedelme inkább a magánórák célszerűtlen beosztásából és nagy számából eredhet. Túlterhelés az is, ha az ifjú szabad idejét mindig felnőttek között tölti, mert így sokat hallja nem is mindig neki való beszélgetésüket, idő előtt bejut gondolatkörükbe és neki nem

megfelelő szórakozásaikba; ilyen a helyzet a mindig féltett és kényeztetett egyetlen gyermeknél, valamint ott, ahol a testvérek között nagy a korkülönbség. E gyermekeknek

segítségét kíván. Az utóbbiakkal való helyes bánásmód szintén csak szakember útmutatása mellett lehetséges. Még csak azt sem részletezzük, hogy az «idegesség» keveset mondó kifejezése alá elme-kórtani tekintetben milyen különböző karakterek, lelki folyamatok és reakciók tartoznak. Cikkünk keretében ezeknek legfeljebb egyszerű felsorolása férne el, az életben értékesíthetőt adni azonban e külön tudományágból lehetetlen. Még külön e célra rendezett előadások hallgatása vagy éppen népszerűsítő írásművek olvasása is inkább ártalmas, mint hasznos a szülők számára; ilyen esetben nélkülözhetetlen az orvos és a pedagógus segítsége, mert az egyes eset egyéni sajátosságának felismerésére és a nevelés megfelelő irányítására csak tapasztalt szakember vállalkozhatik. Ezen a helyen csak egyet hangsúlyozunk: Súlyos hiba a gyermek előtt idegességét emlegetni, vagy bármely más módon észrevéttetni és éreztetni vele, hogy különleges megítélésben és elbánásban részesül. Ez mindig káros az ő lelki életére, fejlődésére, későbbi sorsára.

Az előzőkben a fejlődés általános menetét és legfőbb jelenségeit ismertettük. Most még a fejlődés hajtóerőiről kell megemlékezni. A fejlődést az élet kezdetén a megtermékenyült petében bennrejlő sajátos készség indítja meg és viszi előbbre. Idő folytán azonban a test külön szerveket fejleszt magában, melyek növekedésének különböző folyamatait szabályozzák. Ezek a szervek *a belső elválasztása mirigyek* közül valók, melyeknek váladékai nem jutnak ki a test felületére, hanem a vérrel szétterjedve bizonyos szervekben meghatározott hatásokat fejtenek ki. Ezek között a legfőbb a

koponya alapjának közepén levő agyalapi mirigy (hypophysis), melynek egyik fő működése abban áll, hogy a növekedést serkenti. Ha a növekedés éveiben daganat vagy más betegség elpusztítja a hypophysist, megáll a növekedés és az ember törpe marad. Fokozott működése viszont az átlagosnál jóval magasabb és szélesebb termetet eredményezhet. Elősegíti a növekedést a pajzsmirigy is, mely ezen kívül az anyagcserét élénkíti és az idegrendszert fejleszti; a pajzsmirigy a serdülés éveiben, főként leányoknál, néha kissé megduzzad és a nyakon elől-oldalt kidomborodik. Ez nem szokott működésének kóros megváltozásával járni és később eltűnhet. A pajzsmirigy hiánya vagy korai pusztulása gyengeelméjűséget és törpeséget okoz. A hypophysisnek másik irányú fontos működése az, hogy a szaporító sejteket termelő mirigyeket, a nőben a petefészket, a férfiben a herét indítja működésre és tartja működésben. Ha a hypophysis működése a gyermekkorban megszűnik, akkor a nemi érés nem következik be, felnőtt korban pedig abbamarad a csirasejtek termelése és elvész a nemző képesség.

Ez átvezet tárgyunk második főmozzanatának, a *nemi érésnek* megbeszéléséhez. A nemi érés adja meg a serdülés korának sajátos jellegét. Mélyreható változások a testben, egészen új tartalmak az elmében, melyek a faj fenntartásának testi tehetségeit és lelki háttérét készítik elő. A nemi érés a test és az elme két területén külön-külön indul meg. Az elmében a másik nem egyénei sajátos hangulati színnel kiemelkednek az észrevezés tárgyai közül és érdeklődés, vonzalom, nem ritkán rajongás tárgyává lesznek; mindez kezdetől fogva egy-egy személyre irányul és testi érzésektől teljesen mentes és független lehet. A lélek ébredését kevéssel megelőzi vagy követi a testi nemi fejlődés, mely a nemi szervekből felsugárzó érzések formájában tükröződik a tudatban. Csak később olvad egybe az elme sajátos hangoltsága a testi érzésekkel, amiből a nemi vágy áll elő és keres érvényesülést a másik nem körében, legfejlettebb alakjában egy bizonyos személyben; természetes ellenlábasa a szeméremérzés, mely szintén a lélek mélyéből fakad és alapja a nemek viszonyát szabályozó nevelésnek. A nemi érést a csiramirigynek a hypophysis serkentésére megkezdődő működése indítja meg. A csiramirigy termeli a csirasejteket, az ondószálacsákákat, melyek több más mirigy váladékával együtt az ondót alkotják. Amikor ennek termelése a fiúban megindul, az összegyűlt váladék a hímvessző megmerevedése kíséretében éjjel

alvás alatt kilökődik: magömlés (pollutio). Ez a jelenség a 14—16. évben szokott bekövetkezni, de néha, kevéssel előbb vagy később. Ez a folyamat néhány hetes időközben megismétlődik, és pedig gyakran a nemi élet körébe vágó álmok kíséretében. A merevedés és a magömlés beállta az ifjú tudatában jelentős, de a jellemtípustól és az elméleti fejlettség fokától függően más és más hatást szül. Némelyik ifjú az új élményre nehezen eszmél rá, testének ez az új jelensége idegenszerű neki és a természetes szemérmességet meghaladóan zárkózottá válik, másoknál viszont — jórészt a környezet hatása alatt — a szükséges gátlások hiánya vehető észre. A nemi érés normális, elég gyakori menete az, hogy a testi benyomások rövid bizonytalanság után hamarosan kapcsolatot találnak az elme hangulati tartalmaival és a nemiségről hallomásból szerzett tudással vagy a természetben meglesett folyamatok ismeretével. így érlelődik meg a nemi tudatosság, mely az ifjú fellépését határozottá teszi, életörömét színezi, munkaerejét lendíti. De amíg a nemi érés így befejeződik és az érzület határozottan beállítódik a nőnemre, addig a fiú néha saját testével szerez magának élvezetet és kielégülést (onania, masturbatio). Ezt nem kell túlságosan szigorúan megítélni és nem helyes emiatt kemény testi fenyítést alkalmazni; a fiúk ijesztgetése az önkielégítés valamely vélt következményével pedig egyenesen hosszú időre kiható kárt okozhat az elmében. Az onania a serdülés korának múló jelensége, melyen különböző mértékben nagyon sok fiú átmegy, amely kisebb fokaiban nem beteges tünet és nem is hagy maradandó ártalmat az elmében. Ezért ilyenkor leghelyesebb jóindulatú figyelmeztetéssel és általános életrendszabályokkal fellépni ellene.

Az előzőekben említettük az elme ráirányulását a másik nemre és fogékonyvá válását nemi benyomások iránt a serdülés kezdetén. Ez a folyamat nem teljesen önálló fejlődési iránya az elmének, hanem részes abban a csiramirigy belső elválasztása is, mely ennek — a csirasejtek termelése mellett — második fő működési módja. E bonyolult folyamat vázolata tehát az, hogy a hypophysis indítja meg belső elválasztása útján a herében az ondószálak termelését és a here saját belső elválasztását, mely azután hat az idegrendszerre és az egész testre és ennek férfias nemi jellegeit fejleszti ki. Testi nemi jellegek tulajdonképpen a csiramirigyeken kívül a nemi szervek is, melyeket ugyancsak a csiramirigy belső elválasztása fejleszt ki teljesen. Szűkebb értelemben azonban csak

a test bizonyos külső sajátságait hívjuk így, melyek a serdülés korában jelennek meg. Ilyenek a hónalj- és fanszörzet, továbbá a bajusz és szakáll, a hang mélyülése, a csontok és az izmok körvonalainak áttünése a vékonyabb zsírpárnájú bőrön. Ezek megjelenése is a belső elválasztás műve és ez egészíti ki a testi fejlődésnek cikkünk első részében ismertetett folyamatát; betetőzi ezt a növekedés megszűnése, mely a serdülés korának végét jelzi, mert azt is a teljesen érett csirimirigy állítja meg belső elválasztása útján.

A testi nemi érés kezdete, üteme és beveződése meglehetősen változékony. Az első magömlés idejéül a 14—16. évet jelöltük meg. A többi jelenség ezzel többé-kevésbé egyidejű, rájuk vonatkozóan sem lehet éles határidőt kimondani, melyen innen a nemi érés feltétlenül betegesen korai, melyen túl kórosan késői volna (ritka szélsőséges eseteket nem tekintve). Egy osztályban tehát igen különböző fokban fejlett fiúk lehetnek együtt. A nemi szervek korai erős fejlődése a lelki fejlődést nem zavarja meg szükségszerűen és későn induló serdülés teljes kifejlődéshez vezethet. Kisebb eltérések a típustól előfordulnak: Ifjak melle megduzzadhat, érzékennyé válhat, a bimbóból nyomásra kevés savós váladék ürülhet. Ez nyom nélkül elmúló ártalmatlan jelenség. Már egészen kis gyermekeken is megállapítható és sebészi beavatkozást tehet ajánlatossá az a rendellenesség, hogy egyik vagy mindkét here nem tapintható a herezacskóban, hanem valahol feljebb, a lágyékcsatornában helyezkedik el. A hímvessző makkját fedő bőrredő szűkületén műtéttel kell segíteni.

Az előzőkben a testi-lelki nemi érésnek csak legfőbb vonásait vázolhattuk. Amint a testi fejlődés a serdülő korban nem csak a nemi éresből áll, azonképen a serdülő kor pszichológiája sem merőben szexuális pszichológia; az egész lelki élet kibővülésének és átszerveződésének ismertetése azonban kívülesik e cikk keretén. A nemi érés egyéni különbözőségéből természettudományi alapon is ugyanazon általános következtetés adódik a nevelés számára, mint az első sorban illetékes pszichológus és pedagógus szempontjából: az individualizálás, a gyermek egyéniségének meglátása és a hozzá való igazodás. A nemi nevelés feladatának nehézsége abban gyökerezik, hogy a nemiség természetesen renjé fölött az erkölcsi eszmény uralmát kell biztosítani. Erre vonatkozóan az orvosi természettudományi megismerés tartozik azt hangsúlyozni, hogy a nemi önmegtartóztatás talán kényelmetlen, de test és elme kellő hygienéje mellett teljesen ártalmatlan.

A középiskolai tanuló napirendje.

Írta: Kiss József.

Non scholae, sed vitae discimus. — Aki valaha is középiskolába járt, annak kora ifjúságától lelkébe cseng ez a sententia a nélkül, hogy talán csak egyszer is alaposan átgondolta volna értelmét, vagy különösebben meg lenne győződve igazságáról. Sőt gyakran az is könnyen megtörténhetik, hogy ügyes szellemeskedők tetszetős érvelésekkel látszólag igen súlyos sebeket ütnek e sententia érvényességén. Azonban ennek a sententiának a tartalma is — mint általában a közmondásoké, — nem betűragó értelmezés szerint jelent örökérvényű igazságot. Nem jelenti tehát, de nem is jelentheti azt, hogy a középiskolában szereplő tantárgyak anyagának mindenegyes részletét, mindenegyes mozzanatát az élet számára kell tanulnunk. Természetes dolog, hogy a grammatika sok-sok szabálya, az averbók túlnyomó része, a sok matematikai képlet, a történelem rengeteg évszáma tömördek más részlettel egyetemben lassan-lassan, sőt néha nagyon is gyorsan feledésbe merül, sőt gyakran még azoknak a gyönyörű költeményeknek szépséges sorai is fokozatosan elmosódnak, amelyekről azt hittük, hogy annakidején kitörölhetetlenül belevésődtek emlékezetünkbe. A hangsúly azonban ott van, hogy *mind-ezeknek az ismereteknek az elsajátítása kérlelhetetlen törvényszerűséggel órákra, napokra, hetekre, hónapokra, évekre beosztott kötelességek teljesítése formájában történik.*

Kötelességteljesítés és kötelességteljesítés között azonban — még ha pusztán a végeredményt tekintve a külszín olykor mást mutatna is, — óriási különbség van. Ha nem élnénk a racionalizálás, a munka- és energiamegtakarítás korszakában, akkor is az erkölcsös érzületünkből kifolyólag arra kellene törekednünk, hogy ha kötelességeink megalkuvás nélkül való teljesítésére több mód áll rendelkezésünkre, akkor azt a módot kell választanunk, amely

lelki és testi energiáinknak a legkevésbé ártalmas, vagyis lelki és testi energiáinknak leggazdaságosabb igénybevételét jelenti. Ennélfogva a jól értelmezett s keresztény szempontból is egyedül helyes kötelességteljesítés a rendnek mélyeséges tisztelete s a rendszeretnek és tervszerűségnek egész életünkben való következetes alkalmazása nélkül el sem képzelhető. A rendnek, rendszeretnek, tervszerűségnek megismertetése, vérünkbeoltása, második természetünké tétele tehát az életre nevelés szempontjából a feladatát komolyan felfogó iskolának, a nevelő iskolának kellőképpen meg nem becsülhető teljesítménye. Itt és ebben a vonatkozásban tanulunk tehát az életnek, nem pedig az iskolának. Hiszen az élet, a földi élet, voltaképpen nem más, mint kötelességek végeszakadatlan láncolata. Kötelességek tornyosulnak elénk Istennel és hazával, egyházi és világi felsőbbseégeinkkel, önmagunkkal és vérségi kötelékekkel hozzánk kapcsolt szűkebb környezetünkkel, valamint felebarátainkkal szemben. És ettől az elénk tornyosuló kötelességthalmaz teljesítésének /io</z>an-jától — nem érintve ez alkalommal örök üdvösségünk munkálásának kérdését, — a megalkuvás nélkül, jól és hűségesen teljesített kötelességek nyomában járó megnyugtató, boldog érzés, a földi vonatkozásban egyetlen igazi és értékes boldogságunk függ.

Mínthogy elemi iskoláztatásunk jelenlegi rendjét figyelembe véve a tanulókra tulajdonképpen a középiskolákban haramiának napról-napra rendszeresen elvégzendő feladatok formájában kötelességek, a főtebbiek előrebocsátása után semmiképpen sem tekinthetjük érdektelen, hiábavaló feladatnak a középiskolai tanulók napirendjének kérdésével való foglalkozást.

A napirendet illetőleg tanácsok, útbaigazítások adásával, a szoktatás és következetesség erejével s a végső fokon való ellenőrzéssel az iskola nagyon sokat tehet, azonban nem lehet és nem is szabad ezen a téren mindent kizárólag csak az iskolától várni. Hiszen a tanulók még a tanítási napokon is a nap 24 órájából átlagban csak 5—6 órát töltenek az iskolában, a többi időt pedig otthon, vagy olyan helyen töltik, ahol az ellenőrzés joga, de egyúttal kötelessége is egyedül, vagy legalább is elsősorban a szülői házra tartozik.

Magától értetődik, hogy a szülői háznak e kötelességszerű feladat teljesítése közben nem áll módjában, hogy az iskolai órarendekhez hasonló részletességgel és pontossággal állítsa össze és dolgozza ki a tanulók otthoni napirendjét. Magától

értetődik továbbá az is, hogy ez a napirend kivételt nem ismerő következetességgel nem vonatkozhatik mindenegyész családra és még az egyes családokon belül is hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben van változásoknak kitéve, mint az iskolai órarend. Ezek a körülmények lényegesen megnehezítik a szülői háznak az otthoni napirend megállapításával és ellenőrzésével kapcsolatos teendőit, anélkül azonban, hogy felmentést adnának azok teljesítése alól. Éppen ezért a szülői háznak nagy körültekintéssel kell e kérdéshez hozzányúlnia. Lelkiismeretesen kell mérlegelnie azokat a főbb szempontokat, amelyeknek nagy általánosságban minden tanuló otthoni napirendjének megállapításában és ellenőrzésében helyet kell kapniok. Ezek közül az általános, irányjelző szempontok közül a tanulók fejlődésének különböző szakaszai szerint mások és mások lépnek előtérbe. Ezért tanácsosnak látszik, hogy erre való tekintettel az egyes fejlődési szakaszok uralkodó szempontjait a következő három csoportban vegyük szemügyre:

- I. A kis gimnazista napirendje.
- II. A serdülő gimnazista napirendje.
- III. A felsős gimnazista napirendje.

I. A kis gimnazista napirendje.

A kis gimnazista otthoni napirendjének megállapításánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az elemi iskolából a középiskolába kerülő tanulónak igen nagy átmeneti nehézségekkel kell megküzdenie. A középiskola — mások lévén a célkitűzései, — más eljárásokat kénytelen alkalmazni, mint az elemi iskola. A középiskola a játszva tanító s a rendszeres otthoni munkát egyáltalában nem ismerő vagy csak elenyészően kis mértékben alkalmazó módszernek az elemi iskolával szemben, nem nyújthat vezető szerepet. Ennek következtében a középiskolába kerülő tanulók tulajdonképpen először esnek az alá a teherpróba alá, amelyet a napról-napra teljesítendő kötelességek rendszeres számonkérése jelent.

A kis gimnazista otthoni napirendjének megállapítása és ellenőrzése tekintetében az első és legfontosabb teendők közé tartozik annak a kipuhatolása, hogy az a kis gimnazista milyen mértékben tud megfelelni a reá váró kötelességeknek, másszóval a középiskola egyes tárgyaiból milyen eredményt tud elérni. Ezen a téren józan belátásra és bölcs mérsékletre van szükség. Türelmes és megértő szeretettel kell fürkészniük,

hogy attól a kis gimnazistától egészségének kockáztatása nélkül s testi és szellemi fejlődése normális menetének biztosítása mellett mekkora maximális teljesítményt várhatunk. *Nem szabad tehát azt kívánnunk, hogy minden egyes tiszta-kitűnő elemi iskolai bizonyítványnak színfeles gimnáziumi bizonyítvány legyen a folytatása.* Hiszen a jó Isten mindenkitől csak annyi talentumot kér számon, amennyit kinek-kinek juttatott. Nem lehetünk tehát a végtelenül igazságos Bírónál szigorúbb és kérlelhetetlenebb számonkérők. Ha a tanuló szervezete, idegi és szellemi képességei úgy kívánják, meg kell elégednünk a jórendű vagy esetleg elégségesrendű eredménnyel is. Sőt, ha a kis gimnazista aggályosságig menő, beteges ambícióval maga törekednék olyan eredmény elérésére, amelyet idegkimerültség, időelőtti összeroppanás vagy állandó betegeskedés nélkül nem szabad tőle várnunk, akkor magának a szülői háznak kell arra a néha fájdalmas szerepre vállalkoznia, hogy a később esetleg jóvátehetően következmények elhárítása végett a beteges ambícióknak helyes irányt szabjon, anélkül, hogy a másik végletbe esnék. Vagyis helytelen dolog s a kötelességmulasztásra való vétkes felszabadítás volna az, ha szó nélkül megelégednénk a gyöngébb eredménnyel azoknál a tanulóknál is, akiktől szellemi képességeikre és fizikumuk egészséges fejlődésére való tekintettel joggal várhatnánk jobb eredményt.

A józan mérséklettel végrehajtott célkitűzés után a szülői ház következő feladata gondoskodni arról, hogy a kis gimnazisták napirendjébe mik ne kerüljenek bele, illetőleg mik ne hiányozzanak belőle. E téren az iskola csak vázlatos és inkább általános irányt jelző szempontok adásával lehet segítségére a szülői háznak. Ilyen szempontok:

1. Nem lehet a szülői háztól azt kívánni, hogy akár az elsős diákokért is rendszeresen értékdjenek vagy értejöjjenek az iskolába. Azt azonban ellenőriznie kell a szülői háznak, hogy az iskolából való hazaérkezés minden alkalommal rendes időben történjék. A szülői háznak tudnia kell azt, hogy normális körülmények közt mennyi időre van szükség az iskolától hazáig terjedő útnak a megtételére és nem szabad túrnie, hogy a hazaérkezés időpontja bármiféle címen negyedórával vagy néha még ennél is hosszabb idővel kitolódjék. A rendes időnél lényegesen később történő hazaérkezés mögött rendszerint különféle kirakatok előtt való céltalan bámészkodás, meg nem engedett utcai hancúrozás, labdázás vagy télen hógolyózás, felesleges és egészségtelen vásárolgatás (a különböző évsza-

kokhoz képest fagyalt, sültgesztenye vagy egyéb édesség), a város más részében lakó osztálytársak indokolatlan haza-kísérgetése, vagy épenséggel a szülői ház tudta nélkül, vagy egyenesen tilalma ellenére folyó cimboráskodások szoktak meghúzódni. Néha megtörténik, hogy a szülők egy-egy véletlenül elejtett megjegyzésből ijedten döbbennek rá, hogy otthon féltve őrzött gyermekükre az iskolában milyen szavak vagy kifejezések «ragadtak rá» s egyáltalában nem gondolnak arra, hogy azok csaknem mindig az iskolán kívül folytatott barátkozásokból (régi, elemi iskolai ismeretségekből eredő összeköttetések más környezetben levő tanulókkal) származnak. Ha valamely hétköznapra szünet esik, vagy csak diák-misére kell az intézetben a tanulónak megjelenniük, vagy gyónási előkészület vagy bármiféle más ok miatt korábban mennek haza a megszokott időnél, különös gonddal kell ellenőrizni a pontos hazaérkezést.

2. Ha az iskolából való hazaérkezés és az ebéd között még van egy kis idő, akkor ez a kézmosáson és tisztálkodáson kívül nagyon jól felhasználható arra, hogy a tanuló az iskolából hazahozott holmiját szépen rendberakja és előszedje azokat a könyveket, füzeteket és egyéb eszközöket, amelyekre a másnapra való készülés közben szüksége lesz. Ugyancsak ez alatt az idő alatt számolhatnak be a tanulók az iskolai eseményekről, feleletekről, iskolábamenet vagy hazajövet szerzett tapasztalataikról, élményeikről. Mindezek az apróságok a tanulók rendszeretetének, megfigyelőképességének és előadókészségének fejlesztése szempontjából igen gyakran sokkal fontosabbak, mint bárki is gondolná. Mindenesetre sokkal hasznosabb, ha a tanuló a neki nem való újságok vagy folyóiratok lapozgatása vagy olvasása helyett ilyenekkel tölti el a hazaérkezéstől az ebédig terjedő időt. Ha csak nincs nagyon későn az ebéd, akkor ebéd előtt *nem* tanácsos hozzáfogni a tanuláshoz, mert a délelőtt öt óra hosszát igénybe vett figyelemnek is szüksége van egy kis pihenőre.

3. Az iskolában a tanulók azt az utasítást szokták kapni, hogy minden tárgyból minden leckét óráról-órára pontosan jegyezzenek bele egy külön erre a célra szolgáló füzetbe. Hogy a tanulók mennyire tesznek eleget ezeknek az utasításoknak, annak ellenőrzése a szülői ház feladata. Az iskolában ugyanis ennek a rendszeres ellenőrzésére az órák alatt nincs idő, a tízpercek pedig még kevésbé vonhatók el a tanulóktól ilyenmire. A szülői házra háramló eme feladat rendszeres megvalósításával lehet csak megakadályozni azt, hogy a tanulók fele-

dékenységből vagy lustaságból ne menjenek egyes tárgyakból egészen vagy részben készületlenül az iskolába. Ugyancsak így lehet megakadályozni, hogy a tanulók ok nélkül, fölöslegesen többet ne tanuljanak, mint amennyit leckére kaptak. Számos alkalommal megtörtént már az első osztályban, hogy a tanulók, amire hazaérték, elfelejtették, hogy egyik-másik tárgyból mi a lecke, és néha ötször-hatszor akkora anyagból készültek, mint kellett volna. Sőt az is nem egyszer megtörtént, hogy olyan anyagból készültek, amiről az iskolában még egyáltalában nem volt szó, és így figyelmetlenségük és fölületességük miatt egészen ismeretlen anyagból készültek. Egyes tanulók túlterhelésének oka gyakran az, hogy otthon nem szokták ellenőrizni, hogy bármiféle okból nem készülnek-e másból vagy többől, mint épen kellene.

4. Meg kell akadályoznia a szülői háznak azt a helytelen eljárást, hogy egyes tanulók, amikor már a tanulásnak kellene kezdődnie, akkor szaladgálnak a legközelebb lakó osztálytársukhoz, vagy akkor kezdik föltelefonálni a fél várost, hogy mi is van másnapra leckére. (Természetesen ez nem vonatkozik a betegség miatt hiányzó tanulókra!) A leckék gondos bejegyzésének rendszeres ellenőrzésével nemcsak az ilyen henyé időtöltéstől, hanem sok lelkiismeretfurdalástól, ideges szorongástól, nyugtalanságtól és fölösleges aggályoskodástól is megkímélhetők a tanulók.

5. Ha már a tanulásra kerül a sor, az egyes tárgyakból való készülés sorrendjét nem lehet mindig a tanulók kényekedvére bízni. Épen a szerényebb tehetségű tanulók szeretik a legnehezebb tárgyakat a legvégére hagyni és így például a számtanra vagy a latinra akkor kerül a sor, amikor már meglehetősen fáradtak, amikor már nem fog a fejük. Meg szokott történni, hogy talán épen a gyöngébb tanulók szemében könnyebb és rokonszenvesebb tárgyak óráin az iskolában olyan feladatok is szöbakerülnek, amelyeknek otthoni elkészítése nincs kötelezőleg előírva (rajzok, térképek, grafikonok). Nem szabad odahaza megengedni, hogy a tanulók ezekre a rendes leckékből való elkészülés előtt, vagy egyenesen annak rovására, a kelleténél több időt fordítsanak.

6. Nagyon fontos, hogy a tanulók napirendjéből sohase hiányozzék az elegendő séta vagy a szabadban történő mozgás, ugrálás, és kívánatos, hogy a játéokra és a szórakoztató vagy a tanuló látókörét okkal-móddal tágító olvasmányokra is minél többször kerüljön sor. Súlyos hiba volna azonban, ha a délután első fele vagy kétharmada csak ilyesfélével telnék

el, s csak ezután kezdődnek a másnapra való készülés. Ez az eljárás nagyon könnyen arra vezethetne, hogy ellenszenvenssé, robotjellegűvé teszi a kötelességteljesítést. Ez pedig sem az iskolának, sem pedig a szülői háznak nem lehet érdeke. Ezen a téren is ügyelni kell tehát mind a helyes időbeosztásra, mind pedig a helyes sorrend megállapítására.

7. Az előző szempontnak a tanulók napirendjében való érvényesítése már csak azért is kívánatos, mert tapasztalás szerint a nappali világosság mellett végzett szellemi munka nem okoz olyan hamar fejfájást, és nem fárasztja ki olyan hamar a fiatal szervezetet, mint a gáz- vagy villanyvilágítás mellett történő tanulás. Ugyanebből az okból helytelen volna, ha a tanulók az írásbeli házi feladatok megírásához mindig csak a szóbeli leckék elvégzése után kezdenének hozzá. Az otthoni napirendnek ebből a szempontból való állandó és következetes ellenőrzése valószínűleg csökkentené a már egészen fiatalon szemüvegre szoruló, rövidlátó tanulók számát.

8. Ha valaki nem tud 1—1 y_2 óra alatt másnapra minden tárgyból kellőképpen elkészülni, akkor sem szabad neki megengedni, hogy ebédutántól késő estig egyfolytában tanuljon. Az ilyen tanuló figyelme, felfogó képessége kifárad s munkája inkább szánalomraméltó nyüglődés, mintsem eredményes tanulás. Ha még nincs is készen minden tárgyból, a délután közepe táján szakítsa félbe a szellemi munkát egy kis pihenés, séta vagy ugrálás a szabad levegőn. A pihenten végzett szellemi munka rövidebb idő alatt is eredményesebb szokott lenni, mint a megszakítás nélkül órákig tartó könyv mellett ülés.

9. A napirend helyes beosztása mellett a tanulókat sok fölösleges pepecseléstől óvja meg az a tudat, hogy a leckéikből való elkészülés után következik a szórakozás. De azért a másik végtől is kell óvakodni. A szórakozás hajszolása ne vezessen a kötelességek elhanyagolására, a feladatok elnagyolására, fölületes összecsapására. Ezen a téren is nagyon sokszor csal a látszat. Ha a tanuló már érti a leckét, az még nem mindig jelenti azt, hogy be is tud számolni belőle. Ugyancsak nem csálhatatlan jele az alapos készületségnek, ha a tanuló kikérdezés közben közvetlenül a lecke átnézése után egy kis ideig még látszólag kifogástalanul tudja a leckét. Ezért, ha a szülői ház a tanulók másnapra való készülését otthoni kikérdezéssel akarja rendszeresen ellenőrizni, akkor nem helyes eljárás, ha a leckéket még az egyes tárgyakon belül is egészen elaprózva kérdezik ki. A tanulóknak ilyen alkalmak-

kor tapasztalható tudása legtöbbször csak látszat-tudás, amely nemcsak másnapra, hanem igen gyakran már félóra múlva szertefoszlik. Ha a tanuló valamelyik tárgyból kikérdezésre jelentkezik, vegyük el tőle a könyvet, de csak később, amikor közben már más tárgyakból is elkészült, akkor kérdezzük ki. Ha a tanuló ilyenkor is kellőképpen be tud számolni az anyagról a nélkül, hogy közben, vagy közvetlenül a kikérdezés előtt még egyszer átnézhetne volna, az már csaknem mindig annak a jele, hogy az illető tárgyból valóban elkészült.

10. Kellőképpen nem méltányolt szempont, hogy a játék vagy az olvasás még akkor se húzódjék a vacsora utáni óráig, ha a tanuló minden leckéjéből kifogástalanul elkészült. Fontos, hogy a tanuló kellő időben nyugovóra térjen, és az ágyban lefekvés után már ne olvasson. Hiszen a napirend helyes beosztásának és ellenőrzésének egyik főcélja az, hogy a tanulók *minél kisebb* fáradtsággal, szellemi és fizikai energiáik főlegesen pocskékolása nélkül feleljenek meg a rájuk váró feladatoknak. Épen ezért nagyon fontos, hogy a tanulók este ne maradjanak fenn sokáig, hanem elég idejük legyen az alváshoz, hogy másnap kipihenten, felfrissülten ébredjenek, és új munkára készen menjenek az iskolába.

Lehetséges, hogy már a kis gimnazista otthoni napirendjének megállapítása és ellenőrzése tekintetében is egyes, egészen különleges esetekben még más szempontok is érvényesülhetnek. Egy azonban biztos. Bár a felsorolt szempontok rendszeres alkalmazása is jelentős gondot okoz a szülői háznak, nagyon fontos, hogy már kezdettől fogva gondja legyen az otthoni napirendet illetőleg a helyes keretek megállapítására és kellő ellenőrzésére, mert ha valaki a gimnáziumi tanulmányok első éveiben nem szokja meg a helyes idő-, munka- és erőbeosztást és kötelességteljesítést, akkor annak később már nagyon nehéz a helyes utat megtalálni, s az ilyenek sokszor egy egész elrontott életen keresztül sínylik a szülői háznak a gimnáziumban töltött első esztendőik idején elkövetett mulasztásait. Ám azt mondhatná erre valaki, hogy mindezek a jövő távolából elénkködlő lehetőségek csak negatívumok, s vajjon érdemes-e ezekért a negatívumokért ezeknek a kis gimnazistáknak a jelen «boldogságát» feláldozni? Érdemes-e a «foghatót álompénzen» eladni? Hiszen minden szülő szereti boldognak látni gyermekét. Ez igaz is, szép is, helyes is. Azonban az igazi boldogságot sohasem szabad összetéveszteni a hangulatokon, múltó szeszélyeken fölépülő pillanatnyi jólérettel. A szülői háznak ennél többre, sokkal többre kell töre-

kednie, s ha a kis gimnazista napirendjére vonatkozó szempontok megszívlelésével és gondos alkalmazásával sikerül elérnie azt, hogy a kis gimnazistáknak kevesebb fáradsággal sikerül elérniük ugyanazt az eredményt, amelyet egyébként csak keserves munkával tudnának biztosítani, s megéreznek valamit abból a boldogságból, amelyet a *«jól végzett munkán költ öröm»* jelent, s ha a szülői háznak sikerül előmozdítania, hogy a kimerült, sápadtarcú, szemüveges, koravén gyermekek helyett kötelességtudó és mégis életvidám s erőtől és egészségtől duzzadó fiúk töltik meg a középiskolák padjait, akkor az otthoni napirend irányításával és ellenőrzésével járó fáradtság- és gondolatöbbletért máris bőséges jutalmat talál.

II. A serdülő gimnazista napirendje.

A) Azok a főbb szempontok, amelyek a kis gimnazista otthoni napirendjének megállapításával és ellenőrzésével kapcsolatban a szülői háznak segítségére lehetnek, nagy általánosságban a serdülés korában is irányító szempontokul szolgálhatnak. Ügyelnünk kell azonban arra, hogy ezeket a serdülés, a fejlődés korába kerülő tanulókban tapasztalható változások indítóokaival kellőképpen összhangba hozzuk. A serdülés korában lévő tanulók egyensúlyában észlelhető meg-ingás, illetőleg az avatatlanok előtt rendszerint egészen rejtve maradó forrongás több tényező hatására vezethető vissza. Ezek a tényezők, valamint ezeknek a kísérő körülményei gyakran a szülői ház előtt sem bontakoznak ki olyan tisztán és határozottan, mint ahogyan a helyes nevelés és irányítás érdekében kívánatos volna. Azért az iskola e téren azzal teheti a legnagyobb szolgálatot a szülői háznak, ha idejekorán ráirányítja a figyelmét azokra a mozzanatokra, amelyek a serdülés korának krízisével rendszerint együtt járnak.

1. A serdülés korában mind nagyobb mértékben jelentkezik a tanulókban az önállóságra való törekvés. Ezért előbb kényelmetlennek, majd terhesnek, végül elviselhetetlennek tűnik fel előttük minden olyan gyámkodás, amelyről úgy érzik, hogy önállóságra, függetlenülésre törekvő vágyaikat ke-rékbe törli.

Ebben a korban a leckék rendszeres felírása részint nyű-gösnek, részint pedig lealázonak tűnik fel szemükben. A leg-több tanuló ugyanis szereti azt hinni, hogy ő már van annyira nagy diák, hogy nem szorul rá ilyen gyerekességekre. Pedig a serdülés korában fokozott mértékben fellépő feledékenység,

kapkodás, rendszertelenség és olykor szinte akaratlan el-elrevezés következtében még a jobbindulatú tanulóknál is előfordul, hogy a napi lecke egyik vagy másik részéből elfelejtenek készülni. Az ilyen körülmények nyomában járó sikertelenségek kedvezőtlen hatása könnyen kikezdi a jellemesebb tanulók akaraterejét és önbizalmát, a kevésbé lelkiismeretes tanulókat pedig az a veszedelem fenyegeti, hogy eleinte kisebb füllentésekbe, később azonban súlyos hazugságokba sodródnak bele. Másrészt azt a talán ritkábban, de mégis előforduló jelenséget sem dicsérhetjük, hogy egyes érzékenyebb lelkiismeretű tanulók egyes tárgyak 15—20 perc alatt elvégezhető házi írásbeli feladatai helyett másfél óráig vagy még ennél is hosszabb ideig tartó feladatot készítenek azért, mert közben elfelejtették, hogy mit is kaptak leckére. Az így keletkező idővesztés a séta, a pihenés, a szórakozás, szóval végeredményben a tanuló kedélyállapotának, egészségének rovására megy. A leckék pontos feljegyzésének elmulasztásából származható főntebbi következmények mindegyike káros. Ezeknek elhárítása, illetőleg megelőzése céljából nem elegendő, ha a szülői ház csupán rideg parancsszóval akarja a serdülő tanulókat az egyes tárgyak leckéinek további rendszeres felírására rászorítani, hanem szeretettel meg kell kísérelni meggyőzni a tanulókat ennek az eljárásnak célszerűségéről és szükségességéről.

2. A serdülés korában sok tanulóól lázas fêkevesztettségel robban ki az alkotás vágya, a nélkül, hogy az álmodozó tétlenség és energiátlan tétovázás mind gyakrabban való jelentkezését kizárná. Ebben a korban sok tanuló agyát és izmait nyugtalanító tettvagy ösztönzi. *Kitűnni a többiek közül! Különbnek lenni másoknál!* — sarkalja őket valami, sokszor kellőképen meg sem értett belső hang. Ez a józan ész korlátai alól felszabadult alkotási ösztön néha csupán rapzodikus egyoldalúságokban nyilvánul meg, néha pedig csak meddő légvárépítésekben merül ki. Mindkét esetnek közös vonása szokott lenni azonban az, hogy ebben a korban jódarabig ott kísért az állandó veszedelme annak, hogy a mindennapi kötelességteljesítés hétköznapi, szürke unalmassággá váljék. A minden napra minden tárgyból becsületesen készülő diák a serdülő tanuló szemében már nem tud olyan tiszteletreméltó ideállá emelkedni, amelyért érdemesnek tartaná az ábrándjainak, szeszélyeinek háttérbe szorításához szükséges, külön önmegtagadás jellegű erőkifejtés huzamosabb vállalását. A szülői háznak megértő szeretettel párosult kérlelhetet-

len következetességgel kell örködnie, hogy a serdülő tanuló hajlamainak megfelelő programpontoknak az otthoni napirendbe való beillesztése ne menjen a mindennapi iskolai kötelességek teljesítésének rovására.

3. A legtöbb tanuló serdülő korának legnagyobb problémáit a nemi ösztönök ébredése okozza. E kérdésnek részletes boncolgatása kívül esik a napirendről szóló igénytelen fejtegetések keretein, ezért e helyütt csak olyan mértékben foglalkozunk vele, amilyen mértékben ez a napirenddel kapcsolatban föltétlenül szükségesnek kívánkozik. Manapság sajnos, az a helyzet, hogy a diákok jelentékeny része nemi vonatkozású dolgokban már a tulajdonképeni serdülés korának beállta előtt lényegesen nagyobb ismerettel rendelkezik, mint ahogy a szülői ház gondolná. A serdülés korának beköszöntésével sok esetben csak fokozódik a vágy, hogy az ébredező ösztönök kíváncsiságát a gonosz tudás fájának gyümölcseivel minél jobban kielégíthessék. Ebben a korban a szülői ház előtt az előbb még őszinte, nyílt lelkű, kedvesen csacska gyermek kezd lassan elzárkózni, begubózni. Számos esetben valami furcsa kétlakíság fejlődik ki:

Az édesanya-csóktól melegék még az ajkak,
De lenn a foghatatlan lélek-világ ölén,
A termő mély melegben ki tudja, hogy mi sarjad?

Nagy baj volna, ha épen a szülői ház venné észre legkésőbb, hogy már megindult az alsóbbrendű ösztönök sarjadása. Nagy kár volna, ha a szülői ház bármiféle okból hallatlanba akarná venni a serdülés korában kezdődő s emberi fülekkel nem hallható lélekrengést, és nem sietne a maga mélyebb bölcseségével, élettapasztalataival és felsőbbes megértéssel gyermekei segítségére már a vívódások, megtántorodások, megrázkódtatások legkezdetén.

4. Rendszerint a nemi ösztönök ébredésével kapcsolatos a serdülés korának egy újabb problémája: az olyan tanulókkal való barátkozás, akiktől kevés jót vagy semmi jót, de annál több rosszat lehet tanulni. E kérdés fejtegetése külön fejezet feladata. A napirenddel kapcsolatban is föltétlenül meg kell azonban említeni, hogy e miatt az iskolából való hazaérkezés ellenőrzése külön jelentőséget nyer, sőt e korban ez az ellenőrzés nem szorítkozhatik csupán a tanítási órákról való hazaérkezésre. Hasonló, sőt sokkal szögesebb gonddal kell figyelemmel kísérni, hogy mikor érkeznek haza a tanulók a rendkívüli elfoglaltságot jelentő énekpróbáról, vívásról,

sportköri délutánokról, cserkészösszejövetelekről. Magától értetődik, hogy a tanulók hasonlíthatatlanul kevesebb megszorítottságot látnak az ilyen rendkívüli összejövetelek alkalmával velük foglalkozó tanár, egyetemi hallgató vagy idősebb diák jelenlétében, mint a délelőtti rendes iskolai elfoglaltságok alkalmával, ezért többen akadnak közülük, akik iparkodnak vissza is élni a helyzettel. Épen ezért a szülői ház nem maradhat teljesen gyanútlan, s nem térhet egyszerűen napirendre az ilyen bejelentéseken, hogy az őrsi tízperc ma háromnegyed óráig tartott, a raj óra (raj összejövetel) három és fél órát vett igénybe, vagy a sportköri délutánon egy másfélórás mérkőzés egyenesen négy óra hosszáig húzódott el. Tanácsos időnként utána érdeklődni, hogy mennyi az igazság ezekben az első pillanatra egészen valószerűtlennek és hihetetlen méretűnek látszó rendkívüli elfoglaltságokban, és nem húzódik-e meg mögöttük valami, a résztvevők saját szakállára rendezett «tanulmányi kirándulás» vagy őrsi séta. Sokszor, igen sokszor egészen ártatlanok lehetnek ezek a szülők, tanárok vagy más felnőtt vezetők engedélye nélkül, sőt tudtán kívül rendezett tanulmányi kirándulások vagy őrsi séták, de azért kár volna Gárdonyi *Szüleim gyémántja voltam* című elbeszélésének tanulságait teljesen figyelmen kívül hagyni.

B) A szülői háznak abba is irányítólag kell beleszólnia, hogy a serdülő tanuló otthoni napirendjében a szigorúan vett kötelességek teljesítése után fennmaradó hézagokat milyen elfoglaltságok töltsék ki. A napirenddel kapcsolatban a legnagyobb körültekintést igénylő elfoglaltságok közül a cserkészzel, a sportkörrel, az idegen nyelvek tanulásával, továbbá a szórakozással kell külön is foglalkoznunk.

1. A serdülés korában lévő tanuló kiegyensúlyozott szellemi és fizikai fejlődése szempontjából igen áldásos intézmény a cserkészet. A cserkészetben a serdülő fiúnak nemcsak minél több cselekvésre vágyódó életenergiája, a jól értelmezett önállóságra és több szabadságra való törekvése és társas ösztöne nyer az érvényesülésre megfelelő területeket, hanem a sokoldalúságra való nevelés tekintetében is nem egyszer alig megbecsülhető értékekkel gazdagodik. Azok számára pedig, akik nem lehetnek cserkészek, rendszerint a sportköri élet nyújthat a föntebbi értékek megszerzésére, ha sokszor igen erősen torzított vagy csökkentett formában is, de mégis valamelyes lehetőséget. Azonban mindkét intézménynek lehetnek árnyoldalai, sőt veszedelmei is. Ezeknek megelőzése végett nagyon kívánatos, hogy a szülői ház a föl-

merülő kérdéseket vagy nehézségeket időnkint beszélje meg az illető tanuló parancsnokával és osztályfőnökével.

2. A serdülés korában szabadon maradó délutáni időnek egy része igen üdvösen és gyümölcsözően tölthető ki különböző idegen nyelvek tanulásával. Ma már idejét múlt dolog volna a nyelvtanulás szükségességét bizonyíthatni, de azért arra is vigyáznunk kell, hogy az *Annyi embert érsz, ahány nyelvet beszélsz* elv helytelen alkalmazása káros túlzásokba ne vezessen. Itt is szem előtt kell tartanunk: *Ne quid nimis!* Semmit se vigyünk túlzásba. Ezért különböző tapasztalatok alapján a nyelvtanulásra vonatkozólag a következő általános szempontok megszívlelése látszik ajánlatosnak:

a) A nyelvtanulásnak idő előtt való elkezdése, a látzólag gyors kezdeti sikerek ellenére sem szokott olyan biztosan megalapozott és szabatos nyelvtudáshoz vezetni, mint például a serdülés korában való komoly nyelvtanulás.

b) Nem ajánlatos valamely idegen nyelv tanulását abban az esztendőben elkezdni, amikor a középiskolában amúgy is valamely új nyelv tanulása kezdődik.

c) Nem tanácsos egyszerre két idegen nyelv tanulásába belefogni, hogy a két nyelv szókincsének és nyelvi jelenségeinek összekeveredése gátlólag ne lépjen fel, s meg ne akadályozza a szabatos beszédhez föltétlenül szükséges nyelvtani tudás kifejedését.

d) Nem szabad hajszozni az idegen nyelvek tanulását. Meg kell elégedni azzal, ha valaki az érettségig két, a középiskola tantárgyai között nem szereplő idegen nyelvet megfelelő módon elsajátít.

e) Nemzeti szempontból szinte megbecsülhetetlen fontosságú dolog, hogy az idegen nyelvek tanulása során közvetlen szomszédaink nyelve is minél nagyobb mértékben szerepeljen. Hiszen komolyan számolnunk kell azzal a szomorúan fenyegető veszedelemmel, hogy az utódállamok minden emberiséget megcsúfoló, brutális beolvasztási kísérletei következtében néhány esztendő múlva a megszállott területeken maradt magyarság fiatalabb sarjainak jelentékeny részével már csak volt nemzetiségeink nyelvén tudjuk magunkat megértetni. Továbbá, amíg nincsenek megfelelő számban románul, csehül és szerbül kitűnően beszélő s egyébként is képzett férfaink, addig egy gyűlölettől izzó s bennünket megfojtással fenyegető, húsunkba hasító gyűrű közepegyenlőtlen fegyverekkel, sőt szinte fegyvertelenül

küzdhetünk csak azokért a szent célokért, amelyekről egyetlenegy magyarnak sem szabad megfeledkeznie.

3. A kis gimnazista szórakozásaihoz a serdülés korában újabb lehetőségek szoktak járulni, illetőleg, ha már előzőleg is megvoltak, előtérbe szoktak nyomulni. Ezek közül az olvasásról és a mozilátogatásról kell néhány szóval megemlékeznünk.

a) A legtöbb serdülő tanuló nagyon szeret olvasni. Mohón, szinte válogatás nélkül esik neki mindennek, ami kezeügyébe kerül. Ez a mohóság sokuknál valóságos olvasási szenvedéllyé fokozódik. A serdülő tanuló olvasmányainak megválogatása és ellenőrzése más lapra tartozik, a napi-renddel kapcsolatban csupán az olvasásra szánt idő mennyiségét és beosztását kell figyelemmel kísérenünk. A serdülés korában sem szabad megengednünk, hogy az olvasás az iskolai köteleességek teljesítésének rovására menjen. Nem szabad megengedni, hogy a serdülő tanuló a szülői ház jóhiszeműségével — akár csak az olvasás terén is, — visszaéljen. Akadnak szülők, akik meg vannak győződve, hogy fiúk ebédutántól vacsoráig szorgalmasan tanul, s közben nem veszik észre, hogy a szorgalmas csemete ott ül ugyan a nyitott tankönyv mellett, azonban tanulás közben, vagy inkább tanulás helyett az íróasztal fiókjába vagy a nyitott tankönyv alá csúsztatott könyvet olvassa, még hozzá nem egyszer olyan könyvet, amelynek elolvasását egyébként talán meg sem engednék. Az olvasás ellenőrzésének ez a lanyha módja mindenképen helytelen dolog volna a szülői ház részéről. Hasonlóképpen hiba volna, ha a szülői ház a serdülés korában már megengedné a lefekvés utáni s a késő éjszakába nyúló, esetleg éjfélig is elhúzódo olvasást.

b) Kétségtelen tény, hogy a serdülő tanulók jelentékeny részének legkedveltebb szórakozásai közé tartozik a mozi. Sajnos, akárhány film olyan, hogy az a serdülő fiú, akit szülei szórakozni küldenek a moziba, talán épen a legnagyobb lelki megrázkódtatások idején a mozidarabok nagy részében mindannak ép az ellenkezőjét látja és hallja, amit az iskolában és a szülői házban lát és hall. Sokszor nem is csoda, ha közte és a szülői ház között megrendül az annyira kívánatos, feltétlen és bensőséges, bizalmas kapcsolat, s lelkiekben valami áthidalhatatlan szakadék támad közöttük. Nem lehet tehát eléggé helyteleníteni, ha a szülői ház az iskola fegyelmi szabályainak mellőzésével viszi, vagy egyenesen küldi a serdülő diákokat moziba. Tagadhatatlan, hogy a szülők

nem mindig vannak olyan helyzetben, hogy maguk kísérhessék el gyermekeiket a moziba. Ha felnőtt kísérte nélkül nem engedik el egyedül, vagy csak hasonló korú cimborák kíséretében moziba vágyó fiúkat, akkor el lehetnek készülve arra, hogy órákhosszat durcás, kedvetlen, neheztelő arcot látnak maguk körül. Vagy pedig, ha mégis elengedik egyedül, gyakran fennáll a főtebb vázolt veszedelem lehetősége. Hisz ha a serdülő és sok minden után érdeklődő fiúk a szülők társaságában néznek meg valamely nem épen kifogástalan filmet, az édesanyának vagy az édesapának egy-egy bölcs szava, egy-egy hazugság nélküli helyreigazító, felvilágosító megjegyzése még kellő időben elejét veheti a nagyobb bajoknak. A szülői házra a serdülő fiakkal szemben ilyen vonatkozásokban is felelősségteljes, súlyos kötelezettségek hárulnak, s akiben csak egy pillanatra is felmerülne a kényelmesebb megoldásnak a gondolata, mielőtt helyrehozhatatlan mulasztást követne el, olvassa el előbb Herczeg Ferenc *A szülők felvilágosításáról* (Egy fővárosi kisfiú elbeszélése nyomán) című szemnyitogató novelláját.

III. A felsős gimnazista napirendje.

Amikor a felsős gimnazista és a serdülő gimnazista napirendje közt különbséget teszünk, nem szabad azt gondolni, hogy a két kor között élesen elkülönítő határvonalat húzhatunk. A serdülő kor hangulatát, nyugtalanságát, kialakulatlanlanságát jellemző jelenségek nem szűnnek meg az V. vagy VI. osztály küszöbén. Az előző fejezetben tárgyalt vonások nem törlődnek le egyik napról a másikra az úgynevezett felsős gimnazista lelkéről. Ezért osztályszám szerint éles meggyét vonni a két kor közt merő önkényesség volna. Ebben a korban talán nagyobb mértékben akadnak esetek, amikor a lehiggadt és önmagán uralkodó gimnazista otthoni napirendjének irányítása és ellenőrzése a szülői háznak mind kevesebb és kevesebb gondot ad. Ezzel szemben szép számban akadnak olyan esetek, amikor a már érintett problémák nagyobb méretekben vagy újabb változatokban jelentkeznek. A felsős gimnazista napirendjével kapcsolatban a szülői ház talán annak veheti a legnagyobb hasznát, ha ezeket egy kissé tudatosítják előtte.

1. A felsőbb gimnazista, a nagyobb kamaszok állhatatlanságával halálosan unja a rendszerességet, következetességet még a kötelességteljesítésben is, sőt elsősorban a köte-

lességteljesítésben. Valami felsőbbes és irigylésreméltó felszabadultságot lát abban, ha valaki nem *magol be* minden leckét, hanem mer félig készülnen, vagy egészen készületlenül is iskolába menni. Ebben a korban gyakori az olyan diák, aki szereti megkísérelni a «számítást». Ha úgy gondolja, hogy valamely tárgyból nem kerül rá sor a felelésben, akkor annak a tárgynak a leckéibe legfeljebb csak az iskolában néz bele. Nem lát benne semmi megbélyegzésre, elítélésre méltót, ha írásbeli feladatait 8 óra előtt, óra alatt vagy tízpercekben, talán épen a félreeső helyen másolja le. Egyesek megpróbálják rendszerré tenni, hogy óra alatt, a helyett, hogy a feleletekre vagy a magyarázatra figyeljenek, a következő órára készülnek. Hogy az örökös alakoskodás és lesipuskás eljárás, valamint állandó megbúvás gerincrothasztó hatását mikorra tudják kiheverni, az az ilyen kamaszok szemében nem szokott problémát jelenteni. Minthogy ezek a jelenségek az iskolában játszódnak le, azt lehetne gondolni, hogy a szülői ház ezekért nem felelős, és ezek meggátlására nem is tehet semmit. Azonban nem így áll a dolog. Ezek a jelenségek rendszerint azt mutatják, hogy a szülői ház az otthoni napirend irányítása vagy ellenőrzése terén már kisebb-nagyobb mulasztásokat követett el. A főntebb ismertetett jelenségek egyike sem történhetik meg a kamasz lelkivilágának, jellemének olykor talán csak pillanatnyi fogatkozásai nélkül, de azért ezeknek kiváltásában olyan külső mozzanatok is szoktak szerepelni, amelyeket a szülői háznak módjában áll megakadályozni.

Az indulatain uralkodni nem tudó kamasz körmönfont ravaszsággal iparkodik iskolai és egyéb kötelességeit egymással úgy szembeállítani, hogy ebből a szembeállításból rendszerint az iskolai kötelesség teljesítése lássék inkább mellőzhetőnek. A kamasz tanuló még kevésbé szeret szélségeinek, szenvedélyeinek megfékezésével bibelődni, mint a serdülés megindulásakor. Néha nagyon is átlátszó, néha azonban rendkívüli furfanggal fölépített ürügyek alapján igyekezik alkalmakat teremteni, hogy szenvedélyeinek, kedvteléseinek hódolhasson, hogy cimboráival vagy leányismerőseivel minél hosszabb ideig együtt lehessen, hogy érzékcsiklandó filmeket nézhessen végig stb.

Az nem sokat szokott változtatni a lényegen, hogy az iskolai kötelességek elhanyagolását úgy ahogy palástoló mentségek valódiak-e, vagy pedig koholtak. *Magának a kötelességmulasztásnak a ténye a szomorú jelenség.* Különben

íme ezek közül a mentségek közül néhány: Az egyébként nagyon gyöngye előmenetelű sportkörüi szakosztályvezető elhíteti otthon, hogy az osztályközi kosárlabda, kézilabda vagy ping-pong körmérkőzésen rá föltétlenül szükség van, s otthon egyszerűen tudomásul veszik, hogy a szakosztályvezető úr bokros teendői miatt még ebédre sem megy haza, hanem csak este hét óra tájban teljesen elfáradva vetődik haza, természetesen a nélkül, hogy közben bármit is tanult volna. Vagy: A fiatal úr már régen nem tagja az énekkarnak vagy a cserkészcsapatnak, de azért a próbák és összejövetelek idején mindig elmegy hazulról. Vagy: Kiadós havazások után a cserkész és nem cserkész síelők közt mindig akadnak néhányan, akik rögtön a tanítás befejezése után kimennek a hegyekbe, s csak késő este, agyoncsigázva, átfázva s tanulásra teljesen képtelen állapotban érkeznek haza. A szülői ház a főntebb vázolt veszedelmek közepette apostola lehet a kamaszkor veszedelmei közé került fiaknak, de csak akkor, ha állandóan szemük előtt tartják az apostolokat intő szöveget: *Vigilate et orate!*

2. A serdülő tanuló napirendjével kapcsolatban már érintett rendkívüli elfoglaltságokhoz ebben a korban újabak járulhatnak, úgymint a délutáni rendkívüli rajz, az alsóbb osztályokban elsajátított gyorsírási tudás továbbfejlesztése, az ifjúsági körökbe (önképzőkör, gyorsírókör, segítőegyesület stb.) való belépés és e körök munkájába való tevékeny bekapcsolódás, a fizikai gyakorlatokon, az egyesületek különböző háziversenyein és pályázatain való részvétel stb. A szülői háznak e területeken is a bölcs mérséklő szerepét kell betöltenie. Vigyáznia kell, hogy a rendkívüli elfoglaltságok a szigorúan vett köteleességek rovására ne menjenek, illetőleg ne szolgáljanak holmi meg nem engedhető kiruccanások palástolására.

3. A felsős gimnazista szórakozásai közt újakként jelennek meg a színház, a tánctanulás és az úgynevezett házi bálók. A színdarabok közül manapság nagyon meg kell válogatni azokat, amelyeket diákok is nyugodtan megnézhetnek. Vannak darabok, amelyek felnőttek számára csupán könnyű s hamar múltó vizsketést jelentenek, a kamaszdiákot azonban olyan sikamlós területre rántják, ahol tapasztalatlanságában és állhatatlanságában súlyos károkat szenvedhet. A *tánctanulással* és a házi bálókkal kapcsolatban elsősorban a szülői háznak kell gondoskodnia arról, hogy ezeknek levegője ne legyen annyira léha és jellemsorvasztó, mint amilyenek a mozivásznon

látható, továbbá, hogy ne nyúljanak az éjtszakába. A nap-hoz kötött kötelességeket még a multság és szórakozás kedvéért sem szabad elmulasztanunk. Pedig hányszor megtörténik, hogy az ilyen házi multságok előkészületei és izgalmi közt előzőleg nem nagyon adódik alkalom a másnapi leckékből való készülésre, vagy ha ackódnék, akkor a megfelelő hangulat hiányzik, a multság pedig olykor csak éjfél után fejeződik be, amikor komoly tanulásról már szó sem lehet. A kora reggeli felkeléshez az álmos és fáradt kamasznak nincs elég lelki ereje, a tökéletes készületlenség nyomában ott fenyeget tehát néhány rossz feleletnek a lehetősége. Nagyon súlyosan vétkeznék ilyenkor az a szülő, aki azt mondaná egyébként makkegészséges gyermekének:

— Ne menj ma iskolába. Délig kialhatod magad, délután pótolhatsz mindent s holnapra majd csak kitalálok valami ürügyet, hogy miért nem voltál iskolában.

Egészen biztos, hogy az ilyen bűnpalástolás szeretetből fakadna, de az még biztosabb, hogy az ilyen majomszeretet áruló szeretet, amely egy nap alatt többet rombolhat egy kialakulófélben lévő jellemén, mint amennyit hónapok kemény munkájával lehetne rajta építeni.

A szülői háznak a fentebbi szempontok következtetés megtartása még a nevelő-iskola támogatásával sem könnyű feladat. Adjon azonban erőt e feladat elvégzésére az a tudat, hogy minden vele kapcsolatos fáradság és áldozat a család legféléltettebb kincsének jövő boldogulását szolgálja.

TARTALOM.

	Lap
Előszó. <i>Dr. Kisparti János</i>	3
Katolikus család és katolikus nevelés. <i>Dr. Sebes Ferenc</i>	5
Vallásos nevelés a családban. <i>Ohmacht Nándor</i>	13
A nemzeti közéletre való nevelés a családban. <i>Dr. Balanyi György</i>	46
A gyermek esztétikai nevelése. <i>Dr. Kozáky István</i>	78
A serdülő gyermek. <i>Dr. Éder-Szászy László</i>	101
A tekintélytiszteletről. <i>Vézner Károly</i>	126
A barátság a tanuló életében. <i>Ohmacht Nándor</i>	142
Diákélet és olvasmányok. <i>Dr. Bátori József</i>	161
A pályaválasztásról. <i>Dr. Kisparti János</i>	176
A középiskolás fiú testi fejlődéséről. <i>Dr. Perémy Gábor</i>	188
A középiskolai tanuló napirendje. <i>Kiss József</i>	205